

MEHMET AKİF İNAN
ESERLERİ

ŞAİR, MÜTEFEKKİR, SENDİKACI
MEHMET AKİF İNAN
E S E R L E R İ

I. CİLT

Her türlü yayın hakları Eğitim-Bir-Sen'e aittir.

Eğitim-Bir-Sen Yayınları : 55
Edebiyat Dizisi : 13

Eğitim-Bir-Sen Adına Sahibi
Ahmet GÜNDOĞDU / Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
Ali YALÇIN / Genel Başkan Yardımcısı

Yayın Kurulu
Ahmet Gündoğdu
Ahmet Özer
Esat Tektaş
Murat Bilgin
Ali Yalçın
Teyfik Yağcı
Ramazan Çakırcı

Hazırlayan
Hıdır YILDIRIM

Tashih
Kasım GEZEN

tasarım / ertan güldibi
baskı / semih ofset 0312 341 40 75
baskı adeti / 2000
baskı tarihi / 2015 Ocak
ISBN: 978-975-6153-48-2 (Tk. No)
ISBN: 978-975-6153-49-9 (1. Cilt)

Eğitim-Bir-Sen Genel Merkezi
G.M.K Bulvarı Ş. Daniş Tunalgil Sokak No: 3/13 Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 231 23 06 - Faks: (0312) 230 65 28
www.egitimbirsen.org.tr
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr

HİCRET - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 1974, Edebiyat Dergisi Yayınları
- II. Baskı, 1993, Yedi İklim Yayınları
- III. Baskı, 1994, Esra-Sanat Yayınları
- IV. Baskı, 2006, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- V. Baskı, 2012, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- VI. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

TENHA SÖZLER - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 1991, Yedi İklim Yayınları
- II. Baskı, 1992, Yedi İklim Yayınları
- III. Baskı, 1994, Esra-Sanat Yayınları
- IV. Baskı, 2006, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- V. Baskı, 2012, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- VI. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

EDEBİYAT VE MEDENİYET ÜZERİNE - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 1972, Edebiyat Dergisi Yayınları
- II. Baskı, 2006, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- III. Baskı, 2012, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- IV. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

DİN VE UYGARLIK - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 1985, Akabe Yayınları
- II. Baskı, 2006, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- III. Baskı, 2012, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- IV. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

CUMHURİYET'TEN SONRA TÜRK ŞİİRİ - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 2010, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- II. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

İÇİNDEKİLER

Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan	13
Takdim	23
Önsöz	27
HİCRET	31-86
Umut Gazeli	35
El Gazeli.....	37
Adsız Gazel.....	38
Ey Beyaz Elâ	40
Bir Işık Yalımı.....	43
Kaside.....	45
Mahzen	50
Terkib-i Bend - Akşam	52
İstanbul	54
Yorumlar	56
Darağacı.....	58
Ağ.....	59
Terci-i Bend - Zaman.....	60
Ölüm	66
Müstezat - Sarnıç.....	68
Melce	70
Şan	72
Olağanüstüler.....	74
Toprağın Babası	80
Babamın Gazeli.....	82
Şehir Gazeli	84
Yiğitler.....	86

TENHA SÖZLER..... 89-138

Yürek Gazeli	91
Kül	92
Geçitresmi	93
Sayıklamalar	101
Hu	102
Mektup.....	103
Sular.....	104
Yokluk	105
Yılgı.....	106
Akşamın Kılıçları.....	107
Mescid-i Aksa	109
Bağlanma	111
Siz	116
Sensin	117
Sevdiğim	118
Dağlara.....	119
Sen	122
Arzıhal	123
Haber.....	124
İzler.....	125
Şehit.....	126
Çağrı.....	128
Davet	130
Ayna	131
Doğrul Bana	132
Şafak	133
Kitabe	135
Elveda.....	136
Yankı.....	138

EDEBİYAT VE MEDENİYET ÜZERİNE.....141-214

Köprü Kurmak.....	145
Medeniyet Derken.....	148
Bir Acı Tarlası.....	152
Şartlanmış Edebiyat.....	155
Tanzimat'tan Önce Genel Durum ve Yenileşme Hareketleri.....	159
Tanzimat Dönemi.....	164
Eski Edebiyatımız.....	189
Edebiyat ve Politika.....	206
Edebiyatımızın Gelişi.....	209
Durum.....	214

DİN VE UYGARLIK.....217-390

Önsöz.....	219
------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE UYGARLIK.....223

Laikliğin Doğuşu.....	224
Kilise ve Başkaldırı.....	226
Batı'nın Düzen Anlayışı, İncil'in Tahrifi.....	229
Hıristiyan Roma.....	231
Din Hakk'ın Olmayınca.....	235
Rönesans ve Reform.....	238
İşte Ortaçağ.....	240
Yeni Bir Din ve Yeni Devlet.....	245
Başlangıç.....	248
Rönesans'ın Düşmanlığı.....	250
Machiavelli'den Gelen.....	252
Yeni Devlet Adamı Tipi.....	252
Ütopya.....	256
Ütopyacı.....	260

Bir Ütopycı Şeyh Bedreddin.....	263
Batı Uygarlığı Neden Yola ıkımtıştır?.....	267
Din Dışı Uygarlık	270
İşlâm'a Karşı.....	272
Nasıl Laikti Batı	274
Batı Laisizmi.....	276
Laisizmin Adımları	278
Laik izgi.....	281

İKİNCİ BÖLÜM

TEKNİK VE UYGARLIK.....285

İki Ayrı Uygarlık	286
Ayrı Bir Uygarlık	288
Batı ve İnsana Uzak Olan	291
Eşya Uygarlığı	294
Akıl Uygarlığı.....	297
ağdaşlaşma Batılılaşma Değildir.....	300
Onlar Bir Bütün, Biz Bir Bütün	302
Teknik ve Uygarlık	305
Hangi Yol	308
İşlâm Tekniği.....	311
Çöken Batı.....	314
Veyl Batıcılara	317
Azalma Korkusu	320
Teknik Yetmez.....	323
Bu Teknik.....	326
Sanayi Toplumu	328
Neyi Tutmak.....	330
Aydın Değişmesi	333
Yolağzı	335
İnanç ve Uygarlık.....	337
Batı ve Biz	340
Ders Alındı mı?.....	343

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATICILIK VE AYDINLARIMIZ345

Batıcılığın Son Aşaması.....	346
Uyum Üstüne.....	349
Cumhuriyetin Habercisi Olan Program.....	351
Türkçülük ve Batıcılık.....	356
İrkçı Olmamak Yeter mi?.....	359
Aklı Başında Bir Batıcılık.....	362
Bir Devlet Hem İslâmi Hem Laik Olabilir mi?	366
Adım Adım Sosyalizm.....	369
Batı'ya Açılırken.....	371
İki Aydın Tipi.....	377
İslâmcı da Batıcı.....	381
Hem Batıcı Hem İslâmcı.....	384
Senteze Paydos.....	387
Sonsöz Yerine.....	390

CUMHURİYET'TEN SONRA TÜRK ŞİİRİ395-560

Önsöz.....	397
Giriş.....	399
Millî Edebiyat Devrinin Siyasî ve Sosyal Görünüşü.....	403
Osmanlıcılık.....	404
İslâmcılık.....	406
Türkçülük.....	409
Batıcılık.....	413
Millî Edebiyat Devrinin Edebî Görünüşü.....	416
Cumhuriyet Devrinin Sosyal ve Edebî Görünüşü.....	424
Ahmet Hamdi Tanpınar.....	431
Bibliyografya.....	434

Ahmet Kutsi Tecer.....	438
Bibliyografya	443
Nâzım Hikmet	446
Bibliyografya	453
Necip Fazıl Kısakürek	458
Bibliyografya	464
Ahmet Muhip Dranas.....	468
Bibliyografya	472
Cahit Sıtkı Tarancı.....	473
Bibliyografya	479
Asaf Halet Çelebi	484
Bibliyografya	489
1940 Sonrası	492
Orhan Veli	496
Bibliyografya	502
Mavi Hareketi.....	505
Attilâ İlhan.....	508
Bibliyografya	516
İkinci Yeni Hareketi.....	518
Edip Cansever	529
Bibliyografya	541
Turgut Uyar	544
Bibliyografya	549
Sonuç.....	552
Genel Müracaat Eserleri.....	560

ŞAİR, MÜTEFEKKİR, SENDİKACI
MEHMET AKİF İNAN

(Urfa, 12 Temmuz 1940
Yenişehir / Şanlıurfa, 6 Ocak 2000)

Yusuf Turan GÜNAYDIN
İsmail DERVİŞOĞLU

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'nın önemli şairlerinden ve fikir adamlarından Mehmet Akif İnan, Urfa'da doğup büyümüştür. Üniversite eğitimini Ankara'da tamamlamış ve çalışma hayatını bütünüyle bu şehirde geçirmiştir. Yayımlanmış iki şiir ve dokuz deneme kitabı vardır.

Doğumu ve Ailesi

Urfa'nın Balıklıgöl Mahallesi'nde doğdu. Babası Urfa'nın Mirzaali Aşireti'nden gümrük memuru Hacı Müslim İnan'dır. Annesi aslen Maraşlı Dedeoğulları'ndan Mehmet Tevfik kızı Şakire Hanım'dır. Çocukluğu ve ilk gençlik yılları Su Mahallesi'ndeki evinde geçti. Ailenin altı çocuğunun en büyüğüdür. 23 Temmuz 1965 tarihinde edebiyat öğretmeni Sevim Hanım'la evlendi ve bu evlilikten Şakire Banu adlı kızı dünyaya geldi (1967).

Tahsili

M. Akif İnan, ilkokulu Urfa Cumhuriyet İlkokulu'nda okudu (1952). Ortaokulu ve son sınıfa kadar liseyi de Urfa'da okuduysa da lise son sınıfta bir öğretmeniyle giriştiği tartışma sonucu naklini Maraş

Lisesi'ne aldırdı; liseyi Maraş'ta tamamladı (1959). Daha sonraları edebiyat ve fikir alanında dostluk ve yoldaşlık edeceği Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören ve Rasim Özdenören'le Maraş Lisesi'nde tanıştı. Bu tanışıklık *Edebiyat* ve *Mavera* dergilerindeki beraberlikleriyle gelişerek sürdü.

Üniversite eğitimini 1959'da başladığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı (1972). Fakülte'den 1972'de mezun olmasının sebebi, ikinci sınıftayken tahsilini bırakmasıdır. Fakat arkadaş ve dost çevresinden Nuri Pakdil'in ısrarıyla yarım bıraktığı tahsiline tekrar başladı (1962) ve mezun oluncaya kadar sürdürdü. Bu Fakülte'de *Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri* başlıklı bir bitirme tezi hazırladı (1971). Birçok akademik çalışmada atıflar yapılan ve bugün dahi yeterince tartışılmamış özgün değerlendirmeler içeren bir çalışmadır.

Dergiciliği ve Gazeteciliği

Lisedeki öğrencilik yıllarında *Derya* (1959) adlı bir gazete çıkartan M. Akif İnan, müteakiben Ankara'da yayımlanmakta olan *Hilâl* mecmuasının ve yanı sıra Hilâl Yayınları'nın müessese müdürlüğünü yürüttü (1960-1964). *Derya*'yı Maraş Lisesi'nde tanıştığı arkadaşları Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Alaeddin Özdenören ile birlikte kotardı.

Asıl edebî kimliğini, Nuri Pakdil öncülüğünde Ankara'da yayımlanmaya başlayan *Edebiyat* dergisinin (1969), daha sonra da yine Ankara'da yayın hayatına atılan *Mavera* dergisinin kurucuları arasında yer alarak buldu (Aralık 1975). Edebiyat ve fikir ağırlıklı bu iki dergiye şiir ve yazılarıyla katkıda bulundu.

Fikir yazılarını kaleme aldığı gazeteler ise *Millî Gazete*, *Yeni Devir*, *Yeni İstiklâl* ve *Yeni Mesaj* gazeteleridir. Yazılarında Akif Reha, Akif Rehavi, Mehmet Reha, Müslimoğlu ve Mithat Mirzaali müstearlarını kullandı.

Meslek Hayatı

M. Akif İnan, meslek hayatına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarında başlamıştır. Bir yandan burada tahsilini sürdürürken diğer yandan Türk Ocakları'nda ilk olarak kütüphane ve müze, peşinden de Genel Merkez müdürlüğü görevlerini yürüttü (1964-1969). Bu dönem, düşünce ve siyaset hayatında onun konferanslarla aktif bulunduğu bir dönemdir. Bunu takip eden dönemde ise Ankara'da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda uzman olarak çalıştı (1969-1972).

Adı geçen sendikadaki görevinden ayrıldıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev alarak Uşak İmam-Hatip Okulu'na atandı (1972). Askerliğini kısa dönem olarak yaptı (1975). Daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'ne geçti ve burada edebiyat dersleri verdi (1977-1980). En son Ankara Fen Lisesi'ne öğretmen olarak atandı. Vefatına kadar bu lisede öğretmenlik yaptı.

Edebiyat Hayatı

M. Akif İnan, ilk şiir ve yazılarını *Demokrat Urfa* adlı bir mahallî gazetede yayımladı. Daha sonra Maraş'ta yayımlanan *Hizmet* adlı mahallî gazetede bir müddet yazdı. Aynı zamanda yetişkinlik dönemlerinde Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'nda adları bir arada anılacak olan arkadaşları Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören ile birlikte çıkardığı *Derya* adlı gazetede yazı hayatını sürdürdü.

Profesyonel anlamda yazı hayatına Ankara'da yayımlanan *Hilâl* mecmuasının müessese müdürlüğünü yürüttüğü yıllarda başladı. *Hilâl* derginin müessese müdürlüğünü yaptığı 1962-1964 yılları arasında yayımlanan sayılarda çoğu başyazı olmak üzere birçok yazısı ve şiiri yayımlandı. Müessese müdürlüğünü bıraktıktan sonra 1965 yılında yayımlanan sayılarına sadece şiirleriyle katkıda

bulundu. Aynı zamanda 1963'ten itibaren *Türk Yurdu* dergisinde de şiirleri yayımlandı. Bu dergide yayımlanmış tek yazısı Yunus Emre özel sayısındadır (S. 319). 1969'da Nuri Pakdil yönetimindeki *Edebiyat* dergisinde yazmaya başlayınca kadar *Türk Ruhu*, *Filiz*, *Fedai*, *Orkun*, *Oku*, *Defne*, *Yaprak*, *Toprak*, *Yeni İstiklâl* gibi dergi ve gazetelerde şiir ve yazıları yayımlandı. Fakat bu süreli yayınlarda yer alan şiirlerini şiir kitaplarına almadı.

Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'na M. Akif İnan'ı bir yazar ve şair olarak kazandıran verimleri 1969'dan itibaren *Edebiyat* dergisinde yayımlanmaya başlayan yazı ve şiirleridir. *Edebiyat*'ta şiirlerinden önce deneme üslûbuyla kaleme aldığı fikir yazıları yayımlanmıştır. Bu dergideki ilk yazısı, ikinci sayısındaki "Edebiyat ve Politika" başlıklı yazıdır (Mart 1969). *Edebiyat*'ta yayımlanan ilk şiiri ise daha geç tarihlidir ve "Terkib-i Bent" başlıklıdır (Haziran 1972). İnan'ın *Edebiyat*'taki şiirlerinin derginin dördüncü döneminde; 1974 yılında yoğunlaştığı görülür.

Mavera dergisi, *Edebiyat* dergisinden sonra M. Akif İnan'ın arkadaşlarıyla beraber yayınına omuzladığı ikinci önemli dergidir. Bu dergi kapanıncaya kadar dergide sürekli yazmıştır. Ayrıca *Yedi İklim* dergisi de *Mavera* sonrası dönemde edebî verimlerini yayımladığı bir edebiyat dergisidir.

İlk şiir kitabı *Hicret*, *Edebiyat* Dergisi Yayınları arasında çıktı (1974). Bundan önce deneme üslûbuyla kaleme aldığı fikir yazılarından oluşan *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* adlı eseri de aynı yayınevi tarafından basılmıştı (1972). İkinci şiir kitabı *Tenha Sözler* ise Yedi İklim Yayınları arasında çıktı (1991). Bir kısım fikir yazılarını bir araya topladığı *Din ve Uygarlık* adlı eseri ise Akabe Yayınları arasında çıktı (1985).

Edebiyat hayatı boyunca bazı ödüller aldı. Kısa adı KASD olan Kayseri Sanatçılar Derneği tarafından kendisine deneme ödülü verildi (1982).

Türkiye Yazarlar Birliği'nin Türkmenistan'ın başşehri Aşkabad'da düzenlediği Türkçenin 3. Uluslararası Şiir Şöleni'nde ünlü Türkmen şairi Mahtum Kulu adına düzenlenen şiir ödülünü aldı (1995).

M. Akif İnan bir süre Kanal 7 Televizyonu'nda haftalık kültür ve sanat programları düzenledi (1998).

Sendikacılığı

M. Akif İnan'ın sendikacılığa ilgisi Ankara'da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda uzman olarak çalıştığı döneme uzanır (1969-1972). Sendikacılık alanına büyük emek veren M. Akif İnan, 1992'de kurulan Eğitim-Bir Sendikası'nın ve 1995'te kurulan Memur-Sen Konfederasyonu'nun genel başkanlığını yürütmüştür. Diğer kurucular ise Yusuf Beyazıt, Metin Selçuk, Nurettin Sezen, Ali Parıldar, Yunus Solmaz, Ahmet Temizkök, Necdet Pakdil, Nazire Ketten, Zeki Efil, Raşit Yazan, Şükrü Gökdemir, Yurdağül Aydoğan, Gülderen Kuyucu ve Burhan Uzgur'dur.

Sendikacılık anlayışının arka planında "Ahilik" anlayışının izleri bulunmaktadır. O, sendikacılığı ideolojik arenadan kurtarmış, sadece Eğitim-Bir-Sen'in değil bütün sendikaların anlayışlarını sorgulamalarının yolunu açmıştır.

Ölümü

Genel başkanı olduğu Memur-Sen Konfederasyonu'nun Haziran 1999'da Ankara'da düzenlediği mitinge katılan M. Akif İnan, bu miting sonunda rahatsızlandı. Soğuk algınlığı ve zatürree teşhisiyle Gazi Üniversitesi Araştırma Hastanesi'ne yatırıldı. İlerleyen zamanda akciğer kanserine yakaladığı ortaya çıktı. Hastanede tedavi görürken ramazan ayının girmesi üzerine bu kutsal ayı Urfâda geçirmesi niyetiyle kardeşleri tarafından memleketine götürüldü. Yirmi gün sonra bir ramazan gecesi (6 Ocak 2000) gece saat 02.00'de Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Cenazesi 7 Ocak Cuma günü öğle namazını müteakip Hasan Paşa Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Urfâda Harran Kapı aile mezarlığına defnedildi.

Sanatı, Fikirleri ve Mücadelesi Hakkında Çalışmalar

Gerek kurucusu olduğu Eğitim-Bir-Sen gerekse diğer kültür kuruluşları tarafından her yıl ocak ayında Mehmet Akif İnan'ı anma toplantı ve programları düzenlenmektedir. Bu programlar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere, İnan'ın doğum yeri olan Urfâda da icra edilmektedir. En son Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "Vefat Eden Şair ve Yazarlara Vefa Programları" çerçevesinde 2008 Mayıs'ında Çıldır'da D. Mehmet Doğan, M. Atilla Maraş, Mustafa Özçelik ve Yusuf Turan Günaydın'ın katıldığı "Akif İnan ve Sanatı" konulu bir panel düzenlenmiştir.

İnan'ın adı İstanbul Esenler Belediyesi sınırları içindeki bir caddeye verilmiş, Ümraniye Belediyesi tarafından "M. Akif İnan Bilgi Evi" açılmış, Urfâdaki bir parka da "M. Akif İnan Parkı" adı konulmuştur.

Öldüğü yıl *Yedi İklim* dergisi Akif İnan için özel sayı hazırlamıştır (Mart 2000, S. 120). Yine hatırasını yaşatmak üzere dört anma kitabı basılmıştır:

Mehmet Akif İnan Kitabı, Haz. Nazif Öztürk – M. Çetin Baydar – Muhsin Mete – İsmail Hacifettahoğlu – M. Atilla Maraş, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2000.

Ölümünün 1. Yılında M. Akif İnan, Haz. İrfan Coşkun – Demet Geçener, Memur-Sen Yayınları, Ankara 2001.

Medeniyetin Burçları / Mehmet Akif İnan'ın Hatırasına, Haz. Turan Koç – Ali Dursun – Mete Sungur – Mustafa Akdeniz – İbrahim Hatunoğlu, Memur-Sen Kayseri Şubesi Yayını, Kayseri 2004.

Yedi Güzel Adamdan Biri M. Akif İnan, Haz. Mustafa Özçelik, Eğitim-Bir-Sen Kütahya Şubesi Yayını, Tarihsiz.

Erol Battal'ın hazırladığı *Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen* adlı kitapta da sendikanın kurucusu olması dolayısıyla Akif İnan'a geniş yer ayrılmıştır.

Ayrıca sanatı ve eserleri üzerine iki adet mezuniyet tezi, Zekai Karakaya'nın hazırladığı bir adet de yüksek lisans tezi vardır.

Eserleri

Hicret, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1974 (1. Baskı); Esra Sanat Yayınları, Konya 1994 (2. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 6. Baskı.

Tenha Sözler, Yedi İklim Yayınları, İstanbul 1991 ve 1992 (1 ve 2. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara, 2015, 6. Baskı.

Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1972 (1. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 4. Baskı.

Din ve Uygarlık, Akabe Yayınları, İstanbul 1985 (1. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 4. Baskı.

Yeni Türk Edebiyatı, Yaygın Eğitim Kurumu Matb., Ankara 1977 [Ders kitabı, Oktay Çağlar ile].

Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Mezuniyet Tezi, Ankara 1971; Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Söyleşiler, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Aydınlar, Batı ve Biz, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015,
2. Baskı.

Mirası Kuşanmak, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Siyaset Kokan Yazılar, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015,
2. Baskı.

İslâm Dünyası ve Ortadoğu, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015,
2. Baskı.

Kaynakça

Erol Battal, *Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları,
Ankara 2004, s. 65-79 ve 113.

İhsan Işık, “İNAN, M. Akif”, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi-III*, Elvan Yayınları,
3. baskı, Ankara 2004, s. 954-955.

Murat Yalçın (ed.), “İNAN, Mehmet Akif”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar
Ansiklopedisi-I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 440-441.

TAKDİM

Hiçbir kurumsal oluşum yoktur ki bireyi ve toplumu kuşatıcı bir idealden ve temel düşünce disiplinesinden yoksun olsun. Bununla beraber böyle bir yapının, kök salmayı amaçladığı ülkenin tarihine, sosyal gerçeklerine, kültürel değerlerine uygun bir üslup geliştirmesi gerekir ki böylelikle kurumsal olarak kalıcı olmayı ve aynı zamanda mensubu olan bireyleri ‘millet’ dediğimiz sarsılmaz bir bütünün her yönüyle donanımlı ve bilinçli bir unsuru yapabilmeyi başarsın.

Türk sendikacılık tarihinde Mehmet Akif İnan gibi bir başka şahsiyet yoktur ki sendikal kavramlara yabancı ve uzak bir topluma; her türlü imkânsızlığa, baskıya, olağanüstü siyasî şartlara rağmen bu türden oluşumların hayatî ve insanî bir kurum niteliğini kısa bir zaman içinde benimsetebilmek ve insanları etrafında örgütleyebilmek yeteneğini göstermiş olsun. Bu takdire değer sonucun, onun ünlü bir şair ve mütefekkir olması veya etkileyici kişiliğiyle açıklanabilmesi mümkünse de asıl faktörü yaşadığı toprakları tanımamasında, milletin değerlerini ve inançlarını kişiliğinde ve ilişkilerinde mezcetmiş olmasındaki sıcaklıkta, daha öz bir söyleyişle ‘yerli’ bir üslup kullanmasında aramak gerekir.

Mehmet Akif İnan'ın şairliği, yazarlığı kesintiye uğramış bir medeniyetin hep bu yerli üslup, kavram ve kahramanlarla yeniden dirilişi düşüncesini işler. Onun bu yolda kavramları “hakperestlik”tir, “hoşgörü”dür, “merhamet”tir, “mücadele”dir. Kahramanları Fatih, Kanunî, Sultan Abdülhamid veya Bâkî, Nedim, Şeyh Galip'tir. Fakat sendikacılıkta kahramanı yoktur. Çünkü kahraman kendisidir, kendisi olmalıdır. İlahî bir amaç içeren büyük bir ihtirasla hayatının son yıllarını bu mücadeleye vermiş, bunu bir sosyal görev ve zorunluluk saymıştır. Bugün yüz binlerce sendika mensubunun oluşturduğu sendikamız onun yorucu ve fakat verimli hayatının ürünüdür.

Mehmet Akif İnan'ın şiirlerinde dile getirdiği duyguları, yazılarında dile getirdiği düşünceleri, bugünün ve yarının Türkiye'sinde milletin birliği için vazgeçilmez bir unsur haline gelen sendikamız için yol gösterici ve mücadele üslubumuza zenginlik katan ilkeleri içerir. Aynı zamanda bu eserler aydınlar ve halk için de uyarıcı bir özellik taşır.

Hak ve emek hareketinin mücessem hali olan Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen olarak sendikamızın kurucusu ve mücadeleci aydın tipinin eşsiz örneklerinden Mehmet Akif İnan'ın eserlerini derleyip yayımlayarak bünyemizin kaynaktan beslenmesine vesile olmayı amaçladığımız gibi onun öncülüğüne ve emeğine karşı vefa borcumuzu eda etmeyi amaçladık.

Mehmet Akif İnan'ın vefat ettiği 2000 yılından bu yana her yıl ocak ayında Türkiye'nin yüzlerce farklı noktasında Mehmet Akif İnan anıldı, duruşu, mücadelesi, eserleri kavranılmaya çalışıldı. Vefatının 15. yılında ise Eğitim-Bir-Sen'in organize ettiği “Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu” ile Mehmet Akif İnan tüm yönleriyle ele alınıyor.

Mehmet Akif İnan'ın Eğitim-Bir-Sen tarafından 2009 yılında yayımlanan toplu yazılarının sağlığında yayımlanan diğer eserleriyle birlikte “Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu” vesilesiyle tekrar basılması düşünceyle elinizdeki bu nitelikli, özel baskı kitaplar yayımlandı.

Mehmet Akif İnan'ın eserlerinin okuyucuyla buluşmasında emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum, bu yayınlarla Mehmet Akif İnan'ın daha iyi anlaşılacağına, kitapların yeni mücadele ve ideal adamlarının yetişmesine vesile olacağına inanıyorum..

HİCRET

Ahmet GÜNDOĞDU
Genel Başkan
Ankara, Ocak 2015

Ö N S Ö Z

Şüphesiz bir sanatçının, bir dava adamının, bir mücadele insanının hayatının, sanatının ve mücadelesinin daha iyi ve doğru anlaşılmasını sağlayan şey eserleridir. Bir ömrün safahatını, düşüncenin gelişimini, meselelere bakış zaviyesini, etkilemeleri-etkilenmeleri görebilmek için eserlere bakmak, eserlerden hareketle kanaate ulaşmak gerekir.

Mehmet Akif İnan, duyguları yoğuran şairliği, bir zihniyetin taşıyıcısı-yayıncısı olmak bakımından dava adamlığını ve davasının gerektirdiği mücadelecilik kişiliği nefsinde toplamış bir kimseydi. O, 40 yılı aşkın bir süre, yazıları ve konferanslarıyla toplumu ihya gayreti içerisinde olurken, bir sanat adamı olarak edebi verimlerini de ortaya koydu.

Mehmet Akif İnan, sanatının ve düşüncesinin en olgun deminde aramızdan ayrıldı. Kültür hayatımız onun olgunluk çağında ortaya koyabileceği eserlerden mahrum kaldı. Bununla birlikte bir dönemin sanat ve düşünce hayatına ilişkin tanıklığını da yitirmiş olduk. Yazıları ve söyleşileri okunduğunda görüleceği gibi eserini ortaya koyma bakımından pek çok planları vardı. Ömür vefa

göstermedi, “Bitirip şu kuru kara ekmeği / Göç etsem diyorum yâr ellerine” mısralarında ifadelendirdiği hasreti sona erdi, yârine kavuştu.

Mehmet Akif İnan'ın, kuruluşunda ve teşkilatlanmasında büyük emek harcadığı, 8 yıl da düşüncesini ve sanatını esere dönüştürmemeye pahasına, mücadeleciliğinin bir eseri olarak addedip Genel Başkanlığı'nı yürüttüğü Eğitim-Bir-Sen olarak, ailesinden sendikamıza intikal eden birikimini, çeşitli gazete ve dergilerde kalmış yazılarını ve söyleşilerini de derleyerek Kurucu Genel Başkanımıza, kültür ve medeniyet havzamızın bir büyük önderine vefa borcumuzu bir nebze ödeme gayreti olmak üzere 2009 yılında 'Mirası Kuşanmak', 'Aydınlar Batı ve Biz', 'İslam Dünyası ve Ortadoğu', 'Siyaset Kokan Yazılar', 'Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair', 'Söyleşiler' ve 'Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri' adlarında 7 kitap olarak yayınladık.

Eğitim-Bir-Sen olarak, 2006 yılında, Mehmet Akif İnan'ın sağlığında yayınlanmış denemelerinden oluşan 'Din ve Uygarlık', 'Edebiyat ve Medeniyet Üzerine'; şiirlerinden oluşan 'Hicret' ve 'Tenha Sözcükler' adlı kitaplarını yeniden yayınlamıştık. 2012 yılında mevcudu tükenen bu eserlerin yeni baskılarını yaparak kültür ve sanat camiasının, üyelerimizin istifadesine sunduk.

Elinizdeki bu özel baskıyla Mehmet Akif İnan'ın 11 kitabını 3 cilt halinde nitelikli bir baskıyla ilgisinin istifadesine sunmuş bulunuyoruz. “Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu” vesilesiyle gerçekleştirdiğimiz bu özel baskıdan başka sempozyum kitabının yayınlanması, gençlik şiirlerinin derlenip yayınlanması, Mehmet Akif İnan biyografisinin yayınlanması, Mehmet Akif İnan bibliyografyasının yayınlanması, 'Akif İnan ile Sohbet' adlı televizyon programının çözümlenerek yayınlanması, konferanslarının yayınlanması gibi daha başka

yayın faaliyetleriyle sendikamızın kurucusu Mehmet Akif İnan'a olan vefa ve bağlılığımızı ortaya koymaya devam edeceğiz.

İstiyoruz ki, Mehmet Akif İnan'ın mümbit bir zemin olarak görüp ömrünün en verimli çağını mücadelesine hasrettiği sendikacılığı, onun idealleri doğrultusunda Türkiye'nin en büyük eğitim sendikası olan Eğitim-Bir-Sen'in seviyeli, ilkeli, millet eksenli, değerleri kucaklayan duruşuyla anlamlandırırken kendisini Eğitim-Bir-Sen'in anlayışıyla özdeşleştiren kitleyi de kurucusunun üretimleriyle buluşturabilelim ve üyelerimizin Mehmet Akif İnan'ın eserleriyle birlikte sadece bir sendikanın üyesi olmadıkları, geniş bir medeniyet havzasına dahil olduklarının bilincine varmalarını sağlayabilelim.

Yayınlılarımızın Mehmet Akif İnan'ın daha iyi anlaşılmasına ve "Kim demiş her şeyin bitişi ölüm / Destanlar yayılır mezarımızdan" sırrının tecelli etmesine vesile olmasını diliyor, çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Ali YALÇIN
Genel Başkan Yardımcısı
Ankara, Ocak 2015

Anneme

UMUT GAZELİ

Soyundum çileye dönmemesine
Bilendim ışıktan gözyaşlarıyla

Acılar umudu buldurur bize
Bir zırha büründüm bu çağa karşı

Edep senin sabır benim derimdir
Askerler üretir sessiz ve derin

Bayrağa dönüşen alнімdır şimdi
Ellerim ağların mahşer makası

Türkümüz dünyayı kardeş bilendir
Gökleri insanın ortak tarlası

EL GAZELİ

HİCRET

Ellerine sarın kalbimin içi
O ayla boyanmış nar ellerine

Bahar ellerine giydir düşleri
Göksel şarkıları sar ellerine

O kar ellerine yar ellerine
Deme sabah akşam var ellerine

Rüzgâr mı asker mi biçti yolumu
Önünde kaç engel var ellerine

Bitirip şu kuru kara ekmeği
Göç etsem diyorum yar ellerine

ADSIZ GAZEL

Yanışlar ağıtlar elimde değil
İçimin sesi hiç üzmesin seni

Kaçmak mı mümkün mü alınyazımdan
Kaderdir yüklendim yıkılmışlığı

Sen attın bilmeden kuyuya taşı
Dinemez yankısı mahşerde bile

Bir kutsal emanet gibi sır gibi
Ve bir ayıp gibi saklarım seni

Başımda kavganın kıyameti var
Okşadım ismini kitap içinde

Her akşam bir düşünle kundaklanırım
Sözümün bittiği yerde başlarsın

Yılların alınma çektiği çizgi
Kocaltı başımı bir ehram gibi

Yaslasam gövdemi karlı dağlara
Sonsuz bir uykuya kavuşsam bir gün

EY BEYAZ ELÂ

Bir on yıl öncesi uzakta diye
Bu yanlış düzeni sürdürmek neden

Sanma mesafeler koparır beni
Ve yıllar eskitir birliğimizi

Bir gecelik bir uyku gibidir zaman
Yıllarca sürse de ayrılığımız

Mani olunmuş bir adam direnir durur
Utanır ve korkar kefenlenmeden

Zamanımı çalan bir kuru kara ekmek
Durur yüreğimde bir kurşun gibi

Bir adım atarsak kafes kırılır
Belki birden erir zincirlerimiz

Ey uyku ey anne gel kurtar beni
Ezildim aklımın hesaplarında

Ey anne ey uyku ey beyaz elâ
Bir çılgınlık bulsam kurtulsam yahut

Sazdan bir yapıya dönüştü birden
Çürüyen bu kentin apartmanları

Bütün vakitlerim sana ayarlı
İste hesabını rüyalarımın

Yokluğun içime duvarlar örer
Nasıl kan toplanır gülüşlerinde

BİR IŞIK YALIMI

Gözlerin kalbime değmeden önce
İstanbul o kuşlar acep nerdeydi

Deniz ki dilimin lügat kitabı
Şarkılar kardeşim onlar nerdeydi

İçimde sürekli yağmur bulutu
Ormanlar nehirler güller nerdeydi

Bir ışık yalımını parmaklarındır
Anamın kızımın eli nerdeydi

Ülkemin çığılığı her saat zili
Nerde ortadoğu savaş nerdeydi

Gözlerin kalbime değmeden önce
Acılar gülüşler düşler nerdeydi

KASİDE

O düşlerde kalan şarkılarımı
Gözlerin getirir sabahlarıma

Hoyrat saçlarıma seslerin rüzgâr
Papatyâ dişlerin bahar haberi

Aydınlığında yol bulduğum yıldız
Bin parçadır şimdi derin göklerde

Akşamlar güvercin gibi gelirdi
Yeniden güçlenen gençliğimize

Günleri bir nakış gibi örerdin
Umut bir zırh gibiydi omuzlarımda

Çağı kurtarmanın bir eylemidir
Çağ dışı görülen ilgimiz bizim

Eylülün kıyısı son durağımdır
Bir adım dönemem arkam uçurum

Yazma derse yazmam rüya gözlerin
Bastığın toprağa şiirlerimi

Bozgunlardan çıktım kan içindeyim
Yeni bir savaşa kuşandır beni

Seninle giyinen kurak yılları
Anarak yaşamak istemiyorum

Ve tekrar yaşamak tekrar yaşamak
Şimşek gibi geçen o saatleri

Bir kurşun yağmuru altında kaldık
Anıtı dikilse korkusuzluğun

Bu yoksul türküler bitsin diyorum
Sana hicret ettim yılgınlıklardan

Göklerde yollarda senin adına
Yeni bir efsane gelişmektedir

Dinamitler patlar içimde birden
Sensiz saatleri hatırlayınca

Bir denizaltıdır şimdi yüreğim
Yeryüzü bakışlım uzat elini

İçimde şiirler kaynaşır durur
Ellerin aklıma geldiği zaman

Bir hüznü besteler en derin soylu
Gözlerin o kuşlar şimdi neredeler

Bir çocuk sevinci dolar içime
Gözlerin kalbimi ediyor gibi

Ve bir gün anlarsan şiirlerimi
Yalar yeryüzünü bir kara haber

Yeni bir ürperiş her yeni sabah
Saçların çevremi kuşatmış gibi

Unutmak denedim onu aylarca
Aklımı yollarda sürükleyerek

Sensiz bir yerlere taşınmak bir gün
Dünyanın dışına taşınmak bir gün

Dayanır mı kalbim bu heyecana
Dayanmalı kalbim bu heyecana

Bu büyük yükü en eski bir türkü
Sayarak özenle yaşatır kalbim

MAHZEN

Çevir gözlerini içimden yana
Sırrını saklayan mahzenim ben

Uzat umutlarını düşlerime dek
Hiçbir şeyin değil hep senim ben

Bu yazgı bizlerin ortak ülkesi
Hüznün sevincin ve güveninin ben

Toprağım güneşim mevsimim sensin
Suyunum havanım ekmeğinin ben

Birlikte uyandık aynı uykudan
Öncen sonran eskin ve yeninin ben

Seninle ilgimiz bir heves değil
İyi bil neyimsin benim nenim ben

TERKİB-İ BEND

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

AKŞAM

Yüzünde elleri sonsuz denizin
Gömelim yüreğe dediğim durum

Saçların en derin bir gökyüzüdür
Varamaz ellerin merdivenleri

Her an bir güvercin çırpınır durur
Kalp atışlarında ve gözlerinde

Bir sırdır içinde evler anneler
Çocuklar başında bir yeşil çelenk

Göklerden bir haber gibidir umut
Görünmez bir yerde saklanmış mahcup

Su gibi içtiğim çok zor son on yıl
Sadakat anıtı bir sonbahardır

Duygu ve sabırdan bir deri giydin
Kuşandın demektir ölümsüzlüğü

Bulutlara gömülü sedeften yüzün
Dünyanı kuşatmış destansı hüzün

İSTANBUL

Bir kapalıçarşı büyür de gider
Ben gönlümden başka yerde olamam

Piyano üstüne birkaç söz yani
Aşksız ve müziksiz her şey anlamsız

Şefkatten terlikler sergilenmeli
Bir çocuk yanağı ayaklarında

Varla yok arası yürüyen ilgi
Tereddüt heykeli bir sinemadır

Suskunluğu bölen kızgın bir sitem
Unutulmuş vitrinde pol ve virjini

Huzur limanına uğrar mı bilmem
Sonsuza yönelen vapurlarımız

Anı galerisi kutlu İstanbul
Fatih'ten aşılar sürdürmektedir

Sokaklar insanlar hep bize küstü
Deniz kenarında bir öğleüstü

YORUMLAR

Bitmeyen kaderdir dipsiz susuzluk
Pınarlar kaynaşan parmaklarında

Odalara kepenk vurulmaktadır
Kapılar kırılan bakışlarında

Bir tren sesine uygulanmıştır
Bir de gökyüzüne itirafımız

Varoluşumuzun bir onayıdır
Sustukça büyüyen esrarlı ateş

Bütün giysileri yırtsak yeridir
Yeter bize vefa elbiseleri

Gönlünün biçtiği yorumlardandır
Anlam kazanması deliliğimin

Bıçakladım geçen katil yılları
Her gün bir yeniden bulunca seni

Sana yakınım ve sana uzağım
Tutulmuş varamaz elim ayağım

DARAĞACI

Bir türkü buldurur anmalar seni
Sesime uygular sonra yakarım

Kalbim ki sürekli davul solosu
Ve aşkın bedeli candır ölümdür

Saçların aklımın darağacıdır
Saçların ki çeken sona sonsuza

Yıldızlar gözlerin denetler beni
Yıllardır günlerim bir gözaltıdır

Şiirden halılar ayaklarına
Umuttan zincirler ayaklarımda

İçimin zehrini konuşsun diye
Beklerim rüzgârdan haberlerini

AĞ

Ve bir sofraya gibi sersem önüne
Yerli düşüncenin ürünlerini

İnsanı kirleten heykeller gördüm
Güneşi karartan kıyamet gibi

Ey yolda kaybolan ezilen haber
Aşarak zamanı yenile çağ

Betonlar mezardır düşe sevince
Saksılar doğaya özlem eylemi

Şiir bahçemizdi gökdelen oldu
Aklımıza nasıl bak gülen oldu

Soyumu yükledim bu çağ içinde
Urfa bir dağ gönlüm bir ağ içinde

HİCRET

TERCİ-İ BEND

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

ZAMAN

Susarak anlattın bütün gizliyi
Sakladım duygumu ben konuşarak

Bir acı tarlası sessiz yüzünde
Aşkı yürürlüğe koyma savaşı

İçimde bir düzen kaynaşmaktadır
Büyük ve çekingen bakışlarından

En iyi anlatış artık susmaktır
Anladım bunu ben seni bilince

Gel denize yaslan yalnız denize
Sırrını denizler taşır insanın

Zaman bir hızdır ve yıldızdır akan
Esneyen günler ve gece üstünden

Bir uyku bölme anılarımı
Korkarım çıldırtır bu hayal beni

Gözlerin ne kadar İstanbul öyle
Sebiller uçuşur parmaklarında

Ortak günlerimiz tarih şöleni
Saçlarında sayfa sayfa güneşi

İçimde bir sergi var portrelerin
Hayalim her yerde kavrar gölgeni

Aşka ve tabiata ulaştır bizi
Gel kurtar bu şehrin gürültüsünden

Terk etme nolursun bir eşya gibi
Ölümsüz bir hasret yaşarken bende

Vurulmuş geyiktir sensiz zamanlar
İçimin ormanı bir yangın yeri

Bir uyku bölmezse anılarımı
Korkarım çıldırtır bu hayal beni

Istırap varoluş şartımız oldu
Esef etme yazım karaymış diye

Bir yanım vahşidir ürkütür seni
Aykırı düşerim sulhçülüğüne

Bir gün deli gibi sarsarak seni
Göklerin yolunu sorabilirim

Başımı taşlara vurabilirim
Aklımdan çıkarsa anılarımız

Paramparçayım gel sen onar beni
Topla aynalardan eski gölgemi

Göçebe ömrümü bağla zamana
Dağılsın içimin karıncaları

Bir uyku bölmezse anılarımı
Korkarım çıldırtır bu hayal beni

ÖLÜM

Gel anla ve yaşa doğusal hüznü
Acılar güvence ölümsüzlüğe

Senden her kaçtıkça sana yaklaştım
Göç nasibim özlem kanımdır benim

Bu tenha dünyanın ürküntüsünü
Ekledim gövdeme bir parça gibi

Bir sözdür susuşun bir ince fikir
Bin yorum getirir aklıma birden

Gövdemi kurşunlar sererse yere
Kırgın bakışların değdi bilirim

Ve ölüm konuğum olduğı zaman
Duyduğun vicdanın ayak sesidir

MÜSTEZAT

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

SARNIÇ

Adağı olduğum gülücüğüne
Gör ne ucuz pazardır

Yeni bir bakışla kavradın beni
Barış mı kavga mıdır

Sürsün bitmesin bu onurlu ilgi
Bu çağın çıkmazıdır

Bir kuru sarnıçtır sensiz hayalim
Candır aşkın bedeli

Ey dil ey kalbimin öksüz çocuğu
Azığın ağıt senin

Gözlerin içimin tutukevidir
O bir özge meydandır

Düşlerim seninle kuşatılmıştır
Ağzım değmez eline

MELCE

Bir kâse su gibi dökülse kuma
Kuramlar kollayan dikbaşı aklım

Rüzgârın başıma verdiği şekil
Yol olsa içimin ormanlarında

Unutsam eşyanın gürültüsünü
Rengini suların tadını gülün

Günleri bir secde hızıyla geçip
Erişsem mahşere bir iftar gibi

Genişle ey kalbim kardan sözlerle
Ayıkla ve yıka pıhtılarını

ŞAN

Rüya gibi atlar ve erler vardı
Her bahar yürürdü düşman üstüne

Ülke coğrafyası bir dilim vardı
Yunusun Galibin soylu gergefi

Şanlı gözyaşları yıkardı içi
Yağmurla dönülür dualar vardı

Babalar amcalar kardeşler vardı
Anneler dayılar halalar vardı

Düğünler hamamlar halaylar vardı
Üstünde yol alan destanlarımın

Edepti yoğuran güzelliğimi
Zekâtı üreten zenginliğimi

OLAĞANÜSTÜLER

Gelip düşte onu muştuladılar
En ulu insana yüklüsün diye

Yıkılan burçların sönen ateşin
Kuruyan Save'nin haberci dili

Yıldızlar billurdan avize gibi
Bir ev nur merkezi geldiğin gece

Vakti yenileyen sen ey hoş geldin
İbrahim duası İsa müjdesi

Başında bir gölge altın çocuğun
Onu korumanın dipsiz imgesi

Alınıp oyundan nurdan neşterle
Ayıklar içini bir melek doktor

Sütanne evine dolan bereket
Seven bir çehreye gülücüğüdür

Anaya babaya yük olmamanın
Anıtını diktin ey büyük yetim

Çorak vadiler doyar yağmura
Elinden tutulup yalvarılınca

Bir emin çobanlık dağda ve çölde
Devlet yönetimi hazırlığıdır

En büyük kadının seçtiği olmak
En büyük erliğin hediyesidir

Çöller bir hayattır mağara fikir
Rüyalar gerçeğin kesin haberi

İnsanlar çevrende bir renkli fanus
Yansıtır bitmeyen ışınlarını

En yırtıcı insan en adil olur
Ellerin boş dönmez dilediğinden

Köleler beylerle eşitlenmiştir
Bağlılık yiğitlik aşk yarışında

Dost olmayanlara salar korkuyu
Başında aslanlar ejderler bekçi

Bir çul parçasıyla kestin kavgayı
Oturttun yerine en kutsal taşı

Çağrıya uyarak yarar da yeri
Yürür gelir ağaç işaretinle

Senden güçlüsünü görmedi evren
Yenersin ard arda dev pehlivanı

Yoluna dikenler döken ellerin
Gün gelir görülür hep kuruduğu

Çölleri yel gibi aşan süvari
Atının ayağı gömülür kuma

Ardından düşmanca iz sürenlere
Örümcek ve kuşlar örür engeli

Çağlardan çağlara yürüten sırrı
Fısıldadın mağra arkadaşına

Güneş geri gelir battığı yerden
Vaktinde yönelsin dost Hakka diye

Felekler seninçin var oldu yine
Geceler boyunca alnın yerededir

Ay iki bölünür gelir önünde
Onaylar sesiyle ululuğunu

Bir anda çıktığın sonsuz yolculuk
Hayalin meleğin yandığı nokta

Çeşme parmağından içer suyunu
Ölümsüz çağrının savaşçıları

Elin erişince kısır koyundan
Kâseler dolusu sütler süzülür

Ülkeler kapısı bir bir açılır
Kazmalar inince kaya üstüne

Gözlerin uyur da kalbin uyumaz
Sevgili gönlünden çıkmıyor diye

TOPRAĞIN BABASI

Eylemin o önder çocuğu büyür
Evrenin sebebi en soy ellerde

Üstünde sürekli secde kokusu
Sevgi donanması denizlerinde

Yağmur olsun diye saçar göklere
Elinde biriken dualarını

Ve nur yatağında kılıçla bekler
Sonsuza açılan hicret aşkına

Bilge anahtarı has neslin kökü
Zülfikar çağlardan çağlara nehir

Toprağın babası kucakta uyur
İki güzel iki kumru iki er

Kıyanın hesabı nicolur bilmem
Dinmeyen bir hüzün bir kandır sızar

BABAMIN GAZELİ

Yeni aya karşı dua ederdi
Ağlardı kesilen zeytin dalına

Ağlardı evliya kıssalarına
Saksıda taşırdı kışın baharı

Korkuyu sevinci yayan gözleri
Kitaba gözlüktü derin gözleri

Anamın en kutsal barınağıydı
Eski alfabeyi candan severdi

Toprağa dosttu ölüme hazır
Taşırdı soyunu gövdesi gibi

Bir destan büyüttü namustan aşktan
Midenin harama düşmanlığından

ŞEHİR GAZELİ

Her eylem yeniden diriltir beni
Nehirler düşlerim göl kenarında

Ey deprem gel yetiş bu şehirlerin
Doğayı çarptıran konumlarına

Doğ ey güneş erit taştan adamı
Ve kurut taşları diken elleri

Babamın gölgesi koruyor beni
Oh ne güzel şehir bu eski şehir

HİCRET

Dönüştür ey kalbim bahçeli eve
Anlamı ezen o makineleri

Kurtuluş haberi olsun dünyaya
Ayrma üstümden bir an gölgeni

YİĞİTLER

Bulup unuttuğum mısra nerdesin
İçimden kaçırın hangi uçaktır

O tepe baş tepe yabancıların
Onlarca aldatış utkudur taktır

Kanımın nehriyle cetvellediğim
Bu toprak söyleyin neden çoraktır

En kara putların saldırısında
Yurdumun ki alnı ay gibi aktır

Anamı sorarsan büyük doğudur
Batı ki sırtımda paslı bıçaktır

Yiğitler yol olsa destana doğru
Şehitler gözümde aynen bayraktır

Gel kurut bu çağın kargaşasını
Seninle beklenen şimdi şafaktır

TENHA SÖZLER

Ş İ R

YÜREK GAZELİ

Senin hatıranla beni her akşam
dünyanın kirinden yuyar yüreğim

Düş kazılarımın bulgularını
umut sergisine koyar yüreğim

Bütün varlığımı billur sesine
ve özel rengine koyar yüreğim

Mehtaba çiçeğe ve bulutlara
cennet hayalini oyar yüreğim

Kanadısın zaman nehirlerimin
günleri seninle sayar yüreğim

Çevremi donatan yankılarına
sevdanın izine uyar yüreğim

Değil hayalinden akan sözleri
aklından geçeni duyar yüreğim

Bir gün ki anlarsam kayboluşunu
beni cinnetlere soyar yüreğim

KÜL

Sevdayı bir deli gömleği gibi
ansızın giydirdi gözlerin bana

Gömdüm gözlerinin bulutlarına
bir yangın alanı hoyrat başımı

Yollarına çıkıp yakarsam sana
rüya olup girsem uykularına

Bu çılgın duvarlar boğmazsa beni
gün olur giderim bulutlarımla

Uykumu çarmıha gerdi sorular
çoğalır sesimin tedirginliği

Ey kaynar sulara yol alan aklım
kalbime yönelen yayılım ateşi

Ruhumu emziren bulutlar nerde
rüzgârlar, nerededir kuşların yolu

Kül oldu ufkumun bahar çarşısı
ağulandım deli çıkmazlarında

GEÇİTRESMİ

Delilik şan olur bir gün sevgili
yansır içimin haritasını

Bağrında yılların geçitresi var
gün olsun sereyim ayaklarına

Eskimez bir sesle yöneldim sana
düşlerimin göksel alanlarından

Toplayan o sürgün gülücükleri
sürekli bir selam gibiydi kalbin

Aklımda sesinin salıncakları
uğuldar İstanbul kanatlarında

Gözlerinin o dağ kokusundandır
yüreğimin gelgit çağlayanları

Umuttan bir taydır hâlâ yüreğim
gezinir hülyanın sınırlarında

Uykularım en ürkek bir ceylan gibi
ne vakit aklımı yöneltsem sana

Oyaladım bütün umutlarımı
ruhumun bu hü zün salıncağında

Sabırlar sağılan yırtık kalbimden
sessiz sayhalarla çağ ırdım seni

BURÇ

rkek tayların su içiŒi gibi
gezinir gözlerin çarŒlarımda

KuŒlara ve güle ayarlı sesin
müjdedir en uzak okyanuslardan

Kelebek kervanı can gülüŒünle
yıkadın zamanı karanlığından

Gögüme yıldızlar dağıtan gölgen
yorgun günlerimin kutlu limanı

Baharı bir tohum gibi izlerim
saçlarının yumŒak ıŒıklarından

Ellerin yıldızlar yansımasıdır
onlardan okunur hikayelerim

Bir bahar yağmuru bana hitabın
cennet kıyılarından haber getiren

II.

Köpük demetleri gibi martular
inerler hülyamın canevlerine

Gönlümün dem çeken bülbülleridir
akşamı sulara sarkıtan gökler

Gecenin ahengi kavrar elimi
gezdirebilir sevdanın sokaklarını

Bir irem bahçesi kuşanır dünyam
anılar koşarken sahralarımda

En kutlu sabahı muştular kokun
ilkyazlardan haber taşır kuşların

Aylardır dolanır ismin üstüne
dinlerim mehtabın fısıltısını

Dolunay denize selam gönderir
düşlere sevdalar yeşil çağlayan

III.

Şimdi uzaklardayım kanat sesinden
rüya burçlarından gök şarkısından

Nerde o bahçeler sarmaşıklar ey
köpüğün annesi bulutun gülü

O mercan adalar leylak türküler
karınca treni kuşlar şöleni

Nasıl seyredirim sabahı sensiz
güneşin denizi emzirmesini

Kırgın günlerimin sığınağını
ararım cinnetin kuytularında

ESKİ SÖZLER

Sevdayı bir deligömeği gibi
ansızın giydirdi gözlerin bana

Bir yarısı sensin kuşların gülün
kasırgaların bir yarısı benim

Gömdüm gözlerinin bulutlarına
bir yangın alanı hoyrat başımı

Sesin ki dansıdır kelebeklerin
yıldızlar devinir gamzelerinde

Kanamam denizin enginliğine
artık gözlerinin sağnağında

Nehirler çağlayan bakışlarıyla
giyinir dallarım baharlarını

II.

Eşyası kaybolan bir çocuk gibi
olur olmaz yerde ararım seni

Uykumu çarmıha gerdi sorular
çoğalır fikrimin tedirginliği

Ey kaynar sulara yol alan aklım
kalbime yönelen yaylım ateşi

Günleri gökleri tanımaz oldum
Suçlarım ufkumun zindanı mıdır?

Ruhumu emziren bulutlar nerde
rüzgârlar, nerededir cinnetin yolu

Kül oldu umudun bahar çarşısı
ağulandım deli çıkmazlarında

Sözlerim tükendi gülmedi gölgen
takıldı güneşim hüznün ağına

Resmini göklere çizen rüzgârla
oyalansam umut maverasında

Kelimeler gelse ayaklarına
ve sunsa içimin anahtarını

Yollarına çıkıp yakarsam sana
rüya olup girsem uykularına

Bu çılgın duvarlar boğmasın seni
gün olur giderim çılgınlarımla

SAYIKLAMALAR

Göklere yalvaran bulutlar gibi
beklerim sesinin bereketini

Aklımı yağmalar gelmeyişlerin
çürütür gölgemi bekleyişlerim

Yangınlar kavursa bahçelerimi
çağırır yine de enkazım seni

Kaç umut eskidi sokaklarında
kaç albüm tükettim anarak seni

Akşam olur sabah olur yıl döner
törpüler gövdemi dakikalarım

Yüzyıllar süren bu rüyalarım
elverir görünmen bir hayal gibi

Hangi ölüm öder bilemiyorum
ateşten bekleyiş faturasını

Seni gözlerim her şiirle birlik
içimin savrulan bayraklarıyla

Başımı taşlara çarparak artık
kalbimin sesini eritse miyim

HU

Bir ney ahengini taşır ellerin
boşalır ufkuma parmaklarından

Sürekli bir bahar muştusu güler
güneşler devreden yanaklarından

Sesin ki bir anıt gibi içimin
dolanır en kutsal alanlarını

Gözlerin yıldızlar şehrayinidir
dindirir evrensel çığlıklarımı

Adınla girmesem güne, geceye
bu gökyüzü her an kurşunlar beni

MEKTUP

Hangi denizler içti gölgeni
hangi göklerin kucaklarında

Hangi şarkılar öptü sesini
uyuyup kaldı dudaklarında

Hangi hayaller sardı ufkunu
hangi günlerin şafaklarında

Hangi hülyanın konuğu oldun
hangi çiçeğin yapraklarında

Hangi rüyalar kaçırdı seni
hangi rüzgârdı ayaklarında

SULAR

Gölgeni saklayan hangi sulardır
Hangi bulutların mahzenindesin
Bir hangi mezara sığınsa sesim

Umudu kuşanan akşamlarımız
bir alev gibidir şakaklarımda
Senin ikliminle donandı gökler

Doldurdum içimin kuyularını
en eski sevdanın aynalarıyla
Anılar uykumun geçit resmidir

Şimdi yanında mı akşamlarımız
Ve o derinden o çocuksu sesin
tanır mı kalbimin yetimliğini

YOKLUK

Bir soylu rüyanın anayurdudur
içinden içime esen gözlerin

Eşyanın bitmeyen gürültüsünden
ruhum bir kölenin telaşındadır

Aklımı denizler vermesin geri
dağlara, yokluğa sığın ey kalbim

Umudun çarşafı kefenden öte
Hayalin bulutun dizlerindedir

Bir ateş külçesi etlerim, eşyam
Kartallar, kutuplar kaçırın beni

Ey mavi çocukluk hangi indesin
Baharlar ve narlar dua nerdedir

Deliler kargalar alın bilgimi
Uzatın gövdemi uyku şehrine

YILGI

Bu yıldırımlara dayanamam ben
Her an kopmaktadır bir dalım candan
Kırılan sesimdir eriyen gölgem
Göklerim yitiktir kuyulardayım
Akrepler ağmakta uykularıma
Düşlerin ipini tutamıyorum
Hangi yöne koşsam önümde duvar

Tepemde yığının bombardımanı
Durmadan uğuldar kulaklarımda
yıkmakta aklımın mazgallarını

Komut alan şeytan ısıklıklarından
korkunç bir paniğin ayak sesleri
çarşılarda balkon dehlizlerinde

AKŞAMIN KILIÇLARI

İçimin göğüne ağsam diyorum
Yoruldum kelime hamallığından

Toprağın altına yürüsem bir gün
kurtulsam aklımın işkencesinden

Düşen her yaprağın acısı bende
çoğaltır uykusuz gecelerimi

Kızgın bir sac oldu yollar yüzüme
Doğrandım akşamın kılıçlarında

Bir kurtuluş olur belki delirmek
Soyunmak dünyadan işkencelerden

II.

Her akşam bir hayal kundaklar beni
devreder rüyanın salıncağına

Sorular sökülse şakaklarımdan
Ey'leri alınma gülle kazısam

Şair değil, güneş değil, değil hey
toprak olsam veli ordularına

MESCİD-İ AKSA

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu

Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerin diyordu bir ses
İlk Kiblesi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes

Burak dolanırdı yörelerimde
Miraca yol veren hız üssü idim
Kutsallığım belli şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim

Hani o günler ki binlerce mü'min
Tek yürek hâlinde bana koşardı
Hemşehrim nebi'ler hatırı için
Cevaba erişen dualar vardı

Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgarlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vâhayım

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslâm diyordu

BAĞLANMA

*Varsam dedim varamadım
Bir karada duramadım
Ben kendimi aramadım
Yazık bana vahlar bana*

Devleşen içimin tedirginliği
beslenir kuduran sancularıyla

Bir kara duvardır gök çadırları
Baharlar zulmetle kol kola gelir

Bu yılan caddeler zehirli vitrin
dolaşır kanımda bir ifrit gibi

Nefsimin sırçası dolanır elde
ne kırarım onu ne de korurum

Köprüsü atılan ninnilerimle
yıkıntılarda yım tuzaklarda yım

Hangi rüyalardır sığınağımız
Hangi köpüklere binmeli ruhum

Sesimi biçen bu paslı dehlizden
nasıl kurtarmalı damarlarımı

*Bir eteği tutmaz isem
Köle canı satmaz isem
Teneşirde yatmaz isem
Yazık bana vahlar bana*

Toprağa konuk olalı gölgem
göklerin gözleri üzerimdedir

Buzul yangınlardan alıp kalbimi
bağladın alnının emziklerine

Bir nazarla kırdın küreklerimi
Buhar kıldın nefsin denizlerini

Yollayarak hikmet kervanlarını
donattın gönlümün dükkânlarını

Aşıladım Cibril emanetinden
hantal aklımın kanatlarına

Sesindir büyüten gözyaşlarımdan
umudun bembeyaz türkülerini

Sohbetin bir rahmet bulutu gibi
iner hasretimin tarlalarına

Kazıdın putların sikkelerini
Şimdi her yan celâl levhalarıdır

Sesinin yankısı dinmez içimden
eş olmuş kalbimin atışlarına

Arkanda yürürüm gözlerim yerde
sonsuz bir telaşla titrek ve ürkek

Nisbet kokun gezer ciğer tahtımda
zemzemle yıkanmış şehirlerdeyim

Unuttum bilcümle anılarımın
o sensiz oluşan bölümlerini

Her avuç su senin çağlayanından
ve her lokma senle bereketlenir

Guruplar ki mercan tarlalarıdır
Kuşların uçuşu adımlarıdır

İNiler yağmurun darbelerinden
tedirgin uykumun çelik telleri

*Yücelerden yücelerden
gündüzlerden gecelerden
sessiz dilsiz hecelerden
sütler sağar gönlümüze
Kelâm yağar gönlümüze
Işık ağar gönlümüze*

Dağılan eczamı toplayan cihaz
ruhumun gövdemi çağırın sesi

Saldın külhanlara bütün bilgimi
yüksek fırınlarda yanar geçmişim

Erittin dünyayı zamanı sözü
bir köpek derisi giysilerimi

Sıyıldım tüm yaban kuşatmalardan
atarak canımı gölgelerine

Bulutların nabzı kalbimdir şimdi
yıldızlar konuğu mekânlarımın

Gözlerin ne kadar yakın ve kesin
dindirdi fitnenin şimşeklerini

Zanların yıkılan mazgallarını
bir ibret kentine döndürdü cezben

Açarak bir çiçek denizi gibi
can üfledin çorak alanlarıma

Gör ne tek ve تنها bir ömür olur
duymazsam içimde ayak sesini

Hiç cevabım yoktur bükük boynum ve
gözyaşından başka sorularına

*Ölümlerden korkar isem
Gönül evi yıkar isem
Ben bu yoldan çıkar isem
Yazık bana vahlar bana*

SİZ

Dikenler çalılar güle dönüşür
bir bengisu yayar nazarlarınız

Güzeller varisi olduğunuzdan
kokular korosu gülzarlarınız

İlham yağmurları sözlerinizdir
gök sofrası serer pazarlarınız

Gönlüme özgürlük muştusu gibi
inanç diriltici kararlarınız

Bir tufan dehşeti salar kalplere
arслан kükremesi azarlarınız

SENSİN

Özgürlük menşurum kanatlarındır
Toprağım devletim bayrağım sensin

Maddemsin, manamsın, varım yoğumsun
Ufkumsun yakınım uzağım sensin

Göklerim yerlerim dağım denizim
yanım yönüm solum ve sağım sensin

Annem babam atam kardeşim yavrum
evim barkım bahçem, ve bağım sensin

Övüncüm şerefim sözüm şiirim
saklım gizlim köşem bucağım sensin

Seslerin kalbimin dudaklarında
Zamanım dönemim ve çağım sensin

Ümidim cihadım şafağım sende
Hicretim menzirim durağım sensin

Seninle olmaktır ahdim yeminim
Ordum emirim ve otağım sensin

SEVDİĞİM

Eteğim çamurlu yüzümse kara
Dönsün karanlığım sesinle nura
Gel kovma kapından n olur sevdiğim

Eritsin bakışın cümle düğümü
yıldız şölenine sarsın göğümü
Sen ki ne dilersen olur sevdiğim

Bu hasret duygusu oymasın beni
Bir başka kulak duymasın beni
Bir yanında kalmış huzur sevdiğim

Gel kovma kapından n olur sevdiğim
Sen ki ne dilersen olur sevdiğim
Bir yanında kalmış huzur sevdiğim

DAĞLARA

Dağlara vur gönlüm alıp başını
onlar anlar bir de deniz sevdanı

Bir gece gökleri giyinerekten
göç etsem alnının kucaklarına

Soyunup eşyadan kurt kuşla birlik
aklımı yem etsem karıncalara

Zaman yürümesin gün dolanmasın
toprağı emzirsin kalbimin nabzı

Tükensin rüzgârlar bu sesim gibi
Çakılı kalayım bir resim gibi

Kavlü kararım var senle ölüme
Ben yürüsem sözüm üzre seninle

II.

Buhar oldu şüphe kuluçkaları
Kanım ki sürekli deli çağında

Bütün akımların ovası kalbim
yerle gök arası gelgitler bende

Ben de bu denize girdim gireli
her mahlukun sesi arkadaşımıdır

Güneştir gölgemin kefilî artık
Yelkenim mehtabın dizginindedir

III.

Başı sensin sonu sen yollarımın
Ruhumun adresi kalbinde saklı

Beni ele veren hicabımdır hep
Seni dillendiren güzelliğindir

Sahip olmadığın neyim kalmıştır
O inceliğinin işgalindeyim

Ardından bu yolun can görünür
Sevdan kan gibidir damarlarımda

SEN

Her taraf gözlerin gündüz ve gece
Her mevsim sensin ve her ses sözlerin
Ayrılmaz ellerin avuçlarımdan
doyurur kokusu ciğerlerimi

Yalnız senin olmak seninle olmak
inandım ömrümün en kutlu işi
Taşırsın aklımı bir gölgen gibi
aşkın eldeğmemiş bölgelerine

Bir evren donattın yırtıp dünyamı
Eledin bilgimi sevgilerimi
Onardın gövdemi takvimlerimi
kalbimi giysimi şiirlerimi

ARZİHAL

Sen öte bahçede açalı gülüm
bütün bülbülleri yandı içimin
Dağıldı eczası sesin ahengin
güzelin lezzetin rengin biçimin

Öpüp kokladığım ellerin gülüm
hayat ırmağıydı fidanlarıma
Açardı yolumu anahtar sesin
Gözlerin güneşti zamanlarıma

Bir yetim çocuktur günlerim gülüm
Seslerim kırıktır yatağım zindan
Nolursun tezelden beni de çağır
al götür yanına sevdiğim aman

HABER

Saraylar yalılar köşkler kubbeler
zindanlar kuleler surlar kaleler
kavuklar sorguçar tuğlar kelleler
meclisler sohbetler canlar tekkeler
babalar dedeler beyler zadeler
bahçeler bülbüller güller laleler
güzeller gazeller sazlar badeler
işveler cilveler nazlar handeler
inci diş mercan dil gümüş sineler
mermerden kurnalar altın lüleler
sedeften nalinler zümrüt küpeler
ak sakal vezirler bilmiş körpeler

Görkemin gururun simgesiydiler
habercisidyiler bir çözüüşün

İZLER

Toprağa alnından izler çakarak
o ışıktan erler öteye geçti

Üstünde güneş batmayan tuğlar
ordular, o yerler öteye geçti

Yanardağ göksünden duyduğum şimdi
zincire vurulmuş tekbir sesleri

ŞEHİT

Cami avlusunda vurdular seni
içinde secdeler çağıldıyordu

Gel yaslan yığdım bu yürek senin
şehitler anası bu toprak senin

Yüzüm ki öyle ak vicdanın gibi
hayalin, namusun, imanın gibi

Bir çeşmedir kanın nurdan, güneşten
ayıklar, arıtır çağın kirini

Sallanan bir eldir yıldızlar şimdi
seni uğurlayan Tanrı katına

O gün gelir erir zulüm zinciri
bir damla kanının denizlerinde

Çıkagel yeniden bir savaş vakti
kaydolduğun şehit ordularıyla

FIRIN

Fitne nişangâhı kılınmış gövden
Hep kan çeşmesidir gözeneklerin

Gel timar edeyim seni, bu çağın
bin maraz kaptığın vurgunlarından

Yetişir güvenden kof sözcüklere
dizi oyunlarla oyalandığın

Kalk sesime bağlan, sesim ki günde
beş kez yinelenen savaş davulu

Hüzün fırınında pişen gönlümün
sahipsiz bırakma vasiyetini

Körkütük kötürüm insancıklara
yenik yazmış bu çağ evlatlarımı

ÇAĞRI

Seni ürkek kılan yılanlar mıdır
ki hep kaçınırsın gözbebeğimden

Bir yılgı içkisi gezdirir seni
iç çeken ülkemin külhanlarında

Yangınlar kavurmuş gibi ufkunu
Çürümüş, tarlana ekilen dua

Bir göçük kıyıda geziyor aklın
ölgün ve en mahpu uykulardasın

Tarihten damlayan seslerle üzgün
kalbin ki bir yaman cenderededir

Düşsün bakışların nemrut yangından
Gel anla içimde açan güneşi

Kabir seslerini duymaya yönel
Eş olsun melekler ordularına

Gel uzan göklerin kanatlarına
Ve sıyrıl aykırı kuşatmalardan

Aklına ekilen tasarıları
değiştir sesimin bereketiyle

Kül olsun sonsuzun sahillerinde
ve bir ayna gibi kırılısın sesler

Savur bu eşyaların korolarını
bir umut zannıyla hep bölüşülen

Üstümüzde yedi sağlam gök bina
Kalbinle donansın bulut denizi

DAVET

Ellerim fikrimin göklerindedir
çizerim gönlümün haritasını
O çiçek yıldızlar yapıtaşlarım
şehirler kurarım ayın bağına

Hicretler gelişir her akşam bende
içimin ışıklı memleketine
Donatır çevremi ashap şenliği
Bir fener alayında gezinir kalbim

Ey vücudum davran ve gel benimle
Biz ki o dünyanın yurttaşlarıyız
Elverir bu gurbet bu karanlıklar
bu eşyalar sesler ve görüntüler

AYNA

Gelecek günlerin fotoğrafısın
selamı çoğaltan bahçelerinle
Arza cetvel çekmiş gözyaşlarımla
bir tohum büyüyor güvercin gibi

Sözü senet sayan bir çağ muştusu
deviniyor gülden kokularında
yanımda çevremde kalbim içimde

Yağmurlar ülkümün bereketidir
Ufkumda denizler gibi rahmet var
Sesindir kurtaran umutlarımı
Zaman, yüreğinin dizginindedir

Güven sözlerimin kanatlarına
Karşıdan el eden iklimleri duy
Duy amacımızın memleketini

DOĞRUL BANA

Gel yürü ey çocuk güvene, aşka
Bulutlar donansın sözleşmemizden

Açılan her kanat sesini taşıır
boşaltır umudun bahçelerine

Nicedir rüyamı kuşatır gölgen
Aklımı didikler direncin kanı

Işıktan erlerle unufak olur
balyozlar altında tiran sergisi

İbrahim bilinci yüklü ellerin
Yüreğın dünyanın sevgi dergisi

Tohumlar başında taşıır ağacı
Deler besmeleyle damar toprağı

Zikreyle şükreyle fikreyle sen ey
önüne serilmiş sonsuza karşı

Ve bir gün zamanlar gelir önüne
giyinir varoluş esvaplarını

Doğrul, bana yönel uzat elini
Savaş burçlarından selamlar sana

ŞAFAK

Yüzünde inancın keskin ışığı
gün olur dönüşür bir şah kavgaya

Gelin kardeşlerim, gökleri tutan
mızrak parmaklarla mahşer yürekle

Kim demiş her şeyin bitişi ölüm
destanlar yayılır mezarımızdan

Bizansı solayan kentleri bir gün
yıkarsın sesinin okyanusunda

Hangi yöne baksam şafak görürüm
Toprağın altından yürür ordular

Haberin var mı ey güzel çocuk
içimde devinen çağlayanlardan

Erir gözlerinin keskin şavkında
bu çağın bilcümle karanlıkları

Zaferler özleyen düşünüyüşler
göksünde çağlayan bir bedir nehri

Ellerin ki hızrın kumandasında
Gözlerin ki çizer sınırlarımı

Bir yeni vakitler geldi gelecek
içimde sürekli ayak sesleri

KİTABE

Çağ mahkemeleri hüküm vermiştir
hayallerim bile hep suçtur diye

Ben yürürüm yollar bitmez benimle
Ben dururum hüküm durmaz hakkımda

Geldim gidiyorum ben mahzun şarkı
incisi içinde bir midye gibi

Birkaç er kişiyi bulsa da gönlüm
rehine bırakmam miraslarımı

Giydiğim toprağa ağsın razıyım
rahmet bulutları varislerimin

ELVEDA

Diyorum ki gider oldum giderim
Yağmur beni ağlar şimdiden sonra

Seni kuşatmayan bu özel sevda
yalnız beni dağlar şimdiden sonra

Koşsam denizlere açsam bağrımı
seni çekmez ağlar şimdiden sonra

Ay gölgem biricik haldaşım benim
bizi bekler dağlar şimdiden sonra

ZAMAN

Zaman kelebeği değip de geçer
bir nefeslik vaktin can yaprağına

Büyük rüyalarla geçmişse ömür
hiç yanmam ölümün her çeşidine

Umut bir tohumsa kefen zarında
gün olur fişkırır bir orman olur

Sesimi bir heykel gibi kırarak
kaybolsam göklerin dehlizlerinde

Bulutlar içimin parçalarıdır
Yüreğim yağmurdan haber getirir

Ey aklımın kalbi, artık genişle
birazdan kar örter şehrin üstünü

YANKI

Toprak kuşatınca ten kafesini
yeni bir günedir göçümüz bizim
Kalkarız rüyadan uyanır gibi

Ben ki yeryüzüne ağdım ağalı
dolandım cezbeyle yolculuğumu
Bekledim doğacak ufuklar gibi

Size bir mirastır iniltilerim
Sevdalar coşkular ve gözyaşları
yol bulsun içlerde yankılar gibi

Bilcümle sevdikler yanımızdadır
donanır çevremiz baharla narla
Saraylar nehirler billurdan gibi

Sonsuz bir düzenin armağanını
buluruz şükürle mahcup ve mutlu
Affolan sevinçli çocuklar gibi

EDEBİYAT VE MEDENİYET ÜZERİNE

Babamın Hatırasına

KÖPRÜ KURMAK

Toplumumuzun bir özelliği var: Fikir hayatımızı hep edebiyat adamları temsil etmiştir. Bilhassa Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketinden sonra sosyal hayatımızda beliren bütün fikir akımları, önemli temsilcilerini hep edebiyatımızda bulmuştur. Hatta fikir hareketlerini kuran, yayan, geliştiren bizzat sanatçılarımız olmuştur. Meşrutiyet döneminde geniş bir yayılma ortamı bulan Osmanlıcılık, Batıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımlarının kurucu ve yayıcıları, bilindiği gibi sanatçılardır. Günümüze kadar devam eden bu geleneğe bakarak memleketimizin entelektüel hayatının aynası edebiyattır, diyebiliriz.

Aslında bu, yalnız bizim için değil, az çok, bütün milletler için de böyledir. Bir milletin herhangi bir dönemini tanımak, öğrenmek, onun o döneminin edebiyatı ile ilişki kurmakla mümkündür.

Edebiyat, malzemesini çağından devşirerek, kendini kurar. Ve bunu yaparken dün'le de ilgisini sürdürür ve geleceğe uzanır. Gövdesi çağında, bir eli geçmişte, öteki eli gelecektedir edebiyatın. Geçmişle ilgisini koparamaz; çünkü çağıyla ilgilidir ve çağı ise geçmişin normal

bir uzantısıdır; onun üstüne katlanmıştır. Toplum hayatı bir bütündür; dünü, bugünü ve yarını ile kesintisiz bir akış içindedir. Kesintisi olamaz, çünkü yaşanılmaktadır. Millet hayatında kesinti, o milletin bütün varlığıyla tamamen yok olması, tarihten silinmesiyle mümkündür, ki o da imkânsız...

Geçmişle ilgisini kesmiş bir edebiyat, çağı ile de alakasını koparmış demektir. Yani çağdaş da değildir, muallaktadır, gayribeşerîdir ve edebiyat olmak niteliğinden yoksundur kısacası.

Açınız Yunus'tan Şeyh Gâlib'e kadar eski edebiyatımızı; kendilerinden önceki döneme dayalı olarak, çağlarını göreceksinizdir. Çağlarını, çağlarının olaylarını, insanını, onun duygusunu, düşüncesini, zevkini, âdetini göreceksinizdir. Burada hemen söyleyip geçelim ki bizim eski edebiyatımız, bazı kasıtlı veya bilgisizce tanıtımlara rağmen, çağlarını ve onun insanını ve hayatını çok içten ve derinden kavramıştır. Onun için büyük ve ölümsüzdür. Bunu edebiyatın ciddi adamları böyle bilir, böyle söylerler. Eski Türk Edebiyatı çağının aynası olmuştur.

Zaten edebiyat, çağının aynasıdır.

Yakın tarihimizde görülen fikir akımları da bu aynada aksini bulmuştur. Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devrimleri ve fikir hareketleri yeni edebiyatımızda hep yerlerini almışlardır. Bu bakımdan yeni edebiyatımız, bir yandan toplumu değiştirmeyi hedef tutan devrimlerle iç içe olarak başlayan ve gelişen, öte yandan bu Batılılaşmanın tesiri dışında muhtevasını millî esprimizden kendi orijinalitemizden devşiren iki ayrı hüviyet belirtir. Toplum hayatımız, dolayısıyla edebiyatımız bu iki farklı görüşün kavgasını bir gelenek olarak sürdürmektedir.

Batı'ya dayalı olarak yapılan devrimlerle, bu devrimlerin entelektüel ekibi olan sanatçılar bir yanda, yapılması gereken devrimlerin kendi

millî hususiyetimizden devşirilmesini öngören yerli düşünceye bağlı sanatçılar öte yanda, Türk Edebiyatı'nın kubbesi altında kıyasıya savaş vermişlerdir.

Edebiyat, devrinin bir aynasıdır dedik. Bu bakımdan sosyal hayatımız durulmayınca, edebiyatımızın nice zamandır içinde bulunduğu keşmekeş son bulmayacaktır. Yahut edebiyatımızın durulması, tek ve büyük ve güzel ve millî bir hüviyet kazanması, içtimai bünyemizin gerçek rayına oturduğunun bir ispatı olacaktır. Dün öyle idi. Tanzimat'tan beridir öyle değil.

Sanatçı millî varlığa yönelmeye mecburdur. Yerli olmaya mecburdur. Türk şairi mesela, bir Fransız, İtalyan, Rus şairinden elbette farklı olacaktır. Yoksa ne özelliği kalır? Bir Türk sanatçısı, millî orijinalitemize aykırı bir dünya görüşüne dayandırmışsa sanatını, ne katkısı olur edebiyatımıza, edebiyatımızda yerini alabilir mi, kalıcı olur mu, kim tutar onu? Kâğıt alevi gibi çabuk söner onlar. Batı'ya yöneldiğimizden beridir, birçok edebiyat adamı bu kaderi yaşamış, sanatını sağlam, yani yerli bir kaynağa dayayamadığı için, bu gök kubbede büyük, kalıcı bir ses bırakmadan göçüp gitmişlerdir. Bunlara sosyal hayatımızın kurbanları gözüyle bakmalı. Sanatçı ise bağlı olduğu milletin edebiyatına yaslanandır, onu baş tacı edendir. Adını onlar yazdırır ancak.

MEDENİYET DERKEN

Bir milleti diğerinden farklı kılan, onun kendine mahsus olan özellikleridir. Bir Fransız, bir Çinli veya İspanyol gibi değildir. Fizikçe olan benzemezliğinin yanında, tamamen ayrı bir insan olarak oluşmuştur. Bir Finlinin ancak tebessüm edeceği bir fıkraya, bir İtalyan kakhaha ile güler. Her milletin eşyaya bakışı, hayat yorumu, zevkleri, duygu yanı, farklı bir gelişme göstermiştir. Zaman, her millete onun hususiyetine uygun düşen ayrı bir tarih, sanat, tefekkür, dil vermiştir. Daha doğrusu, o milletin yetiştirdiği kabiliyetler, kendi milletlerine bunları vermektedir. Her büyük insan, milletin varlığına, kaynağını yine kendi milletinden devşirdiği eserleriyle katkıda bulunmuştur. Medeniyeti kuran, geliştiren, işte bu katkılarıdır.

Dikkat edilirse bütün bu katkıları dolayısıyla medeniyetin temelinde, milletlerin inanışları yatar. Medeniyetlerin teşekkülünde daima birinci derecede rol oynamıştır. Eski Yunan, Mısır, Çin medeniyetlerinden başlayarak, Hıristiyanlıktan aldıklarıyla gelişmesini tamamlamış Batı medeniyeti ve nihayet bütün Ortadoğu'yu kuşatan İslâm medeniyeti hep bu realite içerisinde.

Bir medeniyetin teşekkülünde, inanışlardan sonra ikinci faktör ırktır. Irki hususiyetler medeniyette önemli bir yer tutar. Batı medeniyetinin her Batılı toplumda mesela, Alman, İngiliz ve Fransız vs.de, bir ölçüde farklı tezahür etmesi gibi, İslâm medeniyeti de İslâm toplumunda, her milletin irki hususiyetlerine uygun olarak yine farklı bir gelişme göstermiştir. Bu farklar, temelde aynı kaynağa dayandığı hâlde, medeniyetlerin ırk realitesiyle olan ilişkisini ortaya koyar. Çünkü irki hususiyetlerin yok edilmesi imkânsızdır. Nitekim İslâm medeniyeti içerisinde bulunan Türkler, aynı medeniyete bağlı olan Arap, Hintli ve İranlılardan farklı bir hüviyet göstermişler; ayrı bir uygulama, kültür ve sanat şubesi teşekkül ettirmişlerdir. İslâm medeniyetine bağlı bir Türk Edebiyatı'nın, Türk müziğinin, Türk folklorunun, Türk mimarisinin ve sosyal kurum anlayışının varlığı bunu gösterir. Bilhassa İslâm, irki özellikleri yok etmek bir tarafa, onun bir sisteme bağlı olarak gelişmesine yardımcı olmuştur. İslâm medeniyetinin hep yeni alanlar araması ve sonsuza kadar diriliğini, aktüalitesini sürdürme yeteneği bu hususiyetindedir. İslâm'ın, bu millî ve mahallî özelliklere gösterdiği itibar, milletlerin, millî hasletlerini korumalarını ve geliştirmelerini sağlarken, böylece kendisinin de evrensel bir hüviyet kazanmasına sebep olmuştur. Nitekim, Türk oldukları bilinen Macar ve Finlilerde hiçbir Türklük nişanesi kalmamış olduğu gibi Türkçe konuştukları hâlde Hristiyan olan Gagavuz Türkleriyle, Yahudi dininden olan Karaim Türklerinde bile bugün ciddi bir Türklük hususiyeti görülemez. Yani Müslüman olmayan Türkler, Türklüklerini de yitirmişlerdir.

Her millet, yerini aldığı bir medeniyet dünyasına kendinden bir şeyler katarak, o medeniyetin evrensel bir görünüm almasına yardımcı olurken, millî kişiliğini de geliştirerek tarih içerisinde yerini almaktadır. Bir medeniyet içerisinde milletlerin bir kişilik kazanma işlemi, hiçbir zaman hemencecik olmaz, yüzyıllar ister. O medeniyet içerisinde yoğrulmuş büyük sanat, fikir ve eylem adamları yetiştirilmesi gerekir.

Bizim toplumumuz on asrı bulan bir zamandan beridir, inanış olarak İslâm'ı benimsemiş ve bu düzen içerisinde büyük bir varlık göstererek, yüzyıllarca yalnız kendisini değil aynı zamanda bütün bir İslâm dünyasını temsil etmiştir.

Kişiliğini tamamlamış, yani bir medeniyet içerisinde yerini kesin olarak almış, her alanda en uygun eserlerini vermiş, kısacası millet olma vasfını kazanmış bir toplumun, içinde bulunduğu bu medeni durumdan koparılarak, başka bir medeniyet dünyasına itilmesi, onun bütün varlığını hiçe saymak, bir maceraya sürüklemektir. Bizim bilhassa Tanzimat'tan beridir, toplumca uğradığımız işte böyle bir macera olmuştur.

Türk toplumunun bütün bunalımlarının temelinde, medeniyet davası yatar. Buna bir çözüm getirilmeden, bu temel konuda aydınlarımız bir ortak bilince varmadan hiçbir şey yapılamaz. Biz, Batı medeniyetinden değil, Türk-İslâm medeniyetindeniz. Bütün tarihimiz, sanatımız, kültürümüz, folklorumuz, edebiyatımız, mimarimiz, müziğimiz hatta mutfağımız, zevklerimiz, güzel anlayışımız, geleneklerimiz, bu medeniyet içinde şekil almıştır. Akıl, bunu inkâr edemez. Bütün bunlar, yüzyıllar içerisinde oluşmuş, olgunlaşmıştır. Günlük yaşayışımızdan sosyal kurumlarımıza kadar her şeyimiz ona uygun bir tarzda düzenlenmedikçe varlığımızı onurlu bir biçimde sürdürmemiz mümkün olamaz. Yakın tarihimiz bunu göstermektedir.

Batı'nın ulaştığı teknik güçle, medeniyet problemi birbirine karıştırılmamalıdır. Yakın tarihimizin aydınları, yöneticileri bunu gereği gibi ayırt edememişler; tekniği Batı medeniyetinin bir uzantısı, hatta tecellisi olarak görmüşlerdir. Bugün de aynı yanlışlığı sürdürenlerimiz var. Aydınlarımızın böyle bir yanlışlığa saplanmalarında, Batı'nın, büyük çıkarları, dolayısıyla yatırımları rol oynadığı gibi, bu şartlandırılmış ortam yüzünden yerli düşünceye bağlı fikir ve sanat adamlarının yetişememesi de önemli bir etken olmuştur. Siyasal em-

peryalizmin başarısı, kültür ve medeniyet emperyalizminin başarısına bağlıdır.

Büyük, güçlü, soylu bir medeniyet kurmuşuz. Bu medeniyet yaşamaktadır, tarihe karışmamıştır, antik bir medeniyet olmamıştır. Baştan başa Anadolu yaylasını kucaklamıştır, dipdiridir. Yapılan müdahalelere, ters operasyonlara, şartlanmış aydınlara rağmen o, yaşamaktadır, yaşayacaktır. Müdahalelerden, sürüklenen maceralardan sağlam çıkmıştır. Çok büyük sarsıntılar geçirmiş, fakat sağlam çıkmıştır. Er geç buna herkes inanacaktır. Batı, ayrı bir insanın, ayrı bir coğrafyanın, ayrı bir tarihin, ayrı bir kaynağın medeniyeti, bizimkisi ise ayrı.

BİR ACI TARLASI

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Büyük bir milletiz. Çok zengin bir tarihimiz vardır. Yüksek bir kültür ve medeniyet kurmuşuz. Ulaştığımız her alana kişiliğimizin damgası vurulmuştur. Yürüyüşlerimizde emperyalist gaye değil, bir Evrensel Bildiri taşıdık. Savaşlarımız halklarla değil, düzenlerle oldu; bu yüzden çok kısa sürede fetihler yaptık ve bu yüzden kurduğumuz İmparatorluk, dünyanın en uzun ömürlü devleti oldu; halkları yüzyıllarca bize sadık kaldılar. Savaşlarımız, insanlığın kurtuluşu içindi. Batılı, Doğulu, bütün halklar, insanca yaşamının mutluluğuna ancak bizde erebiliyorlardı. Kurduğumuz düzende bütün soyların ve inanışların yeri, en adil ölçülerle belirlenmişti.

Yüzyıllarca dünyanın bir denge unsuru olarak yaşadık. Çağların en ileri devleti idik. Politikada, askerlikte, ilim, fikir ve sanat alanlarında dâhiler yetiştirme geleneği kurulmuştu. Bütün bu aydınlar kadrosu, Evrensel Bildirimizin çevresinde yetişiyordu. Millet ferdinden, yönetici ekibe kadar herkes bu Bildiri ile kuşatılmıştı. Bu kuşatma bizim tarih içinde oluşan, kendimize özgü bir biçimde gelişen özelliklerimizin ortaya çıkardığı kültür ve medeniyetimizin kuşatmasıydı. Onun tarzına ve şartlarına uygun olarak eğitiliyorduk. Kendimize en uygun tarza ve şartlara kavuşmuştuk. Kısacası yerli yerine oturmuş bir düzen vardı ve bu düzene bağlı olarak çalışan kurumlar, bir uç-

tan her alanda büyük çaplı insanlar yetiştiriyordu. Bu kurumlardan yetişen insanlarla, onların meydana getirdiği bu yüksek ortamda yaşayan halkımızın içinde bulunduğu sosyal seviye, medeniyetimizin ulaştığı noktayı belirtiyordu.

Bu durum on yedinci yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Ulaştığımız bu nokta gerçekten baş döndürücüydü. Bizim dışımızda kalanların Bildirimize olan düşmanlıktan gelen kin, haset ve nefretle başları dönerken, vardığımız bu noktada okumaya başladığımız nefes emniyeti dolayısıyla bizim de başımız dönmeye başlamıştı. Yaşamakta olduğumuz refah, yüksek medeni seviye, gayret ve şükürümüzü artıracığı yerde, nefsin hoşuna gidecek acayip bir miskinlik yolunu tuttuk. Bizans ve Pers kalıntıları hayatımıza karıştı. Yahudi'nin ve Haçlı'nın çeşitli oyunları artık ürününü vermeye başlıyordu. Endülüs kanalıyla Rönesans'ını çoktan yapan Batılı, bir hayli zaman kazanmış, büyük hamleler yapıyordu. On yedinci yüzyılda biz, güven sarhoşluğu içerisinde derin bir umursamazlık yaşıyor ve onları hiç önemsemiyorduk. Bu önemsememe, hafife alma, gururumuzu okşuyordu. Batı'ya karşı gittikçe bir nefrete dönüşen bu durum, onların bütün gelişmelerini gözetlememize, silkinip tedbirler almamıza, uzağında kaldığımız Evrensel Bildirimizin gereklerine uyararak yeni aşamalar yapmamıza, tek kelimeyle kendimizi yenilememize de engel oldu.

Onların nihayet bizi tasfiye etmeye yönelecek kadar güç kazanmaları ve bizim yenilgilere uğramamız karşısında, yani on sekizinci yüzyılda bazı aydınlarımızda Batı'yı tanımak ihtiyacı belirdi. Yalnız askerlik alanında kalan bazı küçük yenileşme eylemlerine girildi. İçinde bulunduğumuz durumun, ciddi bir hesaplama yapılamıyor, bünyemize uygun millî bir operasyona geçilemiyordu. Bunları başaracak yeteneklerden yoksun görünüyorduk. Çünkü eskien ve bir türlü yenileştiremediğimiz kurumlarımızdan artık tam aydınlar yetişemiyordu.

On dokuzuncu yüzyıl bizim için felaket oldu. Çöküntü dönemine giriliyordu. İşte bu noktada, bir yandan artan Batı'nın zorlamaları, diğer yandan başka çıkış yolu bulamayan bir avuç yarı aydın eylemci, bir hayli gelişmiş bulunan ve kendilerinden çok korktuğumuz Batı'yı devlet, millet, kültür ve medeniyet alanında örnek ve önder tanıyarak reformlara giriştiler. Bunun kesin denemesi Tanzimat olayıdır. O tarihlerden beri yapılan devrimlerin genel karakteri, hep Batı'yı örnek tanımaya dayanır.

O Batı ki bize yâr olmayandır. Yâr olmak ne demek, bizi iflah etmeyendir. Dört milyon şehit pahasına ancak Anadolu'yu kendisinden kurtarabildiğimizdir. Dünyanın bir denge unsuru durumunda bulunan bir devleti yıkmak için, onu bağlı bulunduğu Evrensel Bildiriden uzaklaştırmaktan başka çare yoktu. O, bunu bilen ve yapandır.

Son bir buçuk asrımız karanlık geçmiştir. Ondan önceki bir buçuk asır ise alacakaranlık. Aydınlık olan daha önceki dönemlerimizdir. Ve çok uzun sürmüştür. Bizim aslında gerçek hüviyetimizi o dönem tespitler. Kültür ve medeniyetimizin en belirgin örnekleri o dönemlere aittir. Daha sonraki dönemlerimizde ancak bazı uzantılarına rastlıyoruz ama asıl kesif örnekler, o dönemlerdeki. Ona bakarak, ne büyük bir millet olduğumuzu, nasıl bir medeniyet kurduğumuzu anlamaya çalışıyoruz.

Bir millet hayatında ak günler de, karanlık günler de olabilir. Ama kara günlere nasıl girdiğini anlayabilirse kurtuluşu çabuk olur.

ŞARTLANMIŞ EDEBİYAT

Türkiye'de bugün edebiyatın, sanatın gereken ilgiyi görmemesi, ortamını yitirmiş olması, sanatçıların ortak yakınma konusudur. Bu haklı bir yakınmadır. Fakat sanatın ilgi görmediği gerçeği üzerinde ciddi yorumların yapılmamış olduğunu da belirtmeliyiz. Şimdiye değin bu konuda yazılanlar, ya eksik ya da yanlış tespitlerdir. Bunun için ya okuyucu suçlanmış, sanata, çağın sanat anlayışına ayak uyduramadığı söylenmiş ya da sanatçının halktan koptuğu, anlamsızlaştığı ileriye sürülmüştür. Karşılıklı bu suçlamalar, içinde bazı doğru yargıları taşımakla beraber, bir yerde konunun saptırılmasına ve asıl sebebe inilmemesine yol açmıştır.

Sanat, millî varlığın, kültürün, kısacası bir milletin medeniyetinin en önemli kesitidir. Bir milletin kendine mahsus özelliklerinin en önemli belgesidir sanat. Milletlerin hayatını, tarih içerisinde aldığı durumu, fikir ve sanatlarının geçirdiği istihaleyi edebiyat tarihlerinden öğrenmek mümkündür. Edebiyat, sanat, kısacası kültür ve medeniyet bir tarihî geliş içerisinde millet hayatında bir bütünlük gösterir. Her yeni fikir ve sanat atılımı, bağlı olduğu milletin, yani medeniyet dünyasının genel karakteriyle yakından ilgilidir. Fikir, sanat kendiliğinden ortaya çıkıveren bir varlık değildir. Çünkü da-

yandığı kaynaklar vardır. En devrimci edebiyatta bile bir ölçüde bu gelenek hâkimdir; hepsinde bir gelenekçi yan bulunur. Medeniyet, tarih, her büyük fikir ve sanat akımına malzeme kaynağı olmuştur. Bir milletin sanatının, diğer milletlerin sanatından farklı oluşu, bir ayrı medeniyete ve o medeniyet dünyası içinde farklı özellikler gösteren ayrı bir milli karaktere sahip oluşuyla ilgilidir.

Sanatın ortamını yitirmesi, bir bütün olarak toplumun, bir kültür ve medeniyet bunalımı içerisinde bulunduğunun ispatıdır. Bunalımsa daha çok aydınların bir şaşırması, apışması şeklinde anlaşılmalıdır. Aydının yaşadığı büyük tereddüt, inanç sarsıntısı, içinden çıkamadığı, altından kalkamadığı sorunların saldırısına uğramasıdır bunalım. Bu bir sara nöbetidir. Bir kriz hâlidir. Bunalan aydının bir iç dalgalanmasıdır. Ve ülkenin bütün kurumlarını, düzenini, insanını etkiler. Sanatın ilgi görmemesi, önemsenmemesi bu genel bunalımın olağan bir sonucudur. Daha doğrusu, sanatın ortamını yitirmesi, bu genel bunalımın olağan sonuçlarından biridir.

Tanzimat'la birlikte, millî yapımızla hiçbir yakınlık belirtmeyen bir ayrı medeniyet düzenine girme çabaları, geçirdiğimiz krizin kök sebebidir. Tanzimat bir medeniyetin ve onun bir tezahürü olan devlet düzeninin, millet hayatında yüzyıllarca süren bir oluşuma dayandığı gerçeğinin bir tarafa itilmesi hareketidir ve bugüne kadar süregelen bunalımın başlangıç tarihidir. Tanzimat'tan bu yana düzenin kurumları gibi, aydınlar da ayrı bir medeniyete göre şartlandırılmıştır. Hiçbir içtimai dayanacağı olmayan ve hiçbir ilmî esas taşımayan bu zorlama, değiştirilen kurumlarla birlikte aydını da bunalıma sürüklemiştir. O tarihten günümüze kadar geçirilen değişimler, devrimler esasta Tanzimat hareketinin uzantısı olduğu için bu bunalım gittikçe büyüdü, çoğaldı. Bir buçuk asra yakındır bir başka cins aydın imal etmek için çaba gösterilmiş, değiştirilemeyen, değiştirilmesi de imkânsız olan halkla, bu okumuşlar arasında derin bir uçurum açılmıştır.

Böylesine ters şartlandırılmış bir neslin ortaya koyacağı sanatın da yine halkla ilişki kuramayacağı tabiidir. Bin yıldır bağlı bulunduğumuz bir medeniyete ve onun sanat geleneğine aykırı olarak kurulmaya çalışılan bu şartlanmış sanatın milli esprimize aykırı oluşu, sanatçıyla milleti, dolayısıyla edebiyatla okuyucuyu birbirine küstürmüştür.

Tanzimat'tan sonra edebiyatımızın, sanat geleneğimizi kendi esasları üzerinde geliştirmekten çok, Batı'ya yönelmesi, okuyucu ile sanatçı arasındaki ilişkilerin kopmasında önemli rolü olmuştur. Hâlbuki yaygın kanaat, Tanzimat'tan sonra halkla sanat arasında bağ kurulmuş olduğu merkezindedir ve daha önceki dönemlerin edebiyatlarının ancak bir zümreye hitap ettiği, geniş halk kitleleriyle temas hâlinde olmadığıdır. Bu kanaat yanlıştır.

Tanzimat sonrası sanatın aktif politika içerisinde bulunması, onun aktüalitede olması bu sanatın millete mal olduğu, benimsendiği anlamını taşımaz. Burada yeri gelmişken, sanatın, isterse davası halkçılık olsun, millî vakıya, kendi milletinin medeniyetine dayanmadıktan sonra, yani sosyal problemlere cevabı yine kendi bünyesi, varlığı içerisinde aramadıktan sonra, milletçe gereken ilgiyi göremeyeceğini söyleyelim.

Aslında, sanatın aydın olmayan geniş halk kitlelerinde büyük ilgi görmesi mümkün değildir. Bu dünyanın her yerinde böyledir. Büyük sanat, daima belli bir zümre, bir aydın sınıf tarafından okunmuştur, sevilmiştir, tutulmuştur. Edebiyatın ortamını yitirmesi, okuyucuyu bulamaması, bu aydın sınıf tarafından okunmaması, ilgi görmemesi şeklinde anlaşılmalıdır. Şimdi bu gerçeğe dayanarak, çok önemli bir noktaya temas etmek istiyoruz.

Tanzimat sonrası düzen gerçek aydını yetiştirecek nitelikte olmamıştır. Düzeni milli yapıya aykırı; fikir, sanat ve politika ortamı

şartlandırılan bir ülkede, ciddi aydının yetişmesi ancak bir rastlantı olabilirdi. O dönemden bu yana şartlı düzene uygun olmayan birkaç aydın yetişebilirdi bu, hep rastlantı sonucu olabilmıştır. Onlar da bu gidişi engelleyici ve her şeyi aslına uygun olarak yeni baştan düzenleyici imkândan uzak bulundurulmuşlardır. Bu baskı düzeni, tarihimize, evrensel sanat esprimize bağlı bir neslin yetişmesini engelleyici bu tutumunu hâlâ değiştirmedeği için ne yerli bir edebiyat kurulabilmektedir ne de bu edebiyatı izleyecek, ona sahip çıkacak bir aydın nesli yetişebilmektedir.

Bütün dava asırlarca yoğurduğumuz ve kendimizin de içinde yoğurulduğu medeniyetimize uygun bir aydın neslin yetişmesidir. Bu nesil yetişirse onun ortaya koyacağı sanat, yani Tanzimat'tan beri ters olarak şartlanmış ortama ve edebiyata karşı çıkan, farklı ve yeni bir sanat ortaya koymaktır. Ancak o ilgi görebilir ve millete mal olabilir.

TANZİMAT'TAN ÖNCE GENEL DURUM VE YENİLEŞME HAREKETLERİ

On beşinci yüzyılın ikinci yarısında dünyanın en büyük ve güçlü devleti durumuna gelen Osmanlı İmparatorluğu, tarihinde en geniş sınırlara 1592'de ulaşmıştı. III. Murat'ın devrine rastlayan bu büyük genişleme dönemimizde önem sırasına göre bizden sonra gelen öteki büyük devletler: İran, Hindistan, Çin, İspanya, Almanya, Fransa, İngiltere, Türkistan, Güney Hindistan, Venedik ve Rusya'dır. 20 milyon kilometre kareye varan Osmanlı topraklarında, yaklaşık olarak 100 milyon insan yaşamaktadır. 13 milyon kadarı Türk olan bu nüfusun resmî eğitimi ve dili Türkçedir. Devlet yöneticilerinin çoğu deha çapında kişilerdir. Çağının kültür, medeniyet ve sanatını Osmanlı İmparatorluğu temsil etmektedir.

Edebiyatımız, yerli yerine oturmuş bir durum gösterir. Divan şiiri, kılı kırk yaran estetiğiyle mücerredin en çarpıcı örneklerini vermiş; mimari, yakaladığı sonsuzluğu mekânda anıtlıştırmıştır. Kısaca, on yedinci yüzyıla kadar bütün sanatlar, İmparatorluğun ululuğundan bir kesit gibidir.

Bununla birlikte gerilemelerin başlangıcı, nasıl yükselmelerin içine kadar uzanırsa on yedinci yüzyıla başlayan duraklamanın ipuçları da, dünyanın en büyük devleti olduğumuz on altıncı yüzyılın sonlarına kadar gider. Ordu ve devlet yapısında bozulma, devşirme kanununa saygısızlık, sipahi ocağının önemini yitirmesi, Celâli İsyancıları, bu döneme rastlar. Fakat İmparatorluğun sağlam esaslar üzerine oturtulmuş olması, yine onu on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına (1769) kadar dünyanın en büyük ve güçlü devleti olarak ayakta tutacaktır. Önem sırasına göre on sekizinci yüzyılda bizden sonra gelen diğer devletler: Fransa, İngiltere, Çin, İran, Almanya, İspanya, Rusya'dır. Osmanlı duraklamasını yaşamakta, fakat hâlâ büyük.

İmparatorluğun artık bir duraklama dönemine girmiş olduğunu anlayan ilk padişah III. Mustafa (1757-1774) olmuştur. Bazı ıslahat hareketlerine girişilmiş, kara ve deniz mühendishaneleri onun zamanında kurulmuştur. III. Selim'in, birçok ıslahatçı fikirleri kendisine, babası III. Mustafadan intikal etmiştir. Eğer zamanında Türk-Rus Savaşı çıkmamış olsa ve ömrü yetse idi, sanırız ki, tarihimizin en önemli ıslahatını III. Mustafa yapacaktı. Kendisinin zamanında yapılacak olan ıslahatla, daha sonraları gerçekleştirilen ıslahatlar arasında büyük anlayış farkı vardır. Çünkü o, ıslahatı bir başka devleti ve yönetimini örnek alarak değil, kendi kaynaklarımızdan yararlanarak yapmayı düşünmüştü. Zamanında ve kaynaklarımızı esas tutarak yapılacak ıslahatın, meselelerimizi çözmede daha çok başarılı olacağı tabiidir. Millî yapımızı, millet özelliklerimizi, şartlarımızı göz önünde bulunduran bir yenileştirme hareketinin ancak meselelerimizi çözmede en uygun yol olacağına inanıyordu. Aslında III. Mustafa'nın bunu düşünmüş olması biraz da o zaman bizim dışımızda bulunan devletlerden hiçbirisinin kendilerini örnek alabileceğimiz bir mükemmellik içerisinde bulunmaması gerçeğine dayanır. O zaman, böyle bir yenileştirmenin, ıslahatın gerçekleştirilmesi hele buharın endüstriye uygulanmasıyla gide gide Batı'nın daha büyük

gelişmeler kaydederek kendini bize örnek aldirtacak kadar önem kazanmasına yol açmıştır. Böylece III. Mustafa'nın ıslahat anlayışı, sonraları biçim değiştirerek devam etmiştir. Ondan bir kıtayı alıyoruz:

Yıkılıptır bu cihan sanma ki bizde düzele

Devleti çerh-i deni verdi kamu mübtezele

Şimdi ebvab-ı se'adette gezen hep hazele

İşimiz kaldı heman merhamet-i lemyezele

Tarihimizde, bazılarınca ıslahat hareketlerine ilk defa girilen dönem olarak Lale Devri gösterilir. Aslında Lale Devri diye tarihimizin bir dönemini adlandırmak, bir fantezidir. Devlet bünyesinde hiçbir inkılabın yapılmadığı, savaşımlardan yılmınlık duyan yönetici kadronun ne pahasına olursa olsun barışı sağlayarak kendilerini eğlenmeye vermeleri, bu arada da matbaanın kurulmuş olması, ıslahat diye adlandırılmaz. İslahata başlangıç aranıyorsa buna ancak, önce fikir ve sonra da çok küçük aksiyon olarak, bir başka anlamda söylediğimiz gibi, III. Mustafa devrini göstermeliyiz.

Bir ıslahat dönemi olarak sayılmasını yanlış bulduğumuz Lale Devri'nden (1703-1730) daha önemli olarak hatta III. Mustafa'dan önce, ıslahat kılıklı bazı hareket ve dönemlere de rastlanmaktadır. Uygulanamamış veya tam başarılı olamamış bulunmakla beraber, I. Ahmet (1603-1617) ve IV. Murat'ın (1622-1640) memleket yönetimi için kabiliyetli kişiler seçmeleri, maliyeyi ayarlama çalışmaları, orduyu yeni baştan gözden geçirmeleri, Celâli İsyânlarını bastırmaları gibi tasarruflarla, II. Osman'ın (1618-1622) hiçbir başarı kazanamayan, fakat üzerinde durulmaya değer tasarılarıyla, özellikle II. Mustafa'nın (1695- 1703) Osmanlı tarihinde ilk defa olarak tarihî bir silsile içinde memleket yönetiminin yorumunu yapan ve ciddi fikirler ileri süren hatt-ı hümayûnudur.

Fakat bunların hiçbirisi, artık donmuş bir hâl alan koca İmparatorluk bünyesini yenileyici, ona hayat verici nitelikte olamamıştır. Buna, bize karşı hiçbir zaman Haçlı zihniyetinden vazgeçmemiş olan dış düşmanların tutumlarıyla, içte büyük çaplı ve gözü kara bilgin ve yönetici neslin artık yetişmemesi sebep olarak gösterilebilir.

Tanzimat'a kadar yapılan bu küçük ıslahat hareketleri daha çok ordu ve biraz da idarî disiplinle ilgili bazı tasarruflar niteliğindedir. Yeni şartlara uygun olarak devlet yapısında ve öteki kurumlarda köklü değişiklikler yapılmamıştır. Tanzimat ortamına girdiğimiz III. Selim ve II. Mahmut devrindeki ıslahatlarda bu özellikler de görülmekle birlikte arada çok büyük fark vardır. III. Selim'le birlikte düşünülen ve yapılan ıslahatlarda artık yeni ve bambaşka bir hüviyet görülecektir: Batı örnek tutulmaya başlanmıştır. Tanzimat'ı hazırlayan bu hareketlerde, “nevi şahsımıza münhasır”; kendi varlığımızdan ve kaynaklarımızdan devşirilen, yerli düşünceye dayalı olarak problemlerimizi çözümlenmeyi hedef tutan bir hüviyetten çok, bizden ileri olduklarını gördüğümüz Batı'nın düzenine, kurumlarına göre biçim alma çabası vardır.

On dokuzuncu yüzyıl başlarında siyasi durumumuz şöyledir: Çeyrek yüzyıla yakın bir zamandan beri Osmanlı, dünyanın bir numaralı devleti değildir. Osmanlı; Fransa, İngiltere ve Rusya'dan sonra artık dördüncü sırayı tutmakta. Nüfusumuz 64 milyona, yüz ölçümümüz ise 12 milyon kilometre kareye düşmüştür. Zamanlarının güçlü devlet adamları olarak gördüğümüz III. Murat, I. Ahmet, II. Osman, IV. Murat, II. Mustafa, III. Ahmet, I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim, II. Mahmut gibi padişahlarla, Köprülü Ahmet, Özdemiroğlu Osman, Tarhuncu Ahmet, Merzifonlu Kara Mustafa Paşalar gibi vezirlerin almış oldukları tedbir ve disiplin hareketleri, birer büyük ıslahat özelliğini taşımamaktadır. Büyük ve köklü ıslahata teşebbüs, bilindiği gibi III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında olmuştur. Bunlarla yüzümüz artık Batı'ya çevrilmiştir. Düşünülen ıslahatın

modeli Batı'dadır. Fakat tamamen Batılı bir ıslahat düşünülmesine rağmen, eski müesseselerimizi söküp atamamışlardır. Yeni kurulan müesseselerle eskiler yanyana yaşamaktadır. Eski kurumların ıslahı ciddi olarak düşünülmemiş, yenileri ise tam Batılı bir karakter gösterememiş, verimli olamamıştır. Bu iki ayrı müessese durumu, Tanzimat'ın ve daha sonralarının da özelliklerinden olarak devam edecektir. Böylece, devlet bütünlüğü, içinde yaşanan buhrandan kurtarılamamış; kurtarmaya doğru atılan her adım, onun çökmesini çabuklaştırmıştır. III. Selim'e kadarki disiplin, Abdülmecit'e kadar yapılan ıslahat, sonra Tanzimat, sonra Meşrutiyet hareketlerinden hiçbiri, devletin, milletin büyük kayıplarına engel olamamıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ

Tanzimat'ı ve onu takip eden dönemi daha iyi anlayabilmek için, çok kısa tespitler hâlinde tarihimizde görülen bazı ıslahat hareketlerini belirttikten sonra, Tanzimat'ı hazırlayan III. Selim ve II. Mahmut devirlerindeki yenileşme hareketlerini biraz daha gözden geçirmek yerinde olacaktır.

Fransız İhtilali'nin olduğu 1789 yılında başa geçen III. Selim ıslahatçı olarak daha çok Batıcı görüşe sahipti. Düşündüklerinden birçoğunun ancak II. Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında gerçekleştiğini gördüğümüz III. Selim'in yapabildikleri aslında "Divân-ı Hümayûn" yerine "Bâb-ı âli" dedirmek, sonradan lağvetmek zorunda kalacağı "Nizam-ı Cedid" adlı orduyu kurmak, saray yaşayışına Batılı anlamda bir düzen getirmek gibi kabukta kalan inkılaplara girişmekten ibarettir. Gerçekleştirdikleri bakımından değil, daha çok gerçekleştirmeyi düşündükleri, fakat iç ve dış sebepler dolayısıyla fırsat bulamadıkları devrimler için bir ekibin yetişmesi konusunda gösterdiği çaba bakımından üzerinde durulması gereken III. Selim, yenilik hareketine karşı olanların da iştirakiyle önce tahttan indirilip sonra öldürülünce, yerine geçen IV. Mustafa'nın ancak bir yıl süren padişahlığını müteakip 1807 yılında II. Mahmut başa geçirildi.

Sultan Mahmut'un ıslahat adına yaptıkları ise şunlar olmuştur: Saray teşkilatı daha çok Avrupalılaştı. Kıyafet kanunu kabul edildi. Memurlara fes, pantolon, ceket giydirildi. Kavuk, sarık, şalvar, çarık yasaklandı. İlimiye sınıfının Batılı anlamda bir "ruhban sınıfı" şeklinde düzenlenmesinin bir sonucu olarak cübbe ve sarık din adamlarının giyimi olarak kabullenildi. Memlekete Batı müziği sokularak bando, orkestra "Mızıkayı Hümayûn" kuruldu. Bâb-ı âli Sadaret Kethudalığı, Dâhiliye; Reisülküttaplık, Hariciye Nezareti olarak adlandırıldı. *Takvim-i Vakayi* (1831) adlı Türkçe, Fransızca, Arapça gazete çıkarıldı. İlk defa nüfus sayımı yapıldı. Sekban-ı Cedîd adıyla Nizam-ı Cedîd yeniden kuruldu. İlimiye sınıfı ve İstanbul halkının katılmasıyla artık çok bozulmuş olan 465 yıllık Yeniçeri Ordusu ortadan kaldırıldı. Devletin başına büyük bela olan birçok Ayan sindirildi. Devrin birçok ileri geleni, Batılılaşmayı bir mecburiyet hâlinde görüyordu. Artık itibar Batılılaşmayı şart gören devlet adamlarınaydı. Padişah'ın önem verdiği ve sözüne güvendiği Petersburg büyükelçiliğinden gelen Kaptan-ı Derya müşir Halil Rıfat Paşa'nın, Padişah'a söylediği "Avrupa'ya benzemezsek Asya'ya çekilmeye mecburuz." sözü, Padişah'ın da düşüncesini yansıtıyordu. Padişah'ın ve yakın çevresinin, biraz da Batılılar nezdinde itibar sağlamak yoluyla devleti ayakta tutmak politikası gütmelerine ve buna uygun olarak yaptıkları bu devrimlere rağmen, Batı'nın bize karşı tutumu ise şu oldu: Başta Mora olmak üzere, Küçük Adalar, Kuzey Kafkasya, Gürcistan tamamen elden çıktı. Cezayir'i Fransızlar aldılar.

Bu dönemlerden başlayarak millî düşmanlarımıza taviz vermekle, onlara hoş görünmeye çalışmakla, bazı haklarımızı kaybetmeyeceğimizi sanmış, fakat her defasında daha büyük zararlara uğramışızdır. Bu şahsiyetli ve millî politika anlayışını yitirmemizin cezasını her defasında en ağır şekilde ödemişizdir.

II

Otuz bir yıllık hükümdarlığı süresinde bir Tanzimat Fermanı da hazırlattığı söylenen II. Mahmut, böyle bir fermanı ilan etmeye bir türlü ortam bulamamıştı.

Nihayet asıl Tanzimat Fermanı 16 yaşında tahta geçen Mecit devrinde, Londra'dan dönen 39 yaşındaki Mustafa Reşit Paşa tarafından 2 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda, mülki, askerî, dinî erkânla, halkın ve yabancı elçiliklerin ileri gelenlerinin önünde okundu. Reşit Paşa o zaman Hariciye Nazırı idi. Sadarete ise Tanzimat'a karşı olan Hüsrev Paşa bulunuyordu. Devletin başına çok büyük bir bela kesilen Mısır hâkimi Mehmet Ali Paşa'nın amansız bir düşmanı olan Hüsrev Paşa'nın 1 yıl süren sadrazamlığı zamanında tarihimizin en korkunç olaylarından biri oldu. Donanmamız Hüsrev Paşa'ya karşı olan Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa tarafından Çanakkale'den İskenderiye'ye kaçırılarak Mehmet Ali Paşa'ya teslim edildi. Bu olay üzerine Reşit Paşa'nın baskısıyla sadarete ılımlı bir Tanzimatçı olan Rauf Paşa getirildi. 1,5 yıl kadar görevde bu kalan Rauf Paşa'dan sonra 9 ay kadar Darendeli Topal İzzet Mehmet Paşa sonra yine Rauf Paşa iş başına geldi. Bütün bunlar rakipsiz olarak sadrazamlığa gelebilmek için Mustafa Reşit Paşa'nın rakiplerini yıpratma politikasıdır. Buna uygun olarak Sultan Mecit'in de öteki güçlere karşı doğrudan doğruya Reşit Paşa'yı sadrazamlığa getirmekten çekinmiş olduğunu da düşünmek gerekir. Nihayet, 1846'da Reşit Paşa ilk defa olarak sadrazam oldu. Yetiştirmesi 31 yaşındaki Âli Efendi'yi (sonra Paşa) Hariciye Nazırı yaptı. Reşit Paşa'nın bu ilk sadrazamlığı 1,5 yıldır. Reşit Paşa'nın sadrazamlığı zamanında kurulan Maarif Nazırlığı ile ilk defa Batılı anlamda eğitim başladı. Fransız akademileri örnek tutularak Encümen-i Daniş adlı bir komisyon kuruldu. Eski tür okullar, yani medreseler ise şeyhülislâmlara bağlı bırakıldı.

Damat Müşir Said Paşa'nın da baskılarıyla 1,5 yıl sonra Reşit Paşa sadrazamlıktan alınınca yerine ılımlı Tanzimatçılardan Sârım Paşa getirildi. Fakat 3,5 ay sonra Reşit Paşa tekrar sadrazam oldu. İkinci sadareti 3,5 yıl süren Reşit Paşa aralıklarla altı defa sadrazamlığa gelmiştir. Şahsına çok sıkı şekilde bağlı olanların dışında, hatta Tanzimatçı fikirlere sahip olan devrin öteki ileri gelen birçok devlet adamıyla hep geçinememiş olan Reşit Paşa sadrazam olamadığı dönemlerde bile memleket politikasını aşağı yukarı hep elinde tutmuştur. O, yetiştirmelerinden, Âli ve Fuad Paşalarla birlikte Tanzimat dönemini temsil eder. Gerçekten sadrazam olarak Âli Paşa'nın 1871 yılında ölmesi ve yerine tanınmış Tanzimat sanatçılarından Nâmık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi'nin çok tuttıkları Mahmut Nedim Paşa'nın iktidara getirilmesiyle Tanzimat döneminin kapandığını ileri süren görüş yerindedir.

III

Tanzimatçı kadronun, Batıcı bir görüşe bağlı olmasının, çıkarlara dayanan birçok sebebi vardır. Ortadoğu'yla çok yakından ilgili olan, siyasal ve ekonomik emellerinin gerçekleşmesi için çok titiz ve hesaplı yatırımlara girişen devletlerin başında gelen İngiltere'nin Osmanlı devlet adamlarından taraftarlar kazanmak, taraftar bulduğu kişileri Osmanlı Devleti'nde söz sahibi kılmak gibi çok sıkı bir çalışma içinde bulunduğu bir gerçektir. Bunu, daha sonraki olaylar da ispatlamıştır. Reşit Paşa'nın İngiltere'de bulunduğu zamanlarda, birçok dost edindiğini, hele hümanist çevrelerde çok itibar gördüğünü, oranın basını tarafından âdeta kahramanlaştırıldığını, kendisine hep sadrazam gözüyle bakıldığını düşünecek olursak, İngiltere'nin onun aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne hulûl etmeyi tasarladığı ortaya çıkar. Gerçekten, Türkiye'ye gelişinin dördüncü ayında, genç padişah adına okuduğu Tanzimat Fermanı, İngilizler tarafından çok yakından takip edilmiştir. Ölünceye kadar İngiliz dostluğunu taşıyan Reşit Paşa,

bilindiği gibi Kütahya'ya kadar dayanan ve devleti kökünden sarsan Kavalalı Mehmet Ali Paşa tehlikesini, başta İngiltere olmak üzere Rusya, Avusturya, Prusya gibi Batılı devletlerin yardımıyla önlemiştir. Tanzimat Fermanı'nın çarçabuk ilanına Mısır meselesi ve onu çözmek endişesi tam bir ortam teşkil etmiştir.

Tanzimat Fermanı, devletimizin batmaması için Batı'nın elimizden tutmasını sağlamanın, Batı'yı çok üstün gördüğümüzün, bizi de artık kendilerinden saymalarını dilemenin, kendimizi kendimizin de beğenmediğimizin, bunun için de yalnız Batı'yı örnek tanımaya hazır olduğumuzun bir ilanıdır.

Tanzimat'tan bu yana yapılan Batılılaşma hareketlerinin hemen hepsinde az veya çok bu öz vardır. Bütün bu yenileşme hareketlerinin, bizim sosyal ve siyasal çöküşümüzü durdurup durdurmadığı, bizi devlet ve millet olarak yenileyip yenilemediği, itibarlı, büyük, ileri bir devlet yapıp yapmadığı ortadadır. Kendi yapısına aykırı olan bütün tekliflere milletin uyamayacağı, ona tepki göstereceği tabiidir. Aslında biz Batı'dan alınagelenleri, Batı'ya tam uygun bir öz ve biçim içerisinde uygulayan, tam anlamıyla bir Batıcı olarak yetişmiş kadroyu da bulamadığımız gibi, onu belirli bir ölçüde bile olsa, bir millî hesaplaşmaya ve denetime tâbi tutan, yani aslı ile bizde nasıl uygulanacağı arasında bir muvazene arayan telifçi fikir ve siyaset adamlarını da yetiştiremedik. Öte yandan kendi öz kaynaklarımıza dayanarak, malzemesini kendi varlığımızdan devşirerek bizi yenileyen, tamamen yerli ve orijinal düşünür ve siyasetçileri de hiç bulamadık. Öyle ya, bir düzen, ya bütün özelliği ile alınır, ya tahdit, telif ve tefsir edilerek alınır ya da bunların hiçbirisi değil, çağdaş siyasal ve sosyal gelişimler göz önünde tutularak, kaynaklarını kendi tarih, kültür ve medeniyetinden devşirerek yeni ve diri bir düzen kurulur. Tanzimat'tan beri bunlardan hiçbirine rastlanmamıştır. Bu demek oluyor ki ne tam anlamıyla Batı'yı çok iyi tanıyan, bilen ve uygulanmasının ciddi mücadelesini yapan kişiler yetişti; ne Batı'yı, kendi şartlarımıza adapte eden, bunu birazcık olsun derinliğine, genişliğine düşünen ne de yerli millî bir ekip yetiştirebildik. Hep taklit-

ler, kasıtlar veya akılsız iyi niyetler dönemidir Tanzimat'tan bu yana gördüklerimiz. Büyük fikir adamları, büyük politikacılar yetişmedi. Pratik ve gözü açık kişiler duruma el koydular hep bütün sancımız, bunalımlarımız bundandır.

TANZİMAT FERMANI VE GETİRDİKLERİ

Üzerinde çok kısa bile olsa yorum yaptığımız, bir döneme ve edebiyatına isim olan Tanzimat Fermanı'nın, yani Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun tam metnini yazımıza almayı faydalı bulduk:

BİSMİLLAHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Tebârek ellezi bi-yedihi'l-mülkü ve Hüve alâ külli şey'in kadir.

Benim vezirim... Cümleye malûm olduğu üzere Devlet-i Âliyemizin bidayet-i zuhurundan beri ahkâm-ı celile-i Kur'aniye ve kavanin-i şer'iyyeye kemaliyle riayet olunduğundan saltanat-ı seniyemizin kuvvet ve meknet ve bilcümle tebaasının refah ve mamuriyeti rütbe-i gayete vâsıl olmuşken yüz elli sene vardır ki gavail müterakibe ve esbab-ı mütenevviaya mebni ne şer-i şerife ve ne kavanin-i münifeye inkıyat ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamuriyet bilakis zaaf ve fakre mübeddel olmuş hâlbuki kavanin-i şer'iyye tahtında idare olunmayan memalikin payidar olamayacağı vazihattan bulunmuş olup cülûs-ı hümayûnumuz rûz-ı firuzundan beri efkâr-ı hayriyet âsâr-ı mülûkânemiz dahi mücerret imar-ı memalik ve enha ve terfih-i ahali ve fukara kazıyye-i nâfiasına münhasır ve memalik-i Devlet-i Âliyemizin mevk-i coğrafsine ve arazi münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbab-ı lâzimesine teşebbüs olunduğu hâlde beş on sene zarfında bitevfikhi teâlâ suver-i matlûba hasıl olacağı zâhir olmağla avn-ü inayet-i hazret-i Bâriye itimad ve imdad-ı ruhaniyet-i cenab-ı Peygamberiye tevessül ve istinad birle bundan böyle Devlet-i Âliye ve memalik-i mahrusamızın hüsn-i idaresi zım-

nında bazı kavanin-i cedide vaz ve tesisi lazım ve mühim görülerek bu kavanin-i mukteziyenin mevadd-ı esasiyesi dahi emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz ve namus ve mal ve tayin-i vergi ve asakir-i mukteziyenin suret-i celb ve müddet-i istihdamı kaziyelerinden ibaret olup şöyle ki dünyada candan ve ırz-u namustan eaz bir şey olmadığından bir adam onları tehlikede gördükçe hilkat-i zâtiye ve cibilliyet-i fitriyesinde hıyanete meyil olmasa bile muhafaza-yı can ve namusu için elbette bazı suretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ve memlekete muzır olageldiği müsellemler olduğu misillü bilakis can ve namusundan emin olduğu hâlde dahi sıdk-u istikametten ayrılamayacağı ve işi ve gücü hemen devlet ve milletine hüsn-i hizmetten olacağı dahi bedihi ve zâhirdir ve emniyet-i mal kaziyesinin fikdani hâlinde ise herkes ne devlet ve ne milletine ısınmayıp ve ne imar-ı mülke bakmayıp endişe ve ızdırabtan hâli olamadığı misillü aksi takdirinde yani emval-ü emlâkımdan emniyet-i kâmile olduğu hâlde dahi kendi işi ile tevsi-i daire-i taayyüşüyle uğraşıp ve kendisinde günbegün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp ona göre hüsn-ü hareketle çalışacağı şüpheden âzadedir. Ve tâyin-i vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhafaza-i memaliki için elbette asker ve leşkere vesair masarif-i muktaziyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi tebaasının vergisiyle hasıl olacağına binaen dahi bir hüsn-ü suretine bakılmak ehem olup eğerçi mukaddemlerde varidat zannolunmuş olan yed-i vâhit biliyesinden lehülhamd memalik-i mahsuramız ahali bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyeden olup hiçbir vakitte semere-i nafiası görülmeyen iltizamat usûl-i muzırrası elyevm cari olarak bu ise bir memleketin mesalih-i siyasiye ve umur-ı maliyesini bir adamın yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i cebr-i kahrına teslim demek olarak ol dahi eğer zaten bir iyice adam değilse hemen kendi çıkarına bakıp cemî harekât ve sekenâtı gadir ve zulümden ibaret olmasıyla bâdezin ahali-i memalikten her ferdin emlâk ve kudretine göre bir vergi-i münasip tâyin olunarak kimseden ziyade bir şey alınamaması ve Devlet-i Âliyemizin berran ve bahren masarif-i askeriye

vesairesi dahi kavanin-i icabiye ile tahdit ve tâyin olunup ona göre icra olunması lâzimedendir. Asker maddesi dahi ber minval-i muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin farize-i zimmeti ise de şimdiye kadar cari olduğu veçhile bir memleketin aded-i nüfus-ı mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülüünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevadd-ı nafi-asının ihlalini mucip olduğu misillü askerliğe gelenlerin îla nihayet-il ömür istihdamları dahi füturu ve kat-ı tahassülü müstelzim olmakta olmasıyle her memleketten lüzumu takdirinde talep olunacak neferat-ı askeriye için bazı usûl-i hasene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zımnında dahi bir tarik-i münavebe vaz ve tesis olunması icab-ı hâldendir.

Velhasıl bu kavanin-i nizamiye hasıl olmadıkça tahsil-i kuvvet ve ma'muriyet ve âsayiş ve istirahat mümkün olmayup cümlesinin esası dahi mevadd-ı meşruhadan ibaret olduğundan fimabaat esbab-ı cünhadan dâvaları kavanin-i şer'îye iktizasınca alenen bervech-i tetkik görülüp hükmolunmadıkça hiç kimse hakkında hâfi ve celi idam ve tesmim muamelesi icrası câiz olmamak ve hiç kimse tarafından diğerinin ırz ve namusuna tasallî vuku bulmamak ve herkes emval ve emlâkine kemal-i serbestiyetle malik ve mutasarruf olarak ona bir taraftan müdahale olunmamak ve firarda birinin töhmet ve kabahati vukuunda onun vereseşi ol töhmet ve kabahatten beriyy-üzzimme olacaklarından onun malını müsadere ile vereseşi hukuk-i irsiyelerinden kalınmamak ve tebaay-ı saltanat-ı seniyemizden olan ahali-i İslâm ve mile-i saire bu müsaadât-ı şâhanemize bilâistisna mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hüküm-i şer'i iktizasınca kâff-i memalik-i mahsuramız ahalisine taraf-ı şâhanemden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer hususlara dahi ittifak-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmakla Meclis-i Ahkam-ı Adliye âzası dahi lüzumu mertebe teksir olunarak ve vükela ve rical-i Devlet-i

Âliyenin dahi bazı tâyin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi efkârı ve mütaalatını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve tâyin-i vergi hususlarına dair kavanin-i mukataziye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimat-ı askeriye maddesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâsında söyleyip her bir kanun karargir oldukça hatt-ı hümayûnumuz ile tasdik ve teşvik olunmak için taraf-ı hümayûnumuza arz olunsun ve işbu kavanin-i şer'iyeye mücerret din ve devlet ve mülk ve milleti ihya için vaz olunacak olduğundan canib-i hümayûnumuzdan hilafına hareket vuku bulmayacağına ahd-ü misak olunup Hırka-i Şerif odasında cemi ulema ve vükela hazır oldukları hâlde kasem-i billah dahi olunarak ulema ve vükela dahi tahlif olunacağından ona göre ulema ve vüzeradan velhasıl her kim olur ise olsun kavanin-i şer'iyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-i sabitelerine göre tedibat-ı lâyıkalarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmıyarak icrası zımnında mahsusen ceza kanunnamesi dahi tanzim ettirilsin ve cümle memurunun elhaletühazihi mikdar-ı vâfi maaşları olarak şayet henüz olmayanları var ise onlar dahi bir bir tanzim olunacağından şer'an menfur olup harabiyet-i mülkün sebeb-i âzamı olan rüşvet madde-i kerihasının fimabaad adem-i vukuu maddesinin dahi bir kanun-ı kavi ile tekidine bakılsın.

Ve keyfiyet-i meşruha usûl-i atıkayı bütün bütün tağyir ve tahdit demek olacağından işbu irade-i şahanemiz Dersaadet ve bilcümle memalik-i mahrusamız ahalisine ilan ve işae olunacağı misillû düvel-i mütehabbe dahi bu usûlün inşaallah-ı Teâlâ ilelebed bekasına şahit olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirilsin.

Hemen Rabbimiz Teâlâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavanin-i müessisenin hilafına hareket edenler Allah-ı Teâlâ Hazretlerinin lânetine mazhar olsunlar ve ilelebed felâh bulmasınlar âmin.

Fî 26 Şaban, Sene: 1255, Yevm: Pazar, 3 Kasım 1839.

Tanzimat Fermanı'nda, İmparatorluk vatandaşlarının milliyet farkı gözetilmeksizin can, mal ve ırzlarının teminat altına alındığı söyleniyor, geri kalışımızın sebebi olarak da çağın yeniliklerine ayak uyduramadığımız ve gerçek Müslümanlıktan uzaklaşmış olduğumuz ileri sürülüyordu. Tanzimat Fermanı'nın özü budur. İlan edilen fermanın, bir millî tefekkür ve yorumdan geçirilmemiş olduğu, memleket yönetimi konusunda yerli yerine oturmuş bir dünya görüşünün aksiyonu olmak niteliğini taşımadığı ve ancak hiç de büyük zekâ, kültür ve ileriye görüşe ihtiyacı olmayan bazı doğru kılıklı "harc-ı âlem" tespitler yaptığı meydandadır.

Memleketin bir çöküntü içinde bulunduğunu orta seviyede bir vatandaş bile biliyordu. Bu gerçek, II. Mustafa'nın bir devlet ve hükümet programı niteliğini taşıyan ünlü Hatt-ı Hümayûnu'ndan, II. Osman, IV. Murat, I. Ahmet, III. Mustafa, III. Ahmet, III. Selim ve nihayet II. Mahmut'a kadar zaman zaman ortaya konulmuş, bir çıkar yol aranmıştı. Yani Tanzimat'ın bu tespiti önemli ve yeni değildi. Önemli olan o dönemde, millî bir ıslahata koyulmak ve onu uygulamak idi. Fakat Tanzimat'ın getirdiği teklif ise bu özelliklerden yoksundu. Tanzimat'ın ilan psikolojisi, dağılmakta olan toprak bütünlüğünün önüne geçilmesi için Batılı büyük devletlerin dostluğunu sağlamak, hatta kontrollerine girmeye razı olmak, bunlar için de, elimizden geldiği kadar biçim ve özde Batılılaşmaya koyulmaktır. Zamanla, bazı aşırı uçlar tarafından bu düşüncenin ne kadar ileri götürüldüğünü memleketin kurtulması için Batı'yı her alanda kendimize örnek almanın, bunun için bütün moral değerimizden uzaklaşmanın gerektiğini göreceğiz. Bu vakiayı Tanzimat döneminin tanımış sanatçısı Ziya Paşa şu beytiyle dile getirmiştir.

*İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvel yoğidi işbu rivâyet yeni çıktı*

O zamandan başlayan Batılılaşma anlayışı, bazı kişiler tarafından daha da aşırı bir noktaya götürülerek, tamamen millî varlığımızı unutmayı hedef tutan bir dünya görüşünün gelişmesine meydan vermiş ve birçok memleket aydınlarınca tek çıkar yol olarak benimsenmesini sağlamıştır. Memleketimizin yapısına aykırı bir temel üzerinde gelişen ve bu sebeple bir türlü sosyal ve siyasal problemlerimizi çözüp bizi hatırı sayılır bir devlet durumuna getirmek şöyle dursun, bize her şeyimizi kaybettirecek nitelikteki bu anlayışın yani kurtuluşumuzu hep dışımızdaki kuvvetlere tâbi olmakta gören, örneği hep dışarıda arayan bu anlayışın, zamanla kılık değiştirerek günümüzde de, dış emperyalist güçlerin güdümündeki bir eyleme dönüştüğünü ileri sürersek sanırım ki yanılmış olmayız ve bugünkü dış güdümlü hareketlerin psikolojik sebebinin de anlamış oluruz. Türkiye'nin bugün her türlü rüzgâra açık gedikleri olan bir kulübe durumuna gelmiş olmasının izi sürülecek olursa Tanzimat'ın kapısına çıkmamak herhâlde mümkün değildir.

Ne ilan ediliyordu Tanzimat'la? Vatandaşların ırz, mal ve can güvenliği. Fikriyatının belli başlı noktalarını Fransız İhtilalinden devşirdiği bilinen Tanzimat'ın, bu taahhüdü asırlarca bizde, hem de en medeni şekilde sonuna kadar zaten uygulanmıştı. “Reaye” dediğimiz Müslüman olmayan toplulukların bütün haklarını yüzyıllar boyunca gözetmemiş miydik? Milletimizin sırtından geçinerek en rahat şekilde yaşayan, zaten onlar değil miydi? Onlara hep zulmetmiş gibi, böyle bir taahhüde ne yanlış bir tespitte ne lüzum vardı ve bunu, hele daha sonraları göreceğimiz gibi, âdetâ yabancı devletlerin murakabesine bırakarak zamanla devletimizi çökertecek iç düşmanlar olarak kuvvet bulmalarına ve şımarmalarına kendi elimizle yol açmış olmuyor muyduk? Kendi topraklarımızda başka kanunlara göre muamele görmek ne demektir? Bu başlıyordu Tanzimat'la.

Resmî ağızla ilan edilen Batı üstünlüğü gide gide memleket aydınlarında ortak bir psikoloji olarak gelişti; her alanda Batılılaşmadıkça,

aydın olunamayacağı fikrini doğurdu. Bu Batı hayranlığı, aydınları kuşatınca kendimize güven duygusu kayboldu. Büyük fikrin ve sanatın doğması, gelişmesi için ise güven duygusu şarttır. Yönetimi elinde tutan memleket aydınları millî değerlerimizden ve ideolojiden uzaklaşınca, millî ruha bağlı nesillerin yetişmesi de böylece tesadüfe, şansa bırakıldı.

Tanzimat döneminin ileri gelenleri arasında ciddi bir fikir ve aksiyon birliği de yoktur. Birleştikleri nokta, bir Batı devletini örnek alarak, yaşanan düzeni değiştirmektir. Karakter olarak da her biri, ayrı bir dengesizlik içerisinde idiler. Bizzat Sultan Mecit, Reşit Paşadan nefret ederdi. Zamanında Tanzimat ilan edilen Padişah, Reşit Paşa'nın dikbaşlılığından ve çevresiyle geçinememesinden son derece şikâyetçi olduğu hâlde Paşa'yı tam anlamıyla tasfiye edecek ortama sahip değildi. Hırka-i Saadet dairesinde "Ya Resulallah, beni bu adamın elinden kurtar." diye duada bulunduğu meşhurdur.

Ayrıca II. Mahmut'un Hariciye Nazırlığı da üzerinde bulunduğu hâlde sefir olarak Paris'e ve oradan Londra'ya gönderdiği Reşit Paşa'nın büyük siyasi başarısızlığını öğrenince idam hükmünü imzaladığı ve ancak icrasına ömrünün vefa etmediği rivayeti de Paşa hakkında küçümsenmeyecek bir nottur.

Reşit Paşa ise, zamanın devlet adamlarından Damat Said, Pertev, Âkif, Rıza ve Muhlis Paşalara karşı büyük düşmanlık beslemesi ve bunlara çok büyük zararları dokunması bir yana, bizzat yetiştirmelerinden Âli ve Fuat Paşalara da rakip gözüyle bakmış, onların da duydukları mukabil düşmanlık karşısında, kabiliyet gördüğü Şinasi, Ziya Paşa ve Nâmık Kemal gibi gençleri çevresine toplamıştır. Düşüncesi Âli ve Fuat Paşalara karşı bu gençleri yetiştirmektir. Zaten dış politika anlayışında Reşit Paşa İngiltere'ye, Âli Paşa ise Fransa'ya dayalı olmak bakımından birbirinden ayrı görüşe sahiptiler. Sadrazamlığı, Reşit Paşadan kapan Âli Paşa da, ilk iş olarak Reşit Paşa'nın adamlarıyla uğ-

raşmaya başlamıştır. Başta Şinasi'nin, "rütbesinin ref'i, memuriyetten def'i, maaşının kat'i"ni emretti. Şinasi'nin böyle bir hakarete maruz kalmasına sebep olan olay, o zamanki siyasi çekişmenin nasıl bir anlayış içinde yürütüldüğünü göstermek bakımından enteresandır. Âli Paşa Paris'teyken Şinasi'nin sakalını kestirdiği için, "Frenkleşmiş" olduğunu bahane etmiştir. Hâlbuki o Âli Paşa ki bizzat kendisi Şeriat Nizamının yerine İsviçre Medeni Kanunu'nu getirmek üzere seferber olmuş, fakat başta Cevdet Paşa ve devrin diğer bilgin ve siyaset adamları bunun yersiz olduğunu kesinlikle bildirmişler ve *Mecelle*'nin hazırlanmasına başlanmıştır.

Tanzimat'la, memleketimizin bir başka medeniyeti kendine örnek alması devri başlamış oluyor. Tanzimat'ı ilan eden ekibin kültür ve medeniyet meselelerini bilen, anlayan kimseler olmaması, bizi bu Ferman'ın bizzat Batılılar, daha doğrusu İngilizlerin tesiriyle kaleme alınarak ilan edildiği ihtimaline götürmektedir. Bu ihtimale göre, devlet, ya Tanzimat'ı ilan etmeye dış baskılarla mecbur bırakılmış ya da bazı millî haklarımızın zayi olmaması, hele şu meşhur Mehmet Ali Paşa çıkmazından kurtulalım diye Batılıların yardımını sağlamak adına, onlara hoş görünmek için politika gereği kendimizin hazırladığı bir harekettir. Bu ihtimallerin her ikisi de Batı'nın ya doğrudan doğruya ya da dolaylı şekilde Ferman'ın ilanında parmağı olduğunu ortaya koymaktadır. Geriye bir ihtimal kalmaktadır ki o da Tanzimat Fermanı'nın hiçbir dış tesirle ilgisi olmaksızın, bizim Batı terbiyesi almış olan o devir ricalinin hasbî olarak, memleketin kurtuluşunu ancak böyle bir hareketle mümkün görmeleri sonucunda hazırlanmış olmasıdır.

Bir an Tanzimat hareketine, günün ihtiyaçlarından doğan mecburi bir politik tedbir gözüyle bakılsa bile, içtimai bünyemizle uyuşmaması ve bizim için asla pratik olmaması sebebiyle tatbikinde de başarı sağlanmadığı ortadadır. Ancak sosyal hayatımızda büyük bir kargaşalığa sebep olmuş, bu bakımdan çöküntümüzü hızlandırmıştır. Eğer başa-

rılı olsaydı, ne olurdu sorusuna ise bir ölçüde daha sonraki devrimler cevap olabilir. Tanzimat'ın başarı sağlamaması zaten tabii idi. Çünkü bize Tanzimat'la yalnız bir düzen değişikliği gelmemekte, aynı zamanda bu düzenin medeniyeti de birlikte ithal edilmekteydi. Aslında, bir milletin devlet düzeni, mensup olduğu medeniyet dünyasının bir tezahürüdür ve millîdir. Bilindiği gibi Batı medeniyeti, eski Yunan düşüncesi, Hıristiyan ahlakı ve Roma hukuku gibi kaynaklara dayanır. Bizim medeniyetimizin temeli ise İslâmiyet olmuştur.

Edebiyatımız, müziğimiz, kültürümüz, mimari, folklor ve her türlü sanatımız bu temel üzerinde gelişmiştir. Bu temel, yani medeniyet, hem millî varlığımızın mahfazası hem de ırki hasletlerimizin olanca gücü ile tezahürüne vesile olmuştur. Bu öyle zengin bir kaynaktır ki aynı medeniyet dünyası dâhilinde bulunan diğer kavimlerin de ırki yapılarına uygun düşen, birbirinden farklı medeniyet dalları hâlinde belirmesini de sağlamıştır. Yani İslâm medeniyeti kendi içerisinde kardeş kavimler ve medeniyetler yaşatan bir büyük mecmua, bir medeniyet denizi olmuştur.

IV

Bir milletin, bir medeniyetten başka bir medeniyet dünyasına geçirilmesi imkânsız denecek kadar zordur. Bir milletin hayat tarzı, dünya görüşü, düşünce biçimi, sanat anlayışı, hep medeniyetinin ruhuna uygun olarak vücut bulmuştur. Onu, bundan ayırmak, hayat ve şahsiyetini dumura uğratmaktır. Medeniyet bir milletin kabiliyetinin, gücünün asırlarca seferber olarak ortaya koyduğu “nevi şahsına münhasır” maddi ve manevi değerler toplamıdır. Medeniyetin gelişmesi, zenginleşmesi millî bir deha işidir. Millî deha ise malzemesini önce milletin medeniyetinden devşirir. Medeniyetin işçileri nasıl insansa, insanın dehası da, mensup olduğu milletin medeniyetiyle şekillenir. Kendi manasına uygun bir medeniyet ortamı bulamayan insan veya nesilden dâhiler yetişmesi imkânsızdır. Kaç asırdır fikir, sanat

ve devlet idareciliğinde kurtarıcı hamle yapamayışımız, medeniyetimizden geçirdiği krizle ilgilidir. Cemiyetimizi kendi medeniyetinden gayrısına adapte etmeye çalışma gayretleri, insanımızı apıştırmış, kabiliyetinin zuhuruna imkân bırakmamıştır. Bu öyle bir apıştırmadır ki insanımız, kendi kaynaklarımızdan fıskıran birer kabiliyet olma imkânı bulamadığı gibi, angaje olunan başka medeniyetin de tabii bir mensubu olamadığı için o alanda da bir varlık gösterememiştir. Bu hâl Tanzimat ricalinde ve sanatkârlarında çok barizdir: Ne Batılı olunmuştur, ne de millî. Tanzimatçı bilinen veya öyle olan kişilerin, bizzat Tanzimat hakkında zaman zaman söyledikleri, yazdıkları öyle büyük farklılıklar ve tezatlar gösterir ki “Karla ekmek yemeyi ben keşfettim ama yine ben beğenmedim” diyen nüktenin büyük dehası Nasreddin Hoca’da ifadesini bulan bir durum arz eder.

Öyle bir samyeli esmiş, estirilmiş ki cemiyet nizamı allak bullak olmuş, bütün sosyal kurumlar güdük kalmış, maliye, politika mahvolmuş ve koca devlet her gün biraz daha erimiş, alınan her tedbir onu biraz daha uçuruma götürmüştür. Bu konunun uzun uzadıya tahlilini yapmak, aslında, hiç olmazsa kayıplarımızı, neden kaybettiğimizi bize öğretmek bakımından çok önemlidir ve bir bakıma bu, tarafsız bir bakışla pek ele alınmış da sayılmaz ama bizim burada söylemek istediğimiz daha çok yenileşme hareketlerinin sosyal ve siyasal hayatımız üzerindeki in’ikaslarını belirtmek, yani daha çok edebiyatımızın muhtevası dâhilinde sosyal ve siyasal hadiselerle temas etmektir. Bu konuda devrin yerli ve yabancı fikir, sanat ve politika adamlarının ilginç gördüğümüz bazı müşahedelerine temas etmeden geçemeyeceğiz.

Bir Türk dostu olarak bilinen Avusturya Başvekili Prens Meternich’in Tanzimatçı hükûmete gönderdiği tavsiye mektubu çok önemlidir. O zaman Sadrazam, Âli Paşa idi. Mektuptan parçalar:
“Umur-u idarenizi intizam altına alınız ve ıslah ediniz. Lakin Avrupa medeniyetinden sizin kanun ve nizamlarınıza, âdet ve maişet

tarzınıza uymayan kanunları alıp iktibas etmeyiniz. Zira Garp kanunları, hükümetinizin temelini teşkil eden kanunların dayanağı bulunan usûl ve kaidelere asla benzemeyen kaideler üzerine kurulmuştur. Garp memleketlerinde esas olan şey Hıristiyan kanunlarıdır. Siz Türk kalınız. Lakin mademki Türk kalacaksınız, İslâmiyet'e yapışınız. Hak ve sevap yolunda ilerleyiniz. Fakat bunu yaparken, Garb'ın efkâr-ı umumiyesi diye saydığımız şeye ehemmiyet vermeyiniz. Siz bu efkâr-ı umumiyeği, Avrupa'nın umumi sadasını anlamıyorsunuz... Hülâsa biz, Bab-ı âliyi kendi tarz-ı idaresinin ıslahı için vaki teşebbüsünden vazgeçirmek istemiyoruz. Lakin hâl ve şartları, Türkiye İmparatorluğunun hâl ve şartlarına uymayan Garp hükümetlerini her şeyden evvel taklide sapan bir numune suretinde telakki ederek, ona göre ıslahatta bulunmamanızı, Şark'ın kanun ve âdetlerine uymayan hükümleri taklit ve hâlihazırda, her türlü icat ve tanzimden mahrum olan İslâm memleketlerinde, zarar ıkaından başka bir netice husule getirmeyeceği aşikâr olan ıslahatınızı kabul ve tatbik etmemenizi tavsiye ederiz.”¹ derken, İmparatorluğun Kaptan-ı Deryası Halil Paşa'nın bir münasebetle söylediği şu sözler, devrin ricalinde görülen umumi eğilimi göstermek bakımından ne kadar mânidardır: “Rusya'dan dönüyorum. Avdetimde her zamandan ziyade inandım ki Avrupa'yı taklitte acele etmezsek, bizim için Asya'ya dönmek mecburiyetinden başka çare yoktur.”²

Bu dönem üzerinde çok daha geniş çalışmalar yapılmasının lüzum ve önemine inanıyoruz. Ancak bizim yaptığımız hep genel tespit niteliğinde olduğundan, o devrin bazı tanınmış kişilerinin itiraflarından kısa cümleler almakla yetineceğiz. Sanırız bunlar bile, okuyucuda bir kanaat uyanmasında yeterli olacaktır.³

¹ *Türk-İslâm Ansiklopedisi*, “Türkiye ve Tanzimat”, s. 50.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 35.

³ Aşağıda geçecek olan dipnotlarında daha çok Ahmet Gürkan'ın *İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi* adlı kitabından yararlanılmıştır.

“Reşit Paşa'nın çırakları, yalan yanlış Tanzimat, calı birtakım ıslahat nâmıyla Avrupa'yı taklit etmekten başka bir şey düşünmediler... Hatta Fuad Paşa, (bir devlette iki kuvvet olur, biri yukarıdan, diğeri aşağıdan gelir. Bizde aşağıdan gelen bir kuvvet olmadığı için yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız ki o da sefaretlerdir) derdi.”⁴

“Rusya'nın kılıncı ile istihsaline muvaffak olamadığı umur-u dâhiliyeye müdahale hakkını, Âli Paşa bedavadan Avrupa'ya verdi.”⁵

“Tanzimat teessüs eder etmez, nice bîbhereleler kendini vâzi-i kanun ve müceddid-i devlet olacak iktidarda gördüler. Her kimin eline biraz kuvvet ve iktidar geçtiyse, hemen yeni nizam vaz'ına kalkıştı.”⁶

“Cezalar yalnız memurlara tatbik edildi. Vüzera ve vükeladan ceza gören olmadı.”⁷

“Hıristiyanlar müsavatta, Müslümaları fersah fersah geçtiler. Hıristiyanların muhafaza-yı hukuku üç dört kabza-i kefalet altında temin olundu. Müslümanlardan bedel-i askerî altı bin kuruş alınırken, Hıristiyanlar elli kuruş veriyordu. Müsavat böyle mi olur?”⁸

“Müsavatin efrada ait bir şey olduğunu nazar-ı itibara almayıp, kavmiyet ve cemaat namına müsavat temin ettiklerini söylediler.”⁹

“Kavanin-i milliyeyi ihmal ettiler. Bu suretle devletin tâ temelinde balta vurdular. Hatt-ı Hümayûn muhteviyatı sanki bilinmez şeylermiş de kendileri, bunları icad etmişler şeklinde Avrupa'ya göstermek istediler. Bu, esas-ı devlete büyük rahneler açtı. Avrupalılar,

⁴ Nâmık Kemal, *İbret Gazetesi*, Sa: 46.

⁵ Nâmık Kemal, *İbret Gazetesi*, Sa: 2.

⁶ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 35.

⁷ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 40.

⁸ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 15.

⁹ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 23.

kavanin-i milliye ve adalet-i insaniyeye, terakkiyat-ı asriyeye mâni olduğu zehab-ı fâsidine kapıldılar.”¹⁰

“İspanyollar Gırnata’yı aldığı zaman halkı din için ateşlere yaktılar. Biz İstanbul’u aldığımız zaman her mezhep sahibine, icra-yı adalet için mezuniyet-i kâmile verdik.”¹¹

“Ahlâk-ı milliye fâsid oldu. Devletimizin her şubesi idaresinde, nazar-ı yeis ve teessüfle görülen fenalıkların kâffesi, işte bu mebdeden (dini mübalâtsizlikten) tevellüt etti. Vükelâ ve rical-i devlet bey-ninde dinsizlik modasının muteber olduğunu gören ikbalperestân (mevkie tapanlar), lisan ve etvarını o yola koyup ve bu hâl, tebaa (halka) ve bitteselsül (zincirleme) ahad ve nisvana (erkeklerle ve kadınlara) ve etfala (çocuklara) kadar sirayet etti. Namaz kılmak, oruç gibi faraizin ifası, âdeta numune-i humk-u belâhat (akılsızlık, ahmaklık numunesi) alenen irtikabı fîsk-u menâhi (çirkin, günah işleme) nişane-i akl-ü fetanet (akıl ve zekâ alameti) addolundu. Avrupa’yı taklid ile ortaya çıktık, fakat Avrupa’nın iyi şeylerini değil, hep sefahatini taklide koyulduk.”¹²

Tanzimat’ın üçayağından biri olan Fuat Paşa hakkında şu aşağıdaki not oldukça enteresandır:

“Fuat Paşa Nis’e giderken Roma’ya uğrayıp Papa ile görüşmüş ve bermûtad duasını almış olduğundan vefatında, Nis şehri Patriği, Katolik âyini üzere defnolunması hakkında teşebbüsatta bulundu. Türkiye sefiri buna lüzum olmadığını söylediye de Patrik ısrar etti. Nihayet meyyitin yatağında usûl-u mâtadenin icrasıyla iktifa edilmesine Patrik müsaade etti.”¹³

¹⁰ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 40.

¹¹ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 11.

¹² Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 41.

¹³ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 35.

Memleketin yönetim ve kültür durumuna paralel olarak iktisadi hayatımız da büyük bir başı boşluk ve kriz içerisindeydi. Aşağıdaki sözler yine o devre aittir:

“Tanzimat devrinde memleketin iktisadi vaziyeti çok bozuldu. Teklifin ağırlığından ve askerliğin yalnız Müslümanlara münhasır bulunmasından bazı vilâyetlerde ziraat yapacak adam kalmadı. Mahut muahedat ile Avrupalılara verilen hürriyet-i ticaret neticesi olarak yerli tezgâhlarımız kapandı. Erbab-ı sanat harab oldu. Ecnebilere türlü türlü imtiyazlar verdik. O yüzden ticaret-i hariciyemizden başka, ticaret-i dâhiliyemizi bile yabancı ellere kaptırdık. (...) İthalâtta yüzde beş, dâhili mamulâtta yüzde sekiz gümrük alındı. Hükûmet tabîî servetleri artırmak suretiyle tezyid-i varidata çalışacak yerde, yalnız vergilere zammetmeğe, fâhiş faizlerle istikrazlar (borçlar) yapmağa kalkıştı. Bütün bu fenalıkların önüne meşrutiyetle, meşveretle geçilebilir.”¹⁴

“Paris muahedesine kadar devlet borcu yoktu. Ondan sonra yüzde 10-12 gibi fâhiş faizlerle bol bol istikrazlar yapılarak israf olundu. Komisyon alan bendeğân zengin oldu. Seneden seneye artan açıkları istikrazlarla kapatmaya başladılar. Duyun-u Umumiye yükseldi.”¹⁵

“Bizim dahi kendi mezhep ve adatımıza ve usûl-i idaremize göre bir suret-i maişetimiz vardı. Onunla yaşadık ve harice hiç serfirû (baş) etmedik. Mahsulâtımızın fazlasını, harice sattık. Kendi yağımızla kavrulduk. Kimseye on para bile borcumuz yoktu. Vakta ki, Avrupa’ya arz-i cemile için taklit hareketi yoluna koyulduk, herkes gözünü bol bol istikrazlar yapan hazineye dikti. Ecnebilere verilen

¹⁴ Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 7.

¹⁵ *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 211.

imtiyazlar bizi bu hâllere getirdi. Tezgâhlarımız yıkıldı. Kışlarında bayrağımız dalgalanan gemilerimiz kayboldu.”¹⁶

Yukarıdaki ifadelerin hepsi Tanzimatçılara aittir. Bu sözler, Tanzimat olayına temelden karşı çıkan kişiler tarafından söyleneceği kasıtlı bir eleştiri olarak görülüp önemsenmeyebilirdi. Fakat “Tanzimat” denildiğinde hemen akla gelen ilk fikir ve sanat adamları da böyle konuştuğuna göre, Tanzimat olayının nasıl bir sosyal, siyasal ve ekonomik yıkım getirdiğini artık kabul etmek gerekir.

Edebiyat ise

Tanzimat Edebiyatı, Ferman’ın ilanından ancak 20 sene kadar sonra başlamıştır. Ferman ilan edildiği zaman, onun muhtevasını benimseyen veya doğrudan doğruya Tanzimat hareketine katılmış olan devrin birçok yetişkin sanatçısında, Tanzimat’ın özüne uygun bir sanat yapmak çabası görülmeye başlamıştır. Birçoğu aynı zamanda devlet adamı olan bu sanatçılardan Âkif Paşa, Ethem Pertev Paşa, Süleyman Paşa, Sadullah Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa ve Ziya Paşaları bu çaba içerisinde görüyoruz. Bunlar Batı Edebiyatı ile teması geçmiş, tercüme yapmış ve zaman zaman kendi sanatlarında da Batı’ya uygun hamleler göstermiş olmakla beraber yetişmeleri icabı, sanat tarzlarını tamamen değiştirememişler. Divan şiiri estetiğinin dışına çıkamamışlardır. Reşit, Âli ve Fuat Paşaların da birçok şiir denemesi vardır ki hep eski tarzın çok kötü birer taklidi idiler. Bütün bunlar, düşünce ve onun politik aksiyonunda Tanzimatçı oldukları hâlde, yerli edebiyat anlayışından kurtulamadıklarını gösterir. Gerek öz gerekse biçim olarak Divan Edebiyatı’ndan kesin olarak kopamadıklarını gördüğümüz bu sanatçılar, büyük sanat kabiliyetini

¹⁶ Ziya Paşa: *Hürriyet Gazetesi*, Sa: 45.

taşınamaları bir yana, bu sanatta tam anlamıyla Batılılaşamama bakımından, kendilerinden sonra gelen edebiyat nesillerinde de bulunan ortak bir karakter taşırlar. Tanzimat'la başlayan Batı etkisindeki edebiyatımız çok uzun bir süre ne tam Batılılaşmış ne de eski estetiğe bağlı bir gelişme kaydedebilmiştir. Ve sanat anlayışında Batı'nın örnek tutulmasının şart olduğuna inanan sanatçılarda bile bu durum en açık şekilde görülür. “Şiir ve İnşa” adlı meşhur yazının sahibi Ziya Paşa daha sonra *Harabât* kitabını düzenleyecek kadar eski edebiyatımıza bağlılığını gösterecektir. Bu yüzden Nâmık Kemal'le çatışması meşhurdur. Devrinin iyi şairi olmakla birlikte, zaten Ziya Paşa, şiirinin biçimini ve biraz da özünü hiç de Batılılaştıramamış, eski zevke hep bağlı kalmış olmak bakımından, o zamanın sanat karakterine tipik bir örnektir. Nâmık Kemal ise daha genç olmasından, Ziya Paşa'ya göre, kendini biraz daha yenileyebilmiş, fakat o da biçimde Batılılaşamamıştır. Bunu daha geniş ölçüde Hâmid başarabilecektir. Bu sanatçılara kıyasla, Batılılaşmayı en şuurulu şekilde düşünen ve anlatan Şinasi'dir. Şinasi'ye bu açıdan Tanzimat Edebiyatı'nın babası nazarıyla bakılabilir. Şinasi, Ziya Paşa, Nâmık Kemal üçlüsünden önceki sanatçıların, bunlar kadar sanatta Batılılaşamamaları ve dolayısıyla Tanzimat Edebiyatı'nın gerçek doğuşunun, Ferman'ın ilanından 20 yıl kadar sonra gerçekleşmesi, şunu göstermektedir: Tanzimat, sanatçısını hemen bulmamış, ancak yetiştirmiştir.

Şinasi ile başlayan Tanzimat Edebiyatı'nın, denebilir ki en küçük sanatçısı da yine Şinasi'dir. Tanzimat hareketine içten bağlılığı ve bu ekip içinde Batı'yı en iyi bilen ve onun derin hayranı olması bir yana, sanat kabiliyeti bakımından ortanın çok altında olan Şinasi, aynı zamanda yine bu kadronun en talihsiz adamıdır da. Hele hamisi Reşit Paşa'nın ölümünden sonra, Sadarete gelen Âli Paşa kendisinin amansız düşmanı olduğu için, Türkiye'de kalamadı ve Fransa'ya gitti. Geri kalan ömrünün çoğunu artık Paris'te geçirecek olan Şinasi, politikadan da tamamen çekilerek münzevi bir hayat yaşamaya başlamıştır. Şinasi politikadan o kadar çekilmiş ve yılmıştır ki yine

Âli Paşa'nın zulmünden Paris'e kaçan yakın arkadaşları Ziya Paşa ve Nâmık Kemal'le orada bile görüşmek istememiştir. Ömrünün sonuna kadar Reşit Paşa'ya hep bağlı kalan Şinasi, sırf bu sadakati açısından devrinin eşine az rastlanır bir insandır. Paşa'ya çok mübalağalı şekilde birçok övgüsü vardır:

*Sensin ol fahr-ı cihân-ı medeniyet ki heman
Ahdini vakt-i Saâdet bilir ebnâ-yı zaman
Sadr-ı millete vücûdun ulu bir mu'cizedir
Bunu fehmeylemeyen müdrîke-i âcizedir
Adl-ü ihsânını ölçüp biçemez Nevtonlar
Akl-ü irfânını derkeylemez Eflâtunlar*

.....

*Bir ıtıknâmedir insana senin kaanunun
Bildirir haddini Sultana senin kaanunun*

Tanzimat hareketiyle daha da çoğalmış bulunan iç siyasi kavgalar karşısında zaman zaman, büyük yılgınlık, ümitsizliğe düşen bu sanatçılar, yine denebilir ki, en önemli kavgalarını da birbirleriyle yapmışlardır. Ziya Paşa'nın eski sanatçılardan yapmış olduğu seçmelerle meydana getirdiği meşhur *Harabât* adlı kitabındaki:

*Sâ'yeyle ulûma mukdimâne
Ezcümlle bedi'ile beyâne*

*Şi'r-i Arâba tevessül eyle
Nahv-u lügale tevaggul eyle*

gibi fikirleri, yenilik ve yenileşme adına cevabını Nâmık Kemal'in, *Tahrîb-i Harabât* adlı istihza dolu eserinde bulmuştur. Bazı beyitler:

*Bilmem neden ettin intihabı,
Meydana getirdin o kitabı?*

*Herkes ona mı mukallit olsun
Söz gene yalan dolan mı dolsun?*

*Eslâfı ya etmek için ibcal
Lâyık mı muasırini iğfal?*

Gerek düşüncede bir anlayış birliğine ulaşamamaları, gerek kişisel çıkarları yüzünden zaman zaman çatışmaları, bu Tanzimatçıları aynı zamanda düzensiz ve perişan bir hayata da mahkûm etmiştir. Politikadan nefret ederek yıllarını yurt dışında geçiren Şinasi gibi, Ziya Paşa ve Nâmık Kemal de Âli Paşadan nefret ederlerdi. Onun aleyhinde birçok yazı ve şiirleri vardır. Hiciv edebiyatımızın zarif bir örneği olan meşhur *Zafernâme*yi, Ziya Paşa, Âli Paşa hakkında yazmıştır.

Bu üç sanatçının Reşit Paşa'ya sevgileri bir yana hemen üçünün de gerek mizaç gerekse vakıa olarak, Tanzimat düzenine ve onun tabii sonucu olan Tanzimat yöneticilerine karşı hep kuşkulu oldukları, yazdıklarından anlaşılmaktadır.

*İsnâd-ı taassup olunur merd-i gayyura
Dinsizlere tevcih-i reviyet yeni çıktı*

*Milliyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Freng'e tebâiyet yeni çıktı.*

Getirilen düzenden ve onun uygulanmasından bir türlü tam anlamıyla hoşnut olmadıklarını, hep devirlerinden şikâyetçi bulduklarını görmekteyiz.

*Bulundum ben dahi dârüşşifa-yı Bâbîâlîde
Felatunu beğenmez anda çok divâneler gördüm*

mısraları Ziya Paşa'nındır, ama hepsinin ortak derdini dile getirir.

Tanzimat hareketine mücerret olarak inanan bu sanatçılar, bu hareketle kılık değiştirerek çoğalmış bulunan iç siyasi kavgalar ve devletin her geçen yıl biraz daha dağılmaya doğru yol alma vakıası karşısında büyük şaşkınlık içerisinde idiler. Tanzimat'ın da memleket meselelerini çözümleyemediğini, yöneticilerinse samimi olmadıklarını görüyorlardı. Bu görüş, onları gide gide Tanzimat'a da karşı çıkarak Meşrutiyetçi bir anlayışa götürecektir. Bu heyecanla, Sadrazam Âli Paşa'nın zulmüne dayanamayarak, Mısır Hıdivliğini tekrar kazanmak için büyük serveti ile Âli Paşa'ya karşı açtığı mücadeleyi yürütmek için Mustafa Fazıl Paşa'nın davetine uyarlar. Fransa'ya kaçan, Ziya Paşa ve Nâmık Kemal bir İtalyan siyasi cemiyetinin tüzüğünden mühlhem olarak hazırladıkları "Yeni Osmanlılar" (1867) hareketini oradan yürütmeye başladılar. Fazıl Paşa tarafından kandırılıp istismar edildikleri bu dönemleri, büyük güçlüklerle geçmiştir. O âna kadar Âli Paşa'ya rağmen, kendilerini koruyan Sultan Abdülaziz de, bu firar ve devlet aleyhtarı kesif yayınları üzerine Ziya Paşa ile Nâmık Kemal'i artık dost bilmemiştir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rolü olan Ziya Paşa'nın bir göreve tayini Murat ve Abdülhamit zamanlarındadır. Ziya Paşa Adana Valisi iken, Nâmık Kemal ise Sakız Mutasarrıfı iken ölürler.

Nâmık Kemal ve Ziya Paşa taşkın bir yaratılıştadır. Fikir ve siyaset hayatları yerli yerine oturmuş bir durum göstermez. Bu devrin çizgisini bu şahısların davranışında görmek mümkündür. Sadarete gelmesi için bütün güçleriyle çalıştıkları Mahmut Nedim Paşa'nın, Rusya'ya dayalı politikası bilahare kendilerini Paşa'ya karşı amansız bir mücadeleye götürmüştü. Bu durum bile onların gerek şahsi gerekse o dönemlerin politikasının içinde bulunduğu şaşkınlık ve dengelessnessi belirtir.

Tanzimat'ın ilanından sonra başlayan Batı etkisindeki Türk şiirini anlayabilmek ve yeni gelişen bu edebiyatın topyekûn Türk Edebiyatı içerisindeki yerini en iyi şekilde tespitleyebilmek için, kendisinden önceki Türk Edebiyatı'nı ve onun zamanla geçirdiği değişiklikleri tanımakta zorunluluk vardır. Genellikle bir edebiyat hareketinin, kendinden önce kurulan edebiyata karşı tepkisi, halefi olduğu edebiyatın tarafsız bir yorumunun yapılmasına engel olagelmiştir. Aslında en devrimci edebiyatı bile kendinden önceki edebiyatla hiçbir ilişkisi olmayan bir sanat olarak görmek mümkün değildir. Her yeni edebiyat hareketinin anası, kabul etmek lazımdır ki daha önceki edebiyatlardır. Fakat her edebiyat hareketinin birçok yeni ve farklı unsurlar taşıyacağı tabiidir. Buna dayanarak edebiyatı daima gelişen, hatta büyüyen bir oluşum olarak görmek gerekir. Bu sözlerimiz, yerli kaynaklara dayanmayı amaçlayan yeni edebiyatlar için söz konusudur. Yoksa bir ayrı uygarlığın etkisinde gelişen sanatı bu görüşün dışında incelemek gerekir. Tanzimat'tan sonra gelişen edebiyatımızı da bu açıdan görmek ve anlamak gerekir. Bilindiği gibi Tanzimat sonrası edebiyatımız Batı etkisindedir. Ona zevk, estetik, anlayış ve biraz da tarz bakımından Batı sanatı hâkim olmuştur. Yani Batı medeniyeti egemen unsur olmuştur; daha önceki Türk Edebiyatı'nın dayandığı kaynaklardan tamamen farklı bir kaynağa yönelmiştir. Tanzimat sonrası edebiyatımıza hâkim olan hava budur.

ESKİ EDEBİYATIMIZ

İslâm öncesi Türk Edebiyatı daha çok sözlü bir edebiyattır. Tonguzların “Şaman”, Altay Türklerinin “Kam”, Yakutların “Oyun”, Kırgızların “Baksı”, Oğuzların “Ozan” dedikleri şairlerin geliştirdikleri bir sanattır. O dönem toplumunda şairlerin yeri çok büyüktür. Sanatçıya insanüstü bir varlık gözüyle bakılmıştır. Bu dönem sanatçıları birer Sahir-şairdirler. Aynı zamanda rakkas, musikişinas ve hakîm idiler. Vezin olarak heceyi kullanmışlardır; kafiyeleri ise genellikle yarım kafiyedir. Kafiyeleme sistemi bugünkü mani, koşma ve destan şekillerine uygun olmakla beraber, daha ilkeldir. Konu olarak daha çok kahramanlık işlenmiştir. Bunun yanında birer millî destan veya destan parçası şeklinde şiirler de yer almaktadır. Yeni olaylarla ilgili, matem ve eğlence törenlerinde söylenen şiirler de oldukça geniş yer tutar.

Türklerin o zamanki edebiyatlarında, bağlı oldukları dinlerin etkisi görülür. Bu, Türk milletinin öteden beri dine bağlı bir hayat sürdürdüğünü gösterdiği gibi, bizzat dinlerin de, bir medeniyetin, dolaşısıyla sanatın gelişmesinde etkili olduğunu ortaya koyar. Türkler, aşiretler hâlinde iken totemciydiler.

Daha sonraları Türkler arasında Hindistan yoluyla gelen Budizm, İrandan gelen Zerdüştilik ve Nasturilik yayılmaya başlamıştır. Miladın sekizinci asrında Maniheizm Türklerin resmî dini olmuştur. Sâsânîler devrinde de Mazdeizm kabul edildi.

Görüldüğü gibi İslâmiyet'ten önce Türkler birçok dine girmiş ve dolayısıyla da Çin, Hind, İran ve Yunan kültürlerinin bir ölçüde etkisinde kalmışlardır.

Ne var ki bu dinlerin ve uygarlıkların tümü de, Türklerin ırkî özellikleriyle ruhî yapılarıyla, yaşayış biçimleriyle bağdaşmadığı için, Türk düşünce ve sanatında derin izler bırakamamıştır.

Türklerin, bağlı oldukları bu dinlerin de etkisinde kalarak kurdukları sanat geleneği daha sonraki edebiyatımızda da görülmüş; mutasavvıf Halk şairleri bir bakıma bu dinî geleneği sürdürmüşlerdir.

Türklerin Müslümanlıktan önce böyle birçok dine girmelerini bu milletin belki de hiçbir milletin geçmişinde görülmeyen büyük bir arayış, bir gerçeği arayış hissi ve aksiyonu taşıdığıının belirtisi şeklinde anlamak gerekir.

Dinî temin öyle pek yoğun olmadığı bir başka edebiyat geleneğinin daha sonraki temsilcileri ise saz şairleridir. İslâm'dan önce Türklerin sanatlarında dinî temin, İslâm sonrası kadar hâkim unsur olarak görülmemesinin sebebi daha önce girdiklere dinlere çok uzun süre bağlı kalmadıkları şeklinde izah edilebileceği gibi devir devir bağlı oldukları bu dinlerin kendilerini gereği gibi tatmin etmediğini de söylemek mümkündür.

Nitekim Türklerin Müslümanlığı kabulü girdikleri yeni medeniyet âlemine tam intibak ettiklerini, bu medeniyetin aslına uygun olarak gelişmesinde çok aktif bir unsur olarak görev aldıklarını görüyoruz.

Bir medeniyetin doğmasında ve gelişmesinde din en etkili unsur olmuştur. Batı medeniyeti Grek ve Latin düşüncesiyle Hıristiyan

duyarlığının ortaklaşa oluşturduğu bir medeniyettir. İslâm medeniyeti ise kaynak bakımından daha farklı temellere dayanır. İslâm medeniyetinin temelinde sonradan Müslüman olmuş milletlerin milli kültür esprisi olmakla beraber öz bakımından tamamen vahye ve bu vahyin yorumuna dayanır. Vahye istinadının ağırlık taşıması şuradan bellidir ki Müslüman toplulukların geliştirdiği bu medeniyet, birbirlerinden kesin farklarla ayrılmaz. Gerçekten bu medeniyeti geliştiren büyük düşünce adamlarını, Müslüman toplulukları hep kendi kavmindenmiş gibi kabul edegelmişlerdir. Büyük devlet adamları, bilginler, cihangirler gibi. İslâm medeniyetinde, bu medeniyetin ruhuna aykırı düşen İslâm öncesi düzenin özellikleri arıtıldığı gibi, ona uygun olan özelliklerin aynen devam ettiği, hatta geliştiği de bir gerçektir.

Bu medeniyetin kaynağı İslâm inancıdır. Buna bağlı olarak Kur'an, hadis, peygamber kıssaları, mucizeler vs.dir. Tasavvuf bu medeniyetin kurulmasında ikinci bir unsur olmuştur. Tasavvuf temelde imana, şeriata dayanır; getirdiği yorum bakımından düşünce ve duygu ufkunu genişleten büyük bir ocaktır. İslâm tasavvufunun kurucuları aynı zamanda İslâm dininin hatırı sayılır bilginleridir. Zaten yapı olarak Müslümanlık, kendi iç bünyesine uygun şekilde birçok fikrî ve manevi akımların gelişmesine elverişli, hatta teşvik edicidir. İslâm tasavvufunun temeli miladın sekizinci asrında atılmıştır. Sırasıyla büyük mutasavvıflar Kûfeli Ebû Hâşim, Cüneyd-i Bağdâdî, İmâm-ı Gazâlî, Muhyiddîn-i Arabî, Mevlânâ Celâleddîn gibi ünleri, eserleri bugüne kadar süregelmiş kişilerdir. İslâm devletinin genişlediği dönemlerde birçok bilgin ve devlet adamının da bizzat tekkeler ve zaviyeler yaptırmaları ve teşvikleri tasavvuf cereyanının İslâm âleminde geniş bir çevre bulmasını sağlamıştır. Bizim de edebiyatımızda tasavvuf o kadar belirli bir yer tutmuştur ve sanatçılarımızın düşünce ve hayat tarzlarını o kadar işgal etmiştir ki tasavvuf dışında kalan şairlerimizde bile tasavvufi motif, sanatlarına hâkim unsur olmuştur.

Aynı zamanda tarih ve esatir de yine İslâm medeniyetinin oluşumunda başlıca etken olmuştur. Türk Edebiyatı gerek İslâm gerekse İslâm dışı birçok kahramanları şiirinde yaşatmış onun üstüne birçok bilgece sözler, deyimler bulmuş, imgeler, edebî sanatlar yapmıştır.

Bizim İslâm medeniyeti dünyasına girmemizden sonra oluşturduğumuz edebiyat, İslâm medeniyetinin bütün özelliğini yansıtan bir ayna gibidir. Bu bakımdan eski Türk Edebiyatı'nı anlayabilmek için İslâm medeniyetine yabancı olmamak lazımdır. Divan Edebiyatı'nı, bu medeniyete yabancı olanların gereği gibi anlayamayacakları açıktır. Divan şiirinin tefekkürünü yani düşünce dünyasını, duyma tarzını devrini ve devrinin hayatını, kısacası bağlı olduğu kültür ve medeniyeti bilmeden anlamak mümkün değildir.

Bu açıdan onu tanımak, sevmek, benimsemek bir çabayı gerektirir. Burada şu noktayı kesin olarak belirtmek isteriz ki Divan edebiyatına karşı olmanın psikolojisinde, ondan farklı bir sanat anlayışına bağlı olmaktan gelen tenkidî bir karşı koymadan daha çok, yani soyut olarak Divan Edebiyatı'nı benimsememekten, o sanatı mizaclarına uygun bulmamaktan çok, bu edebiyatın bağlı bulunduğu İslâm medeniyetine karşı bir antipati gizlidir. Yani ona karşı olmanın temelinde genellikle İslâm düşmanlığı vardır. Ayrıca öteden beri, yani devrini tamamladığı dönemden bu yana, Divan Edebiyatı'na karşı çıkışların yine bu psikolojiye dayalı olarak, ileriye makul kılıklı sebepler sürdüklerine de şahit olunagelinmiştir. Bunların başında dil gelir. Türk toplumunun on asırdır yaşadığı fikir ve kültür hayatını biraz tanıyanların bu dil övrünü hiç de ciddi karşılamayacağı tabiidir. Ortak bir medeniyetin ve İmparatorluk hayatının olağan bir sonucu olan Osmanlı'nın, Divan Edebiyatı'nı sevdirtmeyecek bir unsur bilinmesi akıl alası değildir. Dil bilimine yabancı olmayan kişilerin Osmanlıca vakiasını olağan karşılayacakları meydandadır. Bugünkü neslin çok yabancı olduğu klasik edebiyatımızın dili, bu edebiyatın büyüklüğünü bir ölçüde gizlemektedir. Fakat şaşılacak taraf, edebi-

yatı meslek bilenlerin, yani ödevi edebiyatı tanımak olanların, dili dolayısıyla eski sanatımızı ciddiye almamalarıdır. Bunda, önce derin bir bilgisizlik, sonra milliyet düşmanlığı vardır. Bir edebiyat büyükse onun kullandığı dil dolayısıyla basit görülmesi doğru değildir. Kimileri, dilimizin geçirdiği sadeleşme aşaması dolayısıyla eski edebiyatımızı belki haklı olarak anlamamaktadırlar; anlaşılmadığı için de sevilmemektedir. Fakat dil engeli, yüzlerce yıllık edebiyatın bir kenara itilmesini, millet hayatından sökülüp atılmasını gerektirmez. Araştırmacılar, sanatçılar, aydınlar, bu engeli aşmalıdır.

Kaldı ki Divan şiirinin anlaşılması meselesi, onun diliyle çok az ilgilidir. Osmanlıcaı bilen bir insanın eski edebiyatımızı da anlayacağı ileri sürülemez. Dilini bilmek, onu tanımanın belki asgari şartıdır. Çünkü Divan Edebiyatı yalnızca bir dil hadisesi değildir. Dil onda sadece bir araç olmuştur. Hem de çok ihtişamlı bir araç. Bu sanat onunla icra edilmiştir. Burada kısaca söyleyiverelim ki, o dil ise, başlı başına bir ayrı keşiftir. Devri için çok önemli bir keşiftir. O keşif devrin bilgin ve sanatçılarının olanca güçleriyle katıldıkları ve sanat dehalarını üzerine bindirdikleri bir keşiftir. Sanatçı bir savaşçı ise dil, onun altındaki bir araba olmuştur. Dünyayı bir kasırğa gibi yalayan, sonra o yerleri gül bahçesine dönüştüren muhteşem bir savaşçının, tantanalı bir arabası olmuştur o dil, yani Osmanlıca. Bugünkü anlayışla bakılınca o dilin gereksiz ve mantıksız olduğunu görmek, söylemek kolaydır. Fakat olayları yorumlarken, çağı ve dönemin genel durumunu daima göz önüne almak gerekir. İlmilik bunu gerektirir.

Bugün ortada Osmanlıca diye bir şey kalmamıştır. Buna rağmen hâlâ, aynı hızla devam eden Osmanlıca düşmanlığını “Donkişotluk” olarak görmek gerekir.

Büyük bir sanat dili hâlinde geliştirilmiş bulunan Osmanlıcanın yerini bugün yaşayan Türkçe almıştır. Bu iyidir ve bugün için idealdir. Üzerinde sanat oyunları yapılan eski dil, bir imparatorluk gibi git-

miştir. Geride canlı ve diri bir vâris bırakarak gitmiştir. Zaten onun gelişi, bir icabın yerine getirilmesinden başka bir şey değildi. Sanki bir gün sosyal şartların gereği, gidecek olursa üstünde bir tarihi ve bal taşımadan gitmesi için hazırlıklı gelmişti: Arapça ve Farsça kelime ve deyimleri alırken bir yandan fonetik özelliğimizi göz önünde tutmuş, diğer yandan Türk sarf ve nahvini zedelememeye dikkat etmiş ve asla sentaksımızı değiştirmeye kalkmamıştır. Gelenler sadece kelime idi. Türk cümle yapısı değiştirilmemişti. Nitekim kelimeler gidince cümle, zaten Türk cümlesi olduğu için yerinde kaldı.

Eski Türk Edebiyatı'nı anlamanın, onun dilini bilmekle pek az ilgili olduğunu söylemiştik. Onu anlamak, dayandığı medeniyeti tanımak ve bilmekle mümkündür. Divan Edebiyatımız yüzyıllarca bağlı bulunduğumuz ve ne yaptı isek ona dayalı olarak yaptığımız İslâm medeniyetinin kucağında gelişen bir edebiyattır. İslâm medeniyetinin kaynağı söylediğimiz gibi Kur'an'dır. Ve ona uygun olarak Peygamber'in sözleridir. Nihayet bu iki büyük kaynağa istinat ettirilen büyük bilginlerin yorumlarıdır.

Herhangi bir medeniyetin gayriiçtimai olacağını ileri sürmek akıl dışıdır. Bu sebeple kaynağı İslâm medeniyeti olan bir edebiyatın içtimai, beşerî olacağı açıktır. Divan Edebiyatı'nı da çağ dışı bir sanat görmek, ona ve kaynağına aykırı düşer. Gerçi o, soyut yönü ağır basan bir edebiyattır ama bu durum onun çağdaş ve gerçekçi bir edebiyat olmasını önlememiştir. Bir düşüncüyü, duyguyu soyutlaştırmak, çağ dışı, gerçek dışı bir edebiyat yapmak demek olabilir mi? Üstelik özellikle günümüz edebiyatının vardığı noktadan, yani soyut sanat anlayışı açısından bakılacak olursa... Bu mesele üzerinde daha geniş olarak durmayacağız. Bizim söyleyeceğimiz, Divan sanatının da, soyut bir sanat olma özelliğine rağmen, çağına kapalı bir sanat olmadığıdır. Toplum hayatımızın geçirdiği acı, tatlı bütün olayların; her an değişen, farklılaşan ve gelişen, devlet, millet ve kültür hayatımızın bütün dalgalanmalarını o edebiyatımızda bulmak mümkündür.

Divan Edebiyatımız, bağlı olduğu medeniyet ve kültür dünyasının o dönemdeki zevk, estetik telakkilerini tespit eder ve edebiyatlaştıran içinde bulunduğu sosyal ve siyasal hayatımıza dair bütün durumlarımızı da birlikte dile getirmiştir. Zaman zaman millet hayatında görülen düşünce ve inanış anlayışları; tasavvuf akımları, tarikatlar, dini hatta lâdini hareketler, savaşlar, zaferler, yenilgiler, iç isyanlar, devletlerarası ziyaretler, antlaşmalar; buhranlı dönemlerimizden, farklılaşan devlet ve ona uygun olarak bunalım geçiren ahlak telakkilerinden, sarsılan ortamdan yakınmalar... edebiyatımızda geniş yer tutmuşlardır. Devirlerinin kılık ve kıyafetleri, eğlenceleri, düğünler, şöenler, sohbet toplantıları, mahalli bütün örf ve âdetler yanında devlet ricali hakkında mütalaalar, cüluslar, iç saray hadiseleri, isyanlar hep birer müşahede ve hadise olarak edebiyatımızda yer almışlardır. Bunlara dair yüzlerce örnek vardır ve bu, edebiyata yabancı olmayanların malumudur. Onun için bu edebiyatımızı toplumla ilgisiz görmek, onu yalnızca soyut, gerçek dışı ve ancak bir zümrenin beğenisine cevap veren bir sanat sanmak tamamen yanlıştır. Bu edebiyat, toplum hayatımızın aynı zamanda bir fotoğrafıdır. Ve sanatçıları çekilmesi gerekli fotoğrafları çekmişlerdir. Ondan daha fazlasını ve farklısını beklemek, sanattan ve edebiyattan neyin beklendiğini bilmemektir. Şüphesiz eski edebiyatımız, yalnız birer içtimai tenkit ve tahlil risaleleri değildir. O iş, bilim adamlarına aittir. Edebî eserler elbette birer bilim eserleri değildir. Ve olmaması gerekir. Bir edebiyat, sosyal ve siyasal hayatla meslek olarak ne kadar ilgilenmeli ise edebiyatımız da o kadar hatta daha fazlasıyla ilgilenmiştir.

Nitekim devrin ilimlerinden birçoğunun bu edebiyata konu olduğunu da görüyoruz. Kimya, simya, tencim (astronomi), zayıçe (takvim ilminin istinat ettiği yıldızların durum ve hareketlerini hesaplama ve hüküm çıkarma ilmi), reml, sihri ve tılsımât, rüya tabiri, musiki, mantık, tecvit, sarf riyaziye, tıp ilimleriyle ilgili birçok hüküm, kural, deyim Divan şiirimizde çok geniş yer tutar.

Ayrıca tasavvuf, özellikleri, seyr ü sülûk tarzı, incelikleri bakımından baştan başa edebiyatımızın bir kaynağı olmuştur. Tasavvuf, İslâm toplumunu eğiten bir terbiye ocağıdır. İslâm âlemini baştan başa halkı ve aydını ile kendi atmosferi içinde tutan bir önemli merkezdi. İslâm toplumunun hayatında derin izler bırakmış olan tarikatlar, yani tasavvuf bütün düşünce ve duygu inceliğiyle edebiyatımızı da kucaklamıştır. Onun olağan cazip, çarpıcı, olağanüstü havası bütün sanatçılarımızı etkisi altında bırakmıştır. Bazılarının söyleyegeldiği gibi bu edebiyat bir “zevk ü safa”, “mey ü mahub” edebiyatı değildir. Onda oldukça bol olarak gördüğümüz bu dünyevi deyimler, aslında genellikle, medeniyetimizin önemli bir kaynağı olan İslâm tasavvufuna ait terimlerdir. Edebiyatımız ise bundan en geniş şekilde yararlanmış ve bununla sanatlar yapmıştır. Örnek olarak, kullanılan deyimlerden bazılarının tasavvufi karşılıklarını, yani mecaz anlamlarını görelim: “Âşık”: Allah’ın Cemal ve Celâline müştak, “Mâşuk”: Allah, “Hüsün”: Cemal ve Kemal, “Şîve”: İlahî cezbe, “Kaamet”: Kulluğa liyakat, “Leb”: kelim, “Şarap”: Mürşit, “Şem”: İlahî aşk, “Saki”: İlahî nur, “Ebr”: Hicap anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan da genel hatlarıyla olsun İslâm tasavvufuna dair bilgisi olmayan kişilerin Divan şiirinin güzelliğine ve inceliğine eremeyecekleri ve ondan gereği ölçüsünde zevk alamayacakları tabiidir.

İman ve itikada dair birçok İslâmî gerçekler, fevkalade büyük ve güzel bir belagatle Divan şiirinin içinde yatar. Dolayısıyla Kur’an ve hadis ilminden, İslâm tarihi ve esatirinden, peygamberlerin hayatından, onların mucizelerinden, şer’i ilimlerden, fıkıh ve kelimadan hiç haberi olmayanların bu edebiyattan yeterince zevk alamayacakları ve onu tanıyamayacakları açıktır.

Bu ilimlerden, edebiyatımızı ayırarak anlamak isteyenler, bu büyük Türk Edebiyatı’nda kendi beğenilerine uygun ancak bir avuç beyit belki bulabilirler. Bu ise o edebiyatın ta kendisi değildir. Divan Edebiyatı büyük tecrit özelliği içerisinde somutu da birlikte yaşatan bir

edebiyat hadisesidir. Onda söz ve anlam, uyum ve müzik, soyut ve somut en üstün ve düzenli bir istif içerisinde daima yan yanadır. Adı geçen ilimlerin, onda nasıl bir söyleyiş kazandığını örneklerle anlatmaya kalkmak, burada anlatacaklarımızın sınırını aşar. Bir divana göz atan bunları görür. Yine de peygamber kıssalarının şairlerimiz tarafından nasıl şiirleştirildiğine dair birkaç örnek verelim.

*Sensin bizi muhlis yine garkaab-ı fenâdan
Ne zevrak u ne Nûhu ne tâfan bilürüz biz*

Nâilî-i Kadîm

*Gerçi İsmâil'e kurban gökten inmiş kadriçün
Hak bilür kadriçün İsmâil ana kurban olur*

Fuzulî

*Gine hemcinsi bilür birbirin mîkdârın
Yusüf'un hüsn-i peder- süzunu ihvândan sor*

Nabî

*Mesihâyı nîgehden ders alup dehrin etibâsı
Bu bîmarın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir*

Şeyh Gâlib

*Mestolup uyurken öpmüş lâl-i cânânı rakîb
Ehremenler hâtemi almış Süleyman bihaber*

Bâkî

Sûrette nola zerre isek mâ'nide yûhuz

Rûhülkudüs'ün Meryem'e nefhettiği ruhuz

Ruhî

Bu edebiyatımızın belirli bir zümrenin edebiyatı olduğu görüşüne gelince, şunu söylemeliyiz ki bu, bir bakıma bütün edebiyatlar için bir ölçüde söz konusu edilebilir. Yani geniş halk yığınlarının edebiyatla ilişkisi her zaman için belirli bir sınırı aşamamıştır. Her milletin edebiyatı, her döneminde belirli bir kitlenin ve seviyenin anlayışı, izlediği bir sanat olmuştur. Bu bakımdan eski edebiyatımızı, çok geniş bir kitle tarafından izlenmemiştir diye suçlamak edebiyatın özelliğine aykırıdır. Bununla birlikte belirtmeliyiz ki, Divan Edebiyatı belirli bir çevrenin izlediği bir edebiyat olmak durumunu çok aşmıştır. Sanatçılar, devirlerinde gerek devlet büyüklerinden gerekse halktan büyük ilgi ve itibar görmüşlerdir. Okuma yazma oranının düşük olmasına ve ulaşım araçlarının sınırlılığına ve İmparatorluğun büyük bir coğrafyaya taşmış bulunmasına rağmen o zaman edebiyata gösterilen ilgi, bugünün Türkiye'sine oranla gerçekten çok daha büyüktür. Günümüz sanatçılarının ortak yakınma konusu olan edebiyata karşı aydınların ilgisizliği, Divan Edebiyatı dönemi için asla söz konusu değildir. Dün sanat eserleri elle çoğaltıldığı hâlde, daha çok okuyucu buluyor, elden ele dolaşıyordu. Özellikle büyük sanatçıların istinsah edilmiş eserleri, divanları, İmparatorluğun köşe bucak her yerine dağılmış özel ve resmî yüzlerce kitaplığı süslemiştir. Dün, bir aydın düşünülmezdi ki edebiyata karşı ilgisiz olabilsin. Çünkü ilgisizlik büyük ayıp, cehalet sayılırdı.

Yine Divan Edebiyatımız bazılarının söylediği gibi, donuk, statik bir edebiyat da değildir. Muayyen bir medeniyetin ve onun içindeki kültürümüze bağlı olan bu edebiyatın en belirli özelliği, denebilir ki, statik değil, dinamik oluşudur. Vezin ve kafiyesinin belirliliği, teşbih, istiare, öbür bütün edebî sanatların bir gelenek olarak devam etti-

rilmesi bu edebiyatın dinamizmini asla zedelememiştir. Bu edebiyat oyunları, düşünceye ve duyguya dayalı olduklarından her büyük sanatçıda farklı ve yepyeni bir şekilde belirmiştir. Taklit ve tekrar, büyük olmayan sanatçılar tarafından sürdürülmüş olabilir, bu sonucu değiştirmez. Doğru olan şudur ki Divan Edebiyatı her devrinde kendini yenileyen büyük sanatçılara sahip olmuştur. Her döneminde de kendine mahsus bir dinamizmi, bir muhteva farklılığı vardır. Kim on beşinci asır Divan şiiriyle on altıncı asır şiirini birbirinden farksız görebilir? Necati, bir Ahmet Paşa; Fuzûlî elbette bir Bâkî değildir. Nâilî'nin, Nâbî'nin, Nedim'in, Şeyh Gâlib'in Divan şiirinin birer yenileyicileri olduğunu edebiyatla pek az ilgisi olanlar da bilmektedirler. Bütün önde gelen sanatçılarından her birinin yepyeni, farklı bir tarz, eda ve deha sahibi olduğu bu edebiyat için, statik ve taklitçi bir edebiyattır demek, kolay olabilir, ama yanlıştır; bu edebiyatı tanıtmaktır, bilmemektir, bir önyargıdır.

Divan Edebiyatı'nın kaynakları ve biçimi bir bakıma bütün Ortadoğu'nundur. Ama bir Arap Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'ndan onunsa Türk Edebiyatı'ndan tamamen farklı bir edebiyat olduğu ortadadır. Millî ve mahallî unsurlar, ırkı özellikler, Ortadoğu edebiyatlarının birbirlerinden farklı ve millî olmasını sağlamıştır. Bu toplumlar arası farklılıklara bir de kendi edebiyatımız içindeki yenileşme hareketleri eklenirse onun nasıl bir orijinal, taklitle ilgisiz yeni ve diri bir edebiyat olduğu ortaya çıkar.

Divan Edebiyatı'nı belli başlı suçlama noktalarından biri de bu edebiyatta “bütün güzelliği”, yani “konu birliği” olmadığı zannıdır. Bir şiir için konu birliği derken, sanatçı o şiiri, hangi konuyu işlemekle başlıyorsa yine onunla ilgili olarak sürdürmesi ve bitirmesi ileri sürülüyor olmalı. Eğer dava bu ise, yani şair mesela bir gazelinin ilk beytiyle hasreti dile getiriyorsa o gazel, sadece hasretle ilgili duygu ve düşünceleri işlemeli, bir başka konuya geçmemeli, şiirin bütünü hasret temasını aşmamalıdır demek isteniyorsa itiraf edelim ki bu

özelliği ağır basan şiirler Divan Edebiyatı'nda sayılamayacak kadar çoktur. Divan Edebiyatı, konu birliğini amaç edinen bir sanat olmadığı hâlde onda konu birliğinin hâkim olduğunu gösterebileceğimiz çok sayıda örnek vardır. Divan şiirinde, kendi sanat anlayışına uygun olarak gerçekten, hem de çok yoğun şekilde konu birliği vardır. Şiir, bir aşk şiiri olarak başlıyorsa, aşk şiiri olarak devam eder. Sanatçı konuyu gereksiz ve yersiz dağıtarak mesela bir tabiat tasviri yapmaz. Yani onda âdeta bir başka şiirden alınmış hissini veren, bir yama gibi duran beyitler yoktur. Görünürde farklı, ayrı, konuyla ilgisiz gibi duran beyitler, aslında, aynı temayı tahkim mahiyetindedir. Ve şairde yaptırdığı gayet geniş çağrışımların da anlatımı durumundadır. Bunu, Divan şiirine yabancı olmayan bir göz hemen anlayabilir. Yani bu edebiyatta öyle sanıldığı gibi dengesizlik, uyumsuzluk yoktur. Onun belirli özelliği, mevzun, yani düzenli olmasıdır. Karşı düşüncede olanlar örnek olarak bir kasideyi göstererek, işte mesela, methiye için yazılan bu şiirde bir mevsim yahut bir savaş tasviri olan beyitlerin, şiirin amacı olan övgüyle ne ilgisi vardır, diyebilirler. Zahirde böyle olan durum, şiirin bütünü incelenince görülür ki konu dışı gibi sanılan o beyitler aslında, o methiyeyi kuvvetlendirmek ve süslemek içindir. Onu sanatçı, Divan estetiğine, şiirine uygun bir düzen içerisinde sunmuştur. Bu onun "tahkiye" tarzıdır, özelliğidir ve şiirle asla ilgisiz değildir.

Süslemelere, "mecazlara" yer verilmeden Divan şiirinde hiçbir konu yalın olarak anlatılmamıştır. Ona bir benzetme ve mecaz edebiyatıdır, dense yeridir. Onda realite, harcıâlem bir realite değildir. Sanatçı çevreyi, olayları, eşyayı sıradan bir adam gibi görmemiştir, onları soyutlamıştır. Aslında bu realiteden uzaklaşma değildir. Ondaki güzel, sevgili anlayışı ve tasviri belirli bir ölçü biçim işi değil, diğer yaratıklar ve tabiatla yapılan bir kıyas sanatıdır, izafidir:

*Kad serv-i çemen yâre dehen gonce-yi gülzar
Hat misk-i Hutem çehre semen hâl karanfûl*

Bâkî

*Lebleri mü'l saçları sünbül yanağı berk-i gül
Bir semenber serv-i hoş reftar dirsene işte en*

*Çehre gül sine semen çeşm-i mukahhal nergis
Hat çemen gonce dehen ca'd-ı muanber sünbül*

Bakî

*Dediler dü çeşm-i yâre ne demek olur dedim
İki nergis iki bâdem iki sâhir iki âhû*

Ruhî

*Kaş râ kad elif dehen ise mim
Kıldın ey mâh halkı emrine râm*

Bakî

Onda kendine mahsus bir güzel anlayışı ve tasviri vardır. Saç: Sünbül, duhan, ejder, yılan, lâm, misk; Ağız: Gonca, hokka, mim; Dudak: Kiraz, ünnap, mü'l; Kirpik: Tır, neşter, asker-i hunhar gibi benzetmelerle şiiirleştirilir. Şair sevgilisinin zulmünden yakınacaksa ona uygun; vefasından duyduğu zevki, minneti anlatacaksa, yine ona uygun kelimeler seçecek, benzetmeler yapacaktır.

Divan Edebiyatı'nın, Fars ve Arap edebiyatlarının etkisinde kaldığı, dolayısıyla millî bir edebiyat niteliği taşımadığı iddialarına genel olarak cevap verdik.

Bir milletin birçok özelliğini onun atasözlerinde görmek mümkündür. Divan Edebiyatı'nın buna oldukça geniş yer verdiğini görürüz. Örnekler:

*Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir
Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat*

Nâbi

*Yâr gelmezse sana pâyine sen git yârin
Yürümezse ne ola dağ ey gönül abdal yürür*

Ruhî

*Kılma tâhfif ile abdâla nazar
Bu meseldir deliden uslu haber*

Taşlıcalı Yahya

*Eylerse nola vaslın her rûz gönül ümmid
Meşhur meseldir kim divâneye her gün iydi*

Neylî

*Yokdur günâh o gamzesi hûnîde bendedir
Şâhım suç öldürende değil ölendedir*

Kabûlî

*Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymânedden sonra
Felek dil-şad eder ehl-i dili amma neden sonra*

Mezaki-i Mevlevî

*Ruhsat bulunur dâmen-i cânan ele girmez
Cânan bulunur gûşe-i dâman ele girmez*

Haşmet

*Mest-i câm-ı vuslatın hecr ile mahmur olmasın
Gördüğünden kimseler âlemde mehcur olmasın*

Ragıp Paşa

*Ahibba şîve-i yağmada mebhut eyler âdâyı
Hüdâ göstermesin âsâr-ı izmihlâl bir yerde*

Yenişehirli Avni

Cümlelerin maksûdu bir amma rivayet muhtelif

Kanunî Süleyman

Varâk-ı mihr-i vefâyı kim okur kim dinler

Kâmî

Su uyur, düşman uyur, hasta-yı hicran uyumaz

Şeyh Gâlib

Divan şiirinin en üstün bir emeğin ürünü olduğunu anlayabilmek ve bu yoldan da hayran kalmak için ondaki edebî sanatları bilmek lazımdır. Bir defa onda “tenasüp” sanatı olmayan beyitle karşılaşmak imkânsızdır. Tenasüp, bilindiği gibi “mecaz” yoluyla mana bakımından birbirleriyle ilgisi olan kelimeleri seçerek bir anlam bütünlüğü içerisinde beyitleştirme sanatıdır:

Sûret-i kaş u alına verdi Nesimî gönlünü

Ben bu sebepten ey güneş bedr ü hilâl içindeyim

Nesimî

Beytindeki, sûret'le güneş; kaş ile bedr; alın ile hilal gibi benzeyen ve benzetilen bakımından birbiriyle ilgili kelime ve kavramların bir araya gelmesi gibi.

Kangı hûnin sen gibi cellâda olmuştur esir

Kangı cellâdın kılıncı nevk-ı müjgânınca var

Fuzûlî

Beytindeki hûnin, cellad, esir, kılıncı, nevk-ı müjgân hep birbiriyle ilgili kavramlardır ve beyit içerisinde bir tenasüp arz ederler.

Seher bülbüller efgâmı değil bihûde gülşende

Fuzûlî nâle-i dil-sûzuna âheng dutmuşlar

Divan şiirindeki “iktibas” sanatı; yani bir ayeti veya hadisi şiirin içine alma sanatı, onun dayandığı kaynakla olan ilgisini kesin şekilde ortaya koyar. Yine o kültüre, yabancı olanların bundan zevk alamayacağı ne kadar belli:

Tıfl-i kaddin görüp aşka elif'ten başladı

(Rabbi yessir vela tüassir rabbi temmim bilhayr)

Anlamı: Ya Rab, kolaylaştır, güçleştirme, sonuna ermeyi nasip eyle.

Hâk-ı pâyin olduğum gördü dedi kâfir râkib

Taş ile bağrın döğüp (yaleyteni küntü türab)

Anlamı: Keşke toprak olsaydım. Bu cehennem ehlinin pişmanlık niyazıdır.

Diğer örnekler:

*Vaslın ahbâba verir müjde-i (Yuhyil mevtâ)
Hicrin adâya sunar (İnne azâbi le şedid)*

Ruhî

*Eğerçi hane-i pür nakştır sarây-ı cihan
Veli kitâbeleri (küllü men aleyha fân)*

Kınalızâde Ali

*Nakledip bu kelâmı dedi Nebî
(Sebakat rahmetî alâ gazâbî)*

Taşlıcalı Yahya

Burada, Divan Edebiyatı'ndaki diğer sanatlarla daha geniş, teknik yer vermek yazının amacını aşar. Şunu söyleyelim ki medeniyetimizin, milletimizin, tarihimizin büyüklüğüne uygun bir edebiyat kurmuşuz. Ve sanatçılarımızın büyüklüğüne uygun bir milletiz. Halk yığınlarını millet yapan ve onun medeniyet ve kültürünü kuran, geliştiren, yetiştirdiği insanlardır. Bir milletin hayatından yetiştirdiği fikir, sanat, büyük devlet adamları, kahramanlar ve onların arkalarında bıraktıkları eserler çıkarılacak olursa o milletin, büyük millet olma niteliği bütünüyle yok olur.

EDEBİYAT VE POLİTİKA

Tanzimat'tan sonra gelişen edebiyatımızda görülen önemli bir özellik de politikanın edebiyata girdiği, onunla iç içe, sarmaş dolaş olduğu gerçeğidir.

Daha önceki devrede, sanatçılarımızdan birçoğu aynı zamanda bir devlet ve bilim adamı oldukları hâlde, yazdıklarında politika, Tanzimat'tan sonrakilerde görüldüğü gibi kesin ve belirli değildi. Bu, biraz memleket yönetimindeki, durulmuş ve yerli yerine oturmuş olan düzenle ilgili olduğu kadar, milletlerarası fikir alışverişinin daha sınırlı, sanat anlayışınsa çok daha farklı ve belirli olmasından ve dolayısıyla edebiyatımızda böyle bir geleneğin kurulmamasındandır. Tanzimat'la değiştirilmeye çalışılan siyasal ve sosyal yapımız, bir başka edebiyatın da gelişmesini sağladı.

Bir bakıma bütün edebiyatlar memleketin durumuyla, onun yönetimiyle az çok ilgili olmuşlardır, fakat edebiyatın, içinde bir dünya görüşü taşımasının, politik ve sosyal kavgada aktif rol oynamasının tarihi dünyada yenidir. Daha önceki edebiyatlar da çağlarıyla, yaşadıkları ortamlarla ilgisiz olmamışlar, ancak bunu, çağlarına uygun olarak başka bir kılık, anlayış ve espri içinde ifade etmişler ve bugünkü anlamda bir politika aracı olmamışlardır.

Bizde Batı'yı örnek tutuşumuzla başlayan yeni edebiyat, yanı başında gazeteyi de bulunca seri hâlinde bir sanatçı-politikacılar nesli ortaya çıkarttı. Gerek çağının icabı gerekse İmparatorluğumuzun içine düştüğü buhran, devrinin sanatçılarını aynı zamanda aktif politika yapan kişiler olarak şartlayınca ve bu durum gide gide âdetâ gelenekleşince, öyle sanıyoruz ki, sanatın yararına olmayan bir çığır açmış oldu.

Tanzimat'tan sonraki dönemimizde edebiyatçılarımızın politikayla uğraşmalarının sebeplerinden birinin, sarsılmış bulunan sosyal ve siyasal düzenimizin, aydın olarak herkesi ister istemez bu konu üzerinde düşünmeye, fikirlerini yaymaya ve bu fikirlerin kavgasını yapmaya zorladığını söylerken, bundan böyle de artık memleket aydınlarının aşağı yukarı hep edebiyat ve sanatla ilgili kişiler arasından çıktığını belirtmek lazımdır. Edebiyat dışında olan kişilerin yaptıkları mücadele ise belirli çevreleri ancak bir süre etkileyebilmiş, geniş yankılar yapamamış, en önemlisi konuyu yürütücü ve güdücü bir aydın, ekip sahibi olamamıştır. Bu nokta, fikir ve eylemlerin kendini topluluğa mal ettirebilmesi için edebiyatın imkânlarına duyduğu büyük ihtiyacı belirtmek bakımından çok önemlidir. Fikirlerin, dünya görüşlerinin en büyük dayanağı nasıl edebiyatsa, sanatsa, hemen belirtelim ki edebiyat, sanat bu anlayışların tezahürü olan aktif günlük politikanın, hele onun gazeteciliğinin hamalı değildir ve olmamalıdır da. Sanatçının da bir dünya görüşüne bağlı olacağı nasıl olağansa, hatta şartsa ve sanatçı onu sanatı için nasıl malzeme kaynağı sayabilir, hatta eserini sırf bu kaygıyla yazabilirse, dünya görüşünü edebiyatlaştırırken, dengeyi korumaya, yani edebiyatın sınırını zorlamamaya, fikri edebiyatın içinde eritmeye de mecburdur. Bu mecburiyetin göz önünde tutulmamasının; sanatın, politikanın bir uydusu durumuna getirilmiş olmasının başlangıcı Tanzimat olmuştur, ama günümüzde bu, en son noktaya vardırılmıştır. Bunun zararı yalnız edebiyatta değil, toplum hayatının her alanında görülmüştür.

Tekrar belirtmeliyiz: Sanatın, politik hayatla ilgilenmemesi, konularını hep bunların dışında araması gerektiğini söylemek istemiyoruz. Her şey sanatla ilgilidir –hele çağımızda– fakat sanat önce kendi kendisiyle ilgili olmalıdır.

Günlük siyasi kavgada görülmemesi gerekir edebiyatın. Günlük politika, bir sanatçıda iş olarak belirince, ondan sanat kaygısını koparmakta, onu aleladeleştirmektedir. Bu durum sanatın da sanatçının da zararına olmuştur.

1839'dan bu yana Türk Edebiyatı'nda isim yapmış belli başlı bütün sanatçılar hep politikanın içinde kalmışlardır: Şinasi, Ziya Paşa, Nâmık Kemal, Tevfik Fikret, Cenap, Naci, Ziya Gökalp, Yurdakul, Mehmet Âkif, Rıza Tevfik, Süleyman Nazif, Halide Edip, Yakup Kadri, Peyami Safa, Nâzım Hikmet, Necip Fazıl. Bir kısım sanatçılar ise kendileri politik bir aksiyon içerisinde olmaktan çok siyasi görevlerde bulunmuşlardır: Abdülhak Hâmid, Yahya Kemal, Faruk Nafiz gibi. Bunların dışında bir siyasi hayatları olmayan veya özel eğilimlerini sanatlarına karıştırmayan çok az sanatçı vardır: Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Hüseyin Rahmi gibi.

Görülüyor ki 130 yıllık fikir ve siyasi hayatımızın geçirdiği devreleri edebiyat kanalıyla öğrenebilmek mümkün. Bu bakımdan edebiyatımız üzerine yapılacak incelemelerin sosyal hayatımızın tespit ve çözümü açısından çok yararlı, hatta gerekli olduğunu da belirtmeliyiz.

EDEBİYATIMIZIN GELİŞİ

Bir milletin kendi düşünce ve duyuş özelliğini, estetik anlayışını, tarih bilincini, dünyaya ve insana bakışını, gelişen veya değişikliğe uğrayan genel durumunu, öteki sanat eserleriyle birlikte, edebiyatı gösterir.

Edebiyatın işi, bir yandan kendinden öncekiler gibi milletin varlığından malzemesini devşirerek çatısını kurmakken, diğer yandan içinde bulunduğu çağ ile de ilgi kurmaktır. Sanatçı bunları kendi gücü ölçüsünde sanatlaştırır. Sanatçının kişiliği bu noktada belirir. Bu kişilik, kaynak ve anlatma biçimi sınırlı olan bazı edebiyat anlayışları içinde bile her zaman beliregelmiştir. Nitekim statik olduğu sanılan Divan Edebiyatımızın, iyice dikkat edilirse görülecektir ki, her devrinde kendine mahsus bir dinamizmi, bir öz farklılığı vardır. Her çağında bu şiiri yenileyen büyük şairlere rastlıyoruz. Art arda geçirdiğimiz sosyal değişmeler ve bu değişmelere göre öz ve biçim alan Tanzimat sonrası edebiyatımız, Divan şiirine bir tepki olarak geliştiği için, bu yeni edebiyat anlayışına bağlı olan sanatçıların eski edebiyatımız hakkındaki tarafsız olmayan kanaatlerinin üzerinde durulmaksızın kabul edilişi Divan şiirimiz hakkında, edebiyat çevrelerini ve bazı aydınları, doğru olmayan yorumlara götürmüştür.

Aslında Divan şiiri de malzemesini kendi kaynaklarımızdan almıştır. Bu kaynakların ve biçimin, bir bakıma ortaklaşa Ortadoğu'ya ait olması, asla özümüzü ve kişiliğimizi kaybettirmemiş; bir klasik Türk Edebiyatı'nı ölmeyecek şekilde var etmiştir. Divan şiirini memleket gerçeğinden kopmuş gibi gösteren, onun soyut bir sanat olmasıdır. Gerçeği olduğu gibi yansıtmak da elbette bir sanattır, ama zor olanı, gerçeği insanın kendi iç âleminde geçirterek ona kendi sanat anlayışına uygun bir öz kazandırmaktır. Divan şiiri bunu yapabilmiştir.

Divan Edebiyatı'nın yurt gerçeklerinden kopuk bir şiir olduğunu ileri sürmek ve bunu onun yanı başında gelişen halk şiiriyle kıyaslayarak doğrulamaya çalışmak yanlıştır.

Halka şiiri de, tıpkı Divan şiiri gibi aslında, az çok, aynı kaynaklara dayanır. Ne var ki Halk şiirinin dili ve biçimi farklıdır. Öz ve şekilce külfetsizliği ve dil bakımından halka daha yakınlığı bu şiirin, halk katında daha çok tutunmasını sağlamıştır. Divan ve Halk şiirimizden gelişigüzel örnekler vererek, her ikisinin de duygu ve düşünce bakımından birbirlerine ne kadar yakın olduklarını göstermek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayarak "Cihan Hâkimi" bir devlet durumuna gelişi, sonra duraklayışı, Lale Devri ve çöküntüler dönemine kadar değişen bütün sosyal hayatını, eski edebiyatımızı gözden geçirerek devre devre görebilmek mümkündür. Hep tekrarladığımız gibi kaynağını bizden, kendi sosyal hayatımızdan, bizim insanımızdan almamış olsaydı, bu edebiyat, bize yabancı olacağı gibi, büyük bir edebiyat olmak durumunu da kazanamayacaktı.

Birçok önyargıya rağmen, Divan şiirinin halktan kopmuş olmadığını söyledikten sonra, ona bir tepkiyle gelişen, onu suçlayarak gelişen edebiyatımızın durumu nedir?

Tanzimat yalnız siyasi bir hareket olarak kalmamış, aynı zamanda fikir ve sanat alanında da kendini göstermiştir. Zaten sosyal hayatımızla ilgili olagelen edebiyatımızın Tanzimat'a karşı ilgisiz kalacağı düşünülemezdi. Böylece Tanzimat bizde, heyecanlı bir ekip bulmakta gecikmedi. Bundan böyle edebiyatımız, kendinden önceki edebiyat anlayışından farklı olarak aktif politikanın içinde bulunacaktır. Tanzimat Edebiyatı'nın ilk nesli, edebiyatımıza Şarklıca bir kültür üzerine, Garplıca bir eda kazandırmanın isteği, gayreti içerisinde, fakat bir türlü Doğulu ve Batılı olamamanın, özellikle bir durum muhakemesine kavuşamamanın talihsizliğini yaşayarak, arkasında yine az çok kendisine benzeyen bir nesil bırakarak göçüp gitmiştir.

Edebiyat artık Batı'yı örnek alacak, özde ve biçimde Batılılaşma çabasını artırdıkça yerli olmaktan uzaklaşacaktır. Bu edebiyat, Fransız Edebiyatı'nı tanıırken kendi kaynaklarımızdan geniş ölçüde yararlanırdı ortaya belki daha büyük eserler koyabilirdi. Büyük bir kültüre sahip olan bir milletin, yabancı bir kültüre göre sanatını düzenlemeye kalkışması, kendisini ne hâle getirirse edebiyatını da o duruma getirmiştir. Bu edebiyat bir bakıma önceki edebiyata göre farklılıklar taşıması, propaganda imkânlarının bulunması, hükûmet programına uygun olması, bununla birlikte zaman zaman hükûmetle çatışması gibi sebeplerle geniş bir ilgi, yani meraklı halkası buldu. Servetifünun ve Fecriâtî, yer yer Tanzimat'ın getirdiklerini çok daha ileri götürdü; biçim daha çok Batılılaştı, öz daha çok melezleşti, dil daha çok ağırlaştı. Politikamızda daha çok bozuluyor, aydınlarla birlikte halkımızın şaşkınlığı düzene intibaksızlığı gittikçe çoğalıyordu.

Millî Edebiyat hareketi ise kendimize bir dönüş denemesidir. Ne var ki ondaki bu iyi niyet bir millî muhasebeye bağlı olarak bunu ideoloji çapında örgüleştirme gücü taşınmadığından, bir dağ, bayır, çayır, çimen, köylü, çoban tekerlemelerini aşamamış, büyüyememiş, geliştirememiştir.

Yapılagelen devrimlerin karşısında şaşkınlığa düşmüş bir topluluğun, bir türlü bu devrimlerle sosyal problemlerimizin çözülemeyişinin davacısı olarak ortaya çıkan özellikle memleketin içinde bulunduğu bunalımdan da bir aktüalite olarak faydalanan, başka bir dünya görüşüne bağlı edebiyat ekibinin bir tepki olarak gelişmesine Millî Edebiyat engel olamadı. Millî değerlere karşı çıkan edebiyatını kurmaya çalışan bu solcu ekip, memleketimizin ve insanımızın asırlarca ihmal edilmişine, ona şiirler dizilen Anadolu'nun ve insanının hiç de iç açıcı bir durumda bulunmadığının tezini ortaya attı. Bu nesil, bir anarşi edebiyatı var etmeyi meslek bildiği gibi, bizi çok daha aykırı bir devlet düzenine bağlı olarak insan, eşya ve hadiseleri çok iptidai manada olsa bile yorumlamaya başlamış, bu düşüncelerini çok daha ileri götüren kendilerine bağlı bir neslin gelişmesinde rol oynamıştır. İşte bu nesildir ki şiirimizi edebiyat tarihinde karşılaşılması mümkün olmayan bir çıkmaza sürüklemiş, bağlı olduğu ideoloji adına bütün değerlerimizi tepetaklak etmiştir. Memleket gerçeği onda bir başka biçimde, inadına ters ve bayağı olarak yorum bulmuştur. Bu bir anarşi hareketidir: Fikirde, sanatta, ideolojide anarşi. Köycülükte, şehircilikte, ekonomi ve politikada anarşi. Bunun edebiyatını kurmanın, hikâye, roman, şiir, tiyatro ile bunu gerçekleştirmenin çabası âdeta, edebiyatı bazı aydınlarca bunun dışında görmenin imkânsız olduğu fikrine götürmüş gibidir. Bu arada dil de getirilmiş, bir uçurumun başına bırakılmıştır. Bu çabalarla hiç bu kadar gayrimillî bir duruma düşürülmemiş; halk gerçeğinden o kadar uzaklaştırılmamış olan edebiyat, büyük aydın kitlesi tarafından terk edilmiş, memlekette edebiyatı sever edebiyat okuyucusu ortadan silinmiştir. Edebiyatımızın propaganda imkânları olmadığı zamanlarımızda bile aydın çoğunluk tarafından aranan edebiyat çevresini düşünürsek, bu durum daha iyi anlaşılır.

SONUÇ

Divan Edebiyatı, memleket ve halk gerçeğine aykırı bir sanat değil, bütünüyle bize ait bir medeniyetin sanatıdır. Türk Edebiyatı'nın ken-

dini besleyen yerli kaynaklardan uzaklaşması, Tanzimat hareketini takiben başlamıştır. Tanzimat hareketiyle memleketimizin sosyal ve siyasal alanda Batı'yı örnek alması, kendisinden öncekilerden çok farklı olan yeni bir Türk Edebiyatı'nın da doğmasını sağladı. Batı Edebiyatı'nın etkisinde gelişen bu edebiyatın, malzemesini kendi kaynaklarımızdan almadığı bellidir. Hepsi birbirine dayalı olan Fecriâtî, Servetifünun ve Tanzimat edebiyatları gerek konu gerekse biçim bakımından hep Batı'yı örnek tutmuşlardır. Bu devrelerin sanatçılarında kendi topluluğumuzdan kopmamış olduklarını gösteren bazı ipuçlarına rastlanırsa da bunların, kültür ve medeniyetimize sınımsız bağlı olmak bilincinde değil, biraz da yetiştikleri çevre gereği bir türlü söküp atamadıkları bir alışkanlık, bir kalıntı olarak anlaşılması gerekir. Yoksa sanat anlayışları, işledikleri tür ve biçim bakımından tamamen Avrupalı bir edebiyat kurulması çabası hemen hepsinin ortak yanındır. Servetifünun ve Fecriâtî toplulukları bu çabayı sürdürürlerken bu arada Türk dilini de daha fazla bozmuşlardır. Millî Edebiyat hareketi önemli ve tabii bir çıkış olmadığı gibi, büyük sanatçılar da bulamadı. Cumhuriyet sonrası edebiyat Tanzimat'tan bu yana gelişen edebiyattan kısmen farklı, fakat onun daha aşırı bir uzantısıdır. Önceleri ilhamını inkılapların genel havasından devşiren bu edebiyat, gide gide bir sol aksiyonun alanı olmuştur. Bugünkü durumda bu görünüm ortadan kalkmamış olmakla birlikte yeni bir başkaldırıya, aslı kaynaklara dönüşün çok önemli örnekleri de görülmeye başlamıştır.

DURUM

Tanzimat'tan sonra hep Batı'yı örnek alarak yapılan devrimlerin, sosyal problemlerimizi çözümlemedeki başarısızlığı bugün bütün aydınlarda bir ortak düşünce olarak belirmiştir.

Bin yıldır içinde bulunduğumuz, kültürümüzü ona uygun şekilde geliştirdiğimiz İslâm medeniyeti dünyasından koparak, Batı medeniyeti içerisinde yer almaya çalışmamız ve buna bağlı olarak devlet yönetiminde ve sosyal kurumlarımızda art arda yapılan devrimlerle bu çabayı hep hızlandırmamız, sosyal bünyemizi büyük ölçüde sarsmıştır.

Tanzimat'tan beri birbirine uygun biçimde geliştirilerek uygulanan düzen ve onun kurumları, kendi anlayışı dışında kalan bir başka düşüncenin güçlenmemesi konusunda büyük çaba göstermişlerdir.

Bizim kendisi için büyük bir tehlike olduğumuzu gören, dolayısıyla parçalanmamızı siyasal ve ekonomik çıkarları için gerekli bulan Batı, bunu sağlamak için, milletimizi varoluşunun kaynağından uzaklaştırmayı ödev bilmiştir. Bu işi gerçekleştirmek yolunda zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun dostu, koruyucusu görünerek, bazen de zorla devlet işlerine el attı. Memleketimizin içinde bulunduğu bunalımdan yararlanarak, kendisiyle işbirliğine mecbur olduğumuzu

kabul ettirdi. Ve en önemlisi içimizden kendi politikasına uygun adamlar buldu, adamlar yetiştirdi ve onlara ikbal kapısı açtı.

Bunu Tanzimat izler. Bize zor kullanarak borç para verme dönemi başlar. Ödenmeyen borçlara karşılık gelir kaynaklarımıza el konulur. Okullar, yeni bir tip aydın üretmektedir. Bir hayranlık dönemi başlar. Ona göre bir edebiyat kurulur. Yerli düşünceye bağlı kişiler kınanır, suçlanır. Yeni aydın tipini millet benimsemez, kendine aykırı bulur. Böylece halkla devletin arasına uçurumlar girer. Rejimin tabiatı yeni zenginler, vurguncular, büyük toprak ağaları türetmiştir. Halk iyiden iyiye ezilir, küstürülür, sindirilir. Düzen kendine uygun olmayan gerçek aydına karşı olduğundan onların sesini hep boğduğundan, Tanzimat sonrası dönemimizde yetişen birkaç şahsiyetli memleketçi aydın hep tesadüflerin eseridir. Batıcı aydınlar arasındaki politik çekişmeler, Batı'nın daha çok işine gelir. Bu cins aydınlar arasındaki kavga, yeni devrim denemeleri, ihtilaller, bizi Batı'ya daha çok mahkûm bir duruma getirir. Her ihtilal ve devrim kendisinden öncekilerin memleketi uçuruma götürdüğü gerekçesiyle memlekete el koyar. Aslında, fikrî yapı, dünya görüşü bakımından kendisinden öncekilerle büyük farklılık içerisinde değildir.

Bu nereye kadar gider? Bu son zamanlara kadar gelir. Yönetim fikir ve sanattaki Batıcılığa bugün başkaldırmış bulunan bir nesil yetişmiştir. Bu nesil, süregelen anlayışa bir başka düzen teklifi adına karşı çıkmaktadır. Bu nesil getirdikleri teklif bakımından sağcı ve solcu olarak iki ana küme belirtir. Bu arada ilgi çekici bir gerçek vardır ki, o da, bugün sol düşünce adına düzene karşı çıkanlar, Batıcıların bir uzantısıdır. Sağ ise memleketin Batılılaşmasına günü gününden karşı çıkmıştır. Sağ, memleketin kurtuluşunu hiçbir zaman Batılılaşmada görmemiştir.

DİN VE UYGARLIK

ÖNSÖZ

Kişi için hatıra ne ise millet için de tarih odur.

Kişi için hatırasızlık nasıl ki bir hafıza kaybı demekse, millet için de geçmişinden uzak düşmek, tarihi içinde var olan uygarlığından kopmak öylece trajiktir.

Uygarlığından koparılan toplum, tükenişin trajedisini yaşıyordur.

Uygarlığından ayrı düşen toplumda iki sınıf insan belirir. Biri, bu uygarlıktan uzaklaşmanın gereğine inanmış olanlar, bu uzaklaşısı bir mutluluk simgesi olarak görenler, diğeri; o uygarlıktan uzaklaşmanın hüznünü yaşayanlar. Biri onu devirmenin, diğeri onu tutmanın gereğine bağlanmıştır. Biri devrimci, diğeri tutucu yani.

Deviriciler, eski uygarlığın unutulmasını sağlamaya çalışırlar, hatıraların silinmesini, yeni atılımları için şart görürler. Toplumun hafızasını ihtilale vermek isterler.

Tutucular, hafızanın kaybolmasına razı olmaz, hatıralarını söküp atmazlar.

Devrimci, tükenişi hızlandırmak, tamamlamak sancısı içindedir, yeniliğine alan açmak için.

Tutucu, devrimcinin yeni düzen anlayışından tedirgindir. Alışkanlıklarının dışında kalan dünyayla bir uyum içinde olamayacağına inandığı için, değişime karşıdır, götürülmek istenen eski düzene sımsıkı sarılmıştır.

Devrimci gözü pektir. Tutucu, onun bu hâlini dengesiz bir maceraperestlik olarak görür. Maziperesttir tutucu.

Devrim gerçekleşikçe, tutucunun maziperestliğı çoğalır, büyür, sabitleşir, kemikleşir.

Her devrim arkasında bir tutucular sınıfını var eder.

Devrimle beraber başlar tutuculuk. Devrim öncesindeki düzen içinde, normal hayatlarını yaşayan, bu düzenin irdelenmesini aklına getirmeyen, bu düzenden büyük şikâyeti, hatta memnuniyeti olmayan tabii vatandaşlar, alışageldikleri bu düzenin değişime uğraması karşısında bir şok geçirirler önce. Ömürlerinde başka bir düzen ihtiyacı duymamış oldukları için, bu yeni düzen onları apıştıtır, şaşırır. Hazırlıklı olmadıklarından intibak edemezler. Bu uyumsuzluk karşısında artan huzursuzluklarını, yeni statüye çeşitli biçimde başkaldırarak ortaya koymaya yönelirler.

Geçmişini idealize etmeye başlarlar. Düne dair, geçmişe dair ne var ne yok hepsi gözlerinde daha da büyür, önem kazanır. Eski düzenleri içinde yaşarlarken hiç de dikkatlerini çekmemiş olan, önem vermedikleri birçok ilişkiler, kurumlar yeniden anlam kazanmaya başlar yanlarında. Âdeta eskiyi şimdi idrak etmeye, şimdi bilinçle benimsemeye koyulmuşlardır. Dün, alelade gibi gördüklerini, şimdi fevkalade bulmaya kalkarlar. Sanki eskiyi şimdi keşfediyorlar gibi olurlar. Bir hisar içine çekilerek yanlarına eski olan ne varsa hepsini getirmeye toplamaya çalışırlar.

Bu durum genellikle, geçmişini yeni baştan yorumlamaktan, eskinin iyisiyle kötüsünü ayırmaktan alıkor kendilerini. Eski olan her şey, makbuleridir. Bu bakımdan bir muhasebe sırrına ermeden, eskinin neden çöktüğünün sebeplerini keşfedemeden, devrimin yakaladığı boşlukları anlayamadan, çevrelerine topladıkları birçok hurdayı, içlerinde daha da büyüterek, onları daha da severek yaşarlar. Gittikçe bazı kaideler edinmişlerdir, fikrisabitler bulmuşlardır, hatta örgütlemişlerdir. Ama bunların hiçbirisi hisarlarından çıkaramaz kendilerini. Çünkü bu eylemin değıl, reaksiyonun yönetimindedir. Devrim geliştikçe, bunların huzursuzlukları çoğalır, reaksiyonları artar. Bu hâl onlarda giderek otomatlaşır; yeni, diri, ilgi çekici, taraftar bulucu olmaktan çıkar.

Bu nokta çok işine gelir devrimin. Ne düşündüğünü, ne söyleyip neyi istediğini bilir tutucunun. Tutucudan hiçbir sürpriz beklemez olmuştur. Onu gütmenin; istismar etmenin ya da korkutmanın yolunu bulmuştur artık.

Türkiye'nin son iki yüzyılı, Batıcı anlamda yenilikler getiren devrimci dediğimiz egemen kadrolarla, tutucu dediğimiz küskün ve içe dönük zümrelerin yanında, bir de bu her iki olguyu uzlaştırmaya çalışan aydınlar yetiştirdi. Tanzimat'tan sonra ortaya çıkıp Meşrutiyet yıllarında düzenlenmesini tamamlayan fikir hareketleri, özellikle Türkçü-milliyetçi akımla, İslâmcılık hareketi bu uzlaştırmacılığı temsil eder.

Elinizdeki bu kitap, öncelikle Batı ile Batıcılığı tartışırken, öte yandan da yukarıda söz konusu edilen çarpık hatıraperestliğe bağlı tutuculuk ile uzlaşmacı akımların yorumlarına cevaplar vererek, hatırayı doğrultup, kadim dinamiklerden, geleceğe ışıklar sarkıtmayı hedeflemektedir.

Değişik zamanlarda yazılan ve yayınlanan yazılardan oluşan bu kitap, böylece her parçası bir yere dağılmış bulunan mozaikleri toplayarak, amaçlanan tabloyu okuyucuya da seyrettirmek istediğinden doğdu.

M. Akif İNAN

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN VE UYGARLIK

DİN VE UYGARLIK

LAİKLİĞİN DOĞUŞU

Batı'da laik düşünce hareketinin başlamasını, Kilise'nin despot bir tutum içinde bulunmasıyla izah edenler vardır. Geçekten de papalık; belli, kuralları ve inanma biçimi bir istikrar gösteren, bilim anlayışı muayyen bir dini temsil etmekten öte, zaman zaman kendi geleneğinde ve hususiyetinde tezatlar arz eden bir dini, daha doğrusu zorba bir siyasi otoriteyi temsil hüviyetindeydi. Bir dönemde küfür saydığı herhangi bir davranış veya düşünce tarzını, bir başka dönemde kendine düstur edinecek kadar çok açık tezatlar içindeydi. Öyle ki onun bu değişkenliği, bazen bir papadan öteki papaya geçildiği çok kısa süreler içinde bile görülebiliyordu. Kilise otoritesindeki bu keyfilik, gündelik siyasete bağlı olarak hep menfaat hesaplarına dayanıyordu. Bu durumsa en başta bir istikrar ve denge unsuru olması gereken Kilise'ye güven duygusunun sarsılmasına yol açıyordu. Kilise insanı ve toplumu Hakk'a ulaştıran, din ihtiyacını cevaplayan, sevilen ve tâbi olunan bir müessese değil, ondan korkulan, telaşa düşülen bir zorba hâline gelmişti.

Bu durum bilhassa bir başka kuvvete hesap vermemek davasında olan devletler ve siyasi iddiası olan asilzadeler tarafından hazmedilemiyordu.

Hıristiyan dünya üzerinde papalığın kurduğu sulta, aynıyla hatta daha şiddetli olarak, fikir hayatı üzerinde de görülmekteydi. Kilise eğitim kurumlarının tek hâkimiydi. Kendi kanaatleri dışında gelişen fikirlere karşı amansız bir savaş içindeydi. Engizisyon Mahkemesi, Kilise'yle tamamen ilgisiz olan bilim ve keşiflere de müdahale ediyor, bilim adamlarını amansızca cezalandırıyordu. Alanı müspet bilim olan birçok bilginin, fen adamının uğradıkları mezalime dair sayısız örnek vardır.

Bütün bu tutarsızlıklar, tezatlar, zorbalıklar bir yandan serbest düşünce hareketlerinin alanını daraltırken, fennin gelişmesine engeller dikerken, halk uyanışını sınırlayıp millî devlet oluşumlarının yolunu keserken, öte yandan da bu baskılara karşı reaksiyonu da çoğaltıyordu. İşte bu reaksiyon laisizmin zuhurunu ve genelleşmesini sağladı.

Kısacası laisizm Batı'da, sosyal ihtiyaçların ve zorlamaların cevabı olarak zuhur etmiş gibidir. Kilise'nin despot tutumuna bir tepki olarak doğmuştur. Kilise'nin bilimi hiçlemesinin mahsulüdür. Dolayısıyla hem laikliğin hem de laisizme tamamen dinsiz bir elbise giydiren anlayışların babası olmuştur Kilise.

KİLİSE VE BAŞKALDIRI

Kilise otoritesine karşı ilk düzenli başkaldırma, Martin Luther'den geldi. 1521 yılında Wittemberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik bildirisini asarak, Papa ve Kilise'nin tutum ve emirlerini protesto edip İncil hükümlerinin yürürlüğe girmesini istedi Luther.

Onun bu hareketi bir bakıma, dinî bir rönesanstı. Nasıl ki Rönesans, eski Yunan eserlerine bir dönüşse, Luther'inki de Kutsal kitaba bir dönüştü.

Luther'e göre, Kilisesiz ve papazsız bir din düzenine dönülmeliydi. Birbirinin aynısı olan Kilise skolastiği ile Aristo düşüncesi ve bütün Yunan felsefesi bir safсата idi ona göre. Aristo “üç defa lanete layık biri” ve Yunan felsefesi, “şeytanın kendisiydi”. Luther'in bu hükümlerine, İsviçre'de Protestanlığın bir kolunu kuran Calvin de katılıyordu. Roma Kilisesi'nin bütün otoritesini ve geleneğini reddederek, bireyciliği ve akılcılığı savunan Protestanlık, o dönemin toplum düzenine aykırı düşmediği için hızla geniş çevre buluyordu. Luther'e göre toplumsal eşitsizlik, aslında bir Tanrı düzeniydi

ve olduğu gibi korunmalıydı. Calvin de üretim için faiz alışverişini gerekli görüyor ve bunu dinin emirlerine aykırı görmüyordu. Ortaçağ'daki derebeylik düzeniyle yer değiştirmekte olan burjuvazi, Protestanlığı kendi çıkarlarına uygun bulmuştu. Bu bakımdan gittikçe gelişecek olan kapitalci düzenle Protestanlık tam bir uyum içerisinde olacaktır.

Kilise'ye ve onun dogmalarına bir isyan olan Protestanlık, İznik Konsili'nin hazırladığı İncil metninin kazandığı yaygınlığı, Katolik Kilisesi'ne karşı daha güçlü olarak donatmak için, bir yandan önceleri lanetlediği Aristoculuğa yönelecek, öte yandan da yine önceleri karşı olduğu "Kilise" vakasına dönerek Protestan Kiliseler kuracaktır. Kendisini böylece mekâna (kiliseye) kavuşturduktan ve ayrı dogmalarla donattıktan sonra, Avrupa'daki kendi zulmüne başlayacaktı.

Katolik Kilisesi'nin Aristo'yu yanlış yorumlayarak istismar ettiğini ileri sürerek, gerçek Aristoculuğu kendilerinin getirdiğini söyleyen Protestanlığın geliştirdiği dogmatizm, bilime ve serbest düşünceye düşmanlıkta Katolik Kiliseden hiç de geri kalmayan bir tutum içerisindeydi.

Kilise babaları dünyanın yuvarlaklığına inanmıyorlardı. Onlara göre dünya, çevresi denizlerle kaplı dört köşeli bir şekilden ibaretti. Bu dört köşenin etrafını kuşatan dört deniz de, gök kubbesinin destekleri olan duvarlarla örtülüydü. Kilise dünyanın yuvarlak olduğunu ileri sürenlere karşı kürenin alt tarafındaki insanların o hâlde nasıl ayakta durabileceklerini ve tekrar yeryüzüne gelecek olan Hz. İsa'yı bu alt taraftaki insanların nasıl görebileceklerini sorarak susturuyor ve cezalandırıyordu.

Protestanlığın önde gelen isimleri –Luther ve Calvin başta– hep dünyanın düzlüğüne inanıyorlardı.

Ptolemais coğrafyasını düzenleyerek basan Servetus, Calvin tarafından “Musa’yı yalancılıkla suçladığı ve Ruhü’l-Kudûs’e hakaret ettiği” gerekçesiyle diri diri yakılmıştır. Servetus’un suçu bu kitapta, Ken’an ilinin “süt ve bal akan” bir ülke değil, kurak ve çorak bir memleket olduğunu yazmasıydı.

Protestanlık ve Calvinizm, Katolik Kilisesi tarafından dinsizlikle suçlanıyordu. Gerçekten de, özünde dine karşı düşmanlık taşıyan Rönesans hareketi, Protestanlığı besleyen bir ortam hazırlamıştı.

Bütün bu mezheplerin birbirine karşı takındığı tavır çok korkunç olmuş, farklı inanışları yüzünden on binlerce insan türlü işkencelerle hayatlarını kaybetmiştir.

BATI'NIN DÜZEN ANLAYIŞI, İNCİLİN TAHRİFİ

İncil'in tahrif edilmesi, Hıristiyanlıkta bir “dünya görüşü” boşluğu bırakmıştır. Mensuplarının bu büyük beşerî ihtiyaca dinlerinde cevap bulamaması, Batı insanını, bu boşluğu kendi zihnî melekelerini ve tarihî tecrübelerini seferber ederek doldurmaya, yeni nizamlar aramaya yöneltmiştir.

Batı'da felsefenin gelişmesini de, Hıristiyan inancındaki bu eksik öz ile ilgili görmeliyiz. Dinin cevapsız bıraktığı mistik kaygıları ve sosyal problemleri karşılamak ihtiyacı ile Batılı, sürekli olarak zihnî ve hissî spekülasyonlara muhtaç kalmıştır. Batı felsefesi ve sanatı, bu akıl ve duygu spekülasyonunun âdeta bir endüstrisi oldu. Onun için Doğu, yani İslâm dünyası, dinin önlerine serdiği çok yüksek ve ideal ilahî bir zemin bulmuşken ve bu zemin üzerinde zihnî ve hissî melekelerini yoğunlaştırarak uygarlığını geliştirirken; Batılı aydın, bir uygarlığı oluşturmanın temel şartı olarak Hıristiyanlığın getirdiği dogmalardan kurtulmayı zaruri görerek işe başlamıştır. Yani İslâm, bir uygarlığın başlamasına sebep olurken, Hıristiyanlık, bir uygarlığın kurulabilmesi için sultanının kalkması gereken bir din olmuştur.

Nitekim Batı uygarlığının tarihî temellerine dayalı olarak yeniden kurulması demek olan Rönesans hareketi, Hıristiyanî etkinin asgari seviyeye indirilerek, ona bu yeni uygarlıkta ancak küçük bir duygu payı bırakılarak gerçekleşmiştir.

Gerçi, günü gününden Hıristiyanlığa eklenmiş bulunan laisizm, bu dindeki devlet görüşü eksikliğini, insan zihninin çabalarıyla gidermeye açık kapı bırakmıştı ama, papaların despot tutumu dolayısıyla serbest düşünmeye vurulan pranga bu eksikliğin de giderilmesini engellemişti. Papalığın baskısı altında geçen Ortaçağ Avrupa'sı, Kilise'nin mihranı etrafında, gerçi mimari ve süslemecilik alanında bazı sanat eserleri oluşturmadı değil, fakat insana insan gibi yaşama iradesini ve ortamını asla tanımadığı için; keşiflere ve bağımsız düşünceye giden bütün kapıları kilitlemiş oluyordu. Bu bakımdan Batılının bağımsız düşünce anlayışı, hep din düşmanlığı biçiminde tezahür etmiştir, baskılara karşı bir başkaldırma şeklinde ortaya çıkmıştır.

HIRİSTİYAN ROMA

MÖ birinci yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nun bir vilayeti hâline gelen Yunanistan, ilim ve felsefesiyle, Roma'ya nüfuz etmeye başladı. Önceleri Roma, içinde bulunduğu büyüklük duygusu ile Yunanistan'dan gelen ilim ve felsefe akımıyla ilgilenmedi, hatta hafife aldı. Çünkü Roma, durumu gereği, ilmin kaynağı ile uğraşmak, derin felsefi konularla ilgilenmek gibi bir bakıma durağan bir sosyal yapı ve birikime sahip değil; daha çok pratik hızla neticeyi devşiren bir eylemi temsil ediyordu. Romalılar kendilerine büyük bir imparatorluk sağlayan hukuk, teknik ve harp işlerinde usta idiler. Romalı filozoflar, bağımsız yeni birer felsefi sistemi ortaya koymayı değil, ancak çeşitli sistemlerin birbirine uygun düşen fikirlerini seçerek (ekletik) bir felsefe yapmak gibi, Roma Devleti'nin pratiğine yararlı düşecek yolu meslek edinmişlerdi. Roma, üstünlüğü devletçilikte, askerlikte, idarecilikte ve kanunculukta görüyordu. İlimin, kaynağına ve geliştirilmesine yönelmeden tıp, ziraat, mimarlık ve mühendislik alanındaki uygulaması ile, pratiği ile ilgileniyordu Roma. Bir bakıma, ilim ve düşünce, devletin güdümüyle kuşatılmıştı.

Fakat Roma'nın Yunan felsefesini önceleri hafife almasına ve bir süre sonra da onu tehlikeli görerek resmen karşı çıkmasına rağmen, zamanla sınırları içindeki Yunanistan'la Roma arasında kurulan öğrenci ve hoca trafiği, direncini kıracaktı. Yani "Romalılar dünyayı fethetmişlerdi ama Yunan ilmi de Roma'yı fethetmişti."

Bu fetih hareketi, MÖ birinci yüzyılda Çiçeron'un nesri ve Lukrez'in şiirleriyle başlamış, Babilli Diogenes'le tanışan ve Posidenius'un çabalarıyla Eflatun felsefesiyle de takviye edilen eski Yunan'ın stoacı felsefesi nihayet Roma'nın en muteber dünya görüşü olmuştur.

Stoacılığın bütün âlemi bir tek organizma gibi gören ve her şeyin arasında bir bağlılık, yani ilişki bulan anlayışı, ferdi bağımsızlığı değil, ferdin topluma bağımlılığını öngören, kişiyi topluma ve devlete karşı sorumlu kılan özelliği, dünya devleti iddiası ve görüntüsü içinde olan Roma'nın zihniyetine çok uygun düşen bir felsefeydi.

Lukrez'in çabalarıyla da, Demokrit atomculuğunun yanı, ne tatlı, ne acı, ne soğuk, ne sıcak ne renk değişmez gerçeklikler değildir. "Asıl gerçeklik, (boşluk) ile atomlardır." ifadesiyle formülleştirdiği, her türlü inancı ve gerçeği izafi gören, deneylere bel bağlayan, bir nevi akılcılığın ve materyalizmin ve Epikür'ün, dinin dışında aradığı, maddeci ve felsefesinin de Roma'da ilgi gördüğüne şahit oluyoruz. Fakat Lukrez'in eseriyle ilgi toplayan Demokrit ve Epikür'ün felsefeleri, stoacılık kadar yaygınlık kazanmadı. Ancak stoacılıktan sonra önemsenen bir anlayış olarak ilgi gördü.

Niçin eski Yunan'da görülen diğer felsefi sistemleri değil de, bunları benimsedi Roma?

Çünkü stoacılık, Roma'nın "büyük devlet" esprisine, Demokrit ve Epikürçülük ise bu şaşaaanın verdiği maddeci nefis emniyetine ve git-tikçe daha da yoğunlaşacak zevk ve safa düşkünlüğüne cevap veriyordu.

Eski Yunan felsefesinin Roma'da başlattığı bu canlılık, miladî üçüncü yüzyılın sonlarına doğru, hayatiyetini kaybedecektir. Çünkü Hıristiyanlık güçlenmiş, Roma'daki düşünce hayatını etkileyen imkânlara kavuşmuştur. Önce Yunan felsefesinin içinde kendine yer arayan Roma, sonraları Kilise babalarının geliştirdiği dogmalara boyun eğecektir. Kilise, artık güçlü isimler yetiştiremeyen, zayıflayan felsefi ortamın bıraktığı boşluğu doldurmaya koyulurken, bizzat mevcut felsefi ortamı da, tamamen yok etme eylemini birlikte sürdürüyordu.

Fakat Kilise'nin, felsefeye karşı takındığı bu kesin ret tavrı, Hıristiyanlığa evrensel bir din hüviyeti vermeyi tasarlayan babaların yeni stratejileri gereği değişecek, bu kere de, reddettikleri felsefeden, kendi düzen ve diyalektiklerini korumak adına, adapteye koyulacaklardır. Kilise'nin bu adaptasyona muhtaç olması, hem Hıristiyanlıktaki öz yetersizliğinin hem de başta Roma olmak üzere Batı dünyasının, felsefi düşünceye şartlı bir geleneğe sahip olmasıyla ilgilidir.

Aslında papalık, değil yalnız serbest düşünceye, güdümünde tuttuğu düşünce biçiminin farklıca izahlarına ve nüanslarına bile hayat hakkı tanımayacak kadar yoğun bir yobazlık içinde oldu. Kilise düşünen adam değil, inanan adam istiyordu. Ama nasıl inanan? Skolastik düşüncenin getirdiğine inanan ve bu çerçeve içinde bile düşünmeye, yani tefekkürde bulunmaya kalkmayacak kadar iradesiz veya fanatik biçimde inanan insan istiyordu. İslâm'ın inandıktan sonra derinleşmeyi, tefekküre yönelerek taklidi imanını tahkiki imana ulaştırmayı bir ibadet sayan anlayışıyla, Kilise'nin tefekkürü aforoz eden anlayışı arasında bir uçurum vardı.

Ortaçağ skolastiği öyle akıl almaz bir yobazlığı temsil ediyordu, öyle derin ve büyük tezatları yaşıyordu ki, önceleri şiddetle reddettiği Platon'u, daha sonra kendi dogmalarını savunmaya en önemli vasıta sayarak istismar edebiliyordu. İlk yıllarda Aristoteles'i okuyanların diri diri yakılmasını emrederken, sonraları Aguinolu Thomas'ın

yorumladığı ve Kilise'nin dogmalarını güçlendiren Aristoteles'i okumayanları, ona uymayanları diri diri yaktırabiliyordu. Bizzat skolastiğin kurucusu Scottus Erivgena bile Kilise'nin zulmüne uğrayabiliyor, yine skolastik düşüncenin önde gelen düşünürlerinden Abaelardus, afaroza uğrayabiliyordu.

Ortaçağ skolastiğinin hazırlık devresi olan Patristik dönemdeki (MS 3-5) yeni Platon gizemciliği, skolastik dönemde Aristoteles'in mantığı ile yorumlanan bir başka metafizikle yer değiştirebiliyordu.

Bütün bunlar İncil'in tahrif edilmesinin bir sonucuuydu. Bu sonuçtur, dindışı devlet düzenleri aramaya, öyle bir uygarlık kurmaya Batılıyı iten.

DİN HAKK'IN OLMAYINCA

Rönesans'ı hazırlayan gelişmelerin belirgin bir duruma ulaşmasını on dördüncü yüzyılda görüyoruz. Rönesans'ın başlama tarihini, yani Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçişi; İstanbul'un fethi veya Reform'un başlama tarihi sayılan 1517 yılı olarak kabul eden görüşler, aslında birer varsayımdan öteye geçemez. Çünkü Rönesans hareketi, durup dururken, bir tarihî hadise gibi, belirli bir yılda oluşmamıştır.

Skolastik felsefenin çözülmeye başlamasını, Rönesans hareketine kaynak olarak sayarsak, bu çözülmeyi işaretlerini Ortaçağ'ın içinde, hem de Kilise'nin en güçlü olduğu dönemlerde görmek mümkün. Bu yüzden Rönesans'ın ilk izlerini çok daha önceki asırlarda aramak gerekir.

Hız. İsa'dan sonra vahiy hakikatini kaybeden Hıristiyanlık, kaybettiği bu gücü felsefeden yardım umarak korumaya çalıştığı için, daha başlangıçtan itibaren beşerî müdahalelere kapıyı açmış bulunuyordu. Bu durumu, onun, yine bir beşerî müdahale isteği demek olan Rönesans'a ve nihayet Reform'a maruz kalabileceğini, hatta bizzat bu hareketlere kaynaklık edebileceğini bir tarihî kader olarak ortaya koyar.

Gerçi Kilise, felsefeyi kendi dogmalarını kurmak veya geliştirmek yolunda kullanmıştır ama felsefeye açılan bu kapıyı sonuna kadar kontrolünde tutması imkânsızdı. Aslında Kilise bile skolastiğini, keskin, değişmeyen dogmalara bağlamada başarılı olamamış; tarihinde birbiriyle tezat belirten, anlayış ve inanış grafikleri göstermiştir. Onun bu seyyal yapısı, değişken tutumu yüzünden, Kilise'nin karar ve yargıları her zaman için bir münakaşa konusu olmuş, zıt yorumların önüne geçilememiştir. Yani kendisine teslim olunan, inanılan bir din değil; hükümleri hakkında daima şüphe duyulan, dolayısıyla düzeltilmesi gereken, geliştirilmeye muhtaç bir din olarak görülmüştür Hıristiyanlık.

Aklın müdahalesi demek olan felsefenin, dinin görüşleriyle birleştirilmesi çabaları birçok merhaleden geçtikten sonra, Aquinolu Thomas (1225–1274) tarafından geliştirilen, “dinin felsefe ile kavranılamayacak kadar birtakım yüksek sırlarının bulunduğu” kanaatiyle, din ve felsefe arasına gerilen mesafe, zamanla tamamen Kilise'nin kontrolü dışında “bağımsız bir felsefe” anlayışının dogmasına yol açacak; bu sebeple Kilise şimdiye kadar önemli bir istinat olarak kullandığı felsefenin, bundan böyle kendisini yıpratana bir müessese şeklinde geliştiğine şahit olacaktır. Böylece Kilise'nin din murakabesi dışında kalışıyla başlayan bu bağımsız hayatı, felsefeyi din aleyhtarı bir kurum olarak da geliştirirken, bizzat Kilise'nin de gerileyişini sağlıyor, insanların inancı, fikri ve duygusu üzerinde bunalımların yoğunlaşmasına sebep oluyordu.

Hız kazanan Rönesans ve Reform hareketi karşısında Kilise, etkinliğini devam ettirme gayretiyle başvurduğu her çare sonunda yeni yenilgiler almıştır. Kilise'nin kendi bünyesi içinde almış olduğu bazı “karşı reformlar” cazibesini arttırmak yoluyla sürekli olarak verdiği tavizler, onda zaten mevcut bulunan ilahî öz eksikliğini çoğaltmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Kısacası Kilise, kendisini hezimete uğratan Rönesans ve Reform hareketlerine, bizzat kendisi sebep olmuştur.

Bundan böyle akılcı ve yalnız deneye itibar eden maddeci bir Batı uygarlığının oluşması, Hıristiyanlığın, insanın bütün problemlerine dengeli bir cevap verebilen bir nizam olmayışı gerçeğiyle ilgilidir.

Temelinde hak din olmayan bir uygarlıkta, insanı çıplak akla ve eşyaya bağımlı kılacaktır her zaman.

RÖNESANS VE REFORM

Rönesans felsefesinin getirdiği en önemli yenilik, dinî hayat üzerinde kendini göstermiştir. Din anlayışıyla ilgili bu fikirlerin, toplumun değişmesindeki önemli rolüne bakarak, bizzat Rönesans hareketinin yaygınlaşmasını, dini yeniden düzenleme akımı olan Reform'la izah etmek de mümkündür. Hatta Rönesans'ın doğuşunu bile, Reform akımına bağlayanlar vardır.

Serbest bir düşünce ortamına kavuşmak için Kilise'nin katı ve baskıcı kurallarını değiştirmek şarttı. Batı, bir uygarlık hamlesine koyulmayı, ancak Kilise'nin sultasından kurtulmakla mümkün görüyordu. Gerçekten de bütün Ortaçağ boyunca Kilise, Batı düşüncesini kendi güdümünde tutmuş, kontrolünün dışında bir akımın belirmemesi için bütün otoritesini kullanmıştı.

Kilise'nin zaman içinde gösterdiği birbirini nakzeden fikir ve davranışlarına bakılacak olursa, Reformculara hak vermek gerekir. Hıristiyanlık, Hz. İsa'dan sonra, kaybettiği ilahî özün, bu dini örgütleyenlerin çabalarıyla telafi edilmek istenmesi neticesi zamana ve kişilere göre sürekli olarak değişen bir inanış manzumesi hâline gelmiştir. Ne var ki bu operasyonlar onu gittikçe daha çok öz kaybına uğratıp güçsüz hâle getirirken, Kilise bu zaafını perdelemek adına getirdiği

çok sert kuralları işletmeye yöneliyor, bunun için de devlete hâkim olmaya çalışıyordu.

Kilise devleti vardı Avrupâda. Başka bir deyişle, devletler Kilise'ye tâbi olmak zorundaydı.

Eğitim ve öğretimin tümü de Kilise'ye bağlıydı. Eğitimin Kilise'nin yedeğindeki kurumlara bağlı olması Reform akımının ortam bulmasını engelliyordu büyük ölçüde.

Bu bakımdan, Reformcu düşünürler, aslında din fikrine karşı oldukları hâlde, düşüncelerini dini ortadan kaldırmak biçiminde değil, onu eklentilerinden ayıklamak şeklinde belirtmek mecburiyetindeydiler. Yani işleri güçtü ve bu tavizkâr tutumları bile kendilerini işkencelere uğramaktan kurtaramadı.

Fakat işleyen zaman Reformcuların lehine olmuştur. Kilise bir bakıma, tarihî boyunca denemediği yöntem, hatta düşünce sistemi bırakmadığı için, yeni girişimlerde bulunmak talih ve imkânını tüketmişti.

Reformcuların dayandıkları eski Yunan düşüncesi, farklı biçimlerde ve zamanlarda Kilise tarafından da kullanıldığı hâlde, Kilise Reform hareketine yenilecekti.

Ayrıca Avrupâda beliren yeni devlet hareketleri, halk yapısındaki değişimler de Kilise sultasını sarsmaya başlamıştı.

Kilise'nin gerek devleti temsil etme gücü, gerekse düşünce hayatına hâkimiyeti azaldıkça, Reform akımı daha da yaygınlık kazanıyordu.

Gerçek o ki Rönesans'ın başarısı, Reformcuların Kilise'ye karşı açtıkları savaşla gerçekleşmiştir.

İŞTE ORTAÇAĞ

Hıristiyanlığın garip bir kaderi vardır. Hz. İsa'nın hep zulüm ve ihanetlere maruz kalan 30 yıllık ömrünün ardından da, getirdiği hak din, hızla gerçeğinden saptırılarak, Hıristiyan Kilise babalarının bir menfaat ve fitne ocağına dönüştürülmüş, Avrupa kıtasını papalığın otoritesine mahkûm bir derebeyi düzeni içerisinde yaşatmış, ilmin hayat bağlarını temelinden koparmış, insanları aklın dehşete düşeceği zulüm ve cehaletin oyuncağı yapmıştı.

Hepsi de, Hz. İsa'ya mal edilen, birbirinden farklı Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı dört İncil yazılmış, temelde birbirine düşman olan mezhepler oluşturularak, Hıristiyanlık bir din ve birleştirme müessesesi olarak değil, bir kan, kin ve yalan kutupları hâline getirilmiştir.

Hz. İsa'dan sonra, dinin temelinde yapılan ilk değişiklik, Saint Paul ile başlamış, özüne evrensel bir görüntü getirilmek kaygısıyla ruhanlık geliştirilmiş, kutsal Hıristiyan İmparatorluğunun oluşması esaslara bağlanmıştır.

Yahudilerse, günü gününden Hıristiyanlığa olan düşmanlıklarını sürdürmüşler, bir yandan bu dinin felsefeye aykırı dogmalarla teşek-

külüne çalışırlarken, bir süre sonra da İskenderiye’de kurulan yeni Platonculuğun etki ve desteğini sağlayarak, daha çarpık, ama daha örgüt bir skolastiğe bürünmüşlerdir. Bilindiği gibi İskenderiye yeni Platonculuğunun önde gelen düşünürleri hep Yahudiler idi. Mezheplerin kurulması ve kendi aralarında kıyasıya bir kavgaya koyulmalarında, Yahudinin hep parmağı olmuştur.

Gnostisizme ve paganizm felsefesine karşı mücadelede, Hıristiyan vaizler ve felsefi delillerden istifade etmeye mecbur oldular. Türlü dinî-felsefi mezhepler zuhur etti ki, bunların en büyükleri İskenderiye ve Antakya’da olup, birincisi Eflatun’a, ikincisi Aristo’ya istinat etmekteydi. Dördüncü asırda Hıristiyanlığın kendi bünyesi içinde dinî münakaşalar başladı. Şark Hıristiyanları arasında beşinci asırdan itibaren, yani Avrupadakinin daha önce Kilise’de bir ayrılık oldu. Birçokları, kendilerini “Ortodoks” diye tesmiye eden asıl resmî mezhepten ayrıldılar (bunu, düşmanları “padişah” manasında olan “melik” sözünden neşet ettirerek “meliki” diye adlandırıyor ve bununla resmî imparator mezhebi olduğunu anlatıyorlardı.) İsa’da yalnız ulûhiyet tanıyan Yakubilerle, İsa’nın ilahlık ve insanlığının tefrikinin imkânsız ve Meryem’in de ilahın kızı olduğunu kabul eden Nasturîler, İran’a gittiler. İran’da bu devre kadar Hıristiyanlara tazyik yapılyordu. 410’da Dicle boyundaki Seleucia (Selefkiye) şehrinde bir konsil toplamaya muvaffak oldular. 483’de yapılmış olan bu dinî mecliste İran Hıristiyanları Nasturî akîdelerini kabul ettiler. 489’da Edes (Urfa)’daki Hıristiyanlar İran’a kaçtılar. Edes’teki İran mektebi, Nasturî fikirlerinden dolayı, İmparator Zeno tarafından kapatılmıştı. (W. Barthold, *İslâm Medeniyet Tarihi*, çev. M. Fuad Köprülü, 2. baskı, s. 11)

529 tarihinde İmparator Justinianus tarafından Atina Felsefe Okulu büsbütün kapatılmış ve son profesör, neoplatonik bir filozof, fakat büyük bir matematikçi olan Damaskios başka arkadaşlarıyla birlikte İran İmparatoru Nuşirevan’a sığınmıştı. 529 yılında Batı’da İtalya’nın

güneyinde Benedictus (St. Benoit) adında bir zat, Monte Cacsine Manastırını ve Benedikten Tarikatını kurmuştu. (A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, 2. baskı, s. 100)

Bir yandan Yahudi müdahalesi, öte yandan bizzat kilisenin iradesiyle gelişen Ortaçağ Avrupa'sı Hıristiyan imparatorluğu, yani skolastiğin dogmaları, gözümüzün önüne beşerî dalaletlerin en korkuncunu sergiler.

İşte Ortaçağ kilisesinden, onun geliştirdiği ortamdan birkaç çizgi:

Ortaçağın büyük bir kısmı, Roma ile Germen gelenekleri arasındaki çatışma diye yorumlanabilir: Bir yanda Kilise, öbür yanda Devlet vardı; bir yanda teoloji ve felsefe, öte yanda şövalyelik ve şiir; bir yanda kanun, öte yanda zevk, tutku ve pek dik başlı adamların anarşik iç tepileri vardı. Roma geleneği, Roma'nın büyük günlerinin geleneği değildi, Kostantin ve Justinianus'un zamanından gelmeydi; ama gene de kaynaşan milletlerin ihtiyacı olduğu, onsuz uygarlığın yeneden karanlık çağlardan, Ortaçağ'dan kurtarılmasına imkân olmadığı bir şey ihtiva ediyordu. İnsanlar vahşi olduğundan, ancak müthiş bir sıklıkla eğilebilirlerdi. Etkisini alışkanlıktan kaybedinceye kadar dehşete başvuruldu. İskeletlerin canlı insanlarla dans ettiği, son Ortaçağ sanatının gözde bir konusu olan Ölüm Dansı'nı anlattıktan sonra Dr. Huizinga, Villon'un çağdaşlarının gezinti yeri olan Paris'teki İnnocents Kilisesi avlusundan bahsetmektedir:

“Yeri üç yandan kuşatan manastırlar boyunca ölü kemiklerinin toplandığı mahzende yığın yığın kafatası ve kemik vardı, binlerce kişi bundan eşitlik dersi alıyordu. Kemer altı dehlizinde ölüm dansı, imajlarını ve mısraları döktürüyordu. Papa'yı, imparatoru, rahibi ve soytarıyı alıp sürükleyen sırtkan ölümün maymun biçimi için bundan daha iyi yer olamazdı. Oraya gömülmek isteyen Bery dükü,

kilisenin büyük giriş kapısı üstüne kazılı üç ölü, üç de canlı adamın hikâyesine sahipti. Yüz yıl sonra bu ölüm sembollerinin teşhiri, şimdi Leuvre'da bulunan ve arkaya kalan büyük bir ölüm heykeliyle tamamlanmıştı, on beşinci yüzyıl Parislileri, buraya 1789 Palais Royal'ın (Krallık Sarayı) bir çeşit meş'um sureti gibi ikide bir uğrarlardı. Günlerce halk kalabalığı dehlizler içinde yürür, cesetlere bakar, onlara yaklaşmakta olan sonu hatırlatan basit mısraları okurlardı. Orada yer alan bitip tükenmek bilmez gömmeler ve mezar açmalara rağmen, bir halk salonu, randevu yeri gibi kullanılmaktaydı. İskelet mahzenleri önünde dükkânlar açılmıştı, orospular kemer altlarında dolaşip dururlardı. Bir kadın münzevi kilisenin bir yanında etrafına duvar örülmek suretiyle hapsolmuştu. Frer mezhebinden olanlara gelip orada vaiz verirlerdi... Bayram bile yapılırdı orada. İnsanlar korkunçlukla böylesine senli benli olmuşlardı.”

Meş'um sevgisinden umulabileceği gibi, zalimlik halkın en gözde zevklerinden biriydi. Sırf işkence edildiğini görmek için Mons, bir haydut satın almıştı, “halk, kutsal bir ceset dirilmiş gibi buna seviniyordu” 1488'de ihanetinden şüphelenilmiş olan bazı Bruges yargıçları, halkın eğitimi için çarşı yerinde defalarca işkenceye uğratılmıştır. Öldürülmeleri için yalvarmışlar, ama Huizinga'nın dediğine göre, bu lütuf onlara tanınmamıştır, bunun halkın işkencelerden zevk alabilmesi için yapıldığını da ilave etmektedir. (Bertrand Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, çev. Ender Gürol, 2. baskı, s. 138-139)

Kısacası Hıristiyan düşünüşü ilme düşman olmuştu. İlim o vakit âdeta Hıristiyanlığın mücadeleye giriştiği putperestlikle bir tutuluyordu. Hatta 390 yılında İskenderiye'de 400 bin cilt kitap, yani o devrin bütün ilim ve marifetini içinde toplayan kütüphanenin bir kısmı, piskopos Theophilos tarafından yaktırılmıştı. Hıristiyanlık halk arasında yayıldıkça, ilme karşı alınan bu tavır daha büyük bir şiddet ve dehşet aldı. Mesela bu kütüphanenin yakılmasında yirmi beş yıl sonra meşhur astronom Theon'un kızı matematikçi Hypatia

(370-415), baş piskopos Kyril'in kışkırtmasıyla İskenderiye'de halk tarafından parçalanmıştı.

“Roger Bacon bir gün Oxford'da bir iki ufak ilmi deney yapmaya kalkışınca bütün Oxford, hocaları ve öğrencileriyle ayaklandı. Papazlar, keşişler, öğrenciler Oxford'un sokaklarında cübbelerini sallaya sallaya “gebersin sihirbaz” feryatlarıyla dolaştılar ve bu feryatları Oxford'un sakin ve ağır başlı öğrenci hücrelerini, dershanelerini bir kasırğa gibi dolaştı. Öte yandan Arap eserlerine verdiği önemden dolayı yeni bir suçlama karşısında daha kaldı: Artık muarızları “Roger Bacon Müslüman oldu” diye bağırıyorlardı”. (A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyuna İlim ve Din*, 2. baskı, s. 89-141)

YENİ BİR DİN VE YENİ DEVLET

Luther'in protesto hareketinden sonra hızla gelişen tepkilere karşı Katolik Kilisesi, hayatiyetini korumak uğruna, yeni düzenlemelere koyulmayı, kaçınılmaz bir zaruret olarak görmeye başladı, yani bir reforma yöneldi. Devletleri egemenliği altında tutmanın artık imkânsız olduğu gerçeği karşısında, devletlerle savaşmaktansa, onlarla anlaşmayı uygun buldu.

Nitekim Kilise'nin devletler üzerindeki iddiasından uzaklaşması, bu anlaşmayı sağlamaya yetmiştir. Kilise kendisini yalnız taliplerinin vicdanı üzerinde etkisini sürdüren ve tapınma ihtiyacına cevap veren bir kurum hâline dönüştürmeye yönelince, devletler tarafından kendisine ilgi ve iltifatları hazır buldu. Çünkü insanoğlunun fitratında var olan din ihtiyacı devletlerin de varlığını sürdürebilmeleri için gerekli bir moral unsuruydu.

Hıristiyanlığın, Kilise'nin elinde bu yeni düzenlenişi, içinde bulunan mistik kırıntıların bir kere daha elenmesine sebep oldu. Bu durum Hıristiyanlıkta her nasılsa kalmış bulunan ilahî unsurların biraz daha tüketilmesi demektir. Dini daha akılcı ve laik bir çizgiye

çekmekti. Kilise bu değiştirmeleri artık çekinmeden, hatta isteyerek yapmaya başlamıştı. Çağının akılcı yönde gelişen uygarlığına ve tekniğine ayak uydurmak suretiyle kendini sevimli hâle getireceğine inanmıştı. Aklın ve nefsin reddine uğramamak istiyordu. İnsanların zihin ve ruh konforuna ters düşmemeyi amaç edinmişti. Özellikle aristokrat çevrelerde cazibesini diri tutmaya çok önem veriyordu. Kendisine başkaldıran bir müessese olmaktansa, saygı gösterilen, sınırlı bir kurum olmaya razı gelmişti. Kişiler ve devlet hayatındaki göstermelik ve protokoler mevki yeterli buluyordu. Doğan çocuğu vaftiz etmek, nikâh kıymak, yemin merasimlerinde görünürmek, pazar günlerinde bir değişiklik olsun diye kiliseye gelen iyi giyimli vatandaşlara gülücükler dağıtmak, karşılıklı saygı rolleri oynayarak iyilik ve dostluk tavsiyelerinde bulunmak, müzik şölenleri vermek, ihtiyaç bildiği saygınlığı tatmine yetmiyordu.

Devletlerse bu çerçeve içinde kalmaya karar vermiş kiliseye destek olmayı seve seve görev kabul ettiler.

Devletle Kilise'nin sınırları belirli hâle kavuşmuştu artık. Din kendisine bırakılmış olan bu bağımsız alandan mutluydu. Mal varlığını rahatlıkla işletmesi, çoğaltması, refaha dayalı muhteşem bir saltanatın da devamını sağladıktan sonra mesele kalmamıştı.

Böylece dinin toplum ve devlet üzerindeki sultasını kırmak gayesiyle yola çıkmış bulunan din düşmanı akımların hedeflerine erişmesi yanında, Kilise'nin de yeni amacı gerçekteşmiş oluyordu. Yan yana, çatışmadan, hiçbir çelişkiye düşmeyen iki kurum, laikliğin şemsiyesi altına girmişti. Birbirine minnet duygusu içinde Batılı iki kardeştiler artık. Hem yeni bir din, hem de yeni Batılı bir düzen biçimi gelişmişti, yani ne Hıristiyanlık Rönesans öncesi Hıristiyanlıktı ne de Batılı devletler, eski devletleri gibiydiler. Hıristiyanlık laik devlet modeliyle anlaşmakla, iş gücünü kaybetmiş yaşlı bir baba gibi unutulup bir tarafa atılmaktansa, göstermelik bir saygıyla bayramlarda yanına

gelinip eli öpülen bir baba muamelesi görmeye razı olup yapay kib-rini kurtarmış oluyordu. Devletlerse dinin bu kadarcık saltanatını bile gittikçe törpüleyecek olan bir toplumun yetişmesine vesile olucu pozitivist bir düzene sahipti artık.

BAŞLANGIÇ

Laisizmin tam anlamıyla din düşmanlığına dönüşmesi on dokuzuncu yüzyılda beliren pozitivist ve Marksist felsefenin eseridir.

Gerçi daha önceki dönemlerde laikliğin kavgasını veren birçok düşünce ve siyaset adamlarında, laik düşünceyle dinsizlik birbirine özdeş kavramlar olarak belirmişse de laiklik genellikle kendini Kilise'nin her alana uzanan zalim otoritesine karşı, bir direnme hareketi gibi ilan ediyordu.

Eski materyalistlerle, Fransız İhtilali'ni etkileyen bazı düşünürlerin dışında, Rönesans'tan başlayarak pozitivist düşüncenin temellendiği döneme kadar laik düşünceyi savunan kişilerin büyük bir bölümü, din düşmanı olmaktan çok, Kilise'nin geliştirdiği skolastik düşünceyle mücadele ettikleri görünümünü vermişlerdir. Gerçi skolastik düşünceye karşı çıkan hemen hemen bütün düşünürler her ne kadar birer din düşmanı değil de, düşünce özgürlüğünün savunucusu olarak görünmek istemişlerse de, aslında hepsi, Hıristiyanlığa karşı tereddütleri, şüpheleri, itirazları bulunan kişilerdir. Yani, Hıristiyanî anlamda birer mümin değillerdir. Yalnız Kilise'nin yanlış noktalara

ulaşmış icraatına, Hıristiyanlıkla bağdaşmayan tutumuna, suiistimaline değil, aynı zamanda bizzat Hıristiyanlığa karşı da direniyorlardı. Gerçeğinden saptırılmış olan Hıristiyanlığı, aslına özüne irca etmek gibi bir temel kaygıdan yola çıkmış değillerdir. Kilise'nin sultasını bahane ederek dini inanca karşı çıkmışlardır. Ama bunu açık seçik beyan etmekten çok düşünce özgürlüğünün savunucusu olarak görünmek istemişler; strateji olarak dini değil de, Kilise baskısını reddetmeyi uygun bulmuşlardır.

Doğrudan doğruya dine karşı çıkmanın, o zamanki şartlarda çok güç olacağını biliyorlardı. Çünkü uğradığı sarsıntılara rağmen Kilise hâlâ çok kuvvetliydi, kendine karşı olan dirençleri kırmaya gücü yetiyordu. Nitekim bunun sayısız örnekleri de vardı. Güneşin sabit olduğunu, dünyanın döndüğünü ileri süren Galilei'yi Engizisyon Mahkemesi hem de on yedinci yüzyılın ilk yarısında pekâlâ mahkûm edebiliyordu. Bu bakımdan laik düşünce savunucuları için dine karşı koymak, öyle kolay değildi.

Her ne sebebe dayanırsa dayansın on dokuzuncu yüzyılın pozitivist düşünce hareketiyle kendini ortaya koyan din düşmanlığı ve onun yönlendirdiği laisizm ile daha önceki dönemlerde görülen laik hareketler bazı mahiyet farkları göstermektedir.

Denebilir ki geçen yüzyılda yeni bir kapsam kazanan dinsizlik hareketi daha önceki insan aklını donduran Kilise'nin skolastiğine karşı mücadele veren laik düşünce üreticilerinin geliştirdiği fikir ortamı üzerinde temellenmiştir.

RÖNESANS'IN DÜŞMANLIĞI

Rönesans doğmasaydı ve İslâm'a karşı mücadele yalnız Kilise'nin kontrolünde devam etseydi, ne olurdu? Yani bir uygarlık kuran, bir devlet nizamı olan İslâm dinine karşı, papalığın temsil etmiş olduğu, zengin, nüfuzlu ve gururlu Hıristiyanlık, karşılıklı iki kutup olarak kavgalarını sürdürselerdi dünya nasıl bir istikbal bulurdu?

Eğer bu kavga iki dinin mücadelesi olarak devam etseydi, Hıristiyanlıkla İslâm'ın karşı karşıya çarpışması; halklar arasında bu iki dinin gerçekliği konusunda bir muhakeme ve mukayesenin doğmasına sebep olurdu mutlaka.

Yani papalığın İslâm'a saldırttığı insanlarda, zamanla saldırdıkları dinin hakikatini tanıma fırsatı ve durumu başlayacaktı. Çünkü insanlar, hep sonuna kadar muayyen fikrisabitlerin doğrultusunda kalmayacağından bu Hıristiyanî fanatizm, uyanan ve gelişen insanla birlikte etkinliğini yitirecek, yerini dengeye, akliselim düşünceye bırakacaktı. Papalık cehaletin sağladığı bu dini nüfuzla Müslümanlara saldırtıyordu Hıristiyanları.

Birbiriyle savaşan toplulukların, yekdiğerini tanıma fırsatı bulduklarına ve zamanla bir değişme geçirdiklerine dair tarihte birçok örnek vardır.

İslâm ordularına karşı önceleri çok kanlı savaşlar veren Türklerin, nasıl kısa bir süre sonra bu dinin çekilmiş bir kılıç gibi mücahitleri olduğunu hatırlayalım. Bu durum Avrupa'nın da başına gelebilirdi pekâlâ. Çünkü ortada mukayese kabul etmeyecek kadar büyük fark vardı iki din, iki nizam, iki uygarlık arasında. Eğer Hıristiyanlar serbest bırakılsaydı Kilise'nin ve cehaletin kendilerini bağladığı ve saldırttığı Hıristiyanlıktan, İslâm'ı tanıma fırsatı bulunca vazgeçebilirlerdi. İslâm'ın fethettiği yerlere, insanlığı, adaleti, mutluluğu götürdüğünü daha yakından ve bilinçle görebilirlerdi. Esirlerine uygulanan muamele beyinlerini yıkıyabilirdi. Kendilerine papalığın anlattığı Müslümanlıkla gerçek Müslümanlığın farkını görebilirlerdi.

Kilise, bu tanımaya ve mukayeseye özenle izin vermedi. Kilise'ye haddini bildiren Rönesans'a, İslâm'a karşı daha yeni ve değişik kavgaların disiplinini getirdi.

Hele Hıristiyanlığa biçtiği yeni konum; mistik ve metafizik konulara çizdiği dar sınırla yönelmeyi amaçladığı eşya hâkimiyeti, teknik açılım, İslâm'la olan rekabetinin bel kemiği oldu. Bu yolda o kadar ilerledi ki kendi uygarlığının üstünlüğüne zamanla İslâm dünyasını da şartladı.

İslâm toplumunun girdiği duraklama dönemi, kendi uygarlığının üstünlük propagandasına geniş fırsat ve imkân verdi. Batı uygarlığı, İslâm toplumunda da kurtuluş için alınması gereken bir reçete hâline geldi.

Rönesans'ın attığı temel muvaffak olmuştu. İslâm düşmanlığı, Kilise'nin İslâm'la rekabet edemeyeceği için elinden alınmış, onun da katkısıyla yeni bir dirilmeye, doğuşa geçilmiş, Batı uygarlığı geliştirilmişti.

MACHİAVELLİ'DEN GELEN

Günümüzdeki devlet anlayışlarının hepsini, Rönesans döneminde bulmaktayız. Rönesans döneminde geniş yorum ve disipline kavuşturulan devlet anlayışlarının, yine hemen hepsi eski Yunan felsefesinden kaynaklanmıştır. Antik Çağ'ın felsefesindeki devlet görüşleriyle, Rönesans'ın eylemlerini birleştirerek yeni bir devlet ve hukuk felsefesi ortaya koyan Yeniçağ'ın ilk düşünürü ise Machiavelli (Makyavel) olmuştur.

YENİ DEVLET ADAMI TİPİ

Rönesans ve Reform hareketlerinin oluşturduğu ilim ve din anlayışı, bütün sosyal yapıyı değiştirdiği için, Ortaçağ'ın dini devlet görüntüsü de ortadan kalkıyordu. Bundan böyle Hıristiyan dünyasına hâkim olan Kutsal Roma İmparatorluğu yerine, ulusal vakiadan kaynaklanan devletler zuhur edecektir. Kapitalci ve sömürgeci bir anlayışla kendilerini donatan devletler, başlarında alışlagelmişin çok dışında, yeni yönetici tipleri bulacaktır.

1780 Fransız İhtilali'nden sonra Jean-Jacques Rousseau'nun fikriyle düzenlenen demokrasi düşüncesi ve bu düşünce biçimine bağlı devlet adamı tipinin aslında en belirgin çizgileri, Rönesans ve Reform hareketleri döneminde Machiavelli (Makyavel) tarafından çizilmiştir.

Floransalı Niccolò Machiavelli (1469-1527) tanrıya değil insana dayalı devlet anlayışı getirdi. Ona göre hukuk, töre gibi din de devle-

te bağılı olmalıydı. Macchiavelli'è göre ulusal varlıkta yaşıyan bütün kurumların hiçbirisi için bağımsızlık söz konusu değıildi ve bunlar ancak devlete hizmet eden, onu güçlendiren unsurlar olarak var olmalıydı.

Devlet adamı, devleti ayakta tutmak yolunda bu kurumları kullanmalıydı. Aslanan inanmak değıil, semerelendirmektir. Samimiyet değıil, istismardır. Çünkü insanlar nankör, yalancı ve riyakâr idiler. İyilik ve dindarlık insanlar için birer maskeden ibarettir. Kötülük ve menfaatperestlik insanların şiarıydı. Bu bakımdan halkı yönetecek olanlar halka inanmamalı ve güvenmemeli idiler. Onlara şirin görünmek, onların menfaatine uygun davranıyormuş gibi görünmek, yeterliydi. Halkın inançlarına saygılı olduğı görüntüsü kâfiydi devlet adamı için. Devlet adamı için samimiyet ve sözünde sonuna kadar durmak doğru değıildi. “Dün dün idi, bugün de bugündür.” anlayışı, düsturu olmalıydı devlet adamının. Değıişen şartlara, durumlara hızla itibak etmeli, muayyen prensipler üzerinde ısrarda bulunmamalıdır. Muhafazakâr değıilse değıişken olmalıdır devlet adamı. Sözünde durması değıil, muhatabını ikna etmesi, kandırması önemlidir. Ve asıl niyetini daima gizlemesini bilmelidir. Bir devlet adamı bütün özellikleriyle tanınan, bilinen hiçbir meçhul yanı kalmamış biri olmamalıdır. Daima yeni ve sürprizler beklenmelidir kendisinden ve en önemlisi ondan korkulmalıdır. Korku başkaldırıları önler çünkü. Hem tilki hem aslan olmalı. Tuzaklardan korunabilmek için tilki gibi kurnaz, rakipleri yani kurtları korkutmak için de aslan gibi kuvvetli olmalıdır.

Gerektiğı zaman her kötülüğü yapabilecek kadar yürekli, hesaplı ve güçlü olunmalıdır. Çünkü yaşatılması şart olan kurum, devlettir. Devletin varlığı, bazı kişi ve kurumlara zulüm ve kötülük yapmayı gerektiriyorsa, bunu yapmada tereddüt göstermemelidir.

Asla cömert olmamalıdır devlet adamı. Cömertlik budalalıktır çünkü. Gerekiyorsa cömert gibi davranmalı, fakat asla cömert olmamalıdır. Yoksul devlet adamlarını, hükümdarları, halk sevemez ve ondan korkmaz. Devlet adamı için cömertlik kendi parasını değil, halkın, başkalarının parasını harcamakla gösterilmelidir.

Il Principe (Hükümdar/Prens) adlı eseriyle Machiavelli, denebilir ki, bugüne kadar gelen bütün yönetim biçimleri ve devlet adamları üstünde en çok etkisi olan bir düşünürdür. Machiavelli, devletle, devlet başkanını (prens, hükümdar) birbiriyle özdeş iki kuvvet olarak sayar. Ona göre, devletin başındaki kişi, “devlet benim” diyebilecek kadar güçlü olmalıdır. Gerek devlet gerekse devlet başkanı, sınırsız bir gücü temsil etmelidirler. Bu gücün korunması için, her yol meşrudur. Din, ahlak ve hukuk, hep bu gücün korunmasında birer alet olarak kullanılmalıdır. Bağımsız bir ahlak ve hukuk diye bir şey yoktur Machiavelli’ye göre. Bütün bunlar olsa olsa, ancak devleti güçlü kılmak için var olabilirler. *Devlet, dinin ve hukukun kurallarını yerine getirmek gibi bir görevle yükümlü değildir, aksine din ve hukuk, devlete tâbi olmak, onu güçlendirmek görevindedir, devlet için var olmuşlardır.* Nitekim devletin sınırlarının bittiği yerde din de, hukuk da yoktur ve devletin bittiği yerde, yani devletlerin karşı karşıya oldukları yerde, ancak ve sadece savaş vardır. Devletlerarası bir hukuk ve din söz konusu değildir. Ve devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde hukukun ve dinin hiçbir yeri de yoktur.

Her devleti bir ayrı birim olarak sayıyor Machiavelli. Ve buradan bir “millî devlet” anlayışına varıyor. Onun bu millî devlet anlayışında ferde, bireye, bağımsız bir varlık gözüyle bakılmamaktadır. Birey, ancak ulusal bir düzenin parçasıdır ve hiçbir ayrıcalığı yoktur. Hiçbir kişi için bağımsız bir davranış, hatta düşünüş tabii bir hak değildir. Kişi de tıpkı din ve hukuk gibi, ancak devlet için vardır. Din ve hukuk gerektiğinde, devleti güçlendirmek uğruna nasıl feda edilebilirse fert de aynı şekilde feda edilmelidir.

Aslolan devleti yaşatmaktır çünkü. Devleti yaşatmak onu, güçlü kılmak adına her şeye ve her kişiye, her kötülüğü yapmak, devletin hakkıdır. Bunun için devleti sınırlayan ne bir yasa ne de verilmiş bir söz bağlayıcı olamaz. Yasalar, devletin uygun gördüğü biçimde yorumlanır ve uygulanır. Söz ise her zaman için geçerli bir vaat değildir. Zamana ve şartlara göre yasalar da, sözler de hem değişebilir, hem de te'vil edilebilir. Devletin belli bir kanuna uyması ve devlet adamının verdiği sözde durması, değişen şartlara intibakını engeller. Machiavelli'e göre tarih boyunca büyük işleri, sözünde durmayanlar başarmıştır. Hükümdar ancak kendine yararlı olduğu sürece sözünde durabilir. Fakat bütün bunlara rağmen hükümdar, yani devlet adamı belli prensiplere bağlı ve sözünde duran bir insan olarak tanımlanmalıdır, yaymalıdır kendini. Tıpkı asla cömert olmaması gerektiği hâlde, cömert olarak tanınmasını sağlaması gibi... Sevmek ve sevilme de tehlikelidir, devlet adamı için Machiavelli'e göre. Sevgi bir kuruntudur; çünkü iradeyi engeller. Seviyor gibi davranmak, görünmek yeterlidir. Kısacası aldatmak ve inandırmaktır önemli olan, gerekli olan. Devlet adamı için insanlar güvenilmeye ve sevilmeye layık olamayacak kadar kötüdürler çünkü. Devlet adamı, dinin, hakkın, hukukun, sevginin koruyucusu, temsilcisi, savunucusu değil, milleti idare etmek sanatının ustası olmalıdır.

ÜTOPYA

Çağımızın insanını yöneten devlet görüşleri, düşünce sistemleri hep, Rönesans'la açılan ortam içinde düzenlenme ve gelişme fırsatı bulmuştur. Bir yandan demokrat devlet anlayışının temelleri atılırken, öte yandan sosyalist devlet görüşünün de başlangıcını görüyoruz bu dönemde.

Rönesans'tan sonra büyük sarsıntı geçiren din inancı, toplum hayatındaki ağırlığını kaybedince insanoğlunun kendisine mutluluk vereceğini vehmettiği yeni düşünce sistemlerinin serabı başladı. Yani insan aklının ve hayalinin ürettiği sistemler ileriye sürüldü. Ortaçağ'da mutsuz olduğuna inandıkları insan için yeni, ideal, hayali memleket tabloları çizerek mutluluk çağrısında bulunan fikir adamları belirdi. Çünkü bu kere de ortaya, ortaçağın baskısından bir ölçüde kurtulmuş, ama yine de mutluluğa kavuşamamış, hatta daha çok sarsıntıya uğramış, bunalıma düşmüş bir Avrupa çıkmıştı. Onu kurtarmak istiyorlardı. Kilise imparatorluğu çökmüştü ama onun yerine geçen yeni idareler, Avrupa'ya huzuru ve istikrarı getirememişti. Çoğalan, büyüyen bunalımdı sadece.

Dini reddeden veya en azından toplum üzerindeki eski etkisini azaltan Rönesans düşünürleri, din inancında mevcut bulunan insanlar için önemli bir avunma veya mutluluk kaynağı olan cennet fikrini, öte dünya inancından tecrit ederek âdeta yeniden gündeme aldılar ve bu cennet tablosunu, yeryüzüne taşıyarak, her hangi bir coğrafya parçası üzerinde belirlemeye koyuldular. Bunu yaparlarken tamamen yok edemedikleri din vakıasını cennet fikrini, bir başka hayal ikamesiyle telafi etmeyi düşündükleri açıktır.

Thomas More'un (1478-1535) *Utopia*'sı budur. Bir roman görüntüsü içinde yazılmış olan bu eserde bir devlet görüşü ileriye sürülür. "Hiçbir yerde olmayan" anlamına gelen. *Ütopya*'daki bu hayalî devletin yeri More'a göre Kanarya Adaları'dır.

Rönesans'tan sonra bunalan insanın, huzuru, mutluluğu uzak ve hayali ülkelerde düşleyişinin, çağdan kaçışının bir sembolüdür bu ütopyalar aynı zamanda. Bu düşünürlerin bir devlet görüşüne mekân olarak seçtikleri mevcut olan veya olmayan ada fikri, Batı insanının çoğalan bunalımını, mahrum olduğu dini huzurun acısını vurgular. Düşünürleri bu ada hayalinde, insanlığı kurtaracak bir devlet nizamını tablolaştırırken; sanatçıları da, çağlarından, kötü realiteden kaçışı yansıtmışlardır. Sanatçıların bu kaçış duygularında bir fitrata özlem motifi belirirse de; düşünce adamlarınıninki tamamen daha yoğun bir sapıklığa davet hükmündedir.

Rönesans'tan sonra yetişen ütopyacılar, ortaya attıkları ideal devlet düzeni görüşlerini hep Eflatun'a onun *Politeia* (Devlet) adlı diyaloguna dayarlar. Daha doğrusu bu konuda kendilerinin düşünmeye yönelten bir eser olarak belirir bu diyaloglar. Yoksa aynen Eflatun'u tekrarlamazlar. Zaten eski Yunan düşüncesi, Batıdaki bütün düşünce biçimlerini geniş ölçüde etkilemiş, yeni düşünce çağrışımlarına kaynaklık rolü oynamıştır. Ve bu gidişle de, bundan sonra Batıda belirecek olan daha birçok sistemleri etkilemeye, onlara kaynaklık etmeye devam edecektir. Eski Yunan düşüncesi vahiy

uygarlığını dışında ve karşısında teşekkül etmiş olan bir beşerî sistemler topluluğu için hem vahye istinat eden özden hızla uzaklaştırılmış bulunan Kilise dogmalarına kaynaklık görevi yaparak dini bir felsefe sistemi oluşturmuş hem de bu dogmalardan kurulmuş olan skolastiği yıkmada yani Rönesans'ı kurmada aynı ölçüde rol oynamıştır. Onun için denebilir ki, eski Yunan düşüncesi Batı için ister Hıristiyan ister tamamen din dışı olsun üreteceği her türlü düşünce sisteminde, bundan böyle de başrol oyuncusu olacaktır. Yani Batı'nın yakasını elinden kurtaramayacağı düşünce putudur eski Yunan.

Oysa özellikle çağdaş insan için çok tanrıci bir sosyal çevre içinde gelişmiş bulunan eski Yunan düşüncesi, çok ilkel beşerî dalaletlerin bir arenasıdır. Ne var ki, eski Yunan bu dalaletini yüksek bir kelâm kudretinin imkânlarını kullanarak sergiledi. Onu hâlâ Batı için ve Batıcılar için diri tutan bu diyalektik üstünlüğüdür.

İçinde hakikat olmasa bile beşerî; tarih boyunca üstün diyalektiğe hep itibar edegelmiştir.

Şaşırtıcı ve apıştırtıcı belagatın, yalın hakikatten daha çok alaka topladığı bir gerçektir. Bu bakımdan denebilir ki, eski Yunan düşüncesini günümüze kadar taşıyan sebep, aslında özünde var olan fikri hüviyetten çok, ihtiva ettiği edebi ağırlıktır. Aristo'nun ilk Yunan filozofu olarak Homeros'u sayması, bu gerçeği vurgular.

Nitekim gerek eski Yunan'da gerekse Roma'da gördüğümüz bazı felsefe mektepleri, düşünceyi belagatli bir savunma ustalığı olarak görmüşler, ancak iyi bir belagatle savunulan düşünceye hakikat gözüyle bakılmasının geleneğini kurmuşlardır.

Bir yandan üstün belagete, öte yandan da olağanüstünlüklere insanoğlunun gösterdiği fitri eğilim, Batılı için eski Yunan düşüncesini değişmez ve tükenmez bir kaynak yapmıştır.

Din gerçeğine karşı çıkan Rönesans düşünürleri, insandaki bu olağanüstülüklerle gösterilen eğilimleri kandırıcı bir diyalektikle, yine eski Yunan'a dayanarak gündeme getirirken yani bir ütopya oluştururken, aslında insanlığı bir maceraya daha sürüklüyorlardı. Oluşu din ve felsefe arası bir görüşle dengeleyerek yorumlamaya çalışan antik çağ Yunan düşünürü Hesiodos'un (MÖ 700) oluşu bir kaos ve o dönemi ise bir altın çağı sayan ve mutluluğa erişmek için yeniden o altın çağa dönmeyi gerekli gören düşüncesi, ütopyacıların da rüyası olmuştur. Ne var ki Hesiodos'un çok tanrılı din anlayışı ile serbest düşüncüyü birleştirme çabası Rönesans ütopyistlerinde esasta dine başkaldırdıkları hâlde dindeki cennet olgusundan yararlanarak ortaya attıkları hayalî bir mutluluk ülkesi şeklinde hortluyordu. Yani ütopyistler hem dine karşı çıkıyorlar hem de dini unsurları bilhassa cennet fikrini kendi ütopyalarında bir malzeme olarak kullanıyorlardı. Hayalî bir adada hayalî bir devleti ve onun mutlu insanlarını anlatıyorlardı. Dinle felsefe arası bir dengeleme karakteri bakımından bu yeni bir Hesiodosculuk yani "yeni bir altın çağ özlemi" fakat üzerinde tartıştıkları devlet görüşü bakımından da yine bir Eflatun dedikoduculuğuydu ve sosyalist anlayışın temelleri atılıyordu.

ÜTOPYACI

Eflatun, devlet adamı için ki buna yargıçlar ve askerler de dâhildir, özel mülkiyeti ve aile düzenini yasaklıyordu. Ona göre bir devlet adamının kendisini bütün varlığıyla ve en adil şekilde toplumuna ayırabilmesi için, mal edinmek ve çoluk çocuk sahibi olmak gibi bağların dışında kalması gerekliydi.

Eflatun'un bu görüşü ütopyacıların devlet anlayışlarına bir temel olmuştur. Thomas More, Eflatun'un yalnızca devlet yöneticileri için ileri sürdüğü bu görüşünü, bütün toplum için şart görmüştür. More'un *Ütopia* adlı romanındaki ideal devlet düzeninde, vatandaşlar için özel mülk edinmek yasaktır. Özel mülkiyeti her türlü kötülüğün, hırsızlığın, adam öldürmenin sebebi olarak görür. *Ütopya*'da, bütün vatandaşlar üretime katılmak zorundadır. Üretime katılmak, herkes için iki yıl süren, askerlik görevi gibi bir yükümlülüktür. Eflatun'un üretimin artırılması için vatandaşların mülk edinmesini şart görmesine karşılık More, üretim artışının özel mülkiyeti kaldıran bir eşitlik düzeni içinde sağlanacağını ileriye sürer.

Aileler, oturdukları evi bile, on yılda bir katılacakları kura sonunda değiştirmek zorundadırlar.

Dünya nimetlerini herkese eşit olarak dağıtmayı öngören More'un *Ütopya*'sında, aile kurmaya, evlenme bağına izin vardır. Oysa Eflatun bunu da yasaklamıştır. More'da bir defaya mahsus olmak üzere boşanma hakkı da vardır. Evlenecek olanlar, sağlıklı olduklarını ispatlamak adına çıplak vücutlarını üçüncü bir kişiye göstermek zorundadırlar.

Ütopya'da para yoktur, değiş tokuş vardır. Dış alışveriş için madenler kullanılır. Günlük çalışma saati, 6 saat olarak belirlenmiştir. Ağır işler, savaş esirlerine veya ölüm cezasına çarptırılmış kölelere yaptırılır. *Ütopya*'da yirmi iki kişiden oluşan her ailede iki de esir vardır.

Ütopya'da yaşayan vatandaşlar, herhangi bir dine bağlı olmak zorunda ve mevkiinde değildirler. Dinlerin birbirine üstünlüğü asla söz konusu da edilmemiştir. Tam bir laik anlayış vardır.

İtalyan ütopyacı Tommaso Campanella, *Civitas Solis* (Güneş Devleti) adlı eserindeki ideal devletinde, en koyu devletçiliği anlatır. Buradaki vatandaşların özel mülk edinme hakkı olmadığından başka, kendilerine ait eşleri ve çocukları da yoktur. Hepsinin sahibi devlettir bunların, her şey ortaklaşa olarak kullanılır. More, nasıl bütün kötülüklerin kaynağını özel mülkiyette görüyorsa, Campanella da ailede görüyordu. Devlet müdahalesini her alana uzatan *Güneş Devleti*, bir ailevi bağlılık belirtmeyen birleşmeler bile, iki kişinin karşılıklı rızasına değil, devletin kararına bağlıdır. Çocuklar devletin olduğu için devlet, çocukların sağlık ve yetenek bakımından ideal bir nesil olmalarını sağlamak adına kurduğu aşk bakanlığı (mor) aracılığıyla cinsi hayatı da kontrolü altında tutmaktadır. *Güneş Devleti*'ndeki diğer önemli bakanlıklar, biri askerlik ve savaş işlerini yürüten *pon* (güç), diğeri ise din ve eğitim hizmetlerinden sorumlu *sin* (bilgelik) bakanıdır.

Campanella'nın ütopyasında çalışma saatleri günde 4 saat olarak kabul edilmiştir. Bu, Eflatun'da 8, More'da ise 6 saattir. More sonunda

asılarak öldürüldüğü hâlde, uzun yıllar İngiltere’de başbakanlık görevini de yürütmüş bir düşünür olmasına rağmen Campanella, 30 yılını Napoli zindanlarında geçirmiştir. More’un özellikle dış politika görüşü, VIII. Henri’nin kızı Elizabeth’le birlikte İngiltere’de âdeta gelenekleşmiştir. Campanella’nın ise sosyalist görüşleri ilk defa 1639’da Cizvit papazları tarafından Paraguay’da gerçekleştirildi. 1767’ye kadar, yüz otuz yıl kadar, yani İspanyolların müdahalesine kadar, bu görüşler devlet nizamı olarak uygulandı.

BİR ÜTOPYACI ŞEYH BEDREDDİN

Ütopik düşüncelerini, İslâmî bir görüntü içerisinde vermeye çalışan ve bazı toplumcuların üzerinde önemle durdukları bir isim de Simavna kadısı olarak bilinen Şeyh Bedreddin'dir.

Özellikle Batı'daki ütopyacılar önce yaşamış ve fikirlerini yaymış olması bakımından, ona önem verirler.

Şeyh Bedreddin (1357-1420), Edirne yakınlarındaki Simavna kasabasında doğmuş, rivayete göre bir ara Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Musa Çelebi'ye kazaskerlik yapmış, daha sonra tahta geçen Mehmet Çelebi zamanında İznik'e sürgün edilmiş, taraftarlarının devlete karşı çıkardıkları bir isyan sonunda da devrin ileri gelen bilginlerinden kurulu bir heyetle münazara ve münakaşa imkânı verilerek davasının bâtil olduğu ispat ve tasdik edildikten sonra kendisinin de iştirak ettiği mahkeme kararına uyularak idam edilmiştir.

Şeyh Bedreddin de diğer ütopyacılar gibi özel mülkiyeti reddeder. O, bu düşüncelerini İslâm inancına göre bütün mal ve mülkün Allah'a ait olduğu itikadına bağlar. Şahısların mülk edinmesini Allah'a ait

olan mülke tecavüz sayar. Bunu diğer insanların mülkten eşit ölçüde yararlanmasına bir engel görür. Bütün malı mülkü herkesin eşit ölçüde kullanmasını, ortak olmasını savunur. Kişinin servetini toplumun çalınmış hakkı olarak görür ve toplumu bu haklarını zorla almaya çağırır. Bu bakımdan diğer ütopyacılar da soyut bir fikir olarak beliren mal ortaklığı anlayışı Şeyh Bedreddin'de aynı zamanda eylemci bir hüviyete bürünür. Nitekim onun düşüncesine bağlı olanlar yer yer devlete karşı isyanlar çıkarmışlar, halkın malını yağmalamaya koyulmuşlardır.

Şeyh Bedreddin'de bu ortaklık anlayışının dışında kalan sadece aile olmuştur. Nikâhlı kadınları ortaklığa dâhil etmemiştir. Şeyh Bedreddin'in üzerinde çalışanlar, onun bu evlilik bağına karşı çıkmamasını, toplumun bu konudaki hassasiyeti ile izah ederler. Yani Bedreddin aslında kadınları ortaklığın dışında sayarken, bunu düşüncesinin tabii bir uzantısı olarak değil, topluma karşı bir taviz olarak vazedmiş gibidir.

Toplum içinde huzursuzlukların, karışıklıkların sebebi Bedreddin'e göre, dinlerdir ve özellikle din adamlarıdır. Onun için dinlerin toplum hayatından uzak tutulması lazımdır. Bu noktada tam bir laiktir Bedreddin. Dini devletten ayırdıktan başka fert üzerindeki etkisinden de soyutlamak ister. Dinlerin ortadan kaldırılmasını teklif etmez ama dinin insanı, toplumu ve devleti etkilemesine karşı çıkar. Ona göre zaten dinler arasında hiçbir fark yoktur. Müslümanlıkla, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik arasında hiç fark görmez ve bir ayırım yapmaz. Dinler arasındaki farkları, aykırılıkları din adamlarının menfaatleri adına geliştirdiklerini, uydurduklarını ileri sürer. Ona göre, herkes tanrıya tapınmaktadır ve bu tapınma duygusunun özü bakımından aralarında bir fark yoktur. Sadece şekil farkları vardır. Bu şekil farkı ise, üzerinde durulmayacak kadar önemsizdir.

Bedreddin'e göre ruh diye bir şey de yoktur. Ruh, maddenin tabiatında bulunan güçlerdir, bir ayrı fakülte değildir. Yani gerçek varlık maddedir. Melek insanın iyiliğe yönelik olan maddî gücü; şeytan ise, yine insanın kötülükleri işleyen maddî gücüdür. Ayrıca bir melek veya şeytan diye varlıkları yoktur. Her şeyin aslı madde olduğuna göre, Bedreddin'in inancına göre öldükten sonra dirilme de yoktur. Vücut zerrecilerinin dağılmasından sonra tekrar toplanmasını bilimin verilerine aykırı bulur. Cennet, cehennem de yoktur. Cennet iyi şeylerin, cehennemse kötülüklerin bir sembolü olabilir ancak ve bir hayal mahsulüdürler Bedreddin'e göre.

Şeyh Bedreddin'in devlet anlayışı bugünkü anlamıyla sosyalist bir öz belirtmektedir. Birçok yanılla ama onda ayrıca yine bugünkü anlamda laik demokratik unsurlar da var. Dinle devleti birbirinden ayrı tutuyor, seçime dayalı bir hükümet şekli öneriyor. O günkü devlet düzenine baş kaldırması, ordu teşkilatına, yeniçeri kuruluşuna, medreseye, tekkeye bir zorbalık kurumu olarak bakmasıyla, diğer ütopyacıların hiçbirinde görülmeyen bir ihtilalci olarak beliriyor Şeyh Bedreddin. Diğer ütopyacılar, düşündükleri devleti, fikir olarak vazetmişler, hayalî bir ada üzerinde varsayıp anlatmaya çalışmışlar, fakat bunun gerçekleşmesi yolunda bir eylemci olarak zuhur etmemişlerdir. Thomas More, VIII. Henry'e başvekillik yaptığı hâlde düşüncelerinin bir devlet düzeni olarak uygulaması hususunda önemli çabalar göstermeye koyulmadı. Sonunda gerçi asılarak öldürüldü ama bu ölümü, fikirleri yüzünden değil, koyu bir Katolik olması sebebiyle idi. Oysa Şeyh Bedreddin'in idamı taraftarlarının çıkardığı isyan yüzünden olmuştur.

Bazıları Şeyh Bedreddin'i bu eylemci yanı dolayısıyla diğer ütopyacılarından üstün tutarlar. Ayrıca ütopyasında köleliği de kaldırmış olması bakımından da daha ilerici sayarlar.

Bilindiği gibi Eflatun, Devlet’inde köleliği bir vakıa olarak benimsiyor, More ise yirmi iki kişiden oluşan, ütopyasındaki aile birimleri için ikişer köleyi ağır işleri gördürmek üzere görevli kılıyordu.

Şeyh Bedreddin’in yüzyıllarca unutulduktan sonra birdenbire tekrar tanınması, yerli sosyalistlerin çabası sonunda olmuştur.

Şeyh Bedreddin birkaç basit teklifi dışında, bir mütefekkir olmaktan ziyade, İslâm düzenine itirazları, retleri inkârları olan bir kavga adamı hüviyetindedir. Ruhunu, manayı reddeder ve bütün kıymeti maddede bulur. Batıl yönünden bile olsa hiçbir mistik espriye malik değildir. Mesela tasavvuf, bazı sapık düşünceli fikir ve sanat adamları tarafından fikirlerini örgütlemelerinde bir araç olarak hep kullanılmış olduğu hâlde Şeyh Bedreddin’de bu çarpıtma bile yoktur. O toptan inkâr yolunu seçmiş bir kavga adamıdır. Bu uğurda da başını verdi. Bu konuda dehşetli bir direnç göstermiştir. Kaçmaya ve fikirlerini, isyanını saklamaya, af dilemeye asla yönelmedi. Taraftarlarının çıkardıkları isyan bastırılıp da, öncülerini idam edilirken o da, sürgün bulunduğu Serez’den kalkıp, kendi ayağıyla hükümet merkezine gelmiş, teslim olmuştur. Çelebi Sultan Mehmet, onu huzurunda bulunca şöyle sorar:

– Seni rengi sararmış görüyorum, nedendir?

Şu cevabı alır:

– Güneş de batarken sararır!

BATI UYGARLIĞI NEDEN YOLA ÇIKMIŞTIR?

İçeriği ve tarihî seyri şu gerçeği ortaya koydu:

Rönesans, Batı'nın İslâm'dan intikam alma hamlesidir.

Rönesans öncesindeki düşmanlık daha çok din ayrılığına dayandırılan duygusal ağırlıklı bir düşmanlıktı. Haçlı Seferlerini papalığın düzenlemesinden de anlaşılacağı gibi bu düşmanlığın temelinde din ayrılığı vardı ama papalık, bu seferlerle yalnızca Hıristiyanlığı korumaya değil; din koruyuculuğu adı altında Hıristiyanlık âlemini papalığın çevresinde kenetleyerek siyasi hâkimiyetini de diri tutmayı amaçlıyordu. Onun için Haçlı Seferlerine dinin alet kılınarak siyasi sultanın devam ettirilmesi çabası gözüyle de bakılabilir.

İslâm'ın ortaya çıkışıyla birlikte geniş bir coğrafyaya yayılması; bir yandan Doğu Roma'ya öte yandan İspanya'nın fethiyle Avrupa'nın içlerine dayanması, papalığın güdümündeki bu düşmanlığın başarı sağlayamadığını ortaya koyarken, papalığın hâkimiyetini kırmak yolundaki yeni hareketlerin kuvvet kazanmasına da yardımcı oluyordu. Bu hareketler, Kilise'ye karşı bağımsız devlet hareketleriyle, iç içe gelişen yine Kilise'ye karşı reformist fikirlerle

birlikte, Rönesans hareketi, bir yanıyla varlıklarını İslâm dünyasına borçlu gibidir.

Rönesans, İslâm düşmanlığını Kilise'nin elinden alarak; bunu yalnız bir din düşmanlığı değil, aynı zamanda bir uygarlık kavgası hâline getirdi. Yani Rönesans İslâm'ı yenebilmek için Hıristiyanlığın kâfi gelmediğini görmenin ve bütün Batılı güçleri bu kavga için imdadına çağırmanın adıdır. Neydi bu Batılı güçler? Eski Yunan ve Roma uygarlığıydı. Yani Rönesans'la birlikte Batı, İslâm'la köklü bir mücadele için, kendi uygarlığının köklerini dirilterek devreye sokuyordu. Buna ek olarak bir de İslâm'ın o devirde ulaştığı teknik ve ilmi seviyeyi Batılılaştırarak alıp kendi yapısına adapte ediyordu. İslâm uygarlığının kaynağı İslâm dini olduğu hâlde, Batı uygarlığının temeli Hıristiyanlık değildi. Beşerî müdahaleler ondaki ilahî özü zaten parçalamıştı. Nefsin ve aklın denetimine açık bir din olmuştu Hıristiyanlık. Yalnızca beşerî din ihtiyacını karşılamaya aday, bir avutma ve oyalama müessesesi hâline gelmiş; bir dünya görüşü, bir nizam olma özelliğini yitirmişti. Nitekim Roma ister istemez Hıristiyanlığa teslim olurken, bir yandan da kendisi Hıristiyanlığı teslim almış, onu nizam anlayışından tamamen tecrit etmişti. Roma aklının ve gururunun nizamını rakipsiz görüyordu. Hıristiyanlığa kendi nizamının dışında ancak vicdani bir alan bırakmıştı. Papalığın zamanla Avrupa'nın en güçlü kurumu hâline gelmesi, Hıristiyan âlemini sultasının altına alması, Avrupa'nın içine girdiği duraklama devrinden kaynaklanmaktadır. Yoksa Hıristiyanlığın zamanla bir dünya görüşü, bir devlet nizamı hüviyeti kazanmasından değil. Papalık, Batı âleminin içine düştüğü bunalımdan yararlanarak; siyasi kargaşalıkları lehine kullanarak, derebeylerin zulümleri karşısında manevi bir sığınak rolü oynayarak, bazı etkili ve nüfuzlu güçleri arkasına almayı başararak, zamanla otorite hâline gelmiştir. Bu imkân ve fırsatları hızla değerlendiren papalık, zamanla yerine geçtiği Roma'nın gururu ve merasimlerini kendine mal ederek, en güçlü kralları bile baş

eğmeye mecbur bırakan bir nüfuz kazandı. Fakat bu kesin otoritesi, yayılan ve hızla büyük bir uygarlık kuran İslâm karşısında tutunabilmesine yetememişti. Haçlı Seferleri, yenilgilerine ve otoritesinin sarsılmasına vesile olmuştu.

Rönesans bu kavgadan papalığın başarısıyla çıkamadığı gerçeğini görmenin ve İslâm dünyasıyla kesin bir hesaplaşmaya girişmek için kadim silahlarla donanmanın ve dini ise sadece yardımcı unsurlardan biri olarak değerlendirmenin temellerini atmıştır. Bundan sonraki düşmanlık artık, yeni bir doğuşun yani yeni bir uygarlık doğuşunun gölgesinde yürütülecektir. İslâm uygarlığı, karşısında yeniden şekillendirilen Batı uygarlığını bulacaktır. Batı, düşmanlığını yalnız dinine bırakmayacak, uygarlığına nakşedecektir.

DİN DIŞI UYGARLIK

Hıristiyanlık özünde mevcut olmayan devlet görüşünü; Patristik ve Skolastik dönemlerde telafi ederek Roma'yı yeryüzünde tanrısal devlet düzeninin merkezi yapmakla Kutsal Roma İmparatorluğu ile (*Sacrum Imperium Romanum*) aslında tam anlamıyla laik bir mertebeyi belirten Hıristiyanlığın antik Yunan uygarlığından adapte ettiği fikirlerle, özüne bir devlet anlayışı kazandırmaya çalışmıştır. Aslında kazandırılan bir devlet anlayışı değildi. Çünkü Kutsal Roma İmparatorluğu'nun geliştirdiği dogmatizm, bir devlet anlayışı, bir yönetim biçimi vazetmiyordu. Halkı Hıristiyan olan ülkelere, Kilise'nin baskısını getiriyordu sadece. Dogmatizmin düzenli kanunlara bağlanmış ekonomik, sosyal ve siyasal bir görüşü yoktu. Feodal bir düzenin varlığı ve devam etmesi sosyal ve kültürel hayatı kontrolünde tutması ve Hıristiyan ülkeleri kendi şemsiyesi altında toplaması Kilise'nin bir devlet görüşüne sahip olduğu anlamına gelmemelidir. Onun, Yunan düşüncesinden devşirdiği ve buna devlet görüşü süsü verdiği fikirler, sırf Kilise'nin sultanını pekiştiren diyalektik parçacıklarından başka bir şey değildir. Aslında Kilise kendi dogmalarının geliştirdiği bu diyalekt parçalarını çelişmez bir bütünlüğe bile kavuşturamamıştır. Mesela bir döneminde makbul saydığı

bir görüşü, bir fikir parçasını, bir başka dönemde küfür sayacak ve savunucularını cezalandıracak, ateşte yaktıracak kadar değişken, tutarsız, disiplinsiz belli kanunlara bağlanmamış bir özellik göstermiştir Kilise, bütün Ortaçağ boyunca.

Kilisenin davası, Hıristiyan ülkelerin neye mal olursa olsun kendine bağlı kalmasıydı. Bunu ise ne kalplerin kazanılması ne de hukuki müeyyideler yoluyla sağlamış değildi. Korku, baskı ve zor yoluyla hâkimdi Hıristiyan dünyasına.

Rönesans'ı da, Reform'u da başlatan birçok sebeplerle birlikte asıl temel sebebin, doğrudan doğruya Kilise'nin belli ve düzenli bir dünya görüşü hassasiyetine dayanmayan hüviyeti ve buna rağmen zor yoluyla sağladığı hâkimiyet olduğunda âdetta ittifak vardır.

Nitekim Kilise'yi reddetmekle işe başlayan bu hareketler, Hıristiyan dünyasında hızla, bir kamuoyu oluşturmuş, yeni ve din dışı bir uygarlığın kurulmasını gerçekleştirmiştir.

Bugünkü Batı uygarlığı ve teknolojisi içinden dini kovmuş bulunan bu gelişimini, Kilise dogmatizmine bir reaksiyon olarak beliren Rönesans'a borçludur. Rönesans'la beliren bütün fikir hareketlerinde gördüğümüz devlet ve hukuk anlayışları yine Kilise'nin dogmalarında mevcut olmayan bu anlayış boşluğunu cevaplamak ihtiyacından doğmuştur. Ve bütün bu anlayışlarda rastladığımız akılcılık, maddecilik, müspetçilik, insançılık gibi nitelikler aslında hep Ortaçağ skolastiğine duyulan sonu gelmez nefret dolayısıyla dini, hayattan tecrit etme duygusu ve düşüncesiyle ilgilidir.

Batı'da görülen ruhçu mistik görüşlerde bile, dini hayattan kovma çabası gizlidir. Bu çaba Batı'nın düşünme temelini yerleşti. Bütün ruhçu düşünme sistemlerinde dahi Batı, aklının fitnesini kendine rehber yapmıştır. Onun ruhçuluğu da aklının ve hayalinin spekülasyonudur Rönesans'tan beri.

İSLÂM'A KARŞI

Rönesans da, Reform da aslında dini, hayattan kovma eylemidir, dedik. Bu din acaba hangi dindir?

Bu hareketlere bakarak hayattan kovulmak istenen dinin, Hıristiyanlık olduğunu hemen söyleyebiliriz. Çünkü Rönesans ve Reform, Kilise skolastiğine karşı Avrupa'nın en eski medeniyeti olarak kabul ettiği putçu Yunan düşüncesinden kaynaklanarak geliştirdiği bir başkaldırma hareketidir.

Gerçi skolastik dönemin dogmalarına da kaynaklık eden eski Yunandı ama, Rönesans devri kuramcılarına göre, Kilise babaları bu kaynağı kendi çıkarları doğrultusunda istismar etmişlerdi ve asıl kaynaklara dosdoğru dönüşü şimdi kendileri gerçekleştiriyordu. Oysa gerek Rönesans devrinin kuramcıları, gerekse daha sonra gelen düşünce adamları, bir bakıma aynı şeyi yapmışlar; eski Yunan düşünürlerinin fikirlerini kendi anlayışlarına göre yorumlamışlardır.

Eski Yunan uygarlığı Batı'nın her döneminde asla vazgeçemediği ve düşünce sistemlerine mesnet yapmaya çalıştığı bir "ata uygarlığı" olarak yaşamıştır. Skolastik dönem de, Rönesans da, yakın çağlar da eski Yunan'ı kendilerine hep kaynak tanımışlardır. Birbirini gerek nakzeden gerekse tamamlayan dönemler ve felsefi sistemler, kendilerine tarihî temelleri hep Yunan düşüncesinde aramışlardır.

Batı'nın küfründe de, inancında da, Yunan felsefesinden etkiler vardır ve eski Yunan'dan ta günümüze kadar Batı'nın geçirdiği bütün inanç ve fikir istihalelerinin özünde de bir Doğu düşmanlığı mevcuttur. Batı'nın bu Doğu düşmanlığı, sonraları da doğrudan doğruya İslâm düşmanlığına dönüşmüştür. Skolastik dönem İslâm düşmanlığının korkunç fikrisabitlerle donatıldığı bir dönemdir. Düşmanlık fanatik bir hüviyete büründü bu dönemde. Haçlı Seferleri bunun tezahürlerinden sadece biridir. Skolastik dönem Batı için İslâm düşmanlığını değişmesi mümkün olmayan bir inanç olarak geliştirdi. O kadar ki Rönesans, skolastik döneme bir başkaldırma olduğu hâlde İslâm düşmanlığında skolastik dönemin bu mirasını aynıyla devraldı; hatta devralmaktan öte bu düşmanlığı yeni güçlerle takviye etti.

Denebilir ki, Rönesans aslında Hıristiyanlığı hayattan kovmaktan öte gelişen İslâm hareketine karşı Avrupa'nın kendi kendini yeniden gözden geçirmesi, İslâm'la daha kesin ve keskin bir hesaplaşmaya yönelmesi hareketidir. Çünkü artık skolastik dönemin dogmaları, İslâm karşısında durabilmek ve bu gelişmeyi önleyebilmek gücünden tamamen yoksundu. Bir ucuyla İspanya'dan Avrupa içlerine yol arayan, öte ucuyla da Doğu Roma'yı ortadan kaldırarak Avrupa'yı zorlayan İslâm'ın yayılması, mevcut Kilise'nin karşı koyuşuyla önlenemeyecekti. Bu gerçek, Avrupa'yı dehşete düşürüyordu.

İşte Rönesans'ı hazırlayan asıl sebep budur. Yani Avrupa'nın nefis müdafaası olarak kendilerini baştan başa işgal edeceğinden korktuğu İslâm hareketine karşı, mevcut inanç statüsünün yetersizliğini görüp yeni güçlerle kendini takviye etmesi hareketidir Rönesans. Kilise İslâm'ın karşısında duracak diriliği kaybetmişti. Kilise artık çürümüş her türlü gelişmeye karşı çıkan tutucu ve zalim bir kurum hâline gelmişti. Kilisenin etrafında toplanan güçlerle Kilise'nin taktik ve stratejisiyle İslâm önlenememiş, hatta her defasında Kilise hezimete uğramıştı. İslâm'a Kilise ile karşı koyma imkânsızdı artık.

Bu imkânsızlığı anlayan Batı, kiliseyi ön saftan çekerek yeni güçlerle karşısına çıkıyordu İslâm'ın.

NASIL LAİKTİ BATI

Laiklik; dini siyasete ve siyaseti de dine müdahale ettirmemek Lesası üzerine kurulmuştur. Laik devletle kanunların dini esasa göre düzenlenemeyeceği gibi; dini hayatın ve teşkilatın da, siyasetin yani hükümet kadrosunun içinde yer almaması esas olmuştur Batıda. Dolayısıyla laik devlet, dini siyasete alet etmemeyi ve siyasetin de dine alet kılınmamasını düstur edinmiştir. Batıda laiklik böylece, belirli bir anlamı olan yani farklı yorumları bulunmayan bir devlet anlayışı mahiyetindedir. Bu laiklikte din ile siyaset birbirinden ayrılmış olduğu için, birinin ötekine müdahalesi de imkânsız hâle getirilmiştir.

Laik devletlerde dinî hayatı ve ihtiyaçları din otoriteleri düzenler ve cevaplar. Bu hizmetleri gerçekleştirmek için kendilerine mahsus örgüt ve geleneklere tâbidirler. Bu özgürlükleri devletin garantisi altındadır.

Laik devlette devletin dine müdahalesi yoktur ama din bir saldırıya, hakarete uğradığı zaman devlet devreye girerek bunun sorumlularını cezalandırır. Din bir kamu kurumu olduğu için devlet, bu kurumun çalışmalarına kendini yardımcı sayar, önündeki engelleri kaldırmayı

görev bilir. Bu sebeple laik devlette dine karşı olan hareketleri devlet göğüslemektedir. Onun için laik devlette her dine karşı tecavüz, kendisini devletin kanunları karşısında bulur. Düzenlen sorumlu olan devlet, dini düzenin ve onun kurumlarının da bekçisidir.

Bir ülkede din düşmanlığı cezalandırılmıyorsa veya o ülkede bizzat devlet din düşmanlığı ya da istismarcılığı yapıyorsa, o ülke Batı ölçülerine göre laik değildir. Dinî eğitim kısmen de olsa engelleniyorsa, ibadethanelerin dokunulmazlığına uyulmuyorsa, dini törelere ve ibadetin geleneğine müdahale ediliyorsa, dini amaçla kurulan müesseselere izin verilmiyorsa, mevcutları kapatılıyorsa, dini yayın ve propagandalar yasaksa o ülkede laiklik yoktur Batı'ya göre. Böyle bir ülkenin adı laik olsa da kendisinin laik sayılması mümkün değildir. Tıpkı adı Cumhuriyet bile olsa o ülkede eğer serbest seçim uygulanmıyorsa o devletin tam ve kâmil anlamda cumhuriyet sayılamayacağı gibi. Eğer fikir hürriyetine yer verilmemişse o ülkenin yönetimine demokrasi denemeyeceği gibi.

Batı'da laisizm demokrasinin kopmaz bir parçası sayılmıştır. Laisizm bilimsel hüviyetine uygun bir biçimde uygulanmadığı ülkeleri Batılı anlayış demokrasiye aykırı sayar. Batıcılık, demokrasiye de laisizme de ters düşmemekle olur.

BATI LAİSİZMİ

Laik devletler, dinî hükümlerle amel etmez. Kanunlarını kendi yapar. Yargı ve icra organları dinin etkisi dışında teşekkül eder.

Laik devlette din, kesinlikle devletin denetimi altında değildir. Dinî kurumlar ve din görevlileri asla devlet memuru ve devletten sorumlu değildirler. Ayrı, bağımsız bir kuruluş olarak çalışırlar; yönetimleri, töreleri kendine aittir. Okulları ve vazifeleri üzerinde bir devlet kontrolü yoktur. Ancak talepleri doğrultusunda devletin kendilerine yardımcı olması söz konusu olabilir. Laik devlette, bağımsız olan kiliseye ve din adamlarına gerekli yardım ve saygıyı devlet, seve seve gösterir. Laik devlette, devlet ve devlet adamları inanmamış olsalar bile, kiliseye karşı bir saygı yarışı içindedirler. Vatandaşlarının moral ihtiyacına cevap veren bir kurum olduğu için kiliseyi desteklemeyi bir devlet görevi gibi yerine getirirler.

Laik devlette dinsizlik bir suç değildir. Her türlü inanış serbestçe yayını, propagandasını yapabilir ama bu propaganda, katıyen diğer inanışları aşığılama biçiminde olamaz. Bu bakımdan Kilise'ye inanmayanlar bile, onu kötüleyemezler. Görevlilerine, inananlarına hakarete bulunamazlar. Yani Kilise'ye hakaret suçtur laik devlette.

Laisizm, devleti Kilise'nin sultanından kurtardığı gibi, Kilise'yi de ka-
tiyyen kendi sultanı altına almaya yeltenmez.

Devletle din birbirinden öyle ayrılmış, birbirinin alanına girmeme-
ye öyle özen gösterir ki, laik devlette politika yarışında da kimseler
dini ve dini duyguları istismara kalkamaz. Batı'da dini siyasete alet
etmek gibi bir suç işlendiği görülmemiştir bu yüzden. Din, bir devlet
kurumu veya devletin kontrolünde yürüyen, yani devletin icraatına
bağımlı bir kurum olmadığı için devleti eline geçirmek isteyen si-
yasal kuruluşlar veya kişiler, dini kendi menfaatleri doğrultusunda
kullanmaya imkân bulamazlar. Dinî kuruluşlar devlete bağımlı ku-
ruluşlar olmayınca, dinin siyasete alet edilmesi kendiliğinden orta-
dan kalmıştır laik devlette.

Öyle ya, dinin siyasete alet edilmemesi için iki yol vardır. Biri, doğ-
rudan doğruya dinin bir devlet nizamı olarak kabulü ve bütün sosyal
ve siyasal hayatı dini esaslara göre düzenleme –ki bu istismar değil,
bir yönetim biçimidir– diğeri ise, dini devletin yönetimi altında tut-
mamak. Batı, bu ikinci yolu seçmiştir. Onun için ne din, siyaseti alet
etmektedir ne de siyaset dini istismara yönelmiştir Batı'da, yani laik
devletlerde.

LAİSİZMİN ADIMLARI

Laisizmin toplumumuzu etkilemesi, beyinleri değiştirmesi bir anda olmamıştır. Batı'ya ayak uydurmaya başlamamızla birlikte yavaş yavaş, adım adım bastığı yeri bile bile gelmiştir laisizm.

Batı karşısında apışan, şaşırان Tanzimat aydını, “ne yardan ne serden” geçiyor; hem Batılılaşmayı şart görüyor, hem de manevi değerlerimizin korunmasını istiyordu. İslâm ahlak ve faziletinin savunucusudur Tanzimatçı. Ama bununla birlikte Batılı bir düzen anlayışından yanadır. O, Batı düzenini, Batı uygarlığının özel bir realitesi olarak idrak edemiyordu. Bu düzeni beşeriyetin ulaştığı tabii bir doruk olarak görüyordu. Bizim bu noktaya neden varamadığımızın esefi içerisindeydi.

Tanzimatçıların en muhafazakârları, yani İslâmiyet'e en saygılı olanları bile Batı'nın düzenine hayrandır. Onu, İslâm uygarlığının düzen biçimine aykırı görmemiştir. Hatta Batı uygarlığının, İslâm'dan yararlanılarak geliştirildiği inancındadır. “Avrupalı medeniyeti bizden almıştır.” düşüncesinden kalkarak Batı uygarlığını “Müminin kaybolmuş malı” saymışlardır. Onların ticari alışverişlerindeki doğruluklarından, işlerine yalan dolan karıştırmadıkların bahisler açarak, bütün bu faziletlerin gerçekte İslâm'a ait olduğunu, İslâm'dan alındığını söyleyerek propaganda etmişlerdir.

Bunlar, bizde laik bir toplum oluşturmanın merhaleleridir hep.

“Batı’nın ilmini, fennini alalım, fakat inancımızdan fedakârlık etmeyelim” zihniyeti, gide gide sevmeye başladığımızın; onun hayatını, insanını idealize ettiğimizizin kesinleştiğini ifade eder.

Aydınımız, ilerlemiş olmanın yani “terakki etmenin” ancak Batılılaşma ile mümkün olacağına inanınca “vazgeçemediği yâr” olan İslâm’ı, Batılı olmamızı engellemeyen bir inanç olarak göstermeye kalkmıştır. İşte onların “Din terakkiye mâni değildir.” diye klişe hâline getirdikleri cümlelerin altında bu mana yatar. Yani dinimiz Batılılaşmaya karşı değildir, diyorlardı. İslâm’ın ilmi teşvik ettiğine dair birçok ayetleri, hadisleri hep bu fikirleri ispat yolunda kullanıyorlardı.

Bu İslâm’ı Batılılaşmaya uydurmanın ta kendisiydi. İslâm’ı savunuyormuş gibi bir görüntü içerisinde, milleti Batı’ya yaklaştırmanın bir eylemiydi bu. Bazı Batılıların ve Batıcıların İslâm’ı toplumumuzun ilerlemesine engel gibi göstermelerini bahane ederek bu yolda yazılara yazıyor, eserler oluşturuyordu Tanzimatçılarımız. Nâmık Kemal’in *Renan Müdafaaamesi* bu fikrin ve inancın eseridir. Bu kitapta “İslâm’ın terakkiye mâni olmadığı”na İslâm ahlak ve faziletinin övgüsüne dair ne ararsanız bulabilirsiniz.

Ziya Paşa da demiyor muydu ki:

“İslâm imiş devlete pâ-bendi terakki

Evvel yoğ idi iş bu rivayet yeni çıktı”

“İslâm ümmetindeniz” ama “Türk milletindeniz” hem de “Garp medeniyetindeniz” düşturu, Tanzimatçılardan sonra gelen düşturdur. Uygarlık olarak Batı’ya geçişimizin, daha doğrusu Batı’nın düzen anlayışıyla yetinmeyerek onun uygarlığını da almanın gerekliliğini ılandır.

Görüldüğü gibi Batıcılık ve onun temel devlet felsefesi olan laisizm öyle birdenbire gelivermedi. Hilafetin kaldırılması, laik bir devlet kurulması yolunda yapılan çalışmalar, daha önceki bu kabil faaliyetlerin geliştirdiği bir alan üzerine gelip oturmuştur. Öyle bir alan geliştirilmişti ki laik bir cumhuriyet kurulması tasarısı, hilafetin İslâm'da olmadığına dair bizzat bazı "din adamları"ndan fetvalar alabilecek "din bilginleri"ne bile sahip olmuştu. Açın eski meclis zabıtlarını da görün nice "müderris" efendilerin, hilafeti İslâm'a aykırı bir müessese sayıp onun bir bid'at olduğuna dair yaptıkları meclis konuşmalarını.

LAİK ÇİZGİ

Tanzimatla birlikte düzenli bir ithal konusu hâline gelmiş bulunan laisizm bizde zamanla garip bir biçimde halkı da kuşatmıştır.

Laisizmden etkilenmemiş, düşüncesinin bir yanını olsun laikliğin eline kaptırmamış az insan kalmıştır yani.

Dini değerlere bağlı bir aile ortamında yetişmiş nice insanlara rastlarsınız ki, durumlarını bir eksiklik gibi görürüler ve normal saydıkları insanlar gibi olamadıklarına duydukları esefi, âdeta af dileyen şu mazeret cümlesiyle dile getirirler:

—Bizim ailemiz biraz mutaassıptır da!

Müslümanlığı, onu yaşamayı bir taassup olarak kabul etmişlerdir; bir tutuculuk, gericilik gibi görürler dini hayatı.

Bu cins insanların çoğu aslında dine karşı değildirler. Arada sırada bazı ibadetleri yaptıkları da görülür. İslâm'ın güzelliği büyüklüğü anlatıldığında içlerinin sevinçle dolduğuna şahit de olabilirsiniz.

Hatta bu tür anlatmalara kendilerinin de katıldığı, bildiklerince örnekler verdikleri de olur. Ama hemen hemen hepsinde toplumun, kendileri gibi düşünmediği kanaati vardır. Bu sebeple kendilerini topluma, çevreye uydurmakla görevli görürler. Farklı düşünce ve yaşayışları yüzünden çevrenin kendilerini kınayacağından çekinirler. Çekingen, oldukça iyi niyetli insanlardır bunlar genellikle ve dinî bir muhit buldukları zaman hem sevindiklerine, hem de dinin emirlerini gereği gibi yerine getiremedikleri için kendilerini suçlayıp, eksiklendiklerine şahit olursunuz. Fakat dinle diyanetle ilgisi olmayan bir çevre içinde, o çevreye kendini sevdirmeyi, bir aykırılık üzere olmadıklarını de göstermek, ispatlamak isterler. Oruç tutarlar mesela, fakat bu oruçlarını hem saklarlar, hem de en yakınlarının bile tutmaması karşısında bir itirazları olmaz. Yani belli belirsiz bir aşâğılık duygusu içindedirler.

Daha başka özellikleri de vardır bunların. Kendilerine biri ilgi gösterirse, yani biraz din iman konusunda alaka izhar edince, bayağı hoşlarına gider. Karşısındakinin bu alakası hürmetine ondaki birçok yanlışlara, dine yaklaşım çarpıklıklarına bile müsamaha gösterirler. Ondaki “doğru”larla teselli olarak “eğri”lere göz yumarlar.

“Din vicdani bir keyfiyettir”, “Din ayrı, dünya işleri ayrı”, “Kimse inancı dolayısıyla kınanamaz” ifadeleri ve bu ifadelere bindirilen yorum biçimleri birçok insanı, yukarıda anlatılan çerçeveye uygun insan tipleri hâline getirmiştir. Bir nice daha davranışları vardır bunların ve benzerlerinin. Mesela kendisinin başı örtülüdür ama kızının örtmesine asla razı olmaz. Çevrede kızının garipsenmesinden, eziklik duymasından çekinir. Sanki kendisi bir kere düşmüş de, kızı da düşmesin gibi. Nice baba vardır, senede birkaç hatim indirir, ama oğluna Kur’an belletmemiştir. Oğlunun da, gelininin de oruç tutmamasına ses çıkarmaz. Torununa konan saçma sapan isimlerden rahatsız olduğunu hissettirmez. “Zaman böyle”, “Ne gelir elden zâman” diye mırıldanır kendi kendine.

İslâm toplumlarına özgü bu çok garip ve acayip insan manzaraları, “Böyle olur bizde konser dediğin” nüktesine davetiye çıkartır.

“Emri yaşayan, yasaklardan kaçınan” örnek ve davetçi bir toplum çekirdeği, bir cemaat oluşmadığı ve birçok konu gibi Laisizmi de gerçek içeriğiyle anlayıp kabul ettirmediği sürece, bu “ne kuş ne deve” olan laik çizgi kalınlaşarak gideceğe benzer.

İKİNCİ BÖLÜM
TEKNİK VE UYGARLIK

DİN VE UYGARLIK

İKİ AYRI UYGARLIK

Bazı düşünürler Batı uygarlığını, İslâm uygarlığıyla izaha çalışırlar. Bunlardan kimisi, özellikle Endülüs ve Sicilyadaki İslâm medreselerinin önemli rolü üzerinde durarak, buralarda birçok Batılı öğrencilerin de okuduğunu söz konusu ederek, âdeta Batı uygarlığının tamamen İslâm'dan kaynaklandığını ileriye sürerler. Bu görüş Rönesans'ı, İslâm uygarlığının bir uzantısı saymaktadır. Bu düşünceye göre Batı, uygarlığı bizden alarak onu işlemiş, geliştirmiş, bugünkü seviyeye ulaştırmıştır. Dolayısıyla Batı uygarlığı, özü bakımından İslâm'a aittir. Şimdi biz onu alırsak, kendi kaybettiğimize, kendi malımıza kavuşmuş oluruz, diye düşünürler.

Tanzimat, Meşrutiyet ve hatta daha sonraki dönemlerimizin birçok fikir ve sanat adamları bu görüş içindedirler. Bunlar Batı uygarlığını büyük ve erişilmesi gerekli bir vakıa olarak kabul etmiş kişilerdir. Batı'ya açılmamızda zaruret görürler. Vaktiyle bizden alındığı gibi, onlardan da alınması gerektiğini ileri sürerler uygarlığın. Fakat bu transfer esnasında bir şeye dikkat etmemizin gereğini savunurlar; “Örfümüzü ahlakımızı ve dinimizi koruyalım” derler.

Şimdi bu anlayışın yanılışı üzerinde duralım. Bilindiği gibi Batı uygarlığının yeni teşekkülü olan Rönesans, aslında Batı'nın kendi tarihi

uygarlık temellerine bir dönüş hareketiydi. Antik Yunan düşüncesini yeni baştan gündeme alma olayıydı. Ayrıca Roma hukuk ve nizamını tekrar canlandırma ve yorumlama hareketiydi. Ve nihayet, gerçeğinden saptırılmış olduğu kabul edilen Hıristiyan inancını, özellikle duyarlılığını yeniden düzenleme faaliyetiydi. Bütün bunlarla birlikte Hıristiyan imparatorluğunun denetiminde olan Avrupadaki feodal düzeni, gelişen burjuvaziyi arkalarına alarak ulusal bir düzen anlayışıyla değiştirmektir.

Şimdi soralım: Bütün bunların hangisinde, İslâm uygarlığını temel yapma gibi bir öz mevcuttur?

Rönesans'ın, İslâm'la ilgili yanı bir uygarlık ortaklığı şeklinde değil, bir düşmanlık biçimindedir. Yani sadece şudur: Kutsal Kilise İmparatorluğunun, yürüttüğü bütün Haçlı Seferlerine rağmen, İslâm dünyasına karşı hiçbir başarı kazanamamış olması üzerine, İslâm'la başa çıkmak adına sevk ve idareyi Kilise'den alarak yeni ulusal güçlere vermesi ve bu noktaya varabilmek için ise kendisini tarihî kaynaklarıyla donatmak ihtiyacını duyması.

Yani Batılı, tam bir Batılı olmanın bilincine Rönesans'la ermeye başlamıştır. İslâm uygarlığına aykırı ve düşman olmanın yeni düzenlemesi Rönesans'la yürürlüğe girmiştir. Önceki düşmanlıklar özellikle Haçlı Seferleri, Hıristiyan dünyasının Müslümanları tanımasına geniş ölçüde fırsat vermiş; bu fırsat, İslâm'a düşmanlığı daha da çoğaltmış, bu arada da İslâm dünyasını alt etmenin ancak yeni bir uygarlıkla mümkün olacağı fikrinin doğmasına sebebiyet vermişti. Yani Avrupa'nın İslâm'a aykırı bir uygarlık geliştirmesinin zeminini oluşturmuştu sadece. Asıl büyük düşmanlık sonradan Rönesans'la gelecektir.

Kısacası Batı uygarlığı ile İslâm uygarlığı birbirinden farklı, hatta aykırı iki dünyayı belirler.

AYRI BİR UYGARLIK

Nasıl ki İslâm uygarlığının temelinde Yunan düşüncesi yoksa Batı uygarlığında da öylece İslâm yoktur. Nasıl ki birçok uygarlıkta bir başka uygarlığı andıran bazı görüntüler bulunabilirse, ancak öylece İslâm uygarlığıyla Batı uygarlığı arasında bir yakınlık söz konusu olabilir. Bu görüntü, ya da yakınlık kesinlikle bir eşitlik, benzerlik anlamında değildir. Nasıl ki sırf ayakları var diye bir kertenkele ile bir güvercin aynı cins yaratıklar değilse; her uzuv, her varlığın hilkatine göre teşekkül etmişse, uygarlıklardaki birbirini andıran hususlar da yekdiğerinin aynısı değildir.

Uygarlıklardaki birbirini andıran özellikler insanın fitratındaki ayniyetle ilgilidir. Ama bu fitri ayniyet, uygarlıkların farklı gelişme ortamı bulmasını önleyemiyor. Çünkü toplumların tarihi, sosyal ve kültürel kaderleri fitrata tâbi bir çizgi içinde gelişmiyor; beşerî müdahalelerin, ilahî özü çarpıtığına ve ona aykırı gelenek kurduğuna da şahit oluyoruz. Bu bakımdan uygarlıklar farklı olarak oluşmaktadır.

Bütün insanların İslâm fıtratı üzere doğduğu hâlde, aile çevresinden başlayarak, içinde bulunduğu topluma kadar geniş bir çevre, onun farklı bir insan, yani farklı bir uygarlığın üyesi olarak yetişmesini sağlıyor.

Kişinin yetiştiği, kendisini bir üyesi olarak bulduğu toplumun uygarlığı ise, ya İslâm gibi tamamen ilahî bir kaynağa, yani vahye bağlı bir uygarlık olmakta veya asıl ağırlığını insan zekâsının yoğunluğu ve tamamen ilahî özden yoksun, doğrudan doğruya insanın zihni ve ruhî spekülasyonunun ortaya koyduğu dalaletle bağlı bir uygarlık olmaktadır. Çoxtanrıci, putperest inançlardan kaynaklanan uygarlıklar bu türdendir. İnsanoğlu bu iki uygarlıktan birine bağlı bir toplum içinde gözünü açmaktadır. Yani ya ilahî veya yarı ilahî yahut da tam bâtil bir inanç ve inançlara bağlı olarak gelişmiş bulunan bir uygarlık ortamında doğa gelmiştir.

Bu bakımdan her uygarlığı ayrı bir bütün saymak durumundayız. Bu cümleden olarak Batı uygarlığını, İslâm etkisinde, ondan yararlanarak kurulmuş bir uygarlık gibi göremeyiz. Bunun gibi, İslâm uygarlığı da kesinlikle Antik Yunan düşüncesinden yararlanarak gelişmemiştir.

Gerçi birçok İslâm düşünüründe Antik Yunan düşüncesine yönelme, onları yorumlama, İslâm düşüncesiyle bunlar arasında bir dengelemeye gitme çabası görülmemiş değildir. Hatta bu düşünürler Antik Yunan felsefesinin unutulmamasını, onun Batı'ya geçmesini ve Rönesans'ı hazırlamasını sağlayan kişiler olmuşlardır. Bunlardan bazılarının kendilerince bir İslâm felsefesi kurmaya çalıştıkları da bilinmektedir. Ne var ki bütün bu çabaları İslâm uygarlığının verileri arasında göremeyiz.

İslâm uygarlığının gelişmesini, yayılmasını sağlayanlar, kendini putçu Yunan düşüncesine kaptıran felsefe adamları değil; Kur'an ve

Sünnet'e bağlı kalarak yorumlar getiren bilginlerdir. Bunların çalışmalarına "felsefe" değil "hikmet" diyoruz.

Değil yalnız Eski Yunan düşüncesinin çizgisi içinde düşünen, fikir imal eden düşünürler, eski İran inançlarıyla İslâm arasında bazı unsurlar yakalayarak yeni bir terkibe giden fikircilerin ürettikleri görüşleri de aynı şekilde İslâm uygarlığının dışında mütalaa etmek zorundayız. Ehl-i sünnet itikadının ötesinde kalan her türlü telifi, İslâm'ın, onun uygarlığının ürünleri olarak sayamayız. Çünkü İslâm kendisinin dışındaki hiçbir düşünce sistemine muhtaç olmayan büyük ve eksiksiz bir ilâhi nizamdır. Uygarlığının bütün kaynağı da bizzat bu nizamdır.

BATI VE İNSANA UZAK OLAN

Batılı çağdaş insan, arızalanan arabası için üzüldüğü kadar başka ulustan on binlerce insanın açlıktan veya savaştan ölmesine üzülmemektedir. Arabası benzinsiz kalmaktansa, binlerce Müslüman ölsün daha iyi, onun için. Bir gün elektriği kesilmektense; iki Afrikalı ülke savaşa tutuşsun, binlerce Asyalı sel felaketine uğrasın, açlıktan kıvransın.

Tüm beşerî hasletlerini dumura uğratmıştır Batılı insan, kendi dışındakiler hakkında.

Teker teker her biri ele alındığı zaman onların da birer insan olduğunu; acıma, üzülmeye duygularının bulunduğunu görebilirsiniz. Acı çeken biri için üzüldüklerine şahit olabilirsiniz.

Ama bir cemiyet olarak onları ele alıp tanımaya yönelirseniz, kesinlikle görürsünüz ki Batılı insan, şair Ahmet Haşim'in tespitiyle "insana en yakın bir hayvan" türü gibidir.

Neden mi?

Çünkü Batılı insan, kendini çok hızlı biçimde yönlendiren ve denetleyen kurumların etki alanı içindedir. Bu alanın dışına çıkması imkânsızdır.

Çağdaş Batı uygarlığı ve onun tabii bir uzantısı olan teknik, belli mihrakların elinde olduğu hâlde, en başta kendi toplumunu kendi kamuoyu yapmak yolunda müthiş bir çark geliştirmiştir. Bu uygarlık ve teknik önce kendi toplumundan onay almak ihtiyacıyla, kendi toplumuna karşı yoğun bir beyin yıkama eylemi içindedir. Ve öncelikle kendi toplumunu robotlaştırmıştır.

Batı uygarlığı ve tekniği, öteki ulusları sömürmek, çökertmek, yıldırma suretiyle saltanatını devam ettiriyor.

Bu saltanatın devamı için bir onaycı kamuoyuna muhtaçtır Batı.

Bu onaycı kamuoyunun en başta, Batılı toplumlar olması gerekiyor.

Bu yüzdendir Batılı insanın insani duygulardan, değerlerden soyutlandırılması.

Bir Batı insanı, bir açlıktan ölme olayına tanık olursa elbette üzülür, ama; aynı Batılı insan, kendi ülkesinin 200 milyar dolarlık silahlanma bütçesi yapmasını içten bir sevinçle karşılar.

Çünkü böyle bir sevinç duyması için gerekli resmî ve özel tedbirlerin hepsini almıştır ülkesi, ülkesinin yöneticileri, uygarlığının ve tekniğinin temsilcileri.

Aynı güçler şartlamıştır kendini, benzin bulamadığı takdirde, kendisini benzinsiz bırakan bir dış ülkeye karşı nefret duymaya.

Bu Batılı insan, harpten ve açlıktan kırılan ulusları, onların ilkel oluşlarıyla izah etmeye şartlandırılmıştır.

Bu insan sömürmeyi bir sömürme olarak değil, o ülkelere bir uygarlık taşıma, onları ilkelikten kurtarma girişimi olarak tanır. Ve buna

karşı çıkan uluslara müthiş bir öfke duyar. Onları cezalandırmayı, bir insanlık görevi sayar.

Çünkü uygarlığıyla, tekniğiyle insanını özdeşleştirmiştir Batı'yı elinde tutan güçler.

EŞYA UYGARLIĞI

Batıdaki uygarlık hareketi, Kilise'nin yenilgiye uğratılması şartıyla yola çıkar.

Mevcut dini hayatın insan zihnini dondurduğu, hurafelerle oyalandığı, velhasıl din adına insanlığı sömürdüğü gerçekliğini esasa alan Rönesans düşünürleri, aslında Katolik Kilise'nin şahsında din olgusuna karşı baş kaldırmışlardı. Fakat bu savaşı kazanmak için, düşüncelerini açık bir din düşmanlığı görüntüsünde değil; dini yanlış yorumlardan ve eklentilerden kurtarmak, “akıl dışı unsurlardan ayıklamak” şeklinde belirtiyorlardı. Toplumun dine olan bağlılığını ve ihtiyacını çok iyi bildiklerinden; kendi fikirlerini de mutlaka dini bir hüviyet içinde sunuyorlardı. Nitekim Kilise'yi protesto eden hareketler zamanla kendilerini, birer ayrı mezhep olarak düzenlemek ve donatmak yolunu seçtiler. Ancak bir örgüte bağlayarak mücadele edecek olurlarsa, başarı sağlayacaklarını görüyorlardı. Protestan ve Anglikan kiliselerinin kurulması ve yayılması protestocu görüşlerin ancak bir dini mezhep hâline getirilmesiyle etkili olabileceği gerçeğine dayanır.

Protestocular, Katolik doğmalarını akılcı bir anlayışla irdeliyorlardı. Kimi bir mezhep şeklinde örgütlenen kimi de bir tarikat veya fikir akımı olarak beliren bu protestocu görüşler, inancı aklın kontrolüne vermek noktasında buluşuyorlardı. Onlara göre akla aykırı olan her hangi bir dini hüküm, dinde olamazdı; bunlar (bid'atti) sonradan eklenmiş unsurlardı, bu yüzden ayıklanması dinden çıkarılması gerekirdi.

İtalya'da bu anlayışı Laelius Socinus (1525-1562) bir tarikat olarak geliştirdi.

Rönesans'ın sonlarına doğru bu rasyonalist görüşler, mevcut dinlerin hiçbirine bağlanmayan, tamamen müstakil bir din akımı şeklinde ortaya çıkar. Temelini antik çağlardaki Stoa felsefesine dayandıran bu "akıl dini" veya "doğal din" anlayışı; vahyi inkar ederek, dine aklın bir ürünü gözüyle bakar. Fransız düşünürü Jean Bodin (1530-1597) ile İngiliz Herbert Of Cherbury (1581-1648) bu akımı, yeni bir itikat nizamı hâline getirdiler.

Bunlara göre, dinin özünde "tabiiyet" vardır, "akıl" vardır. Bu bakımdan vahiy olarak gösterilen hükümler, akla boyun eğmelidirler. Akılla yorumlanmalıdır dinler. Akla uygun düşmeyen hükümlerse, din dışı, safsatalardır.

Bunlar, bütün dinlerin özündeki mevcut unsurları şöylece sıralarlar: Bir tek Tanrı vardır, bu Tanrıya tapınmalıdır, suçlar ve günahlar bu dünyada cezalandırılmamalıdır; ceza olarak pişmanlık beyanı yeterlidir, cezalandırmayı öbür dünyaya bırakmalı.

Akılcılar, hangi din olursa olsun, ona inanılacağını, ancak o dinlerde sıraladıkları bu unsurlara ters düşen hususlar olmaması gerektiğini ileriye sürerler.

Akla itibar etmek, Rönesans'ın geliştirdiği kavgasını verdiği bir akımdır. Ferdin gelişmesini bu denli bağımsız bir hayat tarzının

yaygınlaşmasında görmüşlerdir. Ortaçağ Kilisesinin ferdi yok sayan geleneği, akılcıların ferdi önemseyen, aileye ve devlete bağımsızlık biçen bu akımı karşısında yenilgiye uğrarken, Batı'da baş gösteren canlılık yeni bir uygarlık biçiminin de temellerini atıyordu. Artık Batı uygarlığı, yalnızca aklın rehberliğinde yol alacaktı. Dinse onu reddetmeyenlerin bile nezdinde; sadece inanmak isteyen insanların ruhunu okşayan, birkaç cümleye hapsedilmiş, sınırlandırılmış ve çok basite indirgenmiş bir anlayış mevzuu olarak kalacak; kesinlikle kişisel özgürlüğe, devlete, hukuka müdahale etmeyecekti.

Bu anlayışın maya tutmasıyla şekillendi yeni Batı uygarlığı. Akılla anlaşılabilir, yorumlanan, geliştirilen bir eşya uygarlığı doğdu. Kilise babalarının elinde zaten ilahî bir din olmaktan çıkmış bulunan Hıristiyanlığın bu kere de tamamen saf dışı bırakılması esası üzerine yani yeni bir laisizm üzerine bina edildi bu uygarlık.

AKIL UYGARLIĞI

Batı uygarlığı insan aklının, vahye baş kaldırmasıdır. İnsanlık tarihi, vahyin uygarlığıyla, vahye asi insan dehasının mücadele tarihidir. İlahî inanç düşmanlığı, kendine akli yani insanın şeytani dehasını rehber edinmiştir.

İnanç uygarlığının işçileri olan insanlar kendilerine rehber olarak vahyi seçmişlerken ve rahmanî dehalarını vahyin hikmeti üzerine teksif etmişlerken; vahye karşı çıkanlar, insan zekâsının buluş ve bildirilerine bel bağlamışlardır.

Akla güvenmek ve inanmak küfür uygarlığının temel ilkesidir. İnanç, yani vahyin uygarlığında; akla verilen yer, vahyin getirdiği denge, disiplin ve metod içerisinde. Bu aslında akli bir sınırlama, engelleme değil; aksine aklın bütün melekelerini yanlışa düşmeden seferber etmek ve üretken kılmaktır.

Vahyin kontrolünden mahrum olan aklın, insancıl değil, bencil olacağı tabiidir. Nemrut ve Ebu Cehil, inanç uygarlığına karşı, bencil akım simgeleridir. İnanca teslim olmayan akıl, ne kadar üstün olursa olsun, bâtıla hizmetten başka bir şeye yaramaz. Üstünlüğü ölçüsünde tehlikesi de çoğalır.

Akılda, bilgide ve şecaatte devrinin en ileride gelenlerinden ve “...iki Ömer’den biri” olduğu hâlde İslâm’ın böyle birini Ebu Cehil (cehlin babası) olarak adlandırması, aklın tek başına kalınca, insanlık için nasıl zararlı olacağını ve tehlikeler üreteceğini gösteren bir örnektir, ölçüdür.

İnsan aklı için yanlışlığa düşmek olağandır. Mü’min bir aklın düştüğü yanlışlığa bile bir “rahmet” vardır insanlar için. Oysa inanmamış aklın yanlışlığa düşmediği noktada bile, bir felaket gizlidir. Çünkü böyle bir aklın yanlışlığa düşmediği hususlar, akla olan inancı ve güvenci çoğaltan ve küfrün alanını genişleten, onun cazibesini artıran ve uygarlığını genişleten hususlardır. Aslında inanca dayalı olmayan aklın, yanlışlığa düşmediği hususlar tesadüfdir, arizidir; çünkü yanlış, çelişme, insana ve insan aklına ait hususlardır. Yanılmayan, çelişmeyen Allah’tır, O’nun nizamıdır ve O’nun yarattığı tabiattır. “Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” İlmî bütün evreni kuşatan O’dur.

Batı uygarlığı kendisine temel olarak aklı almıştır. Hiçbir mistik, ilahî unsura yer vermemiştir. Batı uygarlığının üç sacayağından eski Yunan düşüncesi ve Roma hukuku insan aklının var ettiği müesseselerdir. Üçüncü ayağı olan Hıristiyan duyarlığı ise, onda âdeta bir lüks görüntüsündedir. Kaldı ki, Hıristiyanlık bile, Batı’nın aklî müdahalesine uğramış; ilahî temelinden saptırılarak “laik” ve “devletsiz” bir hüviyete büründürülmüş; inançsız aklın kontrolünde olan “vicdani bir keyfiyet” olarak çerçevesizleştirilmiştir. “Allah indinde din, yalnız İslâm” olduğu için Batı uygarlığındaki bu basit ve akılcı dini çizgiyi “lâdini” saymak gerekir.

Batı uygarlığı, dine başkaldıran insan düşüncesinin, binlerce yıllık tecrübe ve geleneğini örgütleyen, bu örgüt içerisinde, kendi bünyesindeki çelişmeleri asgari hadde indirme kabiliyetini ve çabasını göstererek, beşeriyetten tasdik ve güven devşiren bir küfür nizamıdır.

İlahî mistik kaygıların ötesinde eşya ve olay ilişkisindeki varsayım ve deneylere dayalı olarak gelişen Batı uygarlığı, olay ve eşya vakıasına yaklaşımında, beşerî bir gerçek olan ruh olgusunu hesaplarının dışında tuttuğu için, neticede insan aklının keşfi olan eşyaya da yenik düşmüştür. Eşya, putu olmuştur bu uygarlığın, insan ise kölesi. Oysa Allah “Bütün kâinatı insanın hizmeti ve yararlanması için yaratmıştır” ve insanı ise “eşya ve hadiseleri zapt ve teshir etmesi için kendine halife olarak” halk etmiştir. Ruh ve cisim, mânâ ve eşya ilişkisi şüphesiz, Allah nizamına bağlı olarak kurulmuş olan İslâm uygarlığında en ideal ve en “aklı” bir hüviyet kazanmıştır.

Yanılmayan, dosdoğru olan vahiydir ve vahiy uygarlığıdır.

ÇAĞDAŞLAŞMA BATILILAŞMA DEĞİLDİR

Şimdilerde “çağdaşlaşma” sözü, hangi anlamda kullanılıyor?
Batılılaşma anlamında mı kullanılmakta?

Batı uygarlığını benimsemiş olanlar, toplumu da Batıcı yapmak isteyenler bu uygarlığı “çağdaş” görmüşlerdir, öyle ilan etmişlerdir.

Oysa “çağdaş uygarlık” sözü “çağdışı uygarlık” sözü gibi anlamsızdır, uydurmadır, bir art düşünceye dayanmaktadır.

Bir “yaşayan uygarlık” vardır, bir de yaşamayan uygarlık vardır. Yani “eski uygarlık”, “antik uygarlık” vardır. Mesela eski Mısır uygarlığı, eski Çin uygarlığı bugün için antik uygarlıklardandır. Doğrudan doğruya eski uygarlıktır yaşanmadığı için. Eğer bu uygarlıklar, günümüzde de var olsaydı, devam etseydi, hatta hiç değişmeden eski zamanlarındaki hüviyetiyle bile sürüp gitseydi, yaşanılışaydı bu çağda, “çağdışı” mı diyecektik, buna da, olmaz öyle şey. Ne ki yaşıyor bu çağda, yani realitede vardır, o çağdaştır artık.

Onun için çağımızda var olan bütün uygarlıklar, fiilen çağımızda cemaatleri olan uygarlıklar, biz kabul etsek de etmesek de birer “çağdaş” uygarlıktırlar.

Hal böyle olunca, “çağdaş uygarlık” denildiğinde, bundan “Batı uygarlığı” anlamak yanlıştır. Çağ içinde var olan, hayatietini koruyan hangi uygarlık olursa olsun “çağdaştır” çünkü.

İslâm uygarlığının düşmanları, yani Batıcılar, çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile eş anlamda kullanarak, zihinleri teşevvüşe verdiler. Bütün davaları İslâm düzenini yürürlükten kaldırmaktı onların. Çünkü bir düzenin ortadan kaldırılması o düzenin dayandığı uygarlığın donmasına, gelişmemesine, giderek eskimesine yani “çağdışı” kalmasına sebep olacaktır. Uygarlığı geliştiren düzendir. Sosyal ve siyasal kurumlardır.

Bazılarına göre “Çağdaş”lıktan kasıt İslâm’dır.

Aslında çağımızda iki büyük uygarlık vardır biri İslâm diğeri Batı uygarlığıdır. İslâm uygarlığının bütün unsurları İslâm toplumu içinde vardır, diridir, yaşanmaktadır. Bir kültür ve yaşama biçimi olarak hayatietini sürdürmektedir. Ama devletten yoksundur. Batı uygarlığı ise örgüttür ve dış görünüşü bakımından bazı aykırılıkları var gibi görünürse de yeryüzünün bütün kıtalarında çok sayıda devlete maliktir. Batı uygarlığı hele özellikle geliştirdiği teknikten de yararlanarak kendini çağdaş uygarlığın tek temsilcisi olarak ileriye sürmüştür.

Kendini çağdaş, dışındakileri çağ dışı göstermek Batı uygarlığının bir aldatmacasıdır. Diğer uygarlıkları çağdan uzaklaştırmanın yolunu böyle bulmuştur Batı...

Batıcılar ise bu fikre, bu inanişaya bağlanmış olanlardır. Yani çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile kaim görmüşlerdir.

ONLAR BİR BÜTÜN, BİZ BİR BÜTÜN

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

İslâm uygarlığı, hariç; bugün yeryüzünde bulunan bütün uygarlıklar, uygarlık kalıntıları ve kültürler birbiriyle pekâlâ anlaşabilirler. Kendi aralarında çatışmaları için aslında hiçbir sebep yoktur. Çünkü hiçbiri de bütünüyle farklı bir öz taşıyor. Yekdiğerine karşı en uzak gibi görülen özellikleri bile, bir temel farklılık hüviyetinde değildir.

Farklılıklarının sebebi, ayrı coğrafya parçaları üzerinde şekil bulmaları, değişik tabiat şartlarında gelişmeleri, özel birer tarihî maceraya sahip olmaları ve aynı dili konuşmamalarının yanında, farklı bir inanış şubesi oluşturmuş bulunmalarıyla ilgilidir.

Kültürlerin de, uygarlıkların da oluşması için din, daima bir temel öge olmuştur. İslâm'dan gayrı bütün inanışlarsa, ya tamamen insanlar tarafından uydurulmuş veyahut da başlangıçta ilahî olduğu hâlde sonradan saptırılmıştır.

Bu sebeple bu inanışlar birer beşerî dalalet olmak bakımından birbirleriyle bir öz yakınlığı belirtirler. Onun için bu inanışlardan kaynak-

lanan uygarlıklar, öyle zannedildiği gibi birbirine aykırı uygarlıklar değildirlen. Hepsinin dayandığı, insanoğlunun zihni ve ruhî spekülasyonudur. Bu spekülasyonsa çeşitli zamanlarda ve farklı alanlarda değişik görüntülü ürünler vermiş olsa bile, temel endişe bakımından birbirine çok yakın yahut da zıddıyla birbirini andıran; zıddının varlığı yüzünden kendisi de kaim olan ürünlerdir. Hepsi ancak beşerî bir yeteneğin muayyen sınırları içinde mevcut ve mahkûmdurlar.

Yeryüzü insanlarını iki ana topluluk olarak, müslümanlar ve müslüman olmayanlar diye ayırdığımız gibi; uygarlıkları da bugün “İslâmî” ve “İslâm dışı” uygarlık diye ayırmak durumundayız.

İslâm dışı uygarlığın ne kadar farklı kılıklı tezahürleri olursa olsun, ne kadar siyasi farklı mezhepleri bulunursa bulunsun, ne kadar farklı ekonomik doktrinleri görülürse görülsün, bunlar asla köklü farklılıklar ifade etmezler.

Bunların aralarında vuku bulan bazı anlaşmazlıklar ise, küçük tercih farklıları ve küçük menfaat kavgalarıyla ilgilidir. (Nitekim geçmişte İslâm toplumunda rastlanan bazı anlaşmazlıklar ve hatta birçok savaşlar da bu mahiyetteydi. Yani farklı uygarlık ve kültür anlayışlarından çıkmamıştı. Ya değişik siyasi içtihatlardan ya da aile veya saltanat kavgalarından kaynaklanmıştı.) Her ikisinin de, yani eski İslâm toplumlarıyla, eski ve şimdiki Batı toplumları arasındaki çatışmalar, ne kadar kanlı olursa olsun, bir ailenin kendi üyeleri arasındaki çatışmalar mahiyetindedir; uygarlık farkının yönlendirdiği, köklü ve sürekli bir çatışma değildir.

İslâm dışı uygarlıkların ve onların toplumlarının ortak düşmanı, her zaman için İslâm toplumu ve uygarlığı olmuştur.

Onlar zamanla birbirine istihale edebilirler. Bugün uygun buldukları bir siyasi veya iktisadi sistemi, şimdi kavgalı oldukları bir başka üye-

lerinin sistemiyle, yarın pekâlâ değişebilirler. Bu değişme için hiçbir engelleyici sabit tutumları yoktur. Mesela şimdi liberal, yarın komünist, öbür gün ise faşist olabilmeleri olağandır. Fakat her hâlükârda İslâm'a düşmandırlar. Onların bir siyasi ya da ekonomik doktrinden ötekine geçişleri için bir mâni bulunmadığı gibi, İslâm'a düşmanlıklarının dozajını da değiştirmez. Onlar için bu geçişler, bir konağın öteki odalarına geçmek gibidir. Değişik odalara geçmeleri, menfaatlerine daha uygun düşeceği beklentileriyle ilgilidir ama daha çok o odadan İslâm'ı daha iyi vurabilecekleri, İslâm'dan daha kolaylıkla intikam alabilecekleri ve daha rahatlıkla sömürebilecekleri beklentilerine dayanır.

TEKNİK VE UYGARLIK

Teknikle uygarlık arasında bir bağ vardır.

Her uygarlık, tekniğini de kendi özüne uygun biçimde geliştirmiştir.

Bugün Batı'nın ulaştığı teknik durum, onun uygarlık anlayışının maddeye yansımış hâlimden başka bir şey değildir. Her uygarlık bir ayrı dünya görüşünü, hayat biçimini ihtiva ettiğinden; farklı sosyal kanunlara bağlı olduğundan ve farklı insanlar oluşturduğundan; eşyaya bakışı, onu çözümlemesi ve yorumlaması da farklı olacak, yani farklı bir teknik de geliştirecektir. Tekniğe, uygarlığın bir uzantısı olarak bakmak lazımdır.

Tekniğin eşyaya dönüştürülürken kullanılma biçimi, uygarlık anlayışıyla tamamen özdeştir. Teknik, uygarlığın hayat ve insan anlayışına cevap verecek nitelikte gelişmiştir. Batı tekniği de Batı insanının çağdaş ihtiyacını karşılayacak bir yönde gelişme kaydetmiştir. Bu bakımdan Batı'nın bugünkü tekniğini, dünya insanının ve uygarlıklarının bir çağdaş uzantısı olarak değil, doğrudan doğruya, Batı

uygarlığının bir çağdaş aşaması olarak saymak durumundayız. Nasıl ki dünya uygarlığını, bir Batı uygarlığı olarak saymak doğru değilse, Batı tekniğini dünya tekniği olarak kabul etmek de doğru değildir.

Uygarlıklar zaman içinde oluşur, gelişir. Tarihe karışmış uygarlıklar vardır. Eski Mısır, Çin, Mezopotamya uygarlıkları bugün için bir arkaik uygarlıklardır.

Duraklayan uygarlıklar vardır. Bu duraklamanın üzerinden yüzyıllar geçerse, zamanla o uygarlık da arkaik olur.

İslâm uygarlığı, Osmanlı Devleti'nin gerilediği dönemlerden beridir, yani 250 seneyi aşan bir süreden beridir, duraklama dönemini yaşamaktadır. Ama İslâm uygarlığı, vahye dayalı bir uygarlık olduğundan ve bu vahiy gerçeği hiçbir değişmeye ve sapmaya uğramadığından, onun bu duraklaması, üzerinde arkaik olmaya müsait hiçbir tohum taşımamaktadır. Yani İslâm uygarlığının duraklaması ne kadar uzun sürerse sürsün, arkaik olması, tarihe karışması imkânsızdır. Onun duraklaması kendisini müesseselerinden ayrı düşürmüştür ama İslâm toplumunun halkı katındaki yaşanırılığını, etkinliğini önleyememiştir. Bir inanç manzumesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Onun müesseselerden ve devletten uzak düşmesi, vahye dayalı olduğu için, yani dinden kaynaklandığı için, inanç ve amel egemenliğini sürdürdüğü için, arkaik olmasına –akıl plânında da– izin vermemiştir.

Fikir, sanat ve fen alanında büyük insanların artık yetiştirilemediği ve aydın ortalamasının belli bir seviyeyi tutturamaz oluşu, ülke yöneticilerinin ve aydınların, başka bir uygarlığın cazibesine kapılması, İslâm uygarlığını, ulaştığı muayyen bir noktada bırakmış, özellikle teknik alanda yeni hamleler yapılması da duraklama devrine girmiştir. Aslında bu, İslâm uygarlığını duyan ve yaşayan, o uygarlık nizamı içinde fikir, sanat ve teknik imal eden adamların yetişmemesi, İslâm

uygarlığının durakladığı intibainı vermiştir. Yani duraklamaya giren insanlardır. Uygarlıklar temsilini insanlarda buldukları için, bu duraklama da İslâm uygarlığının duraklaması sanılmıştır.

Gerçek şu ki, İslâm uygarlığına bağlı olarak teknik hamlelerden de kesilmiş olmamız, âdeta bize İslâm uygarlığına mahsus bir ayrı tekniğin olabileceğini de unutturmuş gibidir. Bu yüzden bugünkü Batı tekniğini, kendi uygarlığımıza uygun bir teknik olup olmadığı konusunda her hangi bir yargılamaya koyulmadan, kendimiz için de uygun bir teknik olarak görmekteyiz. Hatta bu tekniği aynıyla almanın gereğine inanmaktayız. Alınmadığı takdirde çağın gerisinde kalacağımızı sanıyoruz.

HANGİ YOL

Sanayi kendine mahsus bir toplum oluşturur, o toplumsa tabii olarak ulusal temellerden kopacak ve tekniğin gerektirdiği âdeta evrensel bir toplum olarak belirecektir. Her ülkenin insanını aynı şartlar kuşatacağı için, birbirine benzer toplumlar oluşacak ve dolaşısıyla eşyanın tabiatında var olan ahlak, yani maddenin ahlakı, dinî hayatı, mistik kaygıları ezecektir. Çağdaş Batı tekniğinin girdiği her ülkede, insanlar bu tekniğin işlevine uygun olarak değişime uğrayacaktır. Toplum ister istemez Batı toplumuna dönüşecektir. Batı toplumunun gidişiyle makineye, eşyaya tapınma boyutlarına varmıştır.

Sanayi ve Toplum:

Batı'nın tekniğine tâbi olmak, bu tekniğin kaçınılmaz bir sonucu olan toplumuna benzemeye götürür herkesi, her milleti. İlk aşamada, bu benzeme hemen gerçekleşmez şüphesiz. Bir bunalım, bir intikal dönemi yaşar önce toplum, ama zamanla alışı, uyar bu yeni şarta, uyabildiği kadar! Bu uyuşsa gerçekten artık kendisini yerli uygarlık esaslarından koparmıştır. İsterse dili, ibadet biçimi farklı olsun, o artık bir Batılı emsalinden ayırt edilemez, yaşama tarzı bakımından olsun, dünya görüşü bakımından olsun.

Sanayi bilinci ve uygulamasında, Batıcı olunduktan sonra, kurulan sanayi, ülkenin insanlarını yerli olmaktan çıkaracaktır.

Meseleye bu açıdan bakanların bir bölümü telaş içindedirler. Ülkenin sanayileşme girişimleri sonunda, insanını kaybedeceğini ileri sürüyorlar. Maddenin şartladığı bir toplum olacağımızdan korkuyorlar ve millî davaların unutulacağını iddia ediyorlar. Diğer bir bölüm insansa, aynı sonucu kabul ederek Türkiye'nin ancak böylece tutucu geleneklerinden kurtulacağını ve çağdaşlaşacağını söylüyor. Sonuçta bu iki kesim de, kaygıları, sevinçleri ayrı olsa bile aynı noktada birleşiyorlar.

Eğer Batı'nın tecrübelerini aynıyle aktarma biçiminde yürürse sanayileşme girişimleri, elbetteki bu sonuç olağandır.

Fakat işin bir başka yönü unutuluyor.

Bizim uygarlığımızın tekniği asla reddetmemiş olduğu, tersine şart gördüğü unutuluyor.

Bundan iki yüzyıl öncesine kadar İslâm devletleri hep, sürekli olarak teknik üstünlüğü ellerinde tutmamışlar mıdır? Emevier, Abbasiler, Endülüs, Selçuklu ve nihayet Osmanlı Devleti, başarılarını üstün bir teknikle taçlandırmadılar mı? Bugünün endüstrisine bedel, o dönemlerde sanayii, İslâm toplumları temsil etmiyor muydu? Maden çıkarımı ve işletmelerinden tutun da, barut imaline, kâğıt yapımına, çeşitli kumaş dokumalarından, silah imallerine, top dökümüne, savaş gemileri yapan tersanelerine kadar en ileri tekniğe ulaştırmamış mıydı milletini?

Var mıydı, olmuş muydu, bugün söz konusu edilen problemler bizim için? Toplumumuz bütün bunları bir sosyal çalkantıya uğramak şöyle dursun, gelişme ve gerçek amacına yaklaşma aleti olarak benimsemedi mi, kullanmadı mı?

Tekniğe, ne aykırı bir toplumdur toplumumuz ne de uygarlığımız reddetmiştir, tekniği, sanayii. Önce bu böylece biline. Teknik bizi inancımızın uygarlığında ilerletici bir etken ve yeryüzüne hâkim bir güç hâline gelmemizi sağlayan bir unsur olmuştur, geğmişte.

Çünkü teknik, bizim tekniğimizdi. Onu uygarlığımızın aydınlığında keşfetmiş, geliştirmiştik.

O hâlde, yine bu bilinçle yöneldikten sonra, teknik ve sanayi, toplumumuz için dejenere edici değil; uygar, büyük, güçlü kılıcı bir rol oynayacaktır.

İSLÂM TEKNIĞİ

Teknikle uygarlık arasındaki ilgiyi kavrayamamış olan, din ve kültür gibi konularda muhafazakâr görüşlü birçok aydının büyük yanımlara düştüğünü görüyoruz. Hatta bu yanılmayı milliyetçi ve İslâmcı hemen bütün aydınlarda farklı oranda bile olsa görmek mümkün. Bunlara göre Batı'nın "ilmini, fennini, tekniğini" bazılarına göre de hatta "medeniyetini" almalı ama "örfte, ahlakta, dinde" yerli kalmalı, değişmemeliydik. Bizden önceki nesillerde rastladığımız bu kavram kargaşalığı günümüzün bazı aydınlığında da devam etmektedir.

DİN VE UYGARLIK

Batı'nın ulaştığı teknik güce bakarak onun aynıyle alınmasını çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görmüşlerdir.

Oysa tekrarlamalıyız ki, Batı'nın tekniği, Batı uygarlığının tabii bir uzantısıdır. Özellikle o tekniğin kullanılışı yani eşyaya yansıtılması, kendi uygarlık ölçülerinin sınırı içindedir.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Mesela otomobilin uygarlık konularıyla ne ilgisi var, bu tamamen tekniğin bir buluşudur. İster Batılı isterse bir Müslüman olsun her insanın ihtiyacını gidermiyor mu, çağdaş

bir realite değil midir? Yapımı ve kullanılışı uygarlık farkı olmaksızın her yerde aynı değil midir? Hatta isterse Batı uygarlığının bir keşfi olsun, onu kullanmayalım mı, geri mi kalalım?

Bu ve bunun gibi sorular aslında konuyu saptırmak içindir. Otomobilin çağdaş bir ihtiyaca cevap vermesi onun keşfinden sonra beliren, kesinlik kazanan bir durumdur.

Keşfedilmeseydi, “otomobile ihtiyaç duymak” diye bir konu olmazdı.

Kaldı ki, Batı uygarlığının ulaştığı bu teknik aşamaya bir başka uygarlığın, farklı yöntemiyle ve farklı bir zaman parçası içerisinde farklı bir biçimde ulaşamayacağını kim iddia edebilir? Farzımuhal İslâm uygarlığına bağlı bir toplum, özellikle teknik alandaki çabalarını şu veya bu sebeple durdurmasaydı, otomobili veya otomobil yerine kaim bir başka eşyayı veya tamamen daha başka eşyaları keşfedemez miydi? Bu sorulara “keşfedemezdi” diye kestirme bir cevap doğru değildir. Bugünkü sonuca bakarak yani “keşfedemediği” realitesine dayanarak konuşursak bu, İslâm uygarlığının yetersizliğini kabul etmeye, İslâm uygarlığının teknik konulara açık olmayan bir hüviyeti olduğunu sanmaya götürür bizi. Bu ise tarihî realiteye ters düşer ve geçmişte İslâm uygarlığının gelişmiş olduğu tekniği tanımadığımızı ortaya koyar.

Bir uygarlıkta tekniği geliştirmeye müsait unsurlar görüp diğerinde görmemek akıl kârı değildir.

Teknik diri uygarlıkların hepsinin içinde vardır, gelişebilir. Ve yeni buluşları gerçekleştirir. Ama her uygarlık bir ayrı öz taşıdığı için, olaylara ve eşyaya ayrı bir bakış açısı getirdiği için her birindeki teknik de ayrı bir kimlikte gelişme gösterecektir. Bu bakımdan bugünkü Batı tekniğinin bizim uygarlığımıza ters düşmeyen bir teknik olarak

görülmemesi gerekir. Kendi uygarlığımıza dayalı bir teknik geliştirmeye koyulmuş olsaydık bugünkü Batı tekniğine, onun keşiflerine benzeyen bir sonuç mu alırdık acaba? Yoksa daha farklı keşifler mi yapardık? Belki farklı bir otomobil keşfederdik? Belki de otomobil değil ama daha başka araçlar bulmuş olurduk kim bilir?

Günümüzde teknoloji ile uygarlık arasındaki ilgi hakkında “İslâm uygarlığının” çok daha başka bir teknik geliştirmeye müsait bir öz taşıdığı fikrini ileri sürenler yok değil. Aslında uygarlığımızın kavgasını veren teknokratlarımızın bu konuda düşünmeye ve çalışmaya yönelmesi gerekmektedir. Çünkü teknik aracılığıyla bize aykırı olan bir uygarlığa en azından reaksiyon duygumuz yok edilmektedir. Batı tekniğini benimsemiş, ona sempati duyma, tekniğin yalnız Batı’da olduğu zannı giderek onun uygarlığına da bağlanmamızı sağlıyor.

İslâm uygarlığının teknik alanda daha değişik ve yeni keşifler yaptıracağına inanmalıyız.

ÇÖKEN BATI

Batı, hızla çöküyor. Bunu, önceleri sezgilerine dayanarak, Batı'nın sanat ve fikir adamları dile getirdiler. Bu çöküşü özellikle ve öncelikle gençliğin içinde bulunduğu “bunalım”la idrak eden Batılı sanat ve fikir adamları, bu bunalımın gide gide bütün sosyal kurumları ve her kesitiyle bütün insanlığı kuşatacağını yazarlarken, aslında bir şimdiki zaman ve gelecek zaman tespitinden başka bir şey yapmıyorlardı. Mevcut “bunalım”dan hareket ederek, daha çok sezgileriyle, bu bunalımın genişleyerek Batı'yı çökerteceğini söylüyorlardı. Oysa asıl yapılması, belirlenmesi gereken husus, bu bunalımı oluşturan sebepleri yakalamaktır. Bir durum tespiti yapmak, hele onu cins algılara da dayanarak, derinliğine, genişliğine sergilemek küçük bir iş değildir. Ama bu işi yalnız bir tespit noktasında bırakmak, ona köklü çözüm bulamamak, genellikle ülkesinin aydınına göre kendisini düzenleyen halkın, daha da hızla bunalmasına ortam hazırlamaktan başka neye yarar?

Batı'nın sanat ve düşünce adamı, bunalımdan kalkarak, Batı'nın çöktüğü haberini verdi. Verdi de, bunun sebebini, kaynağını göstermedi. Oysa bu bunalımın, bu çöküşün bir tek sebebi vardı: Batı uygarlığı. Batılı kendi uygarlığını yargılamalı asıl.

Batı uygarlığı, içinde sosyal bunalımların da tohumunu taşıyan bir uygarlıktır. Bu uygarlığın kendine temeller edinmesi, öz ve biçime kavuşması Rönesans ilemdir. Eski Yunan medeniyeti ile Roma hukukunun Hıristiyan duyarlılığıyla birleştirilmesinden oluşan Batı uygarlığının bu üçayağından, ancak birisi ilahî bir kaynağa yakınlık içindedir. Bu kaynağa da gerek yakınlık ölçüsü gerekse bizzat bu kaynağın nasıl bulandırılmış ve hatta unutulmuş olduğu meydandadır. Batı uygarlığının öteki ayakları, putperest Yunan'la, Roma aklının keşifleridir. Yani vahye aykırı ve karşı iki ayak.

Batı uygarlığının yapısında insani öz yoktur. Aklın koyduğu katı kurallar vardır. Batılı akıl, sömürgecidir. Menfaatini, başkalarının ezilmesini umursamayan, hatta şart gören bir akılla kollar. Bu akıl, yalnız dış dünyaya karşı uyguladığı bir tutum olarak kalmaz, kendi hayatı için de geçerlidir. belirli bir yaşa gelen çocuğuna bile yabancı gibidir. Kimseye, bir karşılık beklemeden yardım elini uzatamaz, şefkat göstermez. Misafirperver değildir. Aşkında bile bencillik vardır. Hasuttur. Şükür bilmez. Kadere katlanamaz. Rıza nedir anlamaz. Açgözlülüğü yüzünden nimet içinde bile olsa mutsuzdur. Bir felakete uğradığı zaman dünya gözüne zindan olur, sabra yabancıdır.

Batı'nın bunalımını, bunalma sebebini bizzat onun uygarlığında aramak gerek. Uygarlığının ortaya koyduğu hayat tarzında, dünyaya bakışında aramak gerek. Batı'nın düştüğü en büyük açmaz, uygarlığıyla hesaplaşmaya yönelmemesidir. O hâlâ bunalımını, uygarlık meselesinin dışında, geçirdiği savaşlarda, çağın ekonomik dalgalanmalarında arama eğilimindedir.

Oysa Batı ülkeleri büyük çapta ekonomik meselelerini sağlıklı bir biçimde halletmişlerdir. Dünyanın en müreffeh toplumları Batılı ülkelerdir. Hatta bu refah onların bir bakıma içinde buldukları bunalımı, çöküntüyü perdelemekte, gizlemektedir. Zenginlikleri ayıplarını örtüyor. Ama bu örtü de artık sıyrılmıştır bugün. Batı'daki dejenere

gençliğin, bunalım kuşağının büyük bir kesiti, gerek toplumun gerekse kendi ailelerini zenginliklerinden dolayı tedirgindirler, hastadırlar. Maddî varlıklar çoğaltıyor bunalımlarını. Kendilerini eşyanın bir uzantısı, makinenin bir parçası gibi buldukları için mutsuzlar, umutsuzlar. İnsan aklının keşfettiği makineye köle olmak fitratlarına aykırı düşüyor. İçlerini, ruhlarını cevaplamıyor eşya. Eşyanın çoğalması, insanın yerini makinenin alması, onların mutsuzluklarının bir röntgeni oldu, hastalıklarını açığa vurdu.

Batı uygarlığının mistik ve insanî özden yoksunluğu, maddî imkânlarının genişlemesiyle daha kesin, daha belirgin hâle gelmiştir. Batı'nın her gün biraz daha artan maddî gelişmesi, eşya saltanatı, bir yanıyla çöküşlerini hızlandıran baş unsurdur. Mistik kaygıları, düşünceleri, cevapları, yaşantıları olmayan insan çürür. İnsanların çürümesi, toplumların çöküşüdür.

Batı uygarlığı, temelde ve bugünkü görüntüsü içinde bu insanî, mistik, yani ilahî özden mahrum olduğu için çöküyor. Bu tabiidir. "Ruh olmayan yerde makine ezer." Ruh olmazsa ceset nedir ki?

VEYL BATICILARA

Biz istediğimiz kadar Batılılaşalım. Batıcı olalım, Batı buna zerre kadar önem vermeyecektir, vermemiştir. Buna inanamamıştır. Batılılaşma çabalarımızın bizi tam anlamıyla Batılı kılamayacağını bilir onlar. İslâm uygarlığı, hatta o uygarlığın kalıntısı bile bizim Batılı olmamızı engelleyen bir dinamizm taşımaktadır. İslâm uygarlığı içinde şekil almış olduğumuz için, ne kadar değişmeye veya değiştirilmeye zorlansak bile, bunun köklü, temelli olamayacağı bir sosyal realitedir. Farkında olsak da olmasak da bir şeyler, bir gizli kuvvet, bir şuurlu realitesi anadan doğma bir Batılı gibi olmaya, onlar gibi düşünme, duyma ve davranmaya engelliyor bizi. Çünkü Batı uygarlığı ile İslâm uygarlığı ve onların oluşturduğu insan temelde, özde farklılık, aykırılık içindedir.

En Batıcı insanımıza fikir, sanat, politika adamlarımıza bakalım. Tam bir Batılı olamadıklarını hemen ele veren çizgilerini görebilmek için, marifet sahibi olmaya hiç de gerek yoktur. Batılı olamamışlardır. Batıcı olsalar bile...

Bizim Batılı olamayacağımızı en başta Batı bilir. Tam anlamıyla Batılı olmayı gerçekleştirsek bile Batı'nın buna razı gelemeyeceğini de bilmeliyiz. Batı kendi uygarlığını, kendisinden çok, bir başka ülke-

nin temsil etmesini hiç ister mi? Kendi uygarlığına hele bizim sahip çıkmamızı, el koymamamızı ister mi? Olsa olsa Batı ancak bizim, bu uygarlığa dâhil olarak, kendi etrafında halkalanmamıza, kendi güneşinin yörüngesinde küçük bir gezegen olmamıza izin verebilir belki. Çünkü onun uygarlığı aslında kendisinin yeryüzüne hâkimiyetini sağlamaya yarayacak bir “vasıta”dan başka bir şey değildir. Batı uygarlığı, tarih boyunca bu uygarlığın içinde ve başında yer almış olan ülkelerin bir “sömürme aracı” olarak kullanılmıştır. Kendi güçlerini bir pekiştirme aracı olarak değerlendirilmiştir.

Bizim Batılı olamayacağımızı bilir Batı. Olsak bile buna razı olamayacağını, izin vermeyeceğini de hesabında mahfuz tutmuştur.

O hâlde Batı, neden bizim Batılılaşmamızı hep şart koştu? Çünkü Batılılaşma çabalarımızın bizi ancak dejenerasyona götüreceğini biliyor. Siyasal bütünlüğümüzün dağılmasını, kendi uygarlığımızdan uzaklaşmakla eşanlamlı görüyor. Ve bu hesabında yanılmıyor, yanılmadı.

O bize ve uygarlığımıza düşman olduğu için Batılı olmamızı istedi. Devletimizi dağıtmak, bizi sömürmek için istedi. Yeryüzünden kendine karşı tek alternatifi yok etmek için istedi. Başka yolu yoktu bu işin.

Dağılmamız için birbirimize düşman kamplara bölünmeliydik kendi içimizde. Kavmiyet davası gütmeliydik. Batı uygarlığının insanıcılığına hükmetmeliydik, onu çağdaş görmeliydik, tekniğine, sosyal kurumlarına hayran olmalı, kendimizi onlara yaklaştırmalıydık, her alanda onları örnek ve rehber tanımalıydık.

Bu yola resmen girdiğimiz dönemleri düşünelim. O tarihlere kadar, biz bir hayli güç kaybına uğramamıza rağmen, hâlâ dünyanın en büyük, en kuvvetli devleti değil miydik? Bir kesin “Duraklama” dev-

ri yaşadığımız hâlde yine dünyanın denge unsuru, hatırı en sayılır, kendinden en çok korkulur devlet biz değil miydik? “Ferman”ımız her yanda hüküm sürmez miydi? Gerçi uygarlığımız ve tekniğimiz bir uyuklama dönemi yaşıyordu ama bu uyuklama bir “ölüm uykusu” değildi. Tekrar silkinmemizin ve fetihlere yönelmemizin önünde bir büyük engel yoktu. Batı ile aramızdaki güç farkı, teknik fark hiç de önemli, büyük değildi. Çarçabuk ayağa kalkacak potansiyel taşıyorduk.

Buna muktedir olacağımızı biliyordu Batı.

Bu büyük uygarlık birikimimizin iktidarını biliyordu.

İşte bu uykulu dönemimizden yararlanarak, bizi uygarlığımızdan ve onun kurumlarından uzaklaşmaya kendini örnek alarak devrimler yapmaya yöneltti. Bu devrimleri gerçekleştirmemizde bize karşı zaman zaman dostluk, insanlık maskeleriyle de göründü. Tarih 1839 ve adı Tanzimat’tı bunun. Bu yola girdiğimizden bu yana, ne oldu devletimiz, hangi noktadan hangi yere düştük, meydandadır. O zamanlar dünya güç sıralamasında başlardaydık, şimdi nerelerdeyiz?

Batı bizi Batılılaştırma açmazına düşürerek erdi muradına. Hesabı belliydi ve bu idi Batı’nın.

Veyl içimizdeki yandaşlarına!

AZALMA KORKUSU

Batı'nın çöküşünü dışa vuran sayısız örneklerden birisi de nüfus meselesidir, çok çocuklu olma korkusudur.

İleri Batı ülkelerinde nüfus artışı, hızını yitirmiş bulunuyor. Bu ülkeler gittikçe, birer ihtiyarlar memleketi hâline geliyor.

Gelişen teknolojiye uygun olarak, insanın eşya edinmeye duyduğu sonsuz ihtiyaç, ailelerde nüfus çoğalışını engellemeyi şart kılmış. Eşya üretimindeki sınırsızlık, kişilerin gündelik hayatlarının tabii ihtiyaç listesini öylesine çoğaltmıştır ki, bunlara sahip olmak kişinin insanca yaşayabilmesi için temel şart sayılıyor günümüzde.

Kapitalist ekonomilerin temel mantığı, üretimlerine geniş tüketici çevreler oluşturmaktır. Bunun için insanların tüketme ihtiyaçlarını çoğaltıyorlar. Propaganda araçları toplumu tüketime şartlıyor. Eşya edinmeyi mutluluğun gereği gibi gösteriyor. Üretilen eşyalarsa zaruri ve beşerî ihtiyaçları gidermekten çok, üreticilerin ihtiyaçmış gibi telkin etmelerinin sonunda ihtiyaç olarak zannedilen cinsten. Bu sebeple israf, aile ekonomisinin temelinde yer alıyor.

Araba ihtiyaç, ev ihtiyaç, yazlık edinmek ihtiyaç, çeşitli ev eşyalarına sahip olmak ihtiyaç, giyim kuşam, moda, süs hepsi ihtiyaç. Gündelik hayatın devamında kişinin asla temel ihtiyacından olmayan sayısız eşya, vasıta, bir ihtiyaç görüntüsüne büründürülmüştür. Her insan, doymak nedir bilmeyen bir müsrif tüketici.

Fazla çocuk sahibi olmaksız, sonsuz ihtiyacı dolayısıyla, kişilere bir yük gibi geliyor. Gelirinden bir bölümünün çocuğa gideceği ve bu yüzden bizzat kendisinin insanca yaşama imkânından mahrum kalacağı korkusu var. Çocuğuna gerekli bir hayat şartını veremeyeceği korkusundan daha çok, doğacak çocuğun kendi gelirine ortak olmasından duyduğu korku hâkim insanda. Gizli bir egoizma yani.

Eşyanın tutsağı olmuş bulunan Batı insanı, bu egoizm içerisindedir.

Bu yüzden nüfus artışı durmuştur, hatta gerilemeye başlamak üzere-dir birçok Batı ülkesinde.

Varlıklarına, zenginliklerine rağmen bu korkunun kuşatması altında oldukları için, mutlu da olamıyorlar.

Batı uygarlığının onun teknolojisinin ahlakından uzakta olan topluluklarınsa nüfusu sürekli ve hızlı bir artış gösteriyor.

Batı bir yandan kendi ülkelerindeki bu nüfus gerileyişi karşısında kaygılar duyarken, hatta resmî makamları ciddi ciddi bu ters gidişin önlenmesi yollarını ararken, öte taraftan da hızlı nüfus artışı kaydeden ülkelerin bu hızını kesmek için var gücüyle gayret sarf etmektedir.

Dünya nüfusunun çoğalışını Batı, kendi uygarlığının, hâkimiyetinin baş tehlikesi olarak görüyor. Nüfus azlığına düşen ülkelerin

hâkimiyetleri, büyüklükleri tehlikeye girer. Dünyanın yaşayacağı büyük savaşlardan, çalkantılardan sonra ayakta kalabilme talihi taşıyacak olan ülkeler, mutlaka nüfus çoğunluğuna sahip ülkeler olacaktır. Bunu çok iyi biliyor Batı. Şimdilerde köle gibi kullandıkları ülkelerin, nüfus çoğunlukları yüzünden yarın, kendisine efendi olacağına telaşını yaşıyor.

Evet, Batı bir açmaza düşmüştür. Kendi eliyle kendini açmaza düşüren durumdan kurtulmanın yollarını arıyor. Kendinin çoğalması için tedbirler alıyor. Öteki tedbiri de, çoğalan ülkeleri engellemek.

TEKNİK YETMEZ

Teknik, insanları birbirine benzettikten, milliyet farkı çıplak ve zavallı bir psikolojiden ibaret kaldıktan; âdeta dünya insanları bir ailenin fertleri durumuna geldikten sonra, ya devlet vakıası, devlet farkı ve bilinci ne olacaktır?

Yani dünya tek bir millet olma yolunda bir hayli ilerlerse, devletler de, tek bir devlete mi dönüşür acaba?

Elbette hayır!

Bugün aynı uygarlık, aynı kültür, aynı tarih, aynı dil ve aşağı yukarı aynı ekonomik imkânlarla malik bulunan birçok toplumun, hatta aynı milletin bile, ayrı ayrı devletler hâlinde yaşadıklarına şahit değil miyiz?

Ayrı ayrı devletler olarak devam etmeyi gerektiren, sağlayan bazı özel şartlar, çeşitli hesaplar vardır ki, bu her devir için geçerliliğini korur. Bazı devletler batır, bazı devletler kurulur, bazı bloklaşmalar, güç birlikleri teşekkül eder ama bu durum asla dünya devletlerini bir tek, ya da birkaç devlet hâline dönüştürmez.

Evvla politika izin vermez buna. Hem iç politikaları razı olmaz ülkelerin böyle birleşmelerine, hem de devletler arasındaki kavgalar, çekişmeler, menfaat anlayışları imkân vermez.

Zaten yeryüzündeki bütün savaşlar, devletlerin savaşı değil midir? Devletler, milleti bile ikiye bölerek savaşmamışlar mıdır? Bir milletin, başka millete düşmanlığı, devletleri arasındaki anlaşmazlığın sonucu olarak belirlememiş midir? Şartlayıcı güç, devlettir. Milletler kendiliğinden bir başka millete dost veya düşman olamazlar. Devletleridir kendilerini yönlendiren.

Devletlerinse temel düşüncesi istiklaliyettir. Her devlet, kendini güçlendirmeyi amaç bilir. Güçlü olmanın da şartı, menfaatlerini korumaya ve geliştirmeye dayanır. Bu durumsa, elbette başka devletlerin menfaatiyle çatışacaktır da. Onun için ne devletler arasındaki sürüşme biter, ne de devletlerin birbiri içinde bütünleşmeye gitmeleri gerçekleşir.

Ayrı devlet vakıası devam edecektir yani.

Sadece bir psikoloji durumuna düşse bile, milliyet duygusu, yine de ayrı devlet hâlinde yaşama isteğine ve vakıasına kâfi gelecektir.

Teknik, insanları ne kadar birbirine benzetirse benzetirsin, onları ulusal özelliklerinden ne kadar uzaklaştırırsa uzaklaştırırsın; yine de onları evrensel bir uygarlığın eksiksiz bir uzvu hâline getiremeyecek, tek devletin vatandaşları olarak şekilleyemeyecek, hatta birbiriyle uyumlu, kavgaları olmayan devletler hâlinde bile muhafaza edemeyecektir.

Tatsız, renksiz, özelliksiz yığınlara dönüştürmekten başka bir şeye, bir yere ulaştıramayacaktır bu teknik gidiş, eğer devam ederse, insanlığı.

Çünkü bu tekniğin kaynaklandığı uygarlığın özünde yoktur sağlam bir evrensellik. İnsani, ruhi bir esasa dayanmayan bir dünya görüşünde evrensel hüviyet olamaz.

BU TEKNİK

Teknik, yeryüzü insanını birbirine benzeyen; duygu, düşünüş ve davranış bakımından birbirini oldukça andıran insanlar hâline getirmiştir.

Özellikle aynı uygarlık temeline dayanan milletlerdeki benzeşme, neredeyse kültür farklarını bile ortadan kaldıracak noktaya varmıştır. Hele hele ekonomik durumları itibariyle aralarında büyük seviye farkı olmayan Batılı toplumlarda bu benzeşme çok daha ileri bir safhadadır.

Aslında bu benzeşmede, uygarlık ve kültür yakınlığından daha çok, ekonomik hayat etkili olmaktadır.

Ekonomik imkânları, seviyeleri birbirine yakın olan milletlerde bu benzerlik daha ileri.

Batı tekniği âdeta yepyeni bir insan üretmiştir. İnanışıyla, ahlakıyla, ev ve iş hayatıyla, zevkleri, eğlencesi, velhasıl dünyaya bakışıyla ayrı, yeni bir insan nesli. Fabrikası, bürosu, evi, mutfağı, okulu, kullandığı araçları, televizyonu, sineması birbirine benziyor insanların; sosyal hayat ve eşyalar belli bir insan tipi oluşturuyor dünyada.

Uluslararası ekonomik uçurumlar olmasa, bütün dünya insanları bir tek millet hâline gelecek nerdeyse.

İnsanların satın alma gücü bir asgari müşterekte buluşunca, kişiler arası fark ortadan kalkıyor. Milletlerin mali güçleri birbirine yaklaşıp gibi olunca da, aynı milletin öteki parçaları durumuna geliyorlar.

Devletlerin ideoloji farkları bile bu benzeşmenin önüne geçmiyor, geçemiyor ya da.

Bir Çin, bütün bambaşkalığına rağmen, Amerika'nın zenginliğine malik olsaydı, aralarında bugünkü fark kalır mıydı?

Jaonya'yla Amerika arasında ne fark kalmıştır ki?

Anlaşılan ideolojilerin çektiği farklılık çizgisi, sun'i bir zorlamadan başka bir şey değil.

Teknik, tekniğe sahip olma imkânı, ulusların benzeşmesinde başrolü oynuyor.

Hatta, zamanla aynı imkâna sahip olamamak bile, dünya insanının bir-birine benzemesinin önüne geçemeyecek galiba. Çünkü "teknik kültürü" kâfi gelecek benzeştirmeye. Tıpkı arabası, televizyonu olmayan bir insanın bile bu araçlarla ilgili kültüre, bilgiye sahip olabileceği, kendini bu kültürle, bu ortamlarla, ister istemez şartlayacağı gibi.

Bu durum dünyayı âdeta tek bir millete götürüyor.

Dil ayrılığı da olmasa, kişi ha Londra'da oturmuş, ha Berlin'de veya New York'ta hiç fark etmeyecek nerdeyse, caddeler aynı, fabrikalar, evler, eşyalar aynı olduktan sonra.

İnsanlar aynılaşınca, bu tekniğin saltanatı yüzünden, millet, milliyet ayrılığı olsa olsa çıplak bir duygudan başka hiçbir özellik taşımaya-caktır. Milliyet, bir psikoloji olarak kalacaktır belki. Başka bir deyişle kuru bir "zan" olarak yaşayabilecektir.

SANAYİ TOPLUMU

Sanayinin uygarlığı etkilediği doğrudur. Fennin buluşları, insanın hayat tarzı üzerinde yönlendirici bir rol oynuyor. Hatta düşünme ve duyma temposunu bile değiştiriyor.

Aynı uygarlık mirasına sahip iki toplumdan biri bir ceht veya talih eseri olarak, teknik imkânlarla kavuşmuş olsa, sosyal hayatının görüntüsü, diğer toplumdan hemen farklı bir manzara gösterecektir.

Gelişen tekniğin, sanayinin, toplumu değiştireceği muhakkak. Teknikle uygarlık arasında bir alışveriş var. Aslında ne tekniği reddeden bir uygarlık ne de uygarlığa karşı olan bir teknik söz konusudur yeryüzünde ama her uygarlığın tekniğe bakışı, onu algılayışı, yorumu elbette farklıdır. Hatta denebilir ki, her uygarlık kendi bünyesi içinde, kendi tekniğinin tohumlarını da taşır. Bu bakımdan, bir uygarlığın geliştirdiği teknik, bir başka uygarlığın toplumu için aynıyla uygulanırsa, aynı olumlu sonuçlar alınmaz.

Nitekim çağımızda Batı tekniğine kazandırılan evrensel görüntü, bu tekniğin ulaştığı her yeri kendine benzetmeye çalışmıştır veya o yerde birçok yeni toplumsal problemler oluşturmuş, yeni sosyal bunalmaların başlamasına sebep olmuştur.

Ve Batı, kendi dünyasının dışında kalmış olan ülkelere, uygarlığını tekniğinin aracılığıyla götürmüştür. Batı'nın uygarlığıyla özdeş bu-

lunan tekniği farklı uygarlık tabanı üzerindeki toplumların çözümlerine, yozlaşmasına, sömürülmesine yol açmıştır. Çünkü gelen teknik, bağlı bulunduğu uygarlığın özüne uygun düşen bir toplumu oluşturacaktır.

Mesela Batı tekniğinin geliştirdiği sanayii, dolayısıyla sanayi toplumunu düşünelim. Bu sanayinin tabiatında olan kadınlı erkekli işçi çalıştırma durumu ve bunun hemen yedeğinde beliriveren sayısız problemler, aile ilişkilerini etkileyen, çocuk bakımını ve yetiştirilmesini şartlayan, hatta mutfak geleneğini değiştiren, giderek sendikal hayatı mecburi kılan, işçi işveren ilişkilerini yönlendiren, sınıf farkı doğuran, öte taraftan sermayeyi kurumlaştıran, banka ve faiz ihtiyacını gerektiren birçok iç içe ve yan müesseseleriyle apayrı bir sosyete var edeceği açıktır. Kısacası bu teknik alınınca onunla birlikte ilgili bütün kurumlar da alınacak ve sosyal yapı bir değişmeye uğrayacaktır. Bu tekniğin şart kıldığı sosyal yapı, o ülkenin uygarlık yapısı ve geleneğiyle bir uyumsuzluk içindeyse, bu yeni şarta uyuncaya kadar bir sosyal bunalım var olacaktır. Uyumun sağlanması demek, o toplumun uygarlık tabanından uzaklaşması demektir.

O hâlde ne yapmalı?

Önce Batı tekniğinin, Batı uygarlığının bir ürünü olduğunu kabul etmeli. Yani bu evrensel bir teknik değil, Batı'nın tekniğidir. Batı'nın uygarlığıyla tekniği bir bütündür. Özdeştir birbirinden kopamaz. Ayrı üniteler değildirler.

Bizim uygarlığımızsa, özünde teknik oluşumları ve gelişmeleri şart gören ileri ve ideal bir hususiyet taşıır. O hâlde sanayileşmeye uygarlığımızın bakış açısıyla yaklaşmalıyız. Ölçü ve çözüm anlayışımız Batılı, Batıcı gibi olursa toplum yapımızın ayağı daha da kayar; bunalımımız daha da çoğalır. Cemiyetimizi kaybederiz. Uygarlığımızı bir daha bulamayacak, tanıyamayacak noktaya geliriz.

Teknik sorunlara Batı tekniğin verileriyle değil, yerli, mütefekkir bir kafa ve yürekle yönelmeliyiz.

NEYİ TUTMAK

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Oysa millet için hatıraya bağlılık, uygarlığına bağlılık; geçmişinde yaşama imkânı bulmuş her türlü oluşuma bağlı olmak biçiminde anlaşıldığı sürece, bu bağlılık anlamsız, bâtıl bir tutuculuk olur.

Uygarlığa bağlılık, o uygarlık içinde yaşayabilmenin yolunu bulmuş olan, yaşama fikir, kurum, örf ve sanatlara sahip çıkma şeklinde belirirse, kör bir tutuculuğa dönüşür. Böylece özü, özelliği daha da kaybolur o uygarlığın.

Devrimcilik, eskiye ait her şeyi yıkmayı hedef bilince, muhafazakârlık da eskiye ait her şeyi sahiplenmeyi görev saymaya başlıyor. Uygarlığının tabii bir unsuru olup olmadığının yorumuna kalkmadan, bir ayıklamaya koyulmadan eskiyi sahiplenmek, muhafazakârlığın düştüğü en büyük açmazdır oysa.

Uygarlıklara zaman zaman ârız olan yabancı unsurlar, bazen o uygarlığın tâbi bir unsuruymuş gibi sanılırlar. Uygarlıklar, özü kendine

aykırı düşen yabancı unsurların, kendisini istila etmesi yüzünden helak olurlar. Her uygarlık aslında başka uygarlıkların kendisini istila etmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır. Gerçi uygarlıklar arası alış veriş ezeldir. Bir uygarlığın gelişmesinde, diğer uygarlıklardan bazı unsurlar alarak, onu kendi özü içinde eritmesi tabii bir gelenektir ama bu gelenek tarih boyunca tehlikeleri de birliğinde taşımıştır. Eritme ve özümlemede gereği gibi başarılı olamadığı vakit, bir uygarlık, etkilenme ve taklit etme açmazına düşer. Bugün arkaik olmuş bütün uygarlıklar bu açmaza kurban gitmişlerdir. Kaderin kendilerini karşılaştırdığı diğer uygarlık, kendi bünyelerine uygun düşen unsurları alıp, içlerinde eritmemişler; doğrudan doğruya taklide özenerek kaybolup gitmişlerdir.

Şu da var: Her uygarlıkta bir başka uygarlığın gelişmesine yarayacak unsur yoktur. Temel bünyesi birbirine tamamen aykırı olan uygarlıklar da vardır. Bu bakımdan birbirine akraba yanı bulunan uygarlıklar için alış veriş tabiidir. Yekdiğerine tam bir aykırılık içinde iki uygarlığa örnek olarak, İslâm ve Batı uygarlıkları gösterilebilir. Mesela eski Yunan düşüncesi, İslâm uygarlığına bir ölçüde musallat olarak kabul edilmelidir.

İslâm uygarlığını söz konusu ederken, Yunan düşüncesinden kaynaklanarak kendisini kurmaya çalışmış bulunan ve “İslâm felsefesi” adını almış olan, fikir silsilesini hariç tutmak zorunda olmalıyız. İslâm uygarlığının alanında yaşama yolu aramış ve bir nispette de bulmuş olan Yunani fikirleri, İslâm uygarlığını anlatma ve savunma meyânında gündeme almamak zorundayız.

Keza, İslâm uygarlığına musallat olmaya çalışmış bulunan, İslâm öncesi çeşitli dinlerdeki inanış, yakarış ve vecde geliş yöntemlerini; Zerdüşti, Şamanî, Manihâi unsurları özellikle israiliyattan olan çeşitli masalsı bilgi ve yorumları ayıklamaya mecburuz.

Muhafazakârlık eski olan her şeye sahip çıkma psikolojisine yenilirse, bu, kör bir tutuculuk, bilinçsiz bir yaklaşma olur. Uygarlığa bağlılık, o uygarlığın özüne doğrularına bağlılıktır.

Devrimcilik her şeyi yıkıyor diye; eskinin her şeyine sahip çıkmak, bağlılık ilanı; savunmak, gündeme getirmek istediğimiz uygarlığı ebeden kaybetmemize ve hurdaperest olarak ömrümüzü geçirmemize sebep olur. Uygarlık savunuculuğu, bir uygarlığı yürürlüğe getirmenin eylemidir, o bir reaksiyon olamaz çünkü.

AYDIN DEĞİŞMESİ

İslâm toplumlarında, hiçbir medeni hamle ve teknik keşfe karşı, tarih boyunca bir tek engelleme hareketi görmüyoruz. Yine tarih boyunca hiçbir toplum, İslâm toplumu kadar bilginlerine, aydınlarına saygı göstermiş, ona uymuş değildir. Bazı nadir ve istisnai örneklerle dayanarak, bu gerçeğin zıddını ileri sürenlerse, ilmi ciddiyetten mahrum veya bir kastı olan kişilerdir ancak.

Vahye dayanan bir uygarlığın toplumunu oluşturan Müslümanlar, her dönemlerinde okumanın, bilginin yüceliğine inanmışlar, âlimleri toplumun yol göstericisi, peygamberlerinin varisi saymışlardır. Folklorumuz bu gerçeği doğrulayan sayısız deyim, atasözü ve türkülerle doludur.

Halk kesimi için böyle olan bu durum, aynıyla aydın çevreler için de geçerlidir. Aydın çevrelerde herhangi bir bölünme, çatışma olayına şahit olunmamıştır. İslâm toplumunda aslında aydınıyla halkı tam anlamıyla bütünleşmiş bir toplum olmuştur Müslümanlar. İslâm aydını, İslâm bilgini, İslâm uygarlığının gelişmesi yolunda yeteneğini ortaya koyarken halktan gördüğü saygı ve bağlılıkla birlikte bütün

aydın çevrelerin de ilgi ve dostluğuna muhatap oluyor, ayrıca devletininde desteğini yanı başında buluyordu.

Çünkü İslâm'ın emri doğrultusunda yaşayan insanlar ve gelişen bir bilim ve sanat vardı.

Tanzimat sonrası aydınlarımız Batı'ya şartlı olarak yetişmiş oldukları, kurtuluşu Batı uygarlığında gördükleri için, daha önceki dönemlerimize bakışta, onu yorumlayışta çok tarafgir ve haşin davranmışlardır. Batı uygarlığına karşı çıkan aydınlarla, bu uygarlığa uyum sağlamada haklı ve tabii olarak zorluk çeken halkı, ilerlememizin, çağdaşlaşmamızın engelleyicisi olarak görmüşlerdir. Batıcılar kendi dönemlerindeki Batıcı olmayan diğer aydın kesimle bir kavga içinde buldukları için, bir yandan tutucu buldukları bu çağdaşlarıyla mücadele ederken, öte yandan bunlarla bir tarihî bağ içinde gördükleri daha önceki dönemlerde yaşamış olan aydınlarla, onlara uyan halkı da suçlamışlar ve ülkenin uygarlaşmasına yüzyıllarca engel olmuş zümre olarak takdim ve teşhir etmişlerdir.

Baticılara göre, kendileri gibi düşünmeyen ve davranmayan herkes, uygarlık düşmanıdır, teknik düşmanıdır. Oysa kendi sosyal yapımızla, halk realitemizle bağdaşmayan bir uygarlığın temsilciliğini yüklenmiş oldukları için, bilim adamına, aydına karşı bizim geleneksel bakışımız işte bu Batıcıların yüzünden sarsıntıya uğramış, aydınla halk arasına derin bir uçurum girmiştir.

Bazı aydınlarla halkın, uygarlaşmaya karşı çıktıklarını gösteren bazı tarihî olaylar, aslında ülkenin ters bir idrakte Batılaştırılmasına karşı çıkıştan başka bir şey değildir.

YOLAĞZI

Batı karşısında yenilgilere uğrama dönemimizin başlaması üzerine, yani on sekizinci yüzyılda bazı aydınlarda Batı'yı tanımak ihtiyacı belirdi. Önceleri yalnız askerlik alanında kalan bazı küçük yenileşme eylemine girişildi. İçinde bulunduğumuz durumun ciddi bir hesaplaması yapılmıyor, bünyemize uygun millî bir operasyona girişilemiyordu. Bunları başaracak yeteneklerden yoksun görünüyorduk. Çünkü eskiyen ve bir türlü yenileştiremediğimiz kurumlarımızdan artık gerçek aydınlar yetişemiyordu.

On dokuzuncu yüzyıl bizim için felaket oldu. Çöküntü dönemine giriliyordu. İşte bu noktada, bir yandan artan Batı'nın zorlamaları, diğer yandan başka çıkış yolu bulamayan bir avuç yarı aydın eylemci, bir hayli gelişmiş bulunan ve kendilerinden çok korktuğumuz Batı'yı, devlet, millet, kültür ve medeniyet alanında örnek ve önder tanıyarak reformlara giriştiler. Bunun kesin denemesi Tanzimat olayıdır. O tarihlerden beri yapılan devrimlerin genel karakteri, hep bu Batı'yı örnek tanımaya dayanır.

O Batı ki, tarihin hiçbir döneminde, bize karşı dost ve insancıl bir anlayış içinde olmamıştır. O Batı ki, dünyanın bir denge unsuru olan devletimizi yıkmak için, önce bizi evrensel bildirimizden uzaklaştırmanın gerektiğini biliyordu...

Son bir buçuk asrımız karanlık geçmiştir. Ondan önceki bir buçuk asırsa alacakaranlıktır. Aydınlık olan, aslında gerçek hüviyetimizi o dönem tespitler. Kültür ve medeniyetimizin en belirgin örnekleri o dönemlere aittir. Daha sonraki dönemlerimizde ancak bazı uzantılara rastlıyoruz ama asıl kesif örnekler o dönemlerdedir. Ona bakarak, ne büyük bir millet olduğumuzu, nasıl bir medeniyet kurduğumuzu anlamaya çalışıyoruz.

Bir millet hayatında, ak günler de karanlık günler de olabilir. Kara günlere nasıl girdiğimizi anlayabilirsek kurtuluşumuz çabuk olur.

Bugün bir yol ağzında bulunuyoruz. Bir tercih kullanmak dönemindeyiz. Ya Batı yedeğindeki yürüyüşümüzü daha da hızlandıracağız veya tarihî misyonumuzu hatırlayarak evrensel bildirinin etrafında toplanacağız. Şimdi içinde bulunduğumuz yol ağzı, aslında tam bir dar boğazdır. Bu durumdan çıkmak için ya taviz kapılarını ardına kadar açacağız Batı'ya, veya kendi kendimize yönelmenin hummalı bir gayretine koyulacağız.

Yani "olmak veya olmamak". İşte bütün mesele!..

İNANÇ VE UYGARLIK

İnsan makinenin tabii bir uzvu durumuna düşmüştür. Belki makinenin en önemli bir uzvu, belki onsuz makinenin çalışmadığı bir uzvu, ama makine yine.

Makinenin çalışması için nasıl bakım gerekirse; nasıl ki makine yağlanma ve yıkanmaya muhtaçsa insan da tıpkı onun gibi yemeğe, içmeye ve çiftleşmeye ihtiyaç duyan bir makine hâline gelmiştir. Yaşayışına yardımcı olan eşyalar, makineler hâkimiyetinin değil; tabii zevklerinin, hayvansal güdülerinin ihtiyacını kolayca yerine getirmek görevindedir. Bu ihtiyaçların yerine getirilmesiyse, yürürlükte olan makine nizamının aksamaması adına şart.

İnsan bu nizamın tutsağı edilmiştir. Tutsak olduğunun bilincinden bile yoksun bir garip tutsaktır bu çağda insan. Mısır ehiramlarını yapmak için kullanılan insanlar tutsak olduklarını biliyorlardı. Çağımızın insanıysa özgür olduğunun zannı içinde, yani gönüllü olarak esirdir.

Gayesi, ufku sınırlandırılmıştır bugünkü insanın. Daha çok kazanmak, daha çok eşya edinmek, vesaire, bir de daha çok yaşamak.

İnsan olarak yaratılmış olmanın derin, soylu hikmetleri üzerinde yol almak istenmiyor insandan. Niçin geldi dünyaya, neler yapmaya memurdur, dünya niçin, neden var olmuştur, gibi ezeli sorular, beşeri kaygılar içinden sökülüp alınmıştır. Bunları düşünmenin, ruhî hassasiyetin ve kemalin yolu tıkanmıştır. İncelmenin, derinleşmenin, erginleşmenin, anlam kazanmanın uzağına itilmiştir insan. Öteyi, öteleyi, ötenin ötesini, yeryüzünü, gökyüzünü, toprak altını, yeniden dirilmeyi, hesap vermeyi büyük sevinci, soylu ıstırabı, bütün varlıkların, özellikle insanın kutsallığını, insana karşılık beklemeden yardımda bulunmanın ulviyetini, eşyaların da, gövdesinin de geçiciliğini tefekkür ettiren, kendisini öylece düzenleyen bir çağda yaşatılmıyor insan.

Büyük bir ülküsü yok insanın.

Küçük gündelik işi, ihtiyaçları, onları karşılayan araçları, monoton, makine düzeninde bir yaşayışı var. Kendi ve nihayet yakın çevresini aşmayan bir dünyası ve çok silik gayeleri...

Bütün beşeriyeti kucaklayan ülkeden yoksun.

Eti ve kemiği aşan endişeleri yok.

Acıları, hüznüleri, sevinçleri, mutlulukları basit, kişisel, geçici, ölümlü.

Ölümsüzlüğe yabancı. Ölüme de yabancı

Bir inanç tereddidi bile yaşamıyor. İnanca yabancı bir hayatı sürük-lüyor. İnanca muhtaç olduğunun farkına varmaması için, her şeyi hazır bulmuş dünyasında. Tanımadığı, bilmediği inanca bir önyargı biçiminde karşı olmanın pratik eğitimi verilmiş sadece, inanç adına, inanç yerine. Asıl inancın farkına varmasın, bu kurulu düzen sarsıntıya uğramasın diye, bir oyalama, avutma çarkı kurulmuş. Eşyalar, makineler konulmuş önüne, bir çocuğa verilen oyuncaklar gibi.

İnanca muhtaç olduğunu fısıldayan her vesilenin önüne duvar örülmüş. Tabiatla, tabiilikle bağları koparılmış. Azat edilmeye yabancı bir köle olarak onu tutmak, bu uygarlığın, bu Batı uygarlığının ve onun teknolojisinin temel şartıdır.

Bu uygarlığın yaşamasını şart görenler, bunda yarar bulanlar, insanları inançsız, ülküsüz bir sürü hâlinde tutmaya, bütün dehalarıyla seferber olmuşlardır. Aklın olanca fitnessi, Batı uygarlığının yaşamasına kira edilmiştir. Bu, inançsızlığın uygarlığıdır. Bu insanı saptırmanın uygarlığıdır; insana aykırılığın, düşmanlığın uygarlığıdır.

Ruhun tükeniş destanıdır Batı uygarlığı. Bu bir çağdaş uygarlık değil; çağın hafıza ve ruh ihtilalidir, çağın ihtilalinin müsebbibidir.

BATI VE BİZ

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıldan batıncaya kadarki 624 senelik geçmişimizi, çok kısa tespitler hâlinde bir kıymet hükümüne bağlamaya kalkacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

1299–1595 yılları, yani kuruluşundan III. Murat'ın ölümüne kadarki dönem, bir gelişme, büyüme, bir cihan devleti durumuna ulaşma dönemidir. 296 yılda devlet 20 milyon kilometre karelik bir alan ve yaklaşık olarak 100 milyonluk nüfusuyla, yeryüzünün tek egemen gücüdür. İslâm dünyası, bütünüyle hilafet merkezinin çevresinde halkalanmıştır. İstanbul'un fermanıdır geçerli olan yeryüzünde.

1595'den 1699 Karlofça Antlaşması'na kadarki 104 yıllık dönem, bu eşsiz egemenliğin geçerliliğini koruduğu ve karşısında hâlâ dünyada bir ciddi rakibin beliremediği, biraz da rakipsizlik sebebiyle bir nefis emniyetine düştüğümüz ve yeni hamlelere yönelemediğimiz ve mevcudu yeterli gördüğümüz, bu yüzden durağanlaşmaya başladığımız, ama sosyal yapı çok sağlam olduğu için bünyemizin önceleri bir sarsıntıya uğramadığı, fakat sonlara doğru rakipsizliğimize gölgenin düştüğü bir dönemdir. Yani ikinci dönemimiz..

1699'dan Tanzimat'ın ilan yılı olan 1839'a kadarki 140 yıllık devremiz, mevcudu korumanın bizim aleyhimize işleyen bir durum olarak belirdiğinin somut örnekleriyle karşılaştığımız bir devredir. Bu devrede, bir nefis muhasebesine mutlaka yönelerek, kayıplarımızı önleyici, hatta yeniden eski gücümüzü bu çağ içinde de diriltici hamlelere koyulmamız gerekiyordu. Değişen dünya şartlarını göz önünde bulunduran ve kendimizi uygarlık esaslarımıza göre yeniden düzenleyen girişimler içinde olmalıydık. Aslında bu yenileşme, ikinci dönemimizde başlamalıydı. İkinci dönemimiz, birinci dönemin görkemli hatıralarına çok yakın bir dönem olduğu için, özellikle Batı dünyasına bakışımız mağrur ve tepeden bakış biçimiydi. Bu bakış psikolojisi bu “küfür” dünyasını hafife alan, onlardaki yenileşmeleri, önemsemeyi onurumuza kabul ettirmeyen bu tutumumuz, bu garip muhafazakârlığımız, zamanla bizi gerilemelerle karşı karşıya bırakıyordu. Aldığımız bazı ıslahat tedbirleri köklü bir yenileşme şeklinde değildi. Üçüncü dönemde başvurulmuş ıslahat, ikinci dönemdeki disiplininin sağlamaya dönük bazı yerli tedbir hareketlerinden farklı olarak, Batıcı bir karakter taşımaya başlamıştır. İkinci dönemde III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Osman, IV. Murat gibi hükümdarların aldığı bazı yerli tedbirlerle III. Mahmut, III. Selim ve özellikle Abdülmecit'in ıslahatları arasında büyük bir öz farkı vardır. Sonuncular Batı'yı esas aldı. Eğer bunların ıslahatçı yaratılışları yüzde yüz yerli bir öze dayanabilseydi, gerilemenin önünü almak mümkündü, kolaydı ve ülke ise, aslında bu gecikmiş ıslahatı, pekâlâ yapabilecek bir iç potansiyele de sahipti. Çünkü insanımız ve kurumlarımız bir çöküntü içinde değildi. Büyük bir donukluk, hamlesizlik ve ihmal yaşıyordu, ona yeni canlılık getirmek mümkündü ve daha önemlisi ıslahata karar verilmiş olduğu bir dönem içindeydik. Islahat fikri, bir sosyal zaruret olarak kesinleşmişti. İkinci dönemde bulamadığımız bu kesinlik, eğer bu dönemde Batıcı biçimde değil; uygarlığımıza bağlı bir özle ele alınabilseydi, bir süreden beri sarsıntı içinde bulunan bir devlet, yeniden diriliğe kavuşabilirdi.

Ama hayır, artık Batı'ya yüzümüzü dönüyorduk. Yerli potansiyel git-tikçe tereddide uğrayacak, hatta geri kalmamızın asıl sebebi olarak zannedilecektir. Tanzimat'a bu anlayışla girildi.

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

DERS ALINDI MI?

Tanzimat'la Meşrutiyet arası 69 yıllık dönem, hızlı bir çöküş devri olmuştur. Tanzimat, devleti bir tümsek üzerinde bıraktığı için, geçen zaman ülkeyi aşağılara doğru kaydırılmıştır. Bu kayış, bir yandan bize büyük toprak kayıpları verdirirken, öte yandan da ülkeyi Batıcı bir düzen anlayışı içine itiyordu. Batılılaşmanın bu kayıplara sebep olduğunu yahut bu kayıpların bize ters düşen Batıcı tutumumuzla ilgili olduğunu düşünmeden II. Meşrutiyet'e gelindi. 1908'de devlet 9 milyon kilometrekarelik bir alana inmişti.

Bu dönemde, II. Abdülhamit'in uzun hükümdarlık yılları vardır. Hükümdarlığının başında I. Meşrutiyet parlamentosunun ısrarı ve kararıyla girdiğimiz Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki kayıplardan sonra, idarenin bütün çizgilerini ele alan hükümdar 30 yıl, memlekete hiçbir toprak kaybettirmeden, ayrıca ülkeyi içine düştüğü badireden kurtarmak yolunda malî, idarî ve özellikle maarif alanında tedbirler alarak, bu hızlı kayışı durdurmayı başardı. Ama âdeta onun bu şahsiyle kaim olan başarı, Tanzimatçıların bir tümsekte bırakmış olduğu devleti, yepyeni ve temelleri bize ait olan bir alana çekmeye yetemedi. Çünkü Tanzimat oku yaydan fırlatmıştı bir defa. Bu oku yolundan döndürmek imkânı yoktu o şartlarda. Abdülhamit devri,

Batı'nın ve ona bağlı Batıcıların attığı oku yolundan çevirmenin olağanüstü çabalarıyla doludur. Ve asıl hayret edilmesi gereken husus, gerçekten de bu okun, 30 yıl menziline ulaşmadan, havada döndürülmüş olduğudur. Nitekim II. Meşrutiyet'le başlayan yeni dönemde, bu dondurulmanın buzu çözüldükten başka 30 yıllık geciktirilme de telafi edilerek, koca devlet 10 yıl içinde, ancak Anadolu yaylası kendine bırakılarak, darmadağın olmuştur.

1908 Meşrutiyetiyle 1923 yılları arası, akıl almaz bir hızla devletin tasfiyeye uğradığı yıllardır. Ülkeyi kendi uygarlık temellerinden kopararak, düşmanın telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda Batılılaştırmak, hayatımızla ödediğimiz bir yanılığ olmuştur. Batı bizi temelden yıkacak olan unsurları bize bir kurtuluş reçetesi gibi sunmuş, içimizde, kendine bağladığı insanlar bulmuş ve bir cihan devletini yeryüzünden kaldırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BATICILIK VE AYDINLARIMIZ

DİN VE UYGARLIK

BATICILIĞIN SON AŞAMASI

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Tanzimat'la başlayan Batılılaşmanın, Meşrutiyet'e kadarki bölümüne bir "emekleme devresi" gözüyle bakabiliriz. Bu emekleme tabiri hem siyasi, hem de fikir ve sanat hayatımız için söz konusudur şüphesiz. Nitekim Tanzimat, bilindiği gibi Batılı biçimde birçok kurumlar oluştururken, bu kurumlara mümasil birçok eski kuruluşların yaşamasına da izin vermişti. Bir yandan yeni "mektep"ler açılırken, öte yandan "medrese"ler devam ediyor; bir taraftan yeni "nizamî mahkemeler" kurulurken öbür yandan "şer'i mahkeme"ler faaliyetini sürdürüyordu.

Fikir hayatımız Batı'ya açılmıştı, fakat ne "Osmanlılık"tan ne de "Müslümanlık"tan vazgeçmediğinden, ikisi arasında dengeleme ve bocalama sancıları içindeydi.

Sanat dünyamıza yeni türler girmişti; tiyatro, roman ve sair dallarda denemelere koyulmuştuk. Şiirde öz ve biçim değişiklikleri deniyorduk ama bunlarda da büyük hamleler, eserler oluşturamıyorduk; ne Batılı olabiliştik; ne de Doğulu kalınmıştı.

Yaygın ifadeyle "ikilik" (düalite) vardı, her alanda. Batıcılık açısından bu duruma, gerçekten bir "emekleme dönemi" denilse yeridir.

Meşrutiyet'e doğru Batıcılığın emeklemeden "egemenliğe" geçtiğini görüyoruz. Bu öyle bir egemenlik ki; bizzat Batıcılığa bir red ve muhakeme getiren akımlar üzerinde bile Batıcılık bir vakiadır artık. İslâmcılar da Türkçüler de Batılılaşmayı zaruret sayarlar. Batıcı Fikret: "İhtiyak-ı fikre açık bir ufuk" saydığı Batı'ya, oğlu Halûk'u yolcularken ondan şunları istiyordu:

*Pür tehâlûk hayat ü kuvvetden
ne bulursan bırakma; Sanat, fen.
iğtimâd, iğtina, cesâret, ümid,
hepsi lazım bu yurda, hepsi müfid
Bize bol bol ziya kucakla getir:
Düşmek etrafı görmemektendir.*

Âkif'se "İnkılâbın yolu mâdemki bu yoldur" dediği Batı'ya giden gençler için şunu tavsiye eder:

"Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz"

Âkif'in gidenlere "bir tek" de dikkat çektiği husus vardır:

"Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da!

Mâziyi, fakat yıkamaya kalkışma bu yolda."

Türkçü Milliyetçi hareketin kuramcısı Ziya Gökalp'da ise Batıcılık, daha kesin bir disipline bağlanmıştır. Âkif bir bakıma "İslâm millet ve ümmetinden" ama "Garp medeniyetinden" iken; Gökalp "Türk Milletinden, İslâm ümmetinden, Garp medeniyetinden"dir. "Garp medeniyetinden" anladığı da çok daha geniş, köklü ve derin öz taşıyor. Türk milliyetçiliği için aldığı ve içini doldurduğu şema, Batı'nın vazettiği milliyetçiliktir. Âkif'in muhalefet şerhi koyduğu birçok Batı unsuru, Gökalp'te "esas" olarak yer bulmuştur. Âkif'in ve o dönem İslâmcıların şekillendirdiği hareket, daha sonraki İslâmcı nesillerde bir hayli öz tasfiyesine uğrayarak değişir ve gelişirken; Gökalp'in

milliyetçiliğe, Türkçülüğe getirdiği “Esas”lar, günümüze kadar geçerliliğini korumuş bulunuyor. Bunun baş sebebi, Meşrutiyet’ten sonra emekleme devresini aşmış ve egemenlik elde etmeyi başarmış ve Cumhuriyet’le birlikte egemenliğini resmen tescil ettirmiş olan Batıcılığa, Gökalp’in vazettiği “Esas”larda çok daha geniş bir alan verilmiş olmasındandır. Batıcılığın ülkemizdeki son aşaması olan Cumhuriyet’le “Türkçülüğün Esasları” arasında geniş bir uyum bulunmasındandır. Yani Gökalp’in fikirlerinin büyük ölçüde devletleşmesindedir.

“Türkçülüğün Esasları”na “mümkün olabilecek Batılılaşma”nın yollarını gösteren bir telif ve terkip çalışması diye bakabiliriz. “Mümkün”ü sonuna kadar zorlamış olan Gökalp’in bu sahada aşıl-maması, “mümkün”den öte bir yolun olamayacağı içindir. Alınacak-ların da, verileceklerin de cümlesini kitabında topladı ve “devlet”e temel eyledi Gökalp.

UYUM ÜSTÜNE

Meşrutiyet döneminin fikir hareketlerinde, birbirine çok yakın unsurlar olduğu gibi; birçok siyasi olaylara karşı da yine ortak yorumlara rastlanmaktadır. Mesela Meşrutiyet yıllarında Batıcı Tevfik Fikret, Ermeni Komitacıların hazırladığı suikasttan kurtulan Abdülhamit Han'a karşı kinini şöyle dile getiriyor:

*Bir kavmi çiğnememekle bugün eğlenen ...deni
bir lahza-i te'ahhura medyun keyfini*

.....

*Dursaydı bir dakikacağız devr-i bi-sükûn,
Yahud o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
Kanlarla bir cinayete pek benzeyen bu iş
Bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.*

.....

“Ey şanlı avcı, dâmını bîhûde kurmadın!
Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!”
“Eyvah! Otuzüç yıl o zehir giryeleriyle,
husranları, buhranları, ehvâli, melâli,
âmâl-ı devâhisi ve sulh u seferiyle
bir sel gibi akmış mütevekkil, mütehâli...
Yazsın bunu tarih-i iber hatt-ı zeriyle!”

diyerek o devri aşığıyordu. Türkçü-Milliyetçi akımın ünlü örgüt-
çüsü ve hatibi, “O dönemi” anışı şöyle:

“Biz Abdülhâmid Han devri gibi çok uğursuz ve çok dar bir devir
idrâk ettik. Bütün memleket baştan başa bir ölü sessizliğine dalmış-
tı.” (Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, s. 8).

İslâmcı akımın baş isimlerinden Şair Âkif de, “İstibdat” diye ilan edi-
len o devri, daha sonraları şöyle dile getirecektir. (*Safahat*, s. 85)

“Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdadımız makberlerinden: “Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce mâsum öldürürken her gelen cellâd,
Huruş etmezdi, mezbûhane olsun, kimseden feryad?”

.....

“Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet
Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin neket...”

Evet, bu şairimize göre: “Ah o Yıldız’daki baykuş ölüvermezse eğer,
akıbet çok kötü”ydü (*Safahat*, 6. baskı, s. 402). Ona göre de sultan
“hafiyelerle”, “jurnallerle” idare ediyordu ülkeyi: “Yine bir dolduran
olmuştu ki Abdülhamit’i!” (*Safahat*, s. 413). Padişah “Belki kırk elli
bin askerle sarılmış Yıldız” Sarayında ve “Kafes ardında hanımlar
gibi saklıydı Hâmid” diye anlatıyordu.

CUMHURİYETİN HABERCİSİ OLAN PROGRAM

Meşrutiyet devri Batıcılarının programını Peyami Safa *Türk İnkılâbına Bakışlar* adlı kitabında şöyle özetliyor, bazı maddelerini alalım:

1. Padişahın tek zevcesi olacaktır.
2. Fes kaldırılıp yerine başka bir başlık kabul edilecektir.
3. Kadınlar diledikleri gibi giyinecek, zabıta ve hiç kimse kendilerine müdahale edemeyecektir. Kadınlar vatanın en büyük velinemeti sayılarak herkes kendilerine saygıya mecbur tutulacaktır.
4. Kadınlar ve genç kızlar erkeklerden kaçmayacaklar. Görücü usûlüyle evlenmeye son verilecektir.
5. Birer tembellik yuvası olan tekke ve zaviyeler lağvedilecektir.
6. Bütün medreseler kaldırılacak, Süleymaniye Medresesi Colege de Francèe ve Fatih Medresesi Ecole Politchnigue tarzında okullara dönüştürülecektir.

7. Sarık ve cübbeyi yalnız din adamları taşıyacaktır.
8. Evliyaya adaklar yasaklanacaktır.
9. Okuyucular, üfürükçüler men edilecek; sıtmaya tutulanlar sulfato içmeye mecbur tutulacaktır.
10. Arazi ve vakıf kanunları yeniden düzenlenecektir.
11. Şer'i mahkemeler kaldırılarak, nizami mahkemeler geliştirilecektir.
12. Mecelle kaldırılacak veya o derecede tâdil edilecektir.
13. Avrupa Medeni Kanunu kabul olunacak, bugünkü evlenme boşanma düzeni değiştirilecek, birden fazla kadınla evlenmek usûlü kaldırılacaktır.

Meşrutiyet dönemindeki fikir hareketlerinden “Batıcılık”ın başlıca iddiaları bunlar. O zaman için, bu iddialar oldukça önemli bir cüretkârlık örneğidir. Gerçi Tanzimat’tan beri bir Batılılaşma başlamış, birçok alanda yeni düzenlemeler gerçekleşmişti ama yukarıda maddeler hâline getirilmiş hususların çoğunu, en önde gelen Batıcılar dahi ileriye sürememişlerdi. Özellikle ailevi anlamda Batılılaşma, Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadarki dönemde, bütün Batıcıların reddettiği bir husustu. Bizim örflerimizin, aile bağımızın sağlamlığı, denilebilir ki Tanzimat Batıcılarınının, Batı’ya karşı en başta gelen bir övünme konusuydu. Keza elifbanın değişmesini de asla düşünmemişlerdi. Medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını da istememişlerdi. Ancak bunların ıslahına dair fikirler ileri sürdükleri oluyordu ve “medrese”yle birlikte “mektep”lerin de gerekli olduğunu savunuyorlardı.

Meşrutiyet Batıcıları daha atak, radikal bir anlayışı temsil ettiler. Aslında bu durum tabiidi. Batıcılık gittikçe muvazaalı tutumunu, telif-

çiliği terk ederek, er geç gerçek hüviyetine kavuşacaktı. Adım adım bu neticeye doğru yaklaşıldı.

İttihat ve Terakki Fırkası iktidarı, Batıcıların bu programından bazı- larını uygulamaya koyuldular. Fakat hemen başlamış bulunan dış ve iç gaileler; özellikle Balkan, Trablus, Birinci Dünya Savaşı hengâmesi, ülke yöneticilerine bu devrimlerden daha birçoğunu gerçekleştirecek fırsatı bırakmadı.

İşbu Batıcı programı aynıyle uygulamak, 1923 devrimcileri tarafın- dan gerçekleştirilecektir.

Cumhuriyet devrimlerinin temelinde yer almış bulunan fikir hare- ketlerinin başındadır Batıcılık.

Cumhuriyet'in öteki fikri istinadıyla, bilindiği gibi Türkçü, milliyetçi akımdır.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin, tavizlisine, yani Batıcılığa da oldukça geniş alan tanıyanına dahi asla yer vermediği fikir hareketiyse "İslâmcılık" hareketidir.

Batı uygarlığıyla uzlaşmanın kuramsal alandaki en önemli çalışma- sına, Türkçü akım, Gökalp'in yazılarıyla kavuşmuştur. Bu bakımdan Gökalp'i tanımak, Türkçü-milliyetçi hareketi yalnız yakın geçmişteki hüviyetiyle, yani kendini yeni disiplinlere bağladığı dönemdeki özel- likleriyle tanımak değil; aynı zamanda bu hareketin şimdiki uzantısı olan hareketi de tanımaya yarayacaktır. Çünkü Gökalp'in getirmiş olduğu esaslar, aradan yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, hâlâ diriliğini büyük ölçüde korumaktadır. Özellikle Türkçü-milliyetçi hareket, Gökalp'iaşan ve yenileyen düşünce adamları değil, ancak onu başarıyla yorumlayan kişiler yetiştirmiştir daha çok. Bu sebeple şimdiki hareketle, Gökalp'in belirlediği esaslar arasında tam bir yan- kı ve yansıma söz konusudur.

Arada görülen bazı farklarsa, doğrudan doğruya ayrıntı niteliğindedir ve geçen yarım yüzyıllık zaman diliminin sergilediği olaylara bağlı olarak değişmesi tabii ve zorunlu olan “taktik” ve “strateji” gereğidir. Yoksa temel görüşlerde bir ayrılma, değiştirme, sapma olmamıştır.

Oysa aynı durumu İslâmcı harekette görmüyoruz. İslâmcı hareketin Cumhuriyet döneminde kazandığı içerik, Meşrutiyet'teki İslâmcılığı oldukça aşmış ve geliştirmiştir. Âkif ve arkadaşlarının yaklaşımıyla daha sonraki İslâmcı fikir ve sanat adamlarının meseleye yönelişlerinde büyük nitelik ve nicelik farkı vardır. Bu farklardan başlıcası, bugünkü İslâmcı hareketin Batı'yla teorik hesaplaşma, karşılaştırma dönemini bile geride bırakarak, doğrudan doğruya İslâm'ı, İslâm uygarlığını gündeme getirmiş olmalarıdır. Ve İslâm düşüncesine ve eylemine yamanmış bulunan iğretlikleri, aykırılıkları hızla ayıklamalarıdır.

İslâmcı kesimin bu değişerek gelişmesini şu gerçeklerde bağlamalı. a) İslâmcı hareket, daha önceki dönemlerinde, Gökâlî'nin Türkçü hareketi “Esaslara” bağlaması örneği, kendisini zaman içinde böyle disiplinli esaslara bağlayan bir düşünce adamına sahip olmadı. b) İslâmcı hareket, çok sınırlı bir oranda bile olsa, yansımasını mevcut rejimde asla göremedi.

Gökâlî'nin kuram olarak vazettiği Esaslar'la Cumhuriyet arasında oldukça derin bir uygunluk vardır.

Gökâlî'nin: “Bütün kanunlarımızda hürriyete, eşitliğe ve adalete aykırısı ne kadar kaide ve teokrasi ve klerikalizme ait ne kadar izler varsa hepsine son vermek lazımdır.” (s. 175) fikriyle, Cumhuriyet devrimlerinin amacı arasında tam bir uyum görülür.

Keza, onun şu ifadeleriyle Cumhuriyetin temel felsefesi arasında yine bir uyum yok mu: “Pratik tecrübeler gösterdi ki; İslâm Birliği, bir ta-

raftan teokrasi ve klerikalizm gibi gerici akımları doğurduğundan, öte yandan da İslâm dünyasında milliyet mefkûrelerinin ve millî vicdanların uyanmasına karşı bulunduğundan, Müslüman kavimlerin ilerlemelerine engel olduğu gibi, istiklâllerine de mânidir.” (s. 87)

Yine şu satırlarda, sonradan gerçekleştirilecek bir devrime de yol göstermek yok mu: “Eski Türkler, hem demokrat, hem feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle feminist olurlar. Türklerin feminist olmasına başka bir sebep de eski Türklerce şamanizmin kadındaki kudsi kuvvete dayanmasıydı...” “Kadınlar, örtünmeye ait hiçbir kayıtle bağlı değillerdi...” “Eski Türklerde, zevce yalnız bir tane olabilirdi.” (s. 164–165)

Yalnız Gökalp'te “...Bugün maddi medeniyet bakımından ve maddi silahlar dolayısıyla, Avrupalı milletlerden geriyiz. Medeniyetçe onlara eşit olduğumuz gün, hiç şüphesiz, cihan hegemonyası yine bize geçecektir.” (s. 187) şeklinde yer alan fütuhatçılık duygusu ve düşüncesidir ki, Cumhuriyet'in “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” düsturuyla aykırılık içindedir. Ve ondaki bu fütuhatçı ruh, izinden gidenlerin bir bölümünde aynıyle yaşamış olmasına rağmen, mesela H. S. Tanrıöver'de tamamen sönmüştür: “Türk milliyetçiliği için fütuhatçı değildir, dediniz, Memleketleri kastederek söylersek, şüphesiz Türk milliyetçiliği fütuhatçı değildir. Gönülleri kastederek söylersek Türk milliyetçiliği fütuhatçıdır.” (Tanrıöver, *Seçmeler*, s. 19)

TÜRKÇÜLÜK VE BATICILIK

Tanzimat'tan sonra yetişen aydınların büyük bölümü ve özellikle Meşrutiyet döneminde geniş yayılma fırsatı bulmuş olan düşünce hareketlerinin hepsi, farklı oranlarda bile “Batıcı” bir öz veya etki içinde görüldüğü hâlde bu görüntüyü, yalnızca “Batıcılık Hareketi” adı verilen akımın bir alametifarikası olarak saymamız, öteki akımlardan, mesela “İslâmcı” veya “Türkçü-Milliyetçi” akımlara bunu kondurmaya çok defa gönlümüzün el vermemesi birçok konuda hesaplarımızı yanlış yapmamıza; bugün varmış bulunduğu noktadaki yerimizin gerçek hüviyetiyle belirlenmesine, aşılmış merhalelerin belirginleşmesine büyük ölçüde engeldir.

Gelişimimizin muhasebesini yapmak, gelişmemizin vardığı noktayla, başlangıç çizgisi arasındaki merhaleleri göstermek; düşüncemizi daha geniş alanlara götürmenin şartıdır. Geçmişe getirdiğimiz doğru tespit ve yorumlar, bir yandan şimdiki konumumuzu da açıklığa kavuşturacak, öte yandan bundan sonraki hareketimize yeni birçok doğrular da keşfedecektir.

Amaç, kişi ve kurumları suçlamak değil, gerçeğin, kendi hüviyeti içinde bilinmesi ve tanınmasına yardımcı olmak, bu vesileyle, hal- ledilmiş sanılan meseleleri tekrar eşeleyerek gündeme getirecek bir durum muhakemesi yapmaktır.

“Türk Ocakları, bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçen Türk milletine, bu geçiş devrinde yol göstermeğe mecburdur. Çevremiz, pratik ve yaşayan bir medeniyetin darbeleriyle yıkılmış harap olmuş müesseseler ve onların yıkıntılarıyla doludur. İçimizde ve dışımızda bir nokta yoktur ki mensup olduğumuz eski medeniyetin orada yıkıntılarını görmüş olmayalım. Görgü kaidelerinden, hükümet usûlünden ilim ve sanata kadar her şey; hâkim, yayılan ve yapıcı yeni bir medeniyetin icaplarına göre değişmek mecburiyetindedir. Türk Ocakları bu yeni medeniyetin yayıcısı, hizmet edicisi ve yol gösterenidir. Kendi topraklarımız üstünde aynı hükümetin idaresinde büyük bir doğuş hareketi gösteren Türk ve Müslüman olmayan milletlerin ilerleme sebeplerini, Batı medeniyetinin kendi sebepleri arasında bulmak lazım gelir. Türk Ocakları bu sebepleri birer birer tanıyacak ve Türk milletine tanıtacaktır. Bir cümle ile diyebilirim ki, biz son İstiklal mücadelesinde, Batı’ya karşı mücadele ederek, hatta Batı’yı mağlup ederek Batılılığı muzaffer kılmış bir milletiz. Biz mağlup olsaydık, Şarklılık kazanır, Batı mağlup olurdu. Biz kazandık, güya Batı mağlup oldu, fakat gerçekte kazanan Batılılıktır. Kim inkâr edebilir ki, biz Batı’dan gelen milliyet fikirlerinden ilham alarak, Batı’nın bize verdiği düsturlarla silahlanarak, Batı’nın elimize uzattığı aletlerle boğuşa boğuşa Asya’nın köhne bir köşesinde, bütün beşeriyeti peşine katıp götüren halkçılık ve inkılap düsturlarını muzaffer kıldık. Bunun için, Türk Ocakları, Batılılığın temsilcisidir.” (Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, s. 72-73)

Yukarıdaki sözler, 1912'lerden çok yakınlar kadar Türkçü-Milliyetçi hareketin en önemli eylemcisinin cümleleridir. Kendi özel düşüncesini yansıtan ifadelerden değil, bu hareketin büyük bir kuruluşunda, kurultayında söylenen, bütün bir camiyayı bağlayan resmi nitelikteki sözlerdendir.

Bu açık ifadeler, bu akımın Batı ve Batıcılık anlayışını kesinlikle ortaya koymakta.

Batıcılık akımı, bizde, ayrı, farklı müstakil bir akım değil; çeşitli nispetlerde öteki akımlarda da yer almıştır; Türkçü veya İslâmcı akımlarda da yani.

IRKÇI OLMAMAK YETER Mİ?

İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* adlı kitabında, “Türk milliyetçiliğinin biri negatif (menfi), diğeri pozitif (müspet) olmak üzere iki cepheli prensipleri ihtiva” ettiğini söylüyor ve negatif prensipleri şöyle sıralıyor: 1. Türk milliyetçiliği ırkçı değildir. 2. Türk milliyetçiliği dinci değildir. 3. Türk milliyetçiliği sosyalist değildir.

DİN VE UYGARLIK

Birinci prensibi anlatırken öz olarak diyor ki, vaktiyle “Batı memleketlerinde tutunmuş olan ırkçılık nazariyesi, insanlar arasında manevi bakımdan birtakım farklar tasavvur eden ve aslında Türk ırkına da şerefli bir mevki vermeyen bir ideolojidir.” Kafesoğlu, “Türkiye’nin içtimai gerçekleri” bakımından ırkçılık konusunu sakıncalı görüyor. “Çünkü bir bakıma kavmiyetçilik yapma manasına gelen ırkçılığın memlekette bölgeciliği teşvik yolu ile millî bütünlüğü parçalayıcı durumunu hatırdan çıkarmamak lazımdır. Makul ve ciddi bir kültür siyasetiyle Türk milletini vatan ölçüsünde bütünleştirmeyi başlıca gayelerinden sayan Türk milliyetçisi yine aynı sebepten Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” (s. 272–273)

Aslında Türk milliyetçiliği genellikle öteden beri ırkçılığı, saf ırk nazariyesini reddetmiştir. Bütün Türkleri bir bayrak etrafında toplamayı hedef saymış bulunan Turancılık bile ırkçılığı kendine mal etmedi. Gökalp “kendini Türk sayan” herkesi Türk kabul etmemizin gereğini savunmuştur. “Safkanı” atlar için aranan bir nitelik saymıştır. Türkçülüğün ırk esası na değil, bir “şuur” meselesine bağlı olduğunu söyler.

Yani “Türk milliyetçiliği”ni “Türk ırkçılığı” şeklinde görmedi belli başlı milliyetçiler. “ırk birliği” değil, “şuur birliği” aradılar. Kısacası, “Türk milliyetçiliğine evet”, “Türk ırkçılığına hayır” gibi bir şey.

Kafesoğlu, ırkçılığın, bölgeciliği teşvik anlamına geleceğini söylüyor. Oysa “Türk milliyetçisi yine aynı sebepten, Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” diyor. Türkiye’de bazı “bölgelerin” azınlıklara meskûn bulunduğu varsayımına dayanıyor olmalı Kafesoğlu. Yahut bazı bölgelerin bir azınlık hareketi için istismar edilebileceğine ihtimal veriyor. Bu bakımdan Türk ırkçılığının değil de Türk milliyetçiliğini rehber edinen “makul ve ciddi bir kültür siyaseti ile Türk milletine vatan ölçüsünde bütünleştirmeyi başlıca gaye sayan Türk milliyetçiliğini” uygun buluyor. Kafesoğlu’na göre Türk milliyetçisinin hem kendisi ırkçılık yapmayacak hem de “Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” Prensip olarak milliyetçiliğe evet, ırkçılığa hayır denilmesi, azınlıkların da milliyetçilik davası gütmesine müsaade etmek anlamını doğuramaz mı? Yani azınlıklar da ırkçılığa dayanmayan bir milliyetçilik tuttururlarsa Türk milliyetçiliğinin tavrı ne olacaktır buna karşı? Azınlıklar da “ırk” birliğinden değil de “şuur” birliğinden kalkarak tıpkı Türk milliyetçileri gibi bir milliyetçilik güderlerse buna razı mı gelecektir Türk milliyetçisi?

Türk milliyetçileri ırkçılığa kalkarsa bu, “bölgeciliği teşvik”e ve azınlıkların da ırkçılık gütmesine sebep olur da; ırkçı olmayan bir Türk milliyetçiliği, azınlıkların da ırkçı olmayan milliyetçiliğine sebep olmaz mı? Eğer “milliyetçiliğe evet” ise, bu yalnız Türk milliyetçileri için

evet, diğer milliyetçilikler içinde “evet” değil mi? Türk milliyetçiliği Türkler için bir haksa, azınlıklar için bu bir hak olarak sayılmıyor mu? Kısacası ırkçılık bir karşı ırkçılığı doğurur da, milliyetçilik bir karşı milliyetçiliğe sebep olmaz mı?

Bu konuları tartışmıyor Kafesoğlu.

Eğer Kafesoğlu azınlıkları, “makul ve ciddi bir kültür siyaseti ile” Türk milliyetçiliğinin potasında eritmek iddiasındaysa, bu bir “fütühatçılık” olmaz mı? Ya da azınlıkların da kendi açılarından böyle bir iddiaya kalkmaları için hak doğurmaz mı? Ama denebilir ki “Burası Türkiye’dir, devletse Türk devletidir, o hâlde bu hak yalnızca bize aittir.” Bunun da cevabı şu olmaz mı: Vatandan mahrum kalmış milletler yok mudur, dünyanın her yerinde ulusal bağımsızlık kavgaları verilmiyor mu?

Türk milliyetçiliğinden, ırkçılığı ayırmanın, ayıklamanın; Türkiye’deki azınlıkların milliyetçilik gütmesine engel olamayacağı açıktır. Bugünkü aktüalite de bu gerçeği doğrulamaktadır. Milliyetçilerin her yerde bir ırk kavgasından daha çok bir ülkü kavgası verdiklerini görüyoruz. O hâlde aslanan bu ülküyü iyice seçmektir, belirlemektir. Millet ve millet vakıası öyle bir ülküyle özdeş olmalıdır ki, onda “azınlık” mefhumu yahut konusu bulunmamalı ve teb’a ancak “Müslüman olanlar” veya “olmayanlar” olarak sınıflanmalıdır. Yoksa milliyetçiliği yalnız ırkçılıktan tecrit etmekle mesele çözülmüyor. Öteki milliyetçiliklerin zuhurunu önleyemiyor. Oysa Kafesoğlu “prensip”lerinin ikinci maddesinde: “Türk milliyetçiliği dinci değildir” buyuruyorlar

AKLI BAŞINDA BİR BATICILIK

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri adlı kitabında yazar, “Batı Medeniyeti”yle “Avrupalılaşıma” arasındaki farkı şöyle anlatıyor:

“Avrupalılaşıma, Avrupalı gibi yaşamak, Avrupalının inanç ve örflerine intibak etmek, âdetlerine uymak, hayat telakkilerinde onları takip etmek mânâsına gelir ki, bu düpe düz kötü ve zararlı bir taklitten başka bir şey değildir.”

“Hâlbuki Batı medeniyetinin asıl özü iç cephesindedir. Bu onun muhtevası, şekli değil mânâsı, maddesi değil ruhudur. Asıl çağdaşılaşma bu muhtevayı, manayı kavramak, özü bulmak, ruhu hissetmektir.” (İbrahim Kafesoğlu, 1000 Temel Eser, s. 40)

Bilindiği gibi 1’inci paragrafta dile getirilen husus, Tanzimat’tan beri söylene söylene, oldukça ucuzlanmış ve genelleşmiş bir yargıdır. Bizde Batılılaşmanın bütün belli başlı savunucuları da hep bu kanaatte olmuşlardır. Böyle taklide özenenleri, züppeleri alaya alan bir hayli de roman yazılmıştır. Gerçekten de bir avuç budala veya görgüsü çarpık olanların dışında kimsecikler, bu tür taklitle gerçek Batıcılığı birbirine karıştırmadı. Hatta

ayniyle, bir moda gereği böyle bir taklidi yaşıyanlar bile, asıl Batıcılığı bu olmadığını hep bilmişlerdir, söylemişlerdir.

Bu bakımdan yazarın hiçbir orijinalitesi olmayan bu harcıâlem yorumu getirmesine hiç gerek yoktu.

Gelelim 2'inci paragrafa: Burada da yine içeriğine yabancı olmadığımız; Tanzimat'tan beridir, Batıcı bir çizgi içinde yer alagelen kişilerin hep tekrarlayageldikleri sözlerle karşılaşılıyor. Yani: Batı uygarlığını bütün müesseseleriyle alalım, ama örfümüzü, âdetimizi koruyalım vesaire...

Kafesoğlu'nun kitabı, "Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri" gibi âdeta, bu harekete yeni açılımlar getiriyormuşçasına iddialı bir isim taşımasına rağmen, hepsi daha önceleri başkaları tarafından mutlaka söylenmiş olan sözlerin, bir kere daha tekrarlanmasından ibaret.

Kısacası görülen o ki, milliyetçi düşünce, gerçekten Gökalp'i hiçbir noktada aşamamış, yenileyememiş. Bu durum Gökalp'in bu alanın geniş kapsamlı bir düşünür olmasıyla mı yorumlanmalı; yoksa bizzat bu konunun yeni fikirler üretimine daha müsait bulunmamasıyla mı izah edilmelidir?

Çünkü bu sahanın ün yapmış düşünürleri farklı anlatım yöntemleri kullanmış olsalar bile, sonuçta aynı şeyleri söylemektedirler. Oysa her düşünce, farklı yaklaşım, yakalayış sergilemeye hem müsait, hem de muhtaçtır. Hangi çağdaş dünya görüşü, hangi siyasal, ekonomik ve kültürel doktrin olursa olsun, hemen hemen hepsi, üzerinde yeniden düşünen, hatta çığır açan düşünürler bulabilmiştir; çeşitli "tecdid" olayına tanık olabilmıştır. Tecdide uğramayan düşünce hareketleri, zamanın aşındırmasına göğüs geremez; çağın gerisine düşer, diriliğini yitirir, arkaik bir vakıa olur çünkü. Beşerin düşünce tarihinde bunun sayısız örnekleri var.

Prof. Kafesoğlu belli görüşleri tekrarlamış olsa bile, belli bir düşünceye bağlı olanların genel durumunu, onların hâlâ üstünde bulunduğu, fiilen yaşanan bir fikir ortamını özetlemiş bulunmaktadır. Bu bakımdan kendisinden bazı alıntılara kalkarsak, bu aynı zamanda belli bir ortamın da fikirlerine tercüman olur:

“Avrupa’yı maddeten ve mânen kudret kaynağı yapan bu değerler, (yani Rönesans hareketi, din mevzuunda tolerans, siyaset alanın da demokrasi) aynı zamanda ünersaldır. Yani zaman, coğrafya, kültür farkı tanımaksızın bütün beşeriyeti kucaklar. Prensiplerin hedefi Hıristiyanlık veya İslâmiyet, İngiliz veya Türk, Doğulu veya Batılı, köylü veya şehirli, hükümdar veya teb’a değil doğrudan doğruya insan ve insanlıktır. Hiçbir inanç veya telakkî, hiçbir kültür veya yaşayış tarzı bu prensipleri redde muktedir değildir. Esasen Avrupa medeniyetinin özündeki bu beşeriliktir ki, onun cihanşümul bir mahiyet kazanmasını sağlamıştır.” (s. 41)

“Hiçbir aklı başında Türk yoktur ki karşımızda görüp tesir ve baskısını ta içimizde hissettiğimiz Batı medeniyetine uymak zaruretinin Türkler için hayatî ehemmiyet taşıdığını kabul etmesin.” (s. 44)

İki yüz yıldır bizim “Batıcılık”la “Avrupalılışma”yı birbirine karıştırdığımız; bu yüzden gereği gibi “Avrupa medeniyetine girmiş, çağdaşlaşmış, yani Batılı bir cemiyet payesine ulaşmış” olamadığımızı esefle dile getiriyor ayrıca Kafesoğlu. Bütün aklı başında olanların Batılılaşmayı kabul etmesine rağmen, Batılılaşmaktaki, bu “karıştırılma” kimin eseri dersiniz?

Oysa bilinen şu ki, iki yüz yıldır bizi yöneten kadrolar, aşağı yukarı Kafesoğlu gibi düşünen; yani Batı ve Batıcılık konusunda Kafesoğlu’nun izahlarına pek de aykırı düşmeyen bir anlayış içinde yer almış bulunan kadrolardır. İçinde buldukları zaman ve şartlar ölçüsünde, Kafesoğlu’na çok benzer bir yaklaşımla Batı’ya yöneldik-

lerini teslim etmeliyiz. İki yüz yıldır hiçbir devlet yöneticisi kadro, Batıcılığı sadece, yazarın 1'inci paragrafta dile getirdiği anlamda anlamadı. Yöneticiler, sorumlular ve aydınların çoğu genellikle Batıcılığı, 2'nci paragrafta anlatıldığı gibi benimsemişlerdir; buna ağırlık vermişlerdir.

O hâlde, asıl hesaba çekilmesi gereken anlayışta bir "karıştırılma" aranmalı. "Akli başında olma"ya, bir başka rol verilmeli...

BİR DEVLET HEM İSLÂMÎ HEM LAİK OLABİLİR Mİ?

Prof. Kafesoğlu “Türk milliyetçiliği dinci değildir” başlığı altında şunları yazıyor. “Yani Türk milliyetçisi başta Anayasa olduğu hâlde devlet kanunlarının yerine dinin mukaddes kitabını ikâme etmeği (şeriatçılık) veya İslâm milletleri arasında, din esasında, birlik meydana getirmeği (ümmeçilik) tasarlayamaz.”

Kafesoğlu’nun, aktüel milliyetçilik açısından bu sözleri üzerinde, en azından münakaşa edilebilir. Fakat yazarın, bu sözlerine tarihî dayanak olarak ileri sürdüğü öyle gerekçeler var ki, en azından münakaşasız olarak, peşinen redde müstahaktır. Diyor ki:

“Türk milleti dindar olmakla, yani dini akîdelere ve İslâm’ın iman ve amel prensiplerine bağlı kalmakla beraber, tarih boyunca yaşanan hayatı yalnız din açısından değerlendirecek ve dine göre ayarlayacak derecede bir gayretin temsilcisi olmamıştır.” (s. 273-274)

Oysa çok sıradan bir tarih bilgisi bile Kafesoğlu’nun bu sözlerini çürütebilir. Bu millet tarih boyunca bütün hayatı dine göre ayarlanmanın gayretiyle yaşadı. Günlük hayatının her yanına, dininin doğrultusu içinden yaklaşmanın örneklerini sergiledi. Basit bir folklor kültürü bile bu gerçeğin teslimine kâfidir. Devam ediyor Prof.:

“Vicdan hürriyeti Türk tarihinin ana karakteri hâlinededir. Türkler en geniş dini toleransa sahip milletlerin başında gelir.”

Bakınız bu ara cümlelerin arkasından gelen iddiaya:

“Laiklik, hiç olmazsa tatbikat şeklinde, Türk devletlerinde daima mevcut olmuştur.”

Şimdi bu profesöre “dinde zorlama olmamak” ve zimmîlere karşı uygulanan ayrı hukukî statü düzeniyle, hele hele laikliğin arasında en ufak bir benzeyişin dahi olmadığını nasıl anlatalım? Alıntıya devam edelim:

“İslâmî Türk devletlerinde bile din aynı zamanda dünya işlerine hükmeden bir unsur olarak görünmemiş ve Türk hükümdarları, şeriat yanında dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir. (Sultan Melik Şah’ın, Uzun Hasan’ın, Fatih’in, Kanuni’nin kanunları v.b.). Türk milliyetçiliğinin bir din davası olmayacağını ortaya koyan bu durum Türk milliyetçisini şeraitçilikten uzak tutan içtimai gerçeklerimizden biridir.”

Yazarın son cümlesindeki fikrine dayanarak olsun diye zikrettiği örneklerin tarihî dayanaktan yoksun olduğu açıktır.

Değil Kafesoğlu gibi, dini İslâm, milleti Türk olan bir profesör, herhangi bir müsteşrik bile bilir ki, İslâmî Türk devletlerinin hepsi bütün dünya işlerini dine göre düzenlediler. Ülkelerinde uygulanan medenî, ticari ve ceza hukuku İslâm hukukuydu. Adı geçen hükümdarlar da ve daha birçokları da, dünya işlerini düzenleme için birçok kanunlara ihtiyaç duydular, ama bu kanunlar, zuhur eden konulara şeraitin kesin ve genel doğruları içinde çözüm getirme ihtiyacıyla ilgilidir.

Şimdi nasıl Cumhuriyet Türkiye’sinde kanun çıkarma yetkisini taşıyan Meclis, kanun yaparken laik devletin anayasasına aykırı düşen

kanun getirmemeye mecbursa, İslâmî devletlerde de tedvin edilen kanunlar, İslâm'ın anayasası olan nasslara aykırı olmayacak biçimde düzenlenmiştir hep. Nasslar çerçevesinde içtihatlarda bulunmuşlardır. Ve bu içtihatlarda bulunanlar, yani kanun yapanlarsa, yazarın sandığı gibi padişahlar değil, fıkıh bilginleridir. Fetva, karar mercii onlardır. Devlet ihtiyaç duyduğu kanunların, içtihatların yapımında konuyu çağının bilim otoritelerine götürmüştür hep. İşbu kanunlar hangi hükümdarın zamanında gerçekleşmişse, hangi hükümdarın otoritesiyle uygulama alanına girmişse, teammülen o hükümdarın adıyla adlandırıldığı için (Fatih Kanunnâmesi gibi), tıpkı avam gibi Prof. Kafesoğlu da, bu kanunları bizzat hükümdarlar yapmıştır, zannederler.

Adı geçen hükümdarlara “kanun yapmıştır” demek yanlıştır ve hele onların şeraitten ayrı olarak “şeriat yanında dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir” demek tutarsızdır. Hele hele bütün davaları i'lâyı kelimetullah olan, kendilerini “nizam-ı âlemi te'mine” görevli bilen, “kerim devlet”, “devlet-i ebed-müddet” düşüncesine bağlanmış bulunan bu hükümdarlar için “laik” lafzı hiç uygun düşmez.

Fakat Kafesoğlu, laisizme, demokrasiye inanmış biri olduğu için olacak, bu hususları hep değişik yorumluyor.

ADIM ADIM SOSYALİZM

Türk milliyetçiliğinin negatif prensiplerinden üçüncüsü şu oluyor. Kafesoğlu'na göre “Türk milliyetçiliği sosyalist değildir.”

Çünkü “Türk milliyetçisi hürriyeti kısan, hukuku zedeleyen bir düşünceye hizmet edemez” diyor. Ayrıca “ ...Sosyalistlerin hepsinin birleştiği nokta mülkiyet düşmanlığıdır ki, bu alın teri ile elde edilen kazanca karşı açık bir saygısızlık ifade eder” diye ekliyor.

Bu “mülkiyet düşmanlığı”, “alın teri” meselesi üstünde çok duruyor yazar, bu kitabında. sosyalizmi bir iyice irdelediği yok. Ciddi bilimsel tenkitler getirmeye yanaşmamış. Kafesoğlu'na göre sosyalizmde sermaye ve refah “Toplum hesabına ‘devletleştirme’ ve ‘kamulaştırma’ adıyla bir diktatörler gurubunun” elinde toplanmış ve halk birbirine ancak fakirlikte eşitlenmiştir.

Sosyalizm konusuna bu yaklaşış biçimi yalnız Kafesoğlu'na mahsus değildir. Türkiye’de adı sağcıya çıkmış daha birçok kalem erbabı vardır ki, yıllar yıldır sosyalizmi, dön dolaş şu birkaç cümleyle özetlenebilir bir tenkit ve yargıyla yıkmaya çalıştılar. Bu yüzden de kandi-

rıcı, inandırıcı olamadılar. Türkiye’de sosyalizmin gelişmesinde biraz da, konuyu böyle pek hissi ve yüzeysel bir biçimde ele alanların emeği olsa gerek. Sosyalizm için öyle karanlık bir tablo çizdi ki bunlar; orada nikâh, namus, din, iman, mal mülk ve ana baba mefhumunun olmadığından maada, sanırdınız ki; millet açlıktan, perişanlıktan da kırılıyor. Ancak bunları yazarlarsa, sosyalizmi canevinden vuracaklarını zannettiler. Onlar bunu yazadurur ve siyasillerimiz bunu anlatadururken Rusya çeyrek asırda dünyanın süper devleti olarak zuhur ediverdi. Hatta onun uydusu olan birçok Balkan devleti kalkınma yolunda bizi fersah fersah geride bıraktı.

Devam ediyor Kafesoğlu, diyor ki, sosyalizm “...Kalkınmanın başlıca faktörü olan sermaye birikmesini engellemek suretiyle memleketi fakirleştireceği için, milliyetçiliğe aykırıdır.” Cevabını, sosyalist uygulama içinde kalkınan ülkelerden alsın Kafesoğlu.

Sosyalizmin adım adım gelişmesinde, ona getirilen duygusal, yanlış, eksik, bilim dışı yorumların bir hayli yardımı olmuştur. Bir yandan bu kabil yayınlar ve bu kabil yayınlardan yazılardan pek farklı düşümemeyen politikacılar, devlet adamları hatta bu çizgi içinde görev yapan dernekler, sosyalizmi sürekli olarak aktüalitede tutmadılar mı?

Sosyalizme karşı çıkışın köklü mesnetlerini tanıyamadı, bizim yorğun, tembel ve bağımlı aydınlar.

BATI'YA AÇILIRKEN

“Hürriyet, adalet, müsavat” sloganının modalaşmasıyla, İslâm toplumunda birçok konuların münakaşası başladı.

Batı uygarlığı ve onun sosyal düzen anlayışları aydınlarımızı etkisi içine aldığından; Batı'yı reddetmek, âdeta tabii ve insanî olan her olguyu reddetmek anlamına iliklenmiş olduğundan beridir, İslâm toplumunun siyaset adamlarından mütefekkirlerine kadar, aşağı yukarı bütün aydın kesiminde, İslâm'la Batı arasında telif edici unsurları aranmaya başlandı.

İslâm'la Batı uygarlığı arasında bir ayniyet aramak, Tanzimat sonrası aydınlarımızın genel çabası olmuştur. Bu çaba Meşrutiyet döneminde daha da yoğunluk kazandı ve Cumhuriyet'in işini büyük ölçüde kolaylaştırdı.

Batı ile İslâm arasındaki temel ortaklığını vurgulamak adına; Batı uygarlığının, özellikle Rönesans hareketinin, İslâm uygarlığı aracılığıyla gerçekleştiğini ileri sürmek, Batı'yı benimsememizin ilk ve

masum kılıklı hamlesidir. Müslüman aydını böyle iddialarla, aklınca ilmî hakikate bağlı kaldığı zannı içinde çalışırken, öte yandan İslâm'a hizmet ettiği hayaliyle teselli oluyordu. Onlara göre, eğer İslâm uygarlığı olmasaydı, bu uygarlık bütün topraklarında üstün bilim yuvaları kurmamış olsaydı, hele hele Endülüs'te, Sicilya'da yüksek merkezler gerçekleştirilmeseydi, Batı dünyası ilkel hayatını yaşamaya devam edecek, Skolastik dönem son bulmuyacaktı.

Nasıl ki Batı, bizden aldıklarını uygulayarak ve geliştirerek bugünkü seviyeye ulaştıysa; aynen biz dahi bu gerilikten kurtulmak için girişeceğimiz hamlelerde Batı'nın tecrübelerinden yararlanmalıyız. Bu vaktiyle onların bizden aldığını, şimdi bizim onlardan almamıza benzeyecektir.

Yukarıda sıraladığımız şekilde düşünen aydınlarımızdan “muhafazakâr” yanı daha ağır basanlarımız ise, Batı'yla girişeceğimiz bu alışveriş içinde, bazı noktalara dikkat etmemizi; mesela aile düzenini korumamızı, bazı örfi ve ahlakî varlığımızı muhafaza etmeyi, kendi dinimize bağlı kalmayı bir ön şart olarak ileri sürüyorlardı. Hele hele bu “dinimize bağlı kalış” fikrinde nispet ölçüleri, örnekleri yine katılırlardı, bilhassa onların dindar aydınıydı. “Onlar nasıl ki dinlerine bağlı iseler, biz dahi öylece kendi dinimize bağlı olmalıyız” diyorlardı. Onların dinlerine bağlılıklarına derin bir imrenme duyuyorlardı. Onlar eksik ve yanlış olan dinlerine bile böyle hürmetkâr iken, bizim dosdoğru olan inancımıza karşı gevşeklik göstermemiz doğru değildir, diyorlardı. “Hem asla dinimiz terakkiye mâni değildir.” diye, ilme teşvik sadedindeki ayet ve hadislerden örnekler veriyor, geçmişte yetiştirdiğimiz bilim adamlarını sıralıyor, teknik alanda vaktiyle gerçekleştirdiğimiz başarıları anlatıyorlardı.

İslâm'la, Batı arasında uygunluk aramaya koyulmuş olanların büyük bir bölümü, aslında dünya görüşü bakımından “Batıcı”dırlar. Bütün sosyal kurumlarımızın Batılı anlamda düzenlenmesini isterler. On-

ların anladığı veya öyle anlaşılmasını istedikleri İslâm, Batılılaşmaya engel olmayan bir İslâm'dır. İslâm'ın fenne, sanata, ilme, medeniyete düşman olmadığını dile getirirlerken, asıl istedikleri; İslâm'ın Batı'ya karşı olmadığını anlatmaktır. Onların fen, sanat, ilim, medeniyet diye saydıkları, kabul ettikleri sadece Batı'dır. "Muasır medeniyet"ten kasıtları hep Batı uygarlığıdır.

Onlara göre, geri kalışımızın başlıca sebeplerinden biri de, hurafelele oyalanmamızdır. Terakki yolunda ilerlememize, inandığımız hurafeler mâni olmuştur. Aslında "hurafe"den kastettikleri doğru-
dan doğruya "İslâm"dı onların. Bu hurafeleri ortadan kaldırıncı, ilerlememize engel kalmayacaktı. "İslâm'ı aslına irca" etmemiz gerekiyordu yine onlara göre. İslâm'ı aslına irca sadedinde de "ilim tahsil etmenin faziletini" belirten İslâmî hükümleri sıralıyorlar, İslâm tarihinden örnekler veriyorlardı.

Bütün çabaları Batılılaşmaya karşı olmayan bir İslâm ortaya koymak ve bunu genelleştirmek içindi.

Faraza "hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet" mi diyordu Batı; bizimkiler hemen bunların İslâm'da da mevcut olduğunu söylüyorlardı. Mesela rejim olarak "Meşrutiyet" mi söz konusu ediliyordu, bunun dahi İslâmî yönetimin temel umdesi olduğunu anlıyordu. "Cumhuriyet" meselesi ortaya atılınca da fikirleri hazırды: Zaten İslâm meşvereti, seçimi, Cumhuriyeti ön gören bir sistemdi.

"Demokrasi" lafının modalandığı zamanlarda da, asıl demokrasinin İslâm'da olduğunu söylediler.

Batı'dan alınacak her şey "İlim Müslüman'ın yitiğidir, nerede bulursa alsın" yahut "İlim Çin'de bile olsa alınız" gibi kutsal emirleri alet ettiler.

Laiklik bile, İslâm'ın emirlerinden olduğu “İnancından ötürü kimseyi kınamamak” gerektiği hükmüyle izah ediliyordu. İslâm devletlerinin, ayrı dinden olan vatandaşlara, nasıl inanç ve ibadet serbestisi tanıdığı anlatılıyordu. Yine onlara göre, inanç bir vicdan konusuydu, Allah'la kul arasına kimsecikler girmemeliydi, hem Tanrı'nın bizim ibadetlerimize ihtiyacı yoktu.

Sadece bir motif, alelade bir unsur ya da tahassüs sınırları içinde hapsedilmiş olan İslâm'ın kendilerine zararı olmayacağı bir yana, faydası bile vardır. Bu İslâm imajıyla evvela kendilerini, Batıcı rejimlerini sevdirmeye fırsatı buluyorlardı. Halk psikolojisini tatmin ediyorlardı. Ayrıca gerçek İslâm'ın tanınmasını, anlaşılmasını önüyor, böylece onun zuhurunu imkânsız, mesnetsiz hâle getirici tedbirler almış oluyor, güçlü bir kontrol mekanizması kurmuş bulunuyorlardı.

Zaten Batı da dini, sosyolojik bir gerçek olarak saymıştı; bu bakımdan din vakiasını hesaba katmayan hiçbir olgu, başarılı, kalıcı olamazdı. O hâlde bu toplumunun dinini değiştirmek mümkün olamayacağına göre, hesaplarını mevcut dini göz önünde tutarak yapmalıydılar.

Bizde, Batı'dan taşınan bütün sistem anlayışlarının da, bütün öteki kurumların da, kendilerini sunuşlarında, bir vakıa olan İslâm'ı kullanma, vazgeçilmez bir taktik olmuştur. Bazı aydınlar bunu bir taktik olarak kullanılırken; bazı iyi niyetli aydınların da bu taktiğe kanarak onlarla aynı paralelde yer aldıkları bir gerçektir.

Batı'ya yenik düşüşlerinin sayısız örnekleri var. Batıcılığı bilinçli olarak bize taşıyanları aslında, Batı'ya yenik düşenlerden saymamalıyız. Onları Batı'ya teslim olmuş ya da onlarla özdeşleşmiş, kendisiyle Batı arasındaki sınırları kaldırmış olarak saymak daha uygundur. Onlarla Batılılar arasında bir ayniyet vardır, fark yoktur. Bunlar için dil, ırk ve din farkı temel bir ayrıcalık konusu değildir. Bir Batılı kendi dil, ırk ve din vakiasına hangi açıdan bakıyorsa, bunlar da aynı açıdan

kendi dil, ırk ve dinlerine bakmaktadırlar. Gördükleri farklı bile olsa bakış açıları, yani yorumları aynıdır. Bunlar için dil, ırk ve din bir öz, esas, hareket kaynağı, ideoloji değil, sadece birer alettirler, nasıl ki bir Fransızın, yahut Almanın veya Çinlinin sosyalist, liberalist, nas-yonalist ya da faşist olmalarına aynı ideolojide buluşmalarına dil, din ve ırkları engel değilse bunlar için de öyle. Alet ideolojisinin özünü tayin ve tespit haysiyetinde görülmez. Ancak öz üzerindeki küçük ayrıntıların yaşanmasında rol oynar. Teoride değil bazı pratiklerde ağırlığını gösterir. Nitekim bunun tersinden kâmil örneği İslâm için de söz konusudur. İslâm'da da dil ve ırk olgusu, nizamın özünü tadil ettirici kurumlardan değildir. Bu kurumlar dinin sınırladığı bir çer-çeve içinde vardılar ve asla ideoloji değildirler.

Batıcı, din, dil ve ırk meselesine muayyen bir açıdan baktığı için, yani meseleleri Batıcılıkla çelişmeyen bir yere oturduğundan dolayı, kendisiyle Batı arsında hiçbir kavga konusu da tabii olarak kalmamış oluyordu.

Mesela Meşrutiyet döneminin Batıcılarından Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının “içtihat” hareketlerindeki Batıcılıkları kesin bir İslâm düşmanlığı hatta soy düşmanlığı hüviyetinde zuhur bulmuşsa da bu tutum devrin bütün Batıcılarının genel anlayışını temsil etmez.

Batıcıların genel tutumu belirttiğimiz gibi din, dil ve ırk vakiasını önemsemeyen yani, bu vakiaları elden geldiğince göz ve kulak ardı eden, bunları asla problem haysiyetinde görmeyen, bunlara normal bir Batı aydınının baktığı gibi bakan bir tutum içindedirler. “Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet”çidirler. Bir telifçiliğe yönelmiştir bunlar. “Doğu Batı sentezi”ne kalkanlar “ Batılılaşmanın neresindeyiz?” diye soranlardır bunlar.

Dememiz şu ki, bu Batıcılar Batı'yla hiçbir kavga veya ihtilaf hâlinde, değildirler. Dolayısıyla Batı'ya yenik dü;me gibi bir durumları yoktur, tam bir benimseyişi temsil ederler.

O hâlde kimdir Batıcılığa yenik düşenler?

Batı'ya asıl yenilenler, Batı'yı kayıtlı ve şartlı olarak benimseme yolunu seçenlerdir.

“Batı'ya evet ama her şeye değil” gibi bir görüş içinde olup bunun münakaşasını yapanlardır.

Öteki Batıcılar muhasebesiz ve murakabesiz olarak Batı'yı benimsemişlerken bunlar Batı'yla kendi aralarında bazı ihtilaflar yakalamış, bunları telife yönelmişlerdir. Prensip olarak Batı'ya evet demişlerdir. Fakat ihtilaf noktaları vardır. Batı uygarlığı kendi uygarlıklarını yenmiştir. Fakat kayıtsız şartsız teslimiyeti onurlarına (!) yediremezler. Dil, din, ırk meselelerini problem sayarlar; bu meselelerde ne Doğulu ne Batılı bir garip muhafazakârlık taşırlar. Batı'ya asıl yenik düşenler bunlardır; yani benimseyenler değil, benimsemeleri kendilerine göre “buna değmiş, buna değmemiş” diye acayip bir seçmeye koyulanlardır.

İKİ AYDIN TİPİ

İslâm uygarlığının yürürlükten kaldırılması, İslâm toplumunun bütün aydınları üzerinde çeşitli etki ve tepkilere sebep olmuştur.

İslâm uygarlığına bağlı ve bu yolda kavga veren birçok aydın da, İslâm'a karşı girişilen hareketler farklı yorumlar bulurken; ayrıca Müslümanlar hakkındaki özeleştiriler de yine farklı biçimde ele alınmıştır. Bu aydınlar çağdaş Müslümanların küfre karşı nasıl bir davranış içinde olmaları hususunda hep farklı ve değişik önerilerde bulunurlarken; ayrıca İslâmî yönetimin uygulandığı geçmiş zamanlara dair de, yine farklı yorum ve yaklaşımlar göstermişlerdir.

Bu aydınlardan bir kısmı, Batı'ya yönelmemiş olduğumuz dönemleri, eksiksiz bir ideal dönem olarak belirlemek ve anmak görevini yüklediler. Onlara göre İslâm, her alanda tam bir uygulanma içindeydi. Yakın geçmişimizdeki bazı aksaklıklarsa uygulayıcıların kişisel zaaflarıyla ilgili olabilirdi.

Böyle bir düşünce içinde olanlar, genellikle geçmişe toz kondurmuştur; tenkidi bir yaklaşım yolunu seçmemişlerdir. Maziperesttirler,

muhafazakârdırlar. Geçmişin her yanını savunmak, ülküleri olmuştur. Hatta geçmişe ait olumsuz sahneleri bile “şimdiye ve şimdiki-lerine kıyasla bin defa tercihe layık” bulurlar. Kıyasıya yakınmaları şimdiki zamandandır.

Öteki bir kısım aydınlarsa, şimdiki zamana karşı duydukları şiddetli reaksiyonu, geçmişini savunmakla değil, geçmişini bile en sert biçimde eleştirmekle vurgulamak isterler. Bunlara göre başımıza gelen musibetlerde, bizzat kendimizin de payı vardır. Hatta kabahatin büyüğü asıl bize aittir. Kendi uygarlığımızı kendimiz saptırmışızdır. Birçok bâtula, hurafeye yönelişimizin sebebini kendimizde aramalıyız. İslâm hakikatinden kopuşumuzda, İslâm dışı unsurları, İslâm’a yamamakta sakınca görmeyişimiz rol oynamıştır. Bilhassa mistik yorum ve yaşayışımızda hep İslâm’a aykırı inanış ve davranışlar içinde olmuşuzdur. Nassların ve aklın doğrultusunu, çeşitli sapık akîdelerin eğri büğrü yolları ve yorumlarıyla, çıkmaz sokaklara götürmüşüzdür. Nefsin arzu ve isteklerini, İslâm’a uygun düşen aşk ve gönül mesleği sanmışız. Açık hata ve küfür belirten birçok hususa, mistik bir elbise giydirmeye özenmiş ve bunun adına da “İslâm” demişiz. Birçok işaret, kelime, deyim ve davranışa; farklı, uygunsuz, küfre alet olan anlamlar yüklemekte sakınca görmemişiz. Bu sorumsuz ve disiplinsiz tutumumuz, İslâm’ın asaletini ve saffetini bulandırmıştır. Birçok çevreler ve halk, bu halitayı İslâm sanmışlar bu yüzden birçok sapkınlıklar, sapıklıklar başlamış. Böylece İslâm uygarlığı, özünden saptırılmıştır. Hem de Müslüman olduğunu sananlar tarafından çarpıtılmıştır. İslâm uygarlığı Müslüman olanların bu bilinçsizliği, nefsin cazibeli hilelerine yenik düşüşleri İslâm uygarlığının verileri olarak görülmüş.

Öncelikle asıl bunlarla savaşmalıyız, demişlerdir bazı özeleştirici aydınlarımız. Uygarlığımızı, uygarlığımızdan sanılan bu sapışlarımızı hesaba çekmeyi görev bilmişler. Tabir uygun düşerse radikal bir kanadı oluşturan bu aydınlar, İslâm’ın gündemden kaldırılışında, birçok eski yöneticileri ve aydınları sorumlu tutmak bakımından,

öteki muhafazakâr ve maziperest aydınlardan çok farklı bir ölçü ve yöntem sahibidirler.

Meşrutiyet’le birlikte yeni ve değişik bir zuhur alanı bulan çeşitli fikir hareketlerinden İslâmcı akımın tabir uygun düşerse bu “radikal” kanadı İslâm devletinin ve toplumunun çöküşünü, İslâm’a, İslâm dışı elbiseler giydirildiğini ileri sürerek yorumlamaya çalışmışlardır. Onlara göre, Osmanlı’nın devlet yapısında da İslâm dışı unsurlar vardır. Özellikle veraset usûlü, biatin uygulanışı, taht kavgasına dayalı idamlar, hilafet hep İslâm’a aykırı biçimde işletilmiş olan hususlardandır. Yine onlara göre, hükümdarların halkça olağanüstü varlıklarmış gibi görülmesinde ve gösterilmesinde, bir “kibir” hatta “şirk” işareti vardır. Fetva merciini bile, bilimin bağımsızlığına, korkusuzluğuna vurulmuş bir zincir olarak sayarlar ve şeyhülislâmlık müessesesini, göstermelik, devletin kuklası bir uydurma kurum gibi görürler.

Yine onlara göre, uygarlık adını verdiğimiz bütün sosyal kurumlarda sanat, edebiyat, müzik, mimari, folklor ve bilcümle kültürel varlığımızda, yaşayışımızda, medrese ve tarikat geleneğimizde, hep İslâm dışı unsurlar vardır; Hind, İran, Bizans ve öteki cahiliye inanış ve âdetlerinin etkileri bulunmaktadır. Özellikle mistik yanımız büyük ölçüde bâtil itikatların istilasına uğramıştır. Batıl inanış ve âdetler, sayısız İsrailiyyat, tarikatların aracılığıyla toplumumuzu hakikat dışı masallarla istila etmiş, inanç düzenimizi tanınmaz hâle getirmiştir. Kitap ve sünnetin hâkimiyeti yerine, yanlış ve çarpık yorumların sultası kurulmuştur. Birçok gereksiz ayrıntıları “bilim” zannıyla münakaşa eden “bilgin”ler türemiştir. Kitaba ve sünnete uyulacağı yerde, ne idüğü belirsiz kişilerin, “bilgin” ya da “şeyh” sayılan bazı insanların peşinden gidilmiştir, aklın rehberliğine değil; eksikli, yarım yamalak, yanlış yoldaki fanilerin söz ve davranışlarına, menkıbelerine itibar edilmiştir.

Oysa İslâm, bir akıl inancıdır. Din, akli olana hitap eder. İslâm'ın vecibelerine uyulmasının şartı, akil ve reşit olmaktır. Akli olmayanlardan sorumluluk kalkmıştır. İslâm hakikatini, aklımızın kemali ölçüsünde anlamaktayız. Allah'ın her emrinde, Resulünün her davranışında, insan aklına ters düşen hususlar olamaz. Çünkü Allah, en müttekâmil varlık olarak yaratmıştır insanı. İnsan aklının, iradesinin, idrakinin ve tahammülünün kaldıramayacağı bir yükü yüklememiştir Allah. Kitabın ve sünnetin her hükmünde, müttekâmil insan akli, uygun ve doğru bir yorum yolu bulabilir. Hatta çağlar ilerledikçe ve teknik geliştikçe bu yorumlar daha doğru ve sağlam birer muhteva kazanmaktadırlar. Nitekim birçok işaretler ve mucizeler, gelişen fen ve teknik aracılığında, daha makul izahlara kavuşmaktadır.

İslâm'ı özündeki dinamiklere bağlamak için uygunsuz, bâtil mistik yöntemlerle değil, aklın bilgisiyle ve çağdaş verilerle yola çıkılmasıdır.

Böyle yapmazsak, dini yanlış anlamış oluruz; hem dinin gerçeğini bulandırmış olur, hem de sosyal hayatımızı, hatta devlet hayatını yanlış esaslara bağlama yanılığımıza düşeriz. Böylece küfrün eline de silah vermiş oluruz.

İşte biz yüz yıllardır, hatta Dört Halife döneminden bu yana, böyle büyük yanılığlara düşegeldik. Son yüzyıllardaysa, bâtila yenik düşmeyi son sınırlara vardırıdık.

Çağımıza İslâm'ı yeni baştan sunmamız gerekmektedir. Özellikle son yüzyıllarımızın savunulacak önemli bir yanı yoktur, kalmamıştır. İslâm'ı olanca cazibesıyla asrın verilerini kullanarak yeniden gündeme getirmeliyiz. Batı'nın, küfrün saldırılarını iptal etmenin de yolu budur, kendi kurtuluşumuzun da! Çağın bütün bilgilerini, fennini, tekniğini, İslâm hakikatinin yorumuna ve ilanına vesile yapmalıyız.

İSLÂMCI DA BATICI

Meşrutiyet döneminin “Türkçülük-Milliyetçilik” akımı gibi, “İslâmcılık” akımı da “Batıcı” bir zemin üzerindedir.

İslâmcıların Batıcılıkları, bazı dış görüntüler bakımından Tanzimatçılara benzer. Reşit Paşa'nın okuduğu Ferman'da gerileyişimizin “Şeriat esaslarında gösterdiğimiz gevşeklikle” de izah edildiği gibi, İslâmcılar da:

*“Kitabı, sünneti, icmâi kaldırıp attık;
Havası maskara yaptık, avamı aldattık.
Yıkıp şeraiti bambaşka bir bina kurduk.”*

diyorlardı. Tanzimatçılar, nasıl ki bu teşhisten sonra iş tedaviye gelince, Batılı anlamda yeni düzenlemeleri şart gördülerse İslâmcılar da aşağı yukarı aynı görüşteydiler. “Ruh-ı İslâmi” koruyarak ileri Batı'ya kapıları açmalıydık. Gerçi Tanzimatçılar böyle vazıh bir terkihi formüle etmemişlerdi. Bu İslâmcılara mahsustu ama genel tavır bakımından birbirlerine oldukça benziyorlardı. Reşit Paşa ve arkadaşlarında böyle bir formül açıkça görülmemiş olsa bile bazı Tanzimatçı yazarları daha sonraki İslâmcılara çok benzeyen böyle bir anlayış içinde buluyoruz. İslâmcılar:

*“Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış
Ruh-ı İslâmı telakkileri gayet yanlış
Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez
Asrın âsâr-ı kemaliyle tekamül edemez”*

diyorlardı. Yani İslâm ruhu asrın ileri eserleriyle pekâlâ tekâmül ettirilebilirdi. Gelişmelere karşı gayet dayanıklıydı İslâm. Nitekim bu fikirlerin savunmasını *Renan Müdafaaamesi*'yle Nâmık Kemal; birçok yazı ve şiirleriyle, Ziya Paşa da vaktiyle yapmışlardı:

*“İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvvel yok idi işbu rivayet yeni çıktı.”*

İslâmcıların bir bakıma döne dolaşa savundukları “İslâm'ın terakkiye mâni olmadığı”ydı. Demek istiyorlardı ki: İslâm aslında; ilmi, ilerlemeyi emreder. Fakat bir hayli zamandan beridir yetişen “mütefekkirler İslâm'ı gereği gibi anlamamışlar, her yeniliğe karşı çıkmışlar, bir çeşit küfür mahsulü saymışlar. Dini dondurmuşlar, onu sınırlı kalıplara hapsedmişler. Dolayısıyla âdeta onu dinamik özüne aykırı düşen, bambaşka bir inanişâ döndürmüşler. Tutucu bir inanişâ manzumesi hâline gelmiş din. Batı'daki gelişmelere düşman; tekniğine, sanatına küfür icadı gözüyle bakan böyle bir dini, din anlayışını değiştirmeliyiz, diyorlardı. Onun özüne aslına uygun bir şekilde yeniden kavranılmasını istiyorlardı. Bir “İslâm İnkılabı” diliyorlardı.

Bazı İslâmcılar çağdaşlaşmak, “asrileşmek” “Batı'ya” ulaşmak için şart görülen “İslâm İnkılabını” dinde bazı yeni “içtihat” veya “reform”ların gerçekleştirilmesi şeklinde anlıyorlardı. Bu İslâmcıların hemen hepsi, yüzyıllardan beri İslâm'ın uygarlık hamlelerine kapalı, statik bir din hâline getirildiğine inanıyordu. Bu hâle gelen dini “uyandırmak için haykırmak” gerekiyordu. Çok geri bir duruma düşürülmüştü İslâm.

İslâmcılar, İslâm toplumunu da böyle geri bırakılmış bir “din”le özdeş görerek konuşuyorlardı. Yani “İslâm” derken; hem uyutulmuş olan İslâmı, hem de uyuyan Müslüman milleti, bazen de İslâm ülkelerini kastediyorlardı:

“Asırlar var ki muattal İslâm’ın beyni, bâzusu”

.....

“İslâm’ı, evet tefrikalar kastı kavurdu.”

.....

“Şu vahdet târumar olsun diye saldırma İslâm’ı.”

.....

“Dolaşsın sonra İslâm’ın harem-gâhında nâ-mahrem.”

Fakat daha çok “medreselerden” yetişen ve İslâm’ı dar kalıpların içine sokmuş gördükleri “mütefekkir”lerin, “İslâm’ına” çatıyorlar, onu çağdı, geri, kurtarılması, uyandırılması gerekli “İslâm” olarak sayıyorlardı. İslâm dünyası, âdeta gerçek dinini ve dindarını yitirmişti onlara göre:

“Kaç hakiki Müslüman gördümse, hep makberdir,
Müslümanlık, bilmem ama, galiba göklerdedir.”

HEM BATICI HEM İSLÂMCI

Meşrutiyet ortamında yoğunlaşan faaliyetini yeni kuram ve yöntemlere bağlamaya koyulan “İslâmcı” ve “Türkçü-Milliyetçi” hareketler, Batılılaşmaya köklü ve temelli bir karşı çıkış hüviyetinde değil; prensip olarak Batılılaşmayı şart gören, fakat aynı zamanda bazı özel “muhafazakâr”lıkları olan “telifçi” bir anlayış içinde görünürler. Bunlar için Batı, yalnız teknik ve sınaî bakımdan değil; medeni ve kültür hayatı bakımından da, birçok yanıyla örnek alınması gereken bir dünyadır. Dünyayı temsil eden tek dünyadır Batı. Rejimleri, ticari ve fikrî hayatlarıyla uygarlığın ulaştığı çağdaş doruğu temsil eden Batı’dır bunlara göre.

Bunlar yani gerek İslâmcı gerekse Türkçü akımlar, iddialarını temellendirirken, böyle bir Batıcı yaklaşım içindeydiler. İddialarında çağdışı kalmamak adına, Batıcı olmayı şart görüyorlardı.

Fakat hep tekrarladığımız gibi, bunlar temelde şart saydıkları Batılılaşmayı, bazı gümrüklerden geçirerek benimsemeyi ilke edinmişlerdi. Mesela Batı’nın ahlak ve aile anlayışlarını, emperyalistliğini reddediyorlar; bu tezahürlerini medenilik değil hatta vahşet sayı-

yorlardı. Onların ahlak, aile hayatlarını, içki ve fuhşiyatını, mazlum milletleri ezen emperyalizmini “medeniyet” gibi gösterenlere (sanki bunları “medeniyet” olarak savunanlar varmışçasına) karşı saldırılara geçerek bu tür medeniyet anlayışını “tek dişi kalmış canavar” olarak adlandırıyorlardı. Onların kışkırtıcı ve saldırgan yanlarını “medeniyet denilen maskara mahlûku görün” diyerek teşhir, “garbın fuhşuna fahri simsarlık” yapanları tel’in ediyorlardı. Fransız’ın “fuhşunu, ilhadını”, Alman’ın “birasını” medeniyet diye getirmektense onların “bedayii var, edebiyatı var, sanayii var; giden bir avuç olsun getirse memlekete, döner muhitimiz muhit-i marifete” idi. Oysa onların “hayır! Mehasin-i Garb’ın birinde yok hevesi”ydi.

İslâmcı kanadın tavsiyesi özetle şuydu:

“Alınız ilmini garbın, alınız sanatını”

....

“Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin”di. Bunları yaparken “Kendi mahiyet-i rûhiyeniz olsun kılavuz” kâfiydi. İşbu “mahiyet-i rûhiye” ise hep anlatageldiğimiz bir gümrük mekanizması...

Evet, “Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmazdı.” Batı ilerlemişti, ileriye, onu kendimize örnek rehber edinmeliydik. Yalnız teknik de değil birçok alanda, ama önce teknikte;

“Bakın mücahid olan Garba şimdi bir kere / Havaya hükmediyor, kani olmuyor da yere / Dönün de atıl olan şarkı seyredin ne geri/ yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri”. Açıkçası, tarihten silinmemek namına işte bunları düşünüyorlardı. “İslâm’ı uyandırmak için” böyle haykırıyorlardı. “Musallat, hiç göz açtırmaz da Garbın kanlı kâbusu” olarak tel’in edilen emperyalist Batı, “Garbın ebedi gayzı ederken seni me’yus” diye gösteren Batı, reddedilmesi gereken Batı’ydı ama asıl yüzü olan fen, sanat, edebiyat vs. alanlarındaki Batı bize örnek olmalıydı.

Bütün bu örnek alışlarda, “teklifçilikte”, “gümrükçülükte” bu akımın “Şüphe yok ki hakk-ı semuhîleri var Üstadın” diye benimsenen ve “Âsım” olarak sembole edilen bir nesle rehber gösterilen Muhammed Abduh’tu, Cemâleddîn el-Efgânî’ydi. Bunlara göre inkılap, öyle “Bâb-ı âlileri basmak-adam asmakla değil”di. Öyle din, iman bırakmayan müthiş inkılapla memleket kurtulamazdı. Hele hele “Alî bir inkılap olsun diyen meyus olur”du.

Batı’nın “iyi şeylerini alan” bir inkılap lazımdı. Batı ile İslâm’ın bir sentez oluşturduğu bir inkılap yani. “İnkılâp istiyorum, ben de fakat Abduh gibi” diyorlardı.

SENTEZE PAYDOS

Müslümanların da, lafız olarak bildikleri ve yaygın olarak kullandıkları birçok emirleri, hatta ilk defa duyuyormuşçasına yeni baştan düşünerek, idrak ederek tanımaları ve uygulamaları gerekiyor.

Kişi bildiğini ve inandığını sandığı düsturlar üzerinde, genellikle yeniden düşünmek gereğini pek duymaz. Ona öğrenilmiş ve hallolunmuş bir konu gözüyle bakar çünkü.

Oysa, özellikle çağımızda, Müslümanlar temel imani konularda bile, büyük bir sarsıntı ve çarpıklık içindedirler. Bütün Müslümanların peşinen kabul ettiği ve inandığını sandığı için üzerinde tekrardan durmaya lüzum görmediği imanın şartları dahi, gerçek sınırları içinde yeniden ele alınmalıdır Müslümanlar tarafından.

İnanmanın temelinde gedikler bulunduktan sonra, hele İslâm'ın düsturlarını koyduğu düzenin hususiliğini kavramak daha da güç olmaktadır.

İslâm'ın özelliğini kavramamaksa, Müslümanlar için açmazların en büyüğüdür. İslâm'la, İslâm dışı hususların sınırlarını karıştırmanın baş sebebi, İslâm'ı müstakil olarak kavrayamamaktadır.

İslâm müstakilen kavranmayınca, çağın öteki sistemlerinden, onların değer yargılarından etkilenme tabiidir.

Meşrutiyet döneminde zuhur bulan İslâmcı akımın düştüğü açmazların sebebi, İslâm'la öteki sistemler arasındaki kesin farkı görememektendir. Batı dünyasının dış cümbüşüne kapılarak duydukları heyecan; temel meselelerle ayrıntılar ve bazı tezahürler arasındaki nispetleri birbirine karıştırmış; ne deve, ne de kuş acayip sentezler vazetmelerine yol açmıştır.

Onlara göre, şarkın yani bizim “harap iller, yıkılmış hanümanlar” hâline gelmemiz, buna karşılık Batı ülkelerinin “kâşâneler”i bayındırlığı hep medeniyetlerimizin birer tabii sonucudur.

Uygarlık ve sanatla, fen ve tekniği birbirine karışmış mefhumlar olarak görüyoruz onlarda.

Bu karıştırmaların sonucu, bizi Batılılaşma mecburiyetinin kapısına götürüp bağladı. Hiçbir ciddi ayrıcalığımızın korunamadığı, belirginleşemediği; realiteye de, bilime de aykırı sözde sentezler sahibi olduk. İslâm, bu sentezlerde âdeta bir tali unsur gibi kaldı.

Hürriyet, adalet, müsavat gibi Batı oltalarını kendi inancımızın unsurlarıyla aynıyet içinde yorumlayarak isteyerek yuttuk. “Meşrutiyet”i keza dünya görüşümüzün bir emri olarak belledik. “Lâisizm” sanki Batı'nın özel durumlarından kaynaklanmış bulunan bir hareket değil, doğrudan doğruya İslâm'ın malıydı.

Bu sentezcilik, gelişen olaylarla gittikçe çoğalarak, büyüyerek bütün sosyal hareketlere zemin kılındı. Artık, “Demokrasi”de İslâmî bir dü-

zeni yansıtıyor, gibi yorum bulacak; çok partili bir hayat söz konusu olunca “İslâm Demokrat Partisi” kurmak, İslâm’ın bir gereği zannedilecekti. Çünkü Batı’da “Hıristiyan Demokrat Partisi” vardı ya!

Bütün bunlar, birer taviz olarak vazedilmiyordu; “İslâm” olarak sunuluyordu. Ve hepsi, temelde girişilmiş bulunan telifçi, sentezci hareketin uzantılarıydı.

Genel dünya görüşümüzden, inancımızın temel rükünlerine kadar birçok alanda, sentezciliğin kalıntılarını görmekteyiz.

Birçok konuları yeniden gündeme almaktır bizi bekleyen.

SONSÖZ YERİNE

1 595 miladî yılında, yani on yedinci yüzyıla girerken Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü 20 küsur milyon kilometrekare ve nüfusu yaklaşık olarak 100 milyondur. Yeryüzünün en güçlü devletiydi. Kendisinden sonra gelen devletlerle, arasında büyük bir mesafe farkı vardı. Osmanlı'nın dünyada birinci sırayı koruması, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eder.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, dördüncü sıraya düştüğümüzü görüyoruz. Artık çöküş devri başlamıştır. Bu arada Tanzimat gerçekleştirilir. Batı'dan imdat beklenir. Batılı olmakla, onları taklit etmekle çöküşün önü alınacağına inanılır. Sosyal bünyemiz, kurumlarımız Batı esas alınarak düzenlenmeye başlanır.

Batılılaşmanın bir çıkmaz sokak olduğunu, kayıplarımızı bize buldurmak şöyle dursun, mevcudumuzu da tüketeceğini görmedik. Kayıplarımız çoğaldıkça, Batılılaşma şevkimiz, denemelerimiz de artıyordu. Batı bizi yerden yere çaldıkça âdeta ona karşı muhabbetimiz ziyadeleşiyordu. Bir marazî duyguya bürünmüştük.

1876 yılında yani bundan yüz yıl önce koca devletin yüzölçümü 13 milyon kilometrekareye düşmüştü. Gerçi bu alan bugünkü Cumhuriyet Türkiye'si'nin 17 misli kadardır ama o zaman için büyük bir kayba uğramış olduğumuzun da bir rakamıdır. İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında ise bu rakam 9'a düşecektir. 1908'den 1918'e kadarki 10 yıllık tasfiye hareketi sonunda elde kala kala 777 bin kilometrekarelik bir Anadolu yaylası kaldı sadece. 1908'deki yani bundan 70 yıl önceki sınır genişliğimizi bile bir göz önüne getirecek olursak bugün yine de dehşete düşmemek mümkün değil.

Halep, Bağdat, Şam illerimizde valilik yapmış nesilden, insanlardan hâlâ aramızda sağ olanlar var. Emekli maaşı alanlar var, Osmanlı Devletinde memurluk yapmış zevattan aramızda.

Tarihten önce değil, daha 60 sene önce Ortadoğu tek devletti ve adı Osmanlı Devleti'ydi.

Ve biz, iki yüz yıl evvel şu üstünde oturduğumuz arz küresinin en büyük devletiydik.

Şimdi sorabilir miyim kaçınıcıyız?

Nasıl tükettik biz bu kadar serveti, şu kadicik zamanda.

Günlük dertlerimiz bizi öyle meşgul etmiş ki, unutuvermişiz geçmişi, aklımıza gelmiyor hesaplaşma.

Bir hesaplaşmaya kalkmayınca kayıpların dökümü bir bir yapıp sorumluları tarih içinde yargılamadıkça hiç zannetmeyelim ki belimizi doğrultabiliriz. Ne olduğumuz bilincine kavuşmak için bu hesaplaşmayı bitirmemiz lazım. Yani Batıcılıkla halletmemiz lazım hesabımızı.

Batı'nın sonu gelmez oyunlarının biz bu hesaplaşmayı yapmadıkça!

Batı'ya yamanırsak kurtulacağımızı sananların tarihî yanlışlarını, bu yüzden milletin uğradığı kayıpları; kazanırız, kazanıyoruz sandıkça büyüyen zararları, teker be teker madde be madde gözler önüne sermeliyiz, hesaplaşmalıyız onlarla.

Yoksa gitti gider kalanlar da.

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet’ten Sonra Türk Şiiri” konulu bir çalışma için birçok güçlüğün bulunduğu, konuya ilgisi olanlarca bilinmeyen bir husus değildir.

Memleketimizde geri olmayan edebiyat tarihçiliği yanında, edebî tenkit sahasının; özellikle günümüz edebiyatı için, önemli bir gelişme göstermemiş olması, çalışmamızı daha zengin kaynaklara dayatmamıza ve dolayısıyla bu konu etrafında tartışmalar yaparak, hiç olmazsa doğruya daha yakın hükümler çıkartmamıza pek imkân verememiş olmakla beraber, bir yandan konumuzla ilgili, fakat büyük bir çoğunluğu ilmî ve ciddi bir araştırma niteliğinde olmayan, bibliyografya olarak da verdiğimiz yazıları gözden geçirerek, ama daha çok bizzat şairlerin eserleri üzerine eğilerek, tez hudutlarını zorlamadan, mümkün olduğu kadar bazı neticeler çıkarmaya gayret gösterdiğimizi arz etmek isterim.

Bu mütevazı çalışma münasebetiyle de bu konu üzerinde daha geniş olarak eğilmeye ilim ve cemiyet adına ihtiyaç bulunduğu daha

yakından şahit olduğumu ve bilhassa, bu çalışmaya girmeyen notlarımı da değerlendirmem için öteden beri çok yakın alakalarımı esirgemeyen değerli bilgin ve yol gösterici pek muhterem hocam, kürsü Profesörümüz Sayın Kenan Akyüz Beyefendi'ye büyük yardımlarından dolayı minnet ve şükranlarımı, takdimi bir vazife bilirim.

Mehmet Akif İNAN

GİRİŞ

Konumuz, Cumhuriyet'ten bugüne kadar Türk şiiridir.

Yani 1923'ten 1970 yılına kadarki şiir devresi.

1923'le birlikte Türk Milleti'nin girmiş olduğu yeni siyasi sistem elbette ki toplumumuzu , özellikle aydınlarımızı etkilemiş, birçok alanda getirdiği kurumlarla, rejimin manasına uygun bir sanat ve fikir geleneği kurmuştur. Fakat bu geleneğin kurulması ve meyvesini vermesi şüphesiz 1923 yılıyla başlamaz. Çünkü Cumhuriyet ilan edilir edilmez yetişkin bir Cumhuriyetçi fikir ve sanatçılar ekibini hemen yanı başında bulabilmiş değildir. 1923 yıllarının tanınmış imzaları, o tarihe kadar şiirimizde kendilerini kabul ettirmiş kim-selerdir. Yani 1923 tarihiyle birlikte şiirimiz hemencecik yepyeni bir anlayışa girmiş ve böylece Cumhuriyet kendi ruhuna ve dünya görü-şüne uygun bir edebiyat nesli bulmuş değildir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemin sanatçıları genellikle şöhretlerini Cumhuriyet'ten önce yapmış kişiler olduğundan Cumhuriyet ve daha sonraki devirleri idrak eden bu imzalar tabii olarak bu çalışmamızın dışında bırakılmıştır. "Cumhuriyet Sonrası Türk Şiiri"

konulu bir çalışmada, ölümleri çok yakın tarihlerde vuku bulmuş olsa bile birçok şairimizin konu dışında bırakılmaları mecburiyeti vardır. Abdülhak Hâmid, Yahya Kemal, Süleyman Nazif, Faik Ali, Ahmet Haşim, Cenap Şahabettin, Rıza Tevfik, Mehmet Âkif, Emin Bülent vs. gibi hemen hepsinin ölümleri Cumhuriyet'ten çok sonralara rastlayan birçok şairimiz bu çalışmamızda yer almayacaklardır. Ayrıca, bunların bazısının daha önceki Tanzimat, Servetifünun, Fecriâtî gibi edebî kümelenişlerde yer almamaları yahut konumuzun dışında kalan tamamen müstakil bir şiir anlayışına bağlı kalmaları, Cumhuriyet sonrası bir edebiyata intibak etmemeleri, bu yeni edebiyat üzerinde etkilerinin bulunmayışları gibi sebeplerle üzerlerinde durulmayacaklardır.

Edebiyat aynı zamanda sosyal bir bedii vakia olduğundan, memleketin içinde bulunduğu sosyal, politik şartlara uygun bir gelişim gösterir. Bu, bütün dünya edebiyatı için de böyledir. Tarihimizde bir döneme ad olan Lale Devri; bir Lale Devri Edebiyatı; Tanzimat, bir Tanzimat Edebiyatı; Meşrutiyet yılları, Sultan Aziz ve Sultan Hamit devirleri, Balkan bozgunu, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları, hep bu memleketin içinde bulunduğu durumlara uygun olarak Servetifünun, Fecriâtî ve Millî Edebiyat gibi edebiyat kümelenişlerine sebep olmuştur. Memleket politikasının genel çizgisi dışında kalmayan edebiyatın, bu özelliği sebebiyle, bizim için bir Cumhuriyet Edebiyatı da vardır. Fakat bu edebiyat bilindiği gibi Cumhuriyet'le birlikte başlamamıştır. Nitekim Tanzimat Edebiyatı da Tanzimat'ın ilanıyla hemen başlamış değildir. Fakat değişen dünya şartları Tanzimat Edebiyatı'nı, Tanzimat'tan 20 sene sonra başlatmışsa da, denebilir ki Cumhuriyet, edebiyatını, Cumhuriyet'i takiben daha kısa bir süre içinde var etmiştir. Bu durum, gelişen çağın, bir siyasi değişimi, efkârıumumiyesine daha kısa zamanda intikal ettirmesi, yönetim tarzına uygun olarak müesseselerini daha süratle kurmasıyla orantılıdır.

Gerçek manada ancak 1930'lerden sonra başlamış olan Cumhuriyet Edebiyatı bütün özelliklerine rağmen müstakil, nevi şahsına münhasır, yani kendinden önceki edebiyatımızla ilgisiz değildir. Zaten edebiyat, millet hayatında bir bütünlük arz eder. Kendinden önceki ile sonrası arasında daima bir köprü olmuştur. Bu sebeple devrin edebiyatını anlamak için daha önceki edebiyatı tanımakta, onun genel özelliklerini bilmekte, daha sonraki döneme intikal eden yanını tespit etmekte zaruret vardır. Aksi takdirde yeni edebiyatı tam anlayabilmek imkânsızlaşır.

Cumhuriyet sonrası edebiyatı incelerken onun ortamını hazırlamak bakımından bilhassa II. Meşrutiyet devrine ve o zamanki fikir, sanat hareketlerine, çok kısa da olsa, göz atacağız.

MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİNİN SİYASÎ VE SOSYAL GÖRÜNÜŞÜ

1908 Meşrutiyeti'ni takiben, memleketin içinde bulunduğu hürriyetten yararlanan birçok fikir serbestçe yayılma sahası bulmuştur. Osmanlıcılık, Adem-i Merkezîyetçilik, İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi isimler altında gruplanan ve fikirlerini yayan aydınlar, temelde birbirlerine aykırı olan bu ideolojilerini yayarken aslında bir noktada birleşiyorlardı. Bunların hepsi Osmanlı Devleti'nin yıkılmakta olduğunu görüyor ve kurtulmasını istiyorlardı.

“Tanzimat'tan sonra eski medeniyet sisteminin dayandığı inanç, kıyım ve müesseselerin çökmesi karşısında, Türk aydınlarının da aynı ihtiyaçla hareket ederek, toplumun isteklerine veya kendi ruhî temayüllerine uygun fikirler ve semboller aradıkları görülür. Bunlardan bazıları, Batı medeniyetinin muhtelif devirlerine ait örnekleri benimsemişler; bazıları, Ziya Gökalp'te olduğu gibi, İslâmlıktan önceki Türk dinine ve Şamanizm'e gitmişler, daha başkaları ise en iptidai inançları ve mitleri yeniden diriltmeye başlamışlardır.”¹

¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, İstanbul 1965, c. 2, s. 36.

OSMANLICILIK

Osmanlıcılık, o günkü İmparatorluk sınırları içindeki bütün vatandaşları din, dil, kültür ayrılıklarına bakmaksızın bir bayrak altında yaşatma politikası idi. Öteden beri devletin politikası da zaten bu idi.

İmparatorluk içindeki Türk ve Müslüman olmayan unsurlara da aynı eşit hakları tanımış olan devlet daha sonraları Tanzimat Fermanı ile bu hakkı bütün açıklığı ile Batı'ya karşı da ilan etmişti.

Zaten Osmanlı'nın devlet esprisinde Müslüman olmayanlara karşı adil davranmamak diye bir şey yoktu.

Onlarla tarih boyunca aynı İmparatorluk çatısı altında beraber yaşamamıza rağmen onları kendi kültür ve inançları içerisinde serbest bırakmış olmamız, belki devletin kuvvetli olduğu dönemlerde ciddi bir problem arz etmiyordu; ama zayıf düştüğümüz zamanlarda onların bir ayrılık ve gayrılık güdecekleri tabii idi.

Bu devlet anlayışının birçok fikir adamımız tarafından tenkit edildiği bir gerçektir. Bu gayrimüslim unsurları, tarih boyunca, varlığını-

zın içinde eritememiş olmamızın yanlış bir politika olduğu mülhazasının hakikat payı büyüktür. İkinci Meşrutiyet'i takiben başlayan Balkan Savaşı, böyle bir tarihî ihmalin sonucudur.

Bütün bunlara rağmen Osmanlıcılık anlayışı, İmparatorluğu parçalamayı hedef tutmuş olmak bakımından zamanına göre haklı bir devlet politikası idi. Nitekim bu anlayış Meşrutiyet yıllarına kadar hemen hemen bütün devlet adamları ve edebiyatçılarımızın ortak fikridir.

Burada şu hususu belirtmek yerinde olacaktır: Gayrimüslimlere karşı uyguladığımız bu politika, önceleri devletin kudret ve kuvvetinin bir tezahürü ise de Tanzimat'la bunun Batı ülkelerine karşı bir taahhütname hâline getirilişi, doğrudan doğruya devletin güçsüzlüğünün bir tezahürüdür.

İSLÂMÇILIK

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Bu cereyan da İmparatorluk dâhilindeki Müslümanları bir devlet hâlinde muhafaza etme düşüncesine dayanır. Bilhassa Balkan bozgunundan sonra yani Müslüman olmayan unsurların bizimle aynı devlet içinde yaşamama konusunda kesin bir aksiyon belirtmeleri vakiasını takiben birçok aydın tarafından ortaya atılmış siyasi bir harekettir. Fikriyatını Cemâleddîn el-Efgânî ve Şeyh Abduh'tan devşiren bu hareket, kendi politikasıyla kati bir beraberlik içinde bulunmasa bile Meşrutiyet öncesi yıllarda devlet tarafından kısmen himaye görmüştür.

Sultan Abdülhamit'in Efgânî'yi koruduğu, halifelik müessesesi vasıtasıyla Müslüman unsurlar üzerindeki devlet hâkimiyetini pekiştirme konusunda gayret gösterdiği bilinmektedir.²

İslâmcılık hareketi şahsî çıkarları bakımından İmparatorluğun dağılmasını zaruri gören dış düşmanların tahrik ve yardımlarıyla bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletlerinden sonra geniş ilgi gör-

² Tefik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları.

müş, fakat aynı şekilde kavmiyet davası güden Arnavut ve Arapların Birinci Dünya Savaşı ile artık İmparatorluğun bir uzvu olmaktan çıkmaları karşısında da aktüalitesini yitirmiştir.

Bununla birlikte İslâmcı hareket, biraz değişik anlamda bile olsa, fiilen yardımcı olduğu Kurtuluş Savaşı ve savaş sonrasında kurulacak yeni devlet konusunda tekrar ümitvar bir döneme girmiş, bu kere de Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olarak teşekkülü sonucunda tarihe intikal etmiştir.

Meşrutiyet döneminde kesif bir faaliyet içinde bulunan Pan-Slavizm, Pan-Germanizm, Pan-Latinizm gibi cereyanlar Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanları kışkırtmakta idiler. Bu Hıristiyan unsurların er geç bizden kopacağını anlayan devlet, Osmanlılık siyasetini mecburi olarak gütmekle birlikte İslâm Birliği ülküsünü de bir kuvvet dengesi sağlamak adına benimsemiş durumda idi.

Aslında zahirde Osmanlılık siyasetini tutar görünseler bile birçok Tanzimat ülkücülerini İslâmcı bir anlayışa sahiptiler.

Nâmık Kemal bir yazısında şöyle der: "İttihâd-ı İslâm şimdi makasid-ı umumî hâline gelmiştir. Hilafeti elinde tutan ve Avrupa ile temas ettikleri için gözleri açılan Osmanlılar, İslâm âleminin ve belki de bütün Asya'nın meşalesi olmalıdır. İşte o vakit, marifet nuruları Asya ve Afrika taraflarına dahi yayılır. Avrupa dengesine karşı bir de Şark dengesi hâsıl olur, bu sayede insanlık âleminde ölçü ve itidal vücuda gelir. Zaten İslâmiyet, birliğe gelmeyi emretmektedir. Şimdiye kadar bu birliği kılıçla yapmak isteyenler olmuştur. Fakat kılıç, insanları birleştirecek yerde ayırır. Birleştirmek ancak maa-rif sayesinde olacaktır. Bunu vaiz önlerinde ve kitap sahifelerinde gerçekleştirebiliriz."³

İslâmcı hareketin başlıca yayın organını *Sırât-ı Müstakim* dergisidir.

³ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1966, c. 3, s. 22-23.

Bu dergi daha sonra *Sebilü'r-Reşâd* adıyla yayınlanmıştır. Bu akımın tanınmış imzaları Mehmet Âkif Ersoy, Eşref Edip, Elmalılı Hamdi Yazır, Babanzade Ahmet Naim, M. Şemsettin Günaltay'dır.

İslâmcılık cereyanı, yeryüzündeki Müslümanları bir bayrak altında toplamayı hedef tutmak bakımından, Türkleri de içine aldığından, bir bakıma Türkcülük akımını da içine almaktadır. İslâmcıların İmparatorluk döneminde yakın idealleri, ancak İmparatorluğa dâhil Müslüman toplulukları hedef tutuyordu.

İslâmcılık, önceleri şiddetle karşı olduğu ırk mefhumuna gelişen ve değişen şartlar icabı sonradan sahip çıkmış, İslâm yurdu tabiriyle de Anadolu'yu anlar olmuştur. Bu husus Âkif'in şiirlerinde açıklığıyla görülmektedir.

TÜRKÇÜLÜK

1908'den sonra sistemleşen Türkçülük hareketi de siyasi hedef olarak bütün Türkleri içine alan bir ideolojidir.

Türk dili ve tarihi üzerinde yapılan yerli ve yabancı çalışmalar, Türkçülüğün bilahare bir sistem hâlinde teşekkülüne yardımcı olmuştur.

Tanzimat devrinin fikir ve sanat adamlarından Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi, Süleyman Paşa, Şemsettin Sami, Necip Asım ve Meşrutiyet döneminde dış Türklere Gaspıralı İsmail, Akçura oğlu Yusuf, Ağa oğlu Ahmet gibi zevatın gayretleri ve dil, tarih ve aktüalite alanlarında yapılan çalışmalarla Ziya Gökalp tarafından geliştirilerek sistemleştirilen Türkçülük akımının, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Hamdullah Suphi ve arkadaşları tarafından edebiyatı teşekkül ettirilmiş ve geniş propaganda imkânına kavuşmuştur.

Önce kültürel bir hareket olarak beliren Türkçülük, Balkan Savaşı'ndan sonra siyasi bir hüviyet kazanmış ve teşkilatlanmaya başlamıştır. İlk Türkçü teşkilat, 1908-1913 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Derneği'dir. 1911'de Mehmet Emin'in başkanlığında faaliyete başlayan Türk Yurdu Derneği ve dergisi, bir yıl sonra yerini,

günümüzde de devam eden Türk Ocağı'na bırakmıştır. 1913'te çıkan *Halka Doğru* dergisi bu ideolojiyi halk seviyesine indirmeyi hedef tutan bir diğer Türkçü yayın organıdır.

Türkçülük hareketinin bilahare fikir babası olan Gökalp, 1911 yılında Ömer Seyfettin ve Ali Canip yönetiminde Selanik'te çıkan *Genç Kalemler* dergisinde yayınlanan "Turan Manzumesi" ile bu harekete katılmıştır. Türkçülük hareketinin zaman içinde aldığı farklı durumu, Gökalp'in yazı hayatından takip etmek mümkündür. Önce Turancı bir anlayış içinde olan Gökalp, çıkardığı *Yeni Mecmua* (1917) ile daha da ılımlılaşılarak sonraları Cumhuriyet devrimlerine yön veren esasları ihtiva eden *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabıyla Turancılığı, Türk milletinin uzak ideali olduğunu söyleyerek, fikriyatını "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde formüle eder.

Millî Edebiyatı başlatan Türkçü harekettir. Millî Edebiyat deyimini ve görüşünü 1911'de ortaya atan *Genç Kalemler* dergisi, böyle bir edebiyatın kurulması için "yeni lisan" davasının gerçekleşmesini ileri sürer.

Sonraları, birçoğu bu edebiyatın tanınmış yazarları olan Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Yakup Kadri, Köprülüzade Fuat gibi zevatin şiddetli tepkisine maruz kalacak olan yeni lisan davasının gerçekleşmesini *Genç Kalemler*, şu işlemlere bağlamışlardır:

- “1) Arapça ve Farsçaya ait gramer kurallarının kullanılmaması ve bu kurullarla yapılan tamlamaların (bazı istisnalarla) kaldırılması,
- 2) Arapça ve Farsça kelimelerin, gramer asıllarına göre değil, Türkçedeki kullanılışlarına göre değerlendirilmesi,
- 3) Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçede söylendiği gibi yazılması,
- 4) Bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasına lüzum olmadığından bilimsel terim olarak Arapça kelimelerin kullanılmasına devam edilmesi,

- 5) Diğer Türk lehçelerinden kelime alınmaması,
- 6) Konuşmada İstanbul şivesinin esas tutulması.”⁴

Fakat hayret edilecek husus şu ki ortaya atılan bu fikirlerin uygulanmasını, roman, hikâye, tiyatro eserleri için şart gören Millî edebiyatçılar, şiire istisnai bir durum tanıdılar ve onu “vicdanî bir keyfiyet” olarak görmüşlerdir.

Buna rağmen dilin sadeleşmesi hızla yayıldı ve gelişti.

Şiir için bu mütereddit durum, 1917 yılında Türk Ocağı’nda yapılan bir toplantıyla “konuşma dilinin ve hece vezninin kullanılması” şeklinde karara bağlanmıştır.

Türkçenin ve hecenin başarılı örneklerini vermeye başlayan şairler ve bilahare Halit Fahri, Enis Behiç, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz gibi “Hecenin Beş Şairi” olarak edebiyatımızda tanınan şairlerle millî vezin ve konuşulan dil, şiirimizde gerçekleşerek asıl Cumhuriyet şiirinin ortamı açılıyordu.

Türkçülük anlayışını sistemleştiren Gökalp’in *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabın “Türklüğün Başına Gelenler” bölümünden aşağıdaki satırları alıyoruz:

Asrımız milliyet asrıdır. Milliyet hissi bir kavimde uyandıktan sonra komşu kavimlere kolayca geçer. Milliyet mefkûresi önce gayrimüslimlerde, sonra Arnavut ve Araplarda, en nihayet Türklerde zuhur etti. Türklerin en sona kalmasının sebebi, mevcut Osmanlı Devleti’ni korumaktı. Fakat “Osmanlı” terimindeki yeni manayı Türklerden başka kabul eden yoktu. Meşrutiyet için mücadelede bizimle birlik görülen gayritürk ve gayrimüslim azınlık-

⁴ Kenan Akyüz, “Modern Türk Edebiyatı’nın Ana Çizgileri”, *Türkoloji* dergisi, A.Ü. DTCE Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 1965, c. II, S. I.

lar, hürriyetten sonra hemen milliyet ve istiklal davasına sarıldılar. “Bizi Türkleştirmek istiyorsunuz.” diye feryat etmeye başladılar. Hakikaten bu Osmanlılaştırmak siyaseti, Türkleştirmek için gizli bir vasıttan ibaretti.

Nitekim bizden ayrılan ve Balkan Harbi’nde o kadar vahşice bize saldıran Rum, Bulgar ve Sırlardan başka Arnavutlar da isyan ettiler. Bütün Türk memurlarını boğdular. Türk kelimesini ayıplı unvanlar gibi kimse üzerine almak istemiyordu. “Türk”, Doğu Anadolu’da “kızılbaş”, İstanbul’da “kaba ve köylü” manalarında idi. Buna karşılık Araplar, Araplıkla; Arnavutlar, Arnavutlukla övünüyorlardı. Bunlara aslı Türk olan bazı yanılmışlar bile katılıyordu. Demek ki Tanzimat’ın “Osmanlılık” tuzağına düşen yalnız Türkler olmuştu.

Bu hâller karşısında uyanık Türkler bir taraftan lisan ve edebiyat sadeleşmezse; millî bir mefkûre ruhunda vecd ve fedakârlık uyanırmazsa, millî bir iktisat, hayat mücadelesinde ıstıfâyı (ayıklanma) temin etmezse Türklüğün ve aynı zamanda Osmanlılık ve İslâmlığın mahvolacağını anladı. İşte bu sebeplerden dolayı Türklük mefkûresi infilâk etti.

BATICILIK

Bu akımın bazı izleri Tanzimat öncesine kadar uzanır. III. Selim, II. Mahmut devirlerinde ve daha önceleri devlet bünyesinde yapılan bazı yenilik hareketleri ve reformlar da hep Batı'yı esas tutarak yapılmıştı.

1839 Tanzimat sonrası yapılan yeniliklerde hep Batı model alınmıştır. Gerçi Tanzimat'ın kurucusu Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşlarının Batıcılık anlayışıyla Meşrutiyet dönemi Batıcılarının anlayışları arasında, Batı'ya daha derinden bir hayranlık duyma ve onu her alanda benimseme bakımından bazı farklılıklar göze çarpar. Tanzimat hareketi daha ılımlı bir anlayışa sahiptir. Çünkü onlar, geri kalışımızın sebebini, dini layık olduğu şekilde anlamamakta ve uygulamamakta görür. Tanzimat Fermanı'na hâkim olan espri budur. Devlet bünyesinde yapılması gereken operasyonda, Batı'nın esas alınmasına rağmen, onu İslâm'a uygun bir şekilde düzenleme ve tatbik etme gayreti ve temennisi vardır.

Meşrutiyet dönemi Batıcılarında ise bu dini espri en asgari hadde indirilmiş; bizden üstün oldukları kesin olarak kabul edilen Batı dün-

yasının, bütün sosyal kurumlarının aynıyla bizde de uygulanması, kurtuluşumuz için şart görülmüştür. Batı'nın kurumlarının, yani düzen şeklinin, Batı'nın kendi kültür ve medeniyetine uygun olarak teşekkül etmiş bulunduğunu da göz önünde tutarak, bu kurumların aynıyla bizde de uygulanmasında herhangi bir başarısızlığa uğramamak için, topyekûn toplumumuzun kültür ve medeniyet bakımından da Batı dünyası içerisinde yer almasını şart görmüşlerdir. Yani her sahada bizden üstün gördükleri Batı'nın, mevcut özellikleriyle çelişmesiz bir bütün teşkil ettiğini, memleketimizin kurtulması için kendimizi o dünyaya dâhil etmemizi savunmuşlardır.

Batıcılık, en belirgin şekilde Tanzimat'la başlar, fakat bir bakıma sistemleşmesi Meşrutiyet dönemindeydir. Batıcılık her bakımdan köklü reformları öngörür. Onun sadece ilim ve fennine ihtiyacımızın olduğu kanaatine sahip olan; örfümüzden, harsımızdan fedakârlık yapmaya yanaşmayan İslâmcı ve Türkçü akımla Batıcılık temelde büyük aykırılık içerisindeydir. Aile düzeninden, ekonomik yapıya, yargı kurumlarından kılık kıyafete, kültür ve medeniyet anlayışından dinî müesseselere kadar topyekûn bütün millet ve devlet bünyesinde Batılılaşmamızı şart gören bu asrîlik cereyanı, devir devir Tanzimat, Meşrutiyet ve bilahare Cumhuriyet inkılaplarıyla bir ölçüde gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Öncülüğünü *İctihâd* dergisiyle Dr. Abdullah Cevdet'in yaptığı bu akımın diğer ileri gelenleri Celal Nuri ve Terbiyeci Satı beylerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin teşekkülünde ve daha sonraları yapılan devrimlerde ve nihayet Cumhuriyet devri içerisinde gelişen Türk Edebiyatı üzerinde Batıcı akımın önemli izleri vardır.

Cumhuriyet devri edebiyatına tesir etmiş bulunan bir diğer ve daha önemli cereyan Türkçülüktür. Osmanlıcılık akımı tamamen tasfiye

olmuş, İslâmcı hareket ise tesir gücü bakımından kurulan devlete ve edebiyata ancak üçüncü derecede etkisi bahis konusu olabilecek bir unsur olarak kalmıştır.

MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİNİN EDEBÎ GÖRÜNÜŞÜ

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Millî Edebiyat devrini kaplayan dönemde belli başlı edebiyat topluluklarından Selanik'te çıkan *Genç Kalemler*, –daha çok– Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp üçlüsünün yürüttüğü bir harekettir. Özellikle dilin sadeleşmesi ve aruz yerine hece vezninin savunulması bakımından bu hareket ve öncüleri, Millî Edebiyat devrinin en önemli kişileri olmak ve daha sonra gelişen Cumhuriyet Edebiyatı üzerinde büyük tesirleri görülmek bakımından önem belirtirler.

Genç Kalemler ve diğer neşir organlarıyla ortaya atılan milliyetçi ve halka dönük edebiyat ve onun fikriyatı 1940'lara kadar Türk Edebiyatı'nı besleyen başlıca kaynaklardan olmuştur.

Yine 1909'dan 1911 yılına kadar devam eden Fecriâtî Topluluğu, her ne kadar, birçok özelliğiyle Servetifünun Topluluğu'nun bir uzantısı görünümündeyse de Ahmet Haşim gibi Millî Edebiyat anlayışı içerisinde mütalaa edilemeyecek büyük bir şairi dışında, bu kadroya dâhil Hamdullah Suphi, Faik Ali, Fuat Köprülü, Refik Halit, Yakup Kadri gibi sonradan büyük şöhret olacak ve Millî Edebiyat devrinde Cumhuriyet dönemine intikal edecek sanatçıları yetiştirmiştir.

Yahya Kemal'in kontrolünde çıkan *Dergâh* dergisi de Millî Edebiyat dönemimizde sonraları tanınmış imzalar olan ve yine Cumhuriyet devri edebiyatının bir bakıma ilk nesli sayılan Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Necmettin Halil Onan gibi imzaları yetiştirmiştir.

Ayrıca 1920'lerde Celal Sahir tarafından kurulan, Turancı ve Anadoluçu eserler yayınlayan ve hece veznini savunan Şairler Derneği, Millî Edebiyat'ın sonraları tanınmış Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Ali Canip, Halide Nusret, Rıza Tevfik, Ziya Gökalp gibi imzaları etrafında toplamıştır.

Bu şairler, Millî Edebiyat ile Cumhuriyet dönemi sanatkârları arasında mutavassıt bir rol oynamışlardır.

Millete dönük bir edebiyatın başlamasında ve yerleşmesinde büyük hizmetleri geçen bu şairlerin hemen hepsi kendilerinden önceki şairlere kıyasla büyük anlayış farkı içerisindedirler.

1908 İnkılabı ile açılmış bulunan serbest fikir ortamı dolayısıyla geniş propaganda imkânı bulan Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık cereyanları, Türk fikir ve sanat hayatına yeni bir biçim ve öz getirmiştir. Edebiyatın konusu daha da genişlemiş, önceki sanatkârlarda hiç bulunmayan veya çok az rastladığımız sosyal, politik konular halkçı bir anlayış ile terennüm edilmeye başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra edebiyatımız, bir yandan Batı tesirine girerken, diğer yandan yine Batı ile temasa geçmemizin bir sonucu olarak yeni ve sosyal konulara da yer vermeye başlamıştır. Ancak bu konular Meşrutiyet döneminde rastladığımız şekilde milliyetçi, Anadoluçu bir anlayış içerisinde işlenmiyordu. Halk dili ve millî vezin problemi henüz ciddi olarak ele alınmamıştı.

Tanzimat devri şairlerimizden “Şinasi, Ziya Paşa, Nâmık Kemal ve Sadullah Paşa eski şekiller içinde yeni mefhumlar ortaya koyuyorlar

ve yeni bir lûgat ve üslûp kullanıyorlar. Umumiyetle zihni ve fikri bir düşünüş tarzına sahip olan bu neslin yaptığı en büyük üslûp inkılabı Divan şiirinin mazmun sistemini bırakarak fikri anlatan çıplak ifade ve yeni imajlar kullanma teşebbüsüdür.” “Hâmid ile R. Ekrem, yeni şekillere başvuruyorlar, hissî bir üslûp yaratıyorlar, şahsî benzetmeler yapıyorlar. Servetifünun nesli şekil ve üslûp sahasında bir inkılap yapıyor: Avrupai nazım şekillerini kullanıyor.” “Ve daha mühimi ilk defa bu nesil, şiiri teferruatı ile terkip edilmiş bir bütün yapıyor. Şiirle resim ve mûsikî arasında sıkı bir münasebet kuruyor.” “1908’den sonra bilhassa dil üzerinde duruluyor. Tanzimat devrinde Şinasi’nin başladığı sadelik çıığı, çeşitli sebeplerle ihmal olunmuştu. İkinci Meşrutiyet devrinde M. Âkif, Z. Gökâlp, Y. Kemal muhtelif yollardan konuşma dilini ve Türkçeyi buluyorlar. Edebiyatın ilk maddesinde yapılan bu değişme yeni Türk şiirinin en mühim inkılaplarından biridir. Bu inkılapları, yeni Türk şiiri, Divan, Tanzimat ve Servetifünun çıığından tamamıyla ayrılarak, Halk şiiri ve konuşma diliyle beslenen yeni bir an’ane kuruyor ki bugün devam eden bu an’anedir.”⁵

“Birinci Harp yılları hece vezni mümessillerinin neslini hazırlayan devir:...”⁶ olmak bakımından Cumhuriyet sonrası şiirimizle yakından ilgilidir. “Millî Mücadele yılları, Hececilerden sonra gelen ve modern şiiri getiren nesle tesir eden mutavassıt ve oldukça kalabalık bir neslin şiir sahasında görüldüğü, kendini tanıttığı zamandır.” “Bunlar arasında Yedi Meşaleciler neslinin parlak hareketleri göze çarpar.”⁷ Cumhuriyet şiiri ile bir yakınlık belirten ve onu hazırlayıcı rol oynayan bu dönem şiirinin genel görünüşü şöyledir: Vezin olarak hece, aruzun yerini almış gibidir. İfadeye sadelik, külfetsizlik hâkimdir. Dil, konuşma diline, daha doğrusu İstanbul ağzına uygun bir gelişme içerisinde. Sosyal konular daha geniş yer tutmaya baş-

⁵ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*.

⁶ Ahmet Ziyaettin Tuncer, “Şiirimizde Nesiller”, *Pazar Postası*, 2 Mart 1952, s. 7.

⁷ Ahmet Ziyaettin Tuncer, *a.g.y.*

lamıştır. Anadolu insanı, denebilir ki, ilk defa konu olmaya başlamış, o döneme kadar, şiirimize hâkim olan büyük şehir insanının duyarlılığı, Anadolu tahassüsü ile yer değiştirmiş, mütevası Türk köyü ve köylüsü, memleket manzaraları şiirimizde önem kazanır olmuştur.

Edebiyatımıza Anadolu'nun girmesi, konuşma dilinin yazı dili hâline gelmesini hedef tutan Millî Edebiyat'la birlikte ve yine Halk Edebiyatı'na yönelme bu döneme rastlar.

Bu anlayış, bu devirde Millî Edebiyat hareketine fiilen katılmayan diğer şairleri de etkilemiştir. Yahya Kemal, "Millî Edebiyat tabirinden anlayış itibarıyla Avrupai fakat söyleyiş ve muhteva bakımlarından millî özelliklerle dolu bir edebiyat..."⁸ anlıyordu.

Gerçi Servetifünun ve Fecriâtî edebiyatları da "yaşattıkları hayal dünyasının yeniliğine, konuşma dilinin birçok özelliklerine sahip olmalarına"⁹ yani bu dönem şairlerinden bazılarının gerek konu gerekse dil bakımından halka yönelme gibi bir gayretten mahrum olmalarına rağmen umumiyetle sentaks bakımından yerli değil Fransızcanın tesirinde idiler. Bilhassa "Fikret'in daha önce manzum hikâyelerle kısmen şiir sentaksını nesir sentaksına yaklaştırmasına...", "M. Âkif aruzla, M. Emin hece ile bu nesir üslûbunu kendi eserlerine tatbik"¹⁰ etmelerine rağmen bu husus tamamen genelleşmemiştir.

Gökâlp ve arkadaşlarının sürdükleri harekete doğrudan doğruya il-tihak veya intibak etmiş olan şairler şunlardır: M. Emin Yurdakul, Celal Sahir, Ali Canip, Hamdullah Suphi, Enis Behiç, Ali Mümtaz, Faruk Nafiz, Halit Fahri, Şukûfe Nihal, Necmettin Halil, Orhan Seyfi, Halide Nusret, Yusuf Ziya, Ömer Bedrettin, Kemalettin Kamu vs.dir.

⁸ Prof. Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 2. baskı, Ankara 1958, s. 677.

⁹ Prof. Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, s. 682.

¹⁰ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 36.

Daha önce en önemli temsilcisini Nâmık Kemal’de bulmuş olan hamasi, vatani konular bu şairlerin elinde yeni bir iç zenginlik ve vuzuh kazanmıştır. Ayrıca daha önceki örneklerini Fikret ve Âkif’te bulduğumuz sosyal konular da bu dönem şiirinin başlıca temalarındandır. Millî Edebiyat sanatçılarında, kendilerinden önceki şairlerde açıkça rastlanmayan genel özellik, bunların Anadolu’ya, onun tabiatına, coğrafyasına ve insanına dönmüş olmalarıdır. Ancak, bir gelenek olarak yaşayan Halk Edebiyatı’nda, tefekkürüne ve hissiyatına dair bazı tespitlere rastladığımız Anadolu Türkünün, şuurulu bir şekilde entelektüelin nezdinde farklı bir manada itibar görerek şiirleşmesini, Millî Edebiyatımız başarmıştır.

Dilin hayret verici bir hızla sadeleşmesi, Türkçeleşmesi yine bu döneme rastlar. Gerçi dilin sadeleşmesi konusu Tanzimat’a kadar uzar ve bazı sanatçılarımızda bir sadeleşme gayreti görülürse de bu durum bir genellik belirtmez, hatta Arapça ve Farsça asıllı kelimelerden türetilen yeni kelime ve onlardan meydana getirilen terkiplerle dilimiz ve onunla kurulan şiirler zaman zaman çok ağıdalı bir hüviyet gösterir. Dilin Millî Edebiyat devrinde hızla sadeleşmesinde, gerek içinde yaşanan sosyal ve siyasal durumun gerekse büyük bir yayılma imkânı bulmuş olan milliyetçi Türkçü akımın önemli rolleri olmuştur.

Balkan Savaşı ile gayrimüslim milletlerin kesinlikle bizden kopmaları ve yine o dönemlerde gayritürk unsurların da kesif bir milliyetçilik davası peşinde koşmaları ve Birinci Cihan Savaşı ile İmparatorluktan ayrılmaları, Türkçü akımın, Türkiye’de büyük muhit bulmasını sağlamıştır.

Millî Edebiyat şairlerinde görülen bir diğer özellik, Türk’e ve Türk-lüğe yönelmelerinin tabii seyri olarak, Türk tarihine, folklor ve Türk’ün İslâm öncesi hayatına yönelmeleri, Türk mitolojisine de ilgi göstermeleridir.

Türkçülük gayreti içinde bulunan şairlerle bu harekete filen katılmayan fakat gerek bu akımın gayreti gerekse içinde bulunduğumuz sosyal ve siyasal şartlar icabı Türk dilinin sadeleşmesinde sanatkar olarak diğer şairlerin de ortak gayretleri Cumhuriyet dönemi Edebiyatı'nın ortamını hazırlamıştır.

Aşağı yukarı bütün Millî Edebiyat devri şairleri tarafından ilgi gören konuşma dili ve Halk şiirine yönelme hareketi 1935-1940 yıllarına kadar devam edecek bir edebiyat ananesi kurmuştur.

Yukarıda bahsedilen dergi ve derneklerin etrafında toplanan sanatçıların böyle bir ananenin kurulması konusunda gösterdikleri ortak gayret, Türk Edebiyatı'na 1940'lara kadar devam edecek bir yön verirken 1940'lardan sonra gelişen şiirimiz üzerinde asıl tesiri görülen sanatçıların, bu nesil ile daha sonraki nesiller arasında bir köprü vazifesi görmüş bulunan diğer birkaç şair olduğunu belirtmek lazımdır ki bir bakıma Cumhuriyet Edebiyatı'nı asıl temsil etme ve kurma görevi bunlara aittir.

Millî Edebiyat sanatçıları kendilerinden önceki nesillerden farklı bir anlayışla eserler verirken, bunlardan nevi şahsına münhasır bir şiir kuran birkaç önemli sanatçı hariç, genellikle kendi edebiyat anlayışlarına uygun büyük kabiliyet gösterememişlerdir. Yani bu nesil sanatçıları, birkaç istisna dışında hep orta derecede şairlerdir. Şekil bakımından kendilerine bağlı, fakat öz itibarıyla daha çok orijinal olan Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Muhip Dranas ve ayrıca Nâzım Hikmet gibi şairler Cumhuriyet devri sanatını temsil etme ve daha sonraki kuşakları etkileme görevini başarmışlardır.

Millî Edebiyat sanatçıları ve onlara bağlı yukarıda zikredilen dernek ve dergiler etrafında toplanan gençler, millî şekil ve veznin mutlak hâkimiyetini sağlamak ve millî tarihimize yönelmek, halk realitesi-

ne, folklorumuza eğilmek, şiirimize Anadolu'yu, onun insan tabiat ve coğrafyasını sokmak, konuşma dilinin edebiyatını kurmak gibi büyük görevler yüklenmişler ve bunları kabiliyetleri ölçüsünde terennüm etmişlerdir.

Şu hususu önemle belirtmek lazımdır ki bu sanatçılar, bu konuları hep milliyetçi bir romantizm içerisinde terennüm etmişler, bu romantizm sebebiyle Anadolu realitesini, gerçeğe uygun bir şekilde olmaktan daha çok, görmek istedikleri bir hüviyet ve eda içerisinde söylemişlerdir. Bu duyguda, art arda yapılan inkılapların tesir ve vecdini görmek mümkündür. Onlarca Anadolu, “gümüş ırmakların, yemyeşil ovaların, bereketli ekinlerin, şairane çobanların, çalışkan, neşeli insanların yurdu”dur. Millî Edebiyat'ın bu ikinci neslinde, yani Cumhuriyet'i ve yapılan devrimleri gençliklerinde gören bu şairlerde, mesela kendilerinden önceki şairlerden Fikret, Âkif, Yahya Kemal gibi sanatçılarda görülen fakir ve hasta insanlar, yıkık, harabe semtler, yanmış ekinler konu olarak yer almamıştır. Yani bunlarda sosyal bir gerçekçilik yok, onun yerine romantik bir millet, Anadolu tutkusu vardır. Bunda rol oynayan psikoloji, harpler, seferberlik, işgaller, siyasi baskılar devrinin kapanmış; yeni bir devlet kurulmuş, art arda devrimler yapılmış ve milletin dertlerini çözümlenmeye yönelmiş bir ortam görmeleriyle ilgilidir.

1940'lardan sonra edebiyatımızda göreceğimiz sosyal gerçekçi akımının, Millî Edebiyat'a dâhil sanatçıların her tarafı toz pembe gören ve gösteren anlayışlarına karşı bir reaksiyon hissi taşıdığı meydandadır.

İnsana, eşyaya ve olaylara yeni bir bakışla şiirlerini kuran, özellikle Nâzım ile Necip Fazıl denebilir ki bu reaksiyoner kuşağın öncülüğünü yapmış, günümüze kadar uzanan şiirimizin de bir bakıma kurucuları olmuşlardır.

“Cumhuriyet devrinde bazen romantik bir şekle bürünen memleketçi şiir cereyanının yanı sıra onun kadar değilse bile, oldukça mühim bir yer tutan ‘imajist’ ve ‘sembolist’ akımın tesiri altında yazılmış” şiirlere de rastlanmaktadır.

CUMHURİYET DEVRİNİN SOSYAL VE EDEBÎ GÖRÜNÜŞÜ

Cumhuriyet devri şiirine girerken onu hazırlayan daha önceki edebiyata ve edebiyatı besleyen sosyal ve edebî cereyanlara çok kısa ve zaruri bir bakıştan sonra tekrar 1923 Türkiye'sine dönelim.

“Bilindiği gibi Atatürk, Batılılaşma hareketinin en büyük gerçekleştiricisidir. Tanzimat’la başlayan eğilim asıl gücünü Birinci Cumhuriyet’in uygulanma yıllarında kazanmıştır. Özellikle Batı’nın kültür değerlerine ardına kadar bu dönemde açılmıştır Türkiye. Medeni Kanun’un, Ceza Kanunu’nun, hatta Anayasa’nın Batı ülkelerindeki yasalardan, çok kez olduğu gibi çevirtilerek yurdumuzda uygulanmaya başlanması bu döneme rastlar. Türk’ün, İsviçre Medeni Kanunu’na göre evlenmesi, faşist İtalyan Ceza Kanunu’na göre hapse girmesi bu dönemdedir. Şapka ve Latin harfleri bu dönemde gelmiştir. Dünya tarihini Batı’nın görüşüne göre değerlendiren ders kitapları..., bu dönemdedir. Tanzimat, sadece bir Batı hayranlığı değil, Batı’nın zoru ile bir Batı hayranlığı idi. Cumhuriyet ise, Batı’nın Türkiye’de her planda

gerçekleştirilme çabaları ile doludur. Öyle ki, Batılılaşma hareketi en büyük tutamağını Atatürk'te bulmuştur, diyebiliriz.”¹¹

Denebilir ki Cumhuriyet ve devrimler, genellikle devrin sanatçıları tarafından bir ilgi ve iştirakle karşılaşmıştır. Bu durum, daima bir farklılığı, yeniliği arayan, kollayan sanatın ve sanatçıların mizaç ve mesleğine uygun düşmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki şiirlerde devrimlerin ve Atatürkçülüğün vecdi barizdir. Bu bakımdan şiir, cemiyetçi bir karakter belirtir. Hele bazı sanatçıların “şiirinde ise düşünce CHP tüzüğüne ve Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unun kısa yorumları olmaktan ileri gidememiştir.”¹²

Bu durumda “Türk şiirinin 1935 yılına kadar Kurtuluş Savaşı'nın geçici gururunu bir Ergenekon duyarlığı içinde yaşadığını, o yıllardan sonra, önce II. Dünya Savaşı'nın yarattığı bir çocuk melankolisine girdiğini”¹³ söylemek mümkündür.

“Bir yandan memleketçi gerçekçilik ile Halk Edebiyatı'ndan faydalanma fikrini”¹⁴ taşımakta olan bir şiir anlayışıyla “II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen sürrealist üslup arasında tam bir tezat vardır.”¹⁵

“Cumhuriyet devrinde Anadolu'yu anlatan yüzlerce şiir, hikâye, roman, piyes ve deneme yazılmıştır. Bunlarda birbirinden ayrı manzaralara, tiplere ve görüşlere rastlarız. Bu, Anadolu'nun çeşitli cepheleri bulunan bir âlem olmasından başka, ona bakan insanlar arasındaki, mizaç, kültür ve dikkat farklarından ileri gelir.”¹⁶

Bu durum biraz da o devrin sanatında, daha sonraları kendilerine karşı bir reaksiyonla gelişen sosyal gerçekçi anlayışına uygun olma-

¹¹ Cemal Süreya, “Atatürkiye”, *Papirüs* dergisi, c. 2, s. 18, Kasım 1967, İstanbul.

¹² Cemal Süreya, “Sonuna Kadar”, *Papirüs* dergisi, c. 2, S. 16, Eylül 1967.

¹³ Cemal Süreya, “Tarihsel Kötümserlik” (Başyazı), *Papirüs* dergisi, c. 1, S. 1, Haziran 1966.

¹⁴ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 16.

¹⁵ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 17.

¹⁶ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 11.

yan bir sübjektivite vardır. Yani ortaya konan eserler, Anadolu realitesini objektif olarak aksettirmemekte, sanatkârın görmek istediği şekilde yazılmaktadır. Cumhuriyet'ten 1940'lara kadarki dönem böyle bir edebiyatın moda ve geleneğini kurmuştur.

1940'lardan sonra gelişen şiir Millî Edebiyat'tan Cumhuriyet'e intikal eden bu karakterin dışında ve ondan tamamen farklı bir çizgi üzerinde gelişme göstermiştir.

1940'tan sonra başladığını söylediğimiz toplumcu-gerçekçi şiirin kendisini kurması 1945 yıllarına rastlar. Mahsullerini vermesi ise 1950'den sonradır.

1930-40 yıllarında gelişen şiir ise daha çok ferdiyetçi görünümündedir.

Aslında edebiyatı ve edebiyat hareketlerini böyle kesin tarihler içerisinde mütalaa etmek, araştırmacıyı doğru olmayan sonuçlara götürür. Hiçbir fikir ve edebiyat cereyanı yoktur ki belirli bir tarihte görülsün ve yine belirli bir tarihte silinmiş olsun. Her cereyan, kendisinden evvelki ortamlarla mutlaka bir ilişki içerisinde olmuştur. Edebiyat hareketlerini, kümelenişlerini anlatırken, kendisindekinden önceki dönemleri de tanımak ve tanıtmak zarureti vardır. Hiçbir dönemi, kendisinden önceki ve sonraki devirlerden bıçakla kesercesine ayırmak ve müstakil mütalaa etmek doğru değildir.

Buna rağmen denilebilir ki Türk sosyal hayatı ve edebiyatı Meşrutiyet'ten bu yana az çok birbirinden farklı dönemler yaşamıştır. Bu farklılıkların gerçekten çok büyük olduğu dönemlerimiz de vardır. 1908'den günümüze kadar, çok aktif bir toplum hayatımız olmuştur. Bu gerçekten hareket ederek –eğer gerekse– sosyal ve edebî hayatımızı incelemede bir kolaylık olsun diye, onar yıllık parçalar hâlinde mütalaa etmek mümkündür. Bu tasnife bağlı kalarak:

1910-20 yılları, İmparatorluğun çözülme dönemidir. Balkan, Trablus, Çanakkale ve I. Dünya Savaşı gibi çok önemli hadiseler yaşandı.

Edebiyatımız böyle bir ortam içinde bulunmuştur. Yukarıda kısaca temas edilen cereyanlar ve bu cereyanların edebiyatı, Millî Edebiyat bu dönemin mahsulüdür.

1920-30 yılları İstiklal Savaşı, millî zafer, yani Kuvayımilliye ruhunun şahlandığı; sonra, yeni bir devletin teşekkül ettiği, inkılapların hızla yapıldığı bir devremizdir. Bu dönemin edebiyatı, devrin sosyal ve siyasal aksiyonunun bir aynası gibidir. Millî Edebiyat'ın ikinci neslinin eserleri bu döneme rastlar.

1930-40 yılları inkılapların hepsinin yapıldığı, 1923'te kurulan yeni devletin dünya görüşüne uygun olarak teşekkül ettirdiği kurumlardan asıl Cumhuriyet neslinin yetiştiği dönemdir. Toplum hayatımız bu dönemde daha önceki devirlere kıyasla nispeten sükûna kavuşmuş, yerli yerine oturmuş bir görünüm arz eder. Cumhuriyet, espri-sine uygun aydını görmeye başlamıştır. Eğitim sistemi ve yayın organları biteviye farklı, yeni aydınını yetiştirmektedir. Millî Edebiyat şairlerinin elinde gelişen form, bu devirde aynen devam etmiş, fakat muhteva büyük değişikliğe uğramıştır. Gerçi bazı Millî Edebiyat devri şairlerinin, ikinci hatta birinci neslinin olgun eserlerini hâlâ vermeleri bu devreye rastlasa da zamanın edebiyatını temsil etme, bunlara değil, bizzat Cumhuriyet devri içerisinde yetişmiş sanatçılara aittir. Bu devrin başlarında Faruk Nafiz, çok rahat bir söyleyişle Millî Edebiyat ile yeni nesil arasında başarılı bir köprü olmuş, diğer sanatçılar, mesela; Rıza Tevfik, Mehmet Âkif, Neyzen Tevfik, Celal Sahir, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Fazıl Ahmet, Emin Bülent, İbrahim Aleaddin Gövsa, Orhan Seyfi, Cemal Yeşil, Halit Fahri, Enis Behiç, Şukûfe Nihal, Salih Zeki, Yusuf Ziya, Ali Mümtaz, Kemalettin Kamu, Halide Nusret, Necmettin Halil, Orhan Şaik, Ercüment Behzat, Zeki Ömer, Ömer Bedrettin, Arif Nihat Asya, Selahattin Batu, Sabri Esat Siyavuşgil, Vasfi Mahir Kocatürk, Cevdet Kudret Solok, Yaşar Nabi, Behçet Kemal, Mustafa Seyit Sutüven vs. gibi şairler ken-

di sahalarında başarılı eserler vermekle birlikte, devri temsil etme durumunu yitirmişlerdir.

Cumhuriyet sonrası edebiyatı incelerken, asıl üzerinde duracağımız sanatçılar, Cumhuriyet eğitiminden geçmiş, onun kurumlarından yetişmiş sanatçılar olacaktır. Onlardan önceki nesle ise bu nesli hazırlayan bir geçiş dönemi olarak yer vermek zarureti vardı. Burada Cumhuriyet öncesi devreye ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerine ve sanatçılarına, ancak kuş bakışı temas edilmiştir.

Anlayışımızca, Cumhuriyet'ten ancak 10 yıl kadar sonra kurulan, izleri ve etkileri günümüze kadar devam eden bu dönemin belli başlı sanatçıları: Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Nâzım Hikmet, Necip Fazıl, Ahmet Muhip'tir. "Onlara gelinceye kadar hece birçok merhalelerden geçti. İkinci Meşrutiyet devri Türkçüleri romantik, idealist ve alabildiğine didaktik idiler. Şiirlerinde kendi hayat tecrübelerinden ziyade kitaptan öğrendiklerini veya düşündüklerini yazıyorlardı. Halk Edebiyatı'nı Milli Edebiyat'ın kaynağı telakki etmelerine rağmen, onun sadece şeklini görmüşler ruh ve üslûbunun inceliklerini fark edememişlerdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih ve efsaneden, coğrafya ve gerçeğe dönüldü. İstiklal Savaşı; İkinci Meşrutiyet devrine ait bütün ideoloji ve ütopyeleri, Fikret'in insanıyetçiliğini Âkif'in ittihat-ı İslâmcılığını, Ziya Gökalp'in Turancılığını, Yahya Kemal'in romantik Osmanlıcılığını iflas ettirmişti. Şimdi ortada çıplak Anadolu bozkırları ve onun üzerinde yaşayan aç ve fakir insanlar vardı. Faruk Nafiz, Kemalettin Kamu, Ömer Bedrettin ve daha başkaları milliyetçi bir görüşle ve hece vezniyle bu yeni gerçeğin şiirini yazmaya çalıştılar. Aynı yıllarda Rusya'dan Türkiye'ye dönen Nâzım Hikmet, Mayakovski üslûbuyla Türk şiir geleneğine tamamıyla yabancı şiirler yazdı." "Sulh devresine girilmiş, yeni bir hayat düzeni kurulmuştu. Başkent Ankara kısa zamanda İstiklal Savaşı esnasındaki destanî havasından sıyrıla-

rak rahat ve eğlenceli bir memurlar ve aydınlar şehri hâline geldi. Cumhuriyet'in ilk on yılında vücuda gelen 'memleket edebiyatı' artık birçoklarını tatmin etmiyor, estetik değeri daha kuvvetli olan şiirler isteniyordu. Gençlik yıllarından beri Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in tesiri altında kalan ve edebiyatını yakından takip eden bir gençlik grubu, sembole, imaja, dil mûsikisine dayanan şiirler yazıyorlardı. Ali Mümtaz Arolat, Salih Zeki Aktay ve 'Yedi Meşaleciler' bu grubun temsilcisidirler. 1900 yılında Mehmet Emin tarafından çok basit ve iptidaî bir şekilde kullanılan günlük dil ve hece artık mükemmel şiirler yazmaya elverişli bir seviyeye ulaşmıştı. Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Muhip Dranas, bu hazırlıklardan sonra Türkçenin ve hecenin en güzel şiirlerini verdiler.¹⁷

İnkılaplar tamamlanmış, bitmiş ve cemiyet çok hareketli bir geçmişten artık sakin bir ortama ulaştığı için edebiyatımız da bu duruma uygun olarak yeni ve farklı hedeflere yönelir olmuştur.

Çünkü artık ortada ne büyük savaş, seferberlik, büyük milli ıstırap günleri ne de onları, yani İmparatorluğun çöküşünü takiben kurulan yeni devletin getirdiği yeni sistemle yaptığı inkılapların heyecanı kalmıştır.

Toplum hayatı geride bırakılan savaşlar ve tamamlanan devrimlerden sonra, çok sakin bir döneme girmiştir. Millî Edebiyat'ın Cumhuriyet'i idrakte ona intibak eden nesli artık aktüalitesini yeni nesle devredecektir. Millî vezin kati zaferini kazandığı gibi sadeleşmeye doğru olan gelişmesini de çok müspet bir noktaya getirmiştir. Artık bundan böyle şiir, bu ortamdan hareket ederek yeni imkânlar ve hedefler arayacaktır.

¹⁷ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 358-59.

İşte şiirimizin bu noktasından başlayan yeni hareket, bir bakıma bugüne kadar gelen şiirin istinatları olacak harekettir. Şimdi en önemli şairlerini görelim.

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

AHMET HAMDİ TANPINAR

Tanpınar'ın şiiri, Millî Edebiyat'ta gördüğümüz memleketçi şiir anlayışıyla, Servetifünun Edebiyatı'yla başlayan ve Meşrutiyet devri şairlerinden Âkif, Haşim, Yahya Kemal ve daha sonra Faruk Nafiz'de rastladığımız realist veya sembolik üslûpla manzara tasvirleri, yani kelimelerle resim yapma anlayışının derin izlerini taşır.

Çağdaşlarından Ahmet Muhip yeni ve renkli bir duyarlıkla romantik; Nâzım yine yeni bir tarz ve diyalektikle hitabet yüklü ve coşkun; Necip Fazıl eşya ve olayların ötesini kurcalayan metafizikî; Ahmet Kutsi millî folklorumuzu modern bir tarzla ve külfetsiz bir ifadeyle dile getiren halkçı şiirler yazarken Tanpınar, Avrupai bir kültürle plastik bir zevke dayalı memleketçi şiirler yazmıştır. Kullandığı imajlar yeni, çizdiği manzaralar ince bir estetiğin ve yerli yerine oturmuş bir tarih ve kültüre istinat etmenin aydınlık ve huzuru içerisinde parlak ve renklidir. Necip Fazıl'da gördüğümüz ruhî burkuntu yerine onda rahatlık ve sükûnet hissi hâkimdir:

*Her şey yerli yerinde, havuz başında servi.
Bir dolap gıcırıyor uzaklarda durmadan.
Eşya fıskırmış gibi tılsımlı bir uykudan,
Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi.*

*Her şey yerli yerinde: masa, sürahi, çardak.
Serpilen aydınlıkta, dalların arasından,
Büyülenmiş bir ceylan gibi bakıyor zaman.
Sessizlik dökülüyor her yerde yaprak yaprak.*

Aydınlık ve iç rahatlığı, hayattan memnun görünme Tanpınar'ın şiirlerinde görülen belli başlı özelliklerdendir:

*Selam olsun bizden dünyaya
Bahçelerde hâlâ güller açar mı
Selam olsun sonsuz güneşe, aya
Işıklar, gölgeler suda oynar mı*

Onda rastladığımız sembolik unsurlarda bile bu his ağır basar. Şiirine ilham olan dış âleme bakışı çoğu zaman sübjektiftir. Dışa, dünyaya rüyalı gözlerle bakar.

Eşyaya, müşahhas varlıklara bakışı sübjektif olan, onları bir sır ve hayalle peçeleyen, rüya ile sarmalayan şair, bu özelliğine rağmen konu olarak seçtiği eşyanın ve varlığın hüviyetini tadil etmeden bunları yapar. Yani insan, tabiat onda sübjektif bir açıdan işlenmekle beraber deforme edilmemiş, sadece şairane bir rüya ile kılıflanmış ve ince bir zevkin kendisine yakıştırdığı hususi renklerle güzelleşmiştir. Dış âlem estetik bir görüşle bir terkibe uğramıştır. Tanpınar'da tabiat, tarihî abideler ve zaman duygusu renkli, estetik bir rüya olarak belirir. Bu renk Tanpınar'ın şiirinde daima ritim ile yani ince bir

dil zevkinden gelen musiki ile beraberdir. Orijinal ve renkli bir dille yazmıştır şiirlerini. Bu durumu ile Cumhuriyet devri şairleri arasında şiir cümlesi en değişik olan bir şairimizdir. Onun bu hususta Mallarmé ve Valery’i andırdığı söylenebilir.

Tanpınar kendini anlatan bir yazısında “Ahmet Hamdi Tanpınar, kendi şiir dilini, rüya nizamının hâkim olmasını istediği bir estetiğin içinde aramıştır. Hece vezninde aruzun sesini bulmaya çalışanlardandır.”¹⁸ der.

Şair titiz bir mısracıdır. Bu sebeple de az şiir yazmıştır. Şiirinde ciddi bir kültürün, bir tarih şuurunun, ince bir sanat zevkinin, derin bir Anadolu sevgisinin çok canlı izleri vardır. Meşrutiyet’ten sonra görülen millilik ve mahallilik onda ileri ve şahsi bir estetik içerisinde yaşamakla birlikte, Cumhuriyet’in ilk yıllarında görülen iddialı ve ideolojik havadan tamamen uzaktır.

Kendisinden sonraki nesiller üzerinde etkisi daha çok alışlagelmiş tarzın dışında modern bir şiir dili kurulması yolundadır. Tanpınar’a ve onun nesline kadar olan son devir şairleri halk şiiri geleneğine bağlı kalmışlar, muhtevada büyük yenilik yapamamışlardı.

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Türk Edebiyatında Cereyanlar*, İstanbul 1959.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Şiirler*, İstanbul 1961.
- *Yeni Türkiye, Türk Edebiyatında Cereyanlar* (İnceleme), İstanbul 1959.
- *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* (Hikâye), İstanbul 1943.
- *Beş Şehir* (Deneme), İstanbul 1946, 1969.
- *Huzur* (Roman), İstanbul 1949.
- *Yaz Yağmuru* (Hikâye), İstanbul 1955.
- *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (Monografi), İstanbul 1949, 1967.
- *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (Roman), İstanbul 1962.
- *Yahya Kemal* (İnceleme), İstanbul 1962.
- *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1969.
- *Yaşadığım Gibi* (Deneme), İstanbul 1970.

HAKKINDA YAZILANLAR

- M. Budak Seyfettinoğlu: "Şiir Sohbeti", *Sanat Dünyası* dergisi, Mart 1968, İstanbul.
- Haldun Taner: "Ahmet Hamdi Tanpınar", *Varlık* dergisi, 28 Ocak 1962, İstanbul.

- M. Dranas: “Derkenar, Tanpınar”, *Zafer* gazetesi, 27 Ocak 1962, Ankara.
- Nezihe Araz: “Kısır Toplum”, *Yeni Sabah* gazetesi, 27 Ocak 1962, İstanbul.
- Behçet Kemal Çağlar: “Tanpınar’ın Ardından”, *Vatan* gazetesi, 26 Ocak 1962, İstanbul.
- Cahit Tanyol: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Cumhuriyet* gazetesi, 26 Ocak 1962, İstanbul.
- Zahir Güvemli: “A. Hamdi Tanpınar”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 26 Ocak 1962, İstanbul.
- Oktay Akbal: “Ahmet Hamdi Tanpınar da Son Yolculukta, Kara Atlar”, *Vatan* gazetesi, 25 Ocak 1962, İstanbul.
- Reşat Nuri Darago: “Bol Özsulu Yemişler Gibi”, *Dünya* gazetesi, 22 Ocak 1962, İstanbul.
- Ahmet Köksal: “Tanpınar’da Zaman”, *Vatan* gazetesi, 25 Haziran 1961, İstanbul.
- Kenan Akyüz: “Abdullah Efendi’nin Rüyalari”, *Ülkü* dergisi, Yeni seri, s. 68, 1944.
- Muzaffer Uyguner: “Tanpınar’ın Şiirleri”, *Yeditepe* dergisi, Haziran 1961, İstanbul.
- Ahmet Kutsi Tecer: “Tanpınar’ın Şiirleri”, *Varlık* dergisi, 1 Mayıs 1961, İstanbul.
- Necati Cumalı: “Tanpınar’ın Şiirleri” *Varlık* dergisi, 15 Nisan 1961, İstanbul.
- T. Alangu: “Tanpınar’ın Şiirleri”, *Vatan* gazetesi, 13 Mart 1961, İstanbul.
- Fikret Adil: “Şair ve Çevresi”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 2 Mart 1961, İstanbul.
- Reşat Nuri Darago: “Şiirler”, *Dünya* gazetesi, 6 Mart 1961, İstanbul.
- Behçet Kemal Çağlar: “Ahmet Hamdi Tanpınar’la Birkaç Saat”, *20’inci Asır*, 15 Mayıs 1958, İstanbul.

- Behçet Kemal Çağlar: “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Yeni Eseri”, *Tercüman* gazetesi, 15 Ağustos 1956, İstanbul.
- A. Ş. H.: “Ahmet Hamdi Tanpınar ‘Yaz Yağmuru’”, *Türk Yurdu* dergisi, Ekim 1955, İstanbul.
- Adnan Benk: “A. Hamdi Tanpınar’la Bir Konuşma”, *Dünya* gazetesi, 25 Temmuz 1953, İstanbul.
- Reşat Nuri Darago: “Şiirler”, *Yeditepe* dergisi, 1-15 Şubat 1962, İstanbul.
- Melih Cevdet Anday: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Yeditepe* dergisi, 1-15 Şubat 1962, İstanbul.
- Nuri İyem: “Hamdi Hoca” *Yeditepe* dergisi, 1-15 Şubat 1962, İstanbul.
- Tahsin Yücel: “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”, *Varlık* dergisi, 15 Şubat 1962, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Şehir”, *Varlık*, 15 Şubat 1962, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Cumhuriyet* gazetesi, 17 Ocak 1968, İstanbul.
- Kerim Yunt: “Tanpınar’ın Tabiat Yanı”, *Çağrı* dergisi, Nisan 1962, Konya.
- Ahmet Kutsi Tecer: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Cumhuriyet* gazetesi, 24 Ocak 1963, İstanbul.
- Ahmet Kutsi Tecer: “Tanpınar’ın Selamı”, *Cumhuriyet* gazetesi, 24 Ocak 1964, İstanbul.
- Ahmet Kutsi Tecer: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Varlık* dergisi, 1 Şubat 1964, İstanbul.
- Sabahattin Eyuboğlu: “Tanpınar’da Zaman”, *Ufuklar* dergisi, 1 Mart 1963, İstanbul.
- Nuri İyem: “Tanpınar’ı Anış”, *Yeditepe* dergisi, 1-30 Nisan 1963, İstanbul.
- Ahmet Kabaklı: “Tılsımlı Edebiyat”, *Tercüman* gazetesi, 28 Ocak 1962, İstanbul.

- Ahmet Kabaklı: “Tanpınar’ın Şiir Dünyası”, *Tercüman* gazetesi, 19 Ocak 1964, İstanbul.
- Ahmet Kabaklı: “Aydınlığı Kıt Gecemiz”, *Tercüman* gazetesi, 3 Şubat 1963, İstanbul.
- Naim Tiralı: “Eser ve Evlat”, *Vatan* gazetesi, 29 Ocak 1967, İstanbul.
- Şahap Sıtkı: “Tanpınar”, *Kudret* gazetesi, 29 Ocak 1962, Ankara.
- İbrahim Zeki Burdurlu: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Hürvatan*, 29 Ocak 1962, İstanbul.
- Nuri İyem: “Tanpınar”, *Hürvatan* gazetesi, 30 Ocak 1962, İstanbul.
- Bilgin Peremeci: “Tanpınar ve Bıraktıkları”, *Akşam* gazetesi, 1 Şubat 1962, İstanbul.
- Mükrimin Halil Yınanç: “Ölenlerin Anılışları”, *Son Havadis* gazetesi, 3 Şubat 1962, İstanbul.
- Suat Uzer: “Ahmet Hamdi Tanpınar Diyor ki”, *Hisar* dergisi, 1 Mayıs 1953, Ankara.
- M. Dranas: “Derkenar, Yine Tanpınar”, *Zafer* gazetesi, 3 Şubat 1962, Ankara.
- Hilmi Ziya Ülken: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Vatan* gazetesi, 9 Şubat 1962, İstanbul.
- Halide Nusret Zorlutuna: “Bir Yıldız Daha”, *Düşünen Adam* dergisi, 7 Şubat 1962, İstanbul.
- F. Ürgüp: “Tanpınar’ı Anış”, *Yeditepe* dergisi, Şubat 1964, İstanbul.
- Ümit Yaşar: “40 Yılın 40 Şairi, Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Yelpaze* dergisi, 6 Mayıs 1964, İstanbul.
- Mehmet Kaplan: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Meydan* dergisi, 30 Ocak 1968, İstanbul
- “Tanpınar’ın Mektupları”, *Varlık* dergisi, 15 Şubat 1964, İstanbul.
- Adalet Cimcoz: “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Varlık* dergisi, 15 Ocak 1969, İstanbul.
- Mehmet Deligönül: “Ahmet Hamdi Tanpınar ve Şiiri”, *Elele* dergisi, Nisan 1965, Ankara.

AHMET KUTSİ TECER

Millî Edebiyatımızla başlayan Halk Edebiyatı'na, folklorla yönelme hareketinin modern örneklerini en başarılı şekilde Ahmet Kutsi vermiştir. Kendisine gelinceye kadar ya tamamen realist, fakat daha çok romantik bir bakışla ele alınmış ve genellikle idealize edilmiş olan Anadolu ve halkı onun şiirinde yeni bir ifade bulmuştur. Halk Edebiyatı'na, folkloruna ilgi gösteren o dönemin şairlerinden, mesela Faruk Nafiz, çoğunluk idealist ve entelektüel bir bakışla folklorumuza eğilirken Ankaralı Âşık Ömer adıyla Behçet Kemal, hiçbir yeni öz katmaksızın ve Halk Edebiyatı'na tam bağlı kalarak bir form mükemmeliyeti içerisinde onu şiirleştiriyordu. A. Kutsi Tecer'de ise folklor, umumiyetle bir unsur olarak belirmekte, şair ona yeni bir duyuş tarzı getirmektedir. Gerçi o da şiirlerinde dış âleme ve eşyaya geniş yer verir, benzetme ve sıfatlara itibar eder ama bunu dış âlemin kendi içinde bulduğu yeni bir hüviyete bürüyerek yapar. "Halay" şiirinden bir kıta ile bunu örnekleyelim:

*Kayan yıldız gibi geceki izden,
Bakışlar saçılısın kirpiğinizden.
Etekler içinde naz eden dizden
Üzülsün bu deli gönlüm, üzülsün...*

Bu yeni duyusu, modern bir söyleyişle şiirleştiren Tecer'in bir diğer özelliği de Cumhuriyet için ve onun aktüalitesine dair de birçok şiir yazmasıdır. Atatürk ve resmî bayram günleri için yazdıkları bir hayli yekûn tutar. Her ne kadar bu durum zamanının birçok şairinde varsa da, hatta o devir şairlerinin bir bakıma bu baş işleri ise de o, bu tür şiirlerinde tespit ve deyiş farkı bakımından çağdaşlarından ayrılır. İnkılap ve bayram şiirlerinde, bir propganda, hitabe, öğreticilik gayreti görülmez. Vakıyı malzeme olarak kullanır ama, sanat kaygısını bir tarafa bırakmaz.

Çok külfetsiz bir deyişi vardır. Tumturaklı laf etme endişesi, sanat yapma telaşı onda görülmez. Buna rağmen çok tabii bir söyleyiş havası içinde kuvvetli bir ritmi vardır. Sesle mana arasında bir irtibat kurmada başarılı olmuştur. Muvaffak ve orijinal tasvirler yapmakla birlikte onda şiiri varlıkların ve olayların daha ötelere çekme psikolojisi vardır. Bu psikoloji ve duygunun zaman zaman şairi mücerrete de götürdüğünü görmekteyiz:

*Ey rüya, ey hayal beni terketme,
Ey sabah koynunda şenim, hem zinde,
Bir şuur ışığı vurmuş perdeme
Bir bahar öğlesi gibi çimende.*

Mistik bir atmosferin hâkim olduğu şiirleri az değildir. Ondaki mistisizm, kaynak olarak millî, yani halk tahassüsüne de bağlanabilirse de daha çok lâdinidir. Mistik duygularında fânilik hissi, yalnızlık psikolojisi önemli yer tutar.

NERDESİN

Geceleyn bir ses böler uykumu,
İçim ürpermeyle dolar: -Nerdesin?
Arıyorum yıllar var ki, ben onu,
Âşkıyım, beni çağıran bu sesin.

Gün olur sürüyüp beni derbeder,
Bu ses rüzgârlara karıştır gider.
Gün olur peşimden yürür beraber,
Ansızın haykırır bana: -Nerdesin?
Bütün sevgileri atıp içimden,
Varlığımı yalnız ona verdim ben,
Elverir ki, bir gün bana derinden,
Ta derinden bir gün bana "Gel" desin

Ahmet Kutsi Tecer'in şiir hakkındaki görüşü şöyledir: "Bizce, millî sanat fikri, sanatkâr için bir ilham ve kültür meselesidir. Kendimize dönmenin, orijinal ve öz olmanın ne demek olduğunu düşünmekle beraber, çalışmak ve araştırmak ve gene çalışmak ve araştırmak. Her hâlde her Türk sanatkârının, tarihimizi, mazimizi, toprağımızı ve bu toprak üzerindeki eserlerimizle halkımızı benliğinde hissetmesi, vereceği eserler namına bir borçtur. Bu, gayrı milletlere ve medeniyetlere ve onların sanat verimlerine kapılarımızı ve gönüllerimizi kapamak yoluna bizi götürmez, fakat yabancıların ihraç maddelerini sıkı bir elekten ve gümrükten geçirmeyi bize ödev ve âdet ettirir."¹⁹

Bir diğer yazısında da şöyle der: "Her şeyin bize göresi, köküne kadar

¹⁹ Ahmet Kutsi Tecer, "Ahmet Muhip", *Ülkü* dergisi, S. 4, s. 20, İkinci Teşrin 1941.

milli ve halkçı olanıdır. Eskiye yaklaşmamız da bu yüzden. Bu ne bir geriye dönüş ne bir 'altın çağ' hasreti, ne de bir halk aydın ikiliğidir. Olsa olsa eski Halk Edebiyatımızın kendinde taşıdığı vasıflardan ötürü duyduğumuz bir yakınlıktır. Bu 20 yıl içinde bize hayata bağlı olan her şey çok yakın geldi. Bunun içindir ki Halk Edebiyatımızı çok sevdik.”²⁰

Tecer'in şiiri, yukarıdaki beyanlarıyla bir uygunluk içerisindedir. Onun şiirinin en belirgin vasfı halkçı oluşudur. “İlk şiirleri bizde Necip Fazıl'ı imrendirecek, Fransa'nın Baudelaire'ini andıracak, içli, derin, marazi eserlerdir. Sivas'ta bir eğitim ödevi alıp da, Anadolu'nun havasına girmeye, sırrına ermeye başlayınca; Fransa aşısı, Edebiyat-ı Cedide bulaşığı şairlikteki başarılı ustalığını bir tarafa bıraktı. Anadolu Halk şairlerinin rahlesine bir çırak tevazuu ve sabrı ile oturdu. Bir de baktı ki Rıza Tevfik taklitçiliğinden ötede, Ziya Gökalp nazariyeciliğinin başarılı tatbikçisi olmuş. Yirminci yüzyılın bir okumuş Karacaoğlan'ı, erme yolunda bir Yunus Emre'si gibi ses vermeye başlamış bile”²¹ kanaatini biz biraz mübalağalı bulmaktayız. O, diğer çağdaşları gibi Türkçeyi başarılı bir şekilde kullanmış, Anadolu Halk şiiri ve folklorundan çok modern bir tarzda yararlanmış ve başarılı şiirler vermiştir. Onu Türk Halk Edebiyatı'nın bir şairi görmek, hele hele Yunus ve Karacaoğlan çapında bir halk ozanı saymak bizzat Tecer'in yaptıklarına ve yapmak istediklerine aykırı düşer.

Turgut Uyar bir yazısında Tecer'i 1925-32 yılları arasında yetişen diğer şairlerle birlikte, Cumhuriyet inkılapları karşısında apışan ve hiçbir özel irade belirtmeyen, o günün şartlarının ortaya çıkardığı basmakalıp aydın tipinin, yani “Halkevi aydını” tipinin zevk ve heyecanına uygun, sıradan şiirler yazmış bir sanatçı olarak görür.²²

²⁰ Ahmet Kutsi Tecer, *Aşık Veysel, Deyişler*, (Kitabın önsözü), Ülkü Yayınları, Ankara 1944.

²¹ Behçet Kemal Çağlar, “Kutsi Can”, *TRAD*, S. 218 (Ahmet Kutsi Tecer Özel Sayısı).

²² Turgut Uyar, “Şimal Rüzgârları”, *Papirüs* dergisi, S. 19, Aralık 1967, İstanbul.

Bu her iki görüşte de tam bir gerçek payı yoktur. Birinde, kendi şiirlerinde de folkloru geniş yer vermiş bir şairin aşırı sevgisi, diğerinde halk realitesine milliyetçi bir anlayışla yer veren sanat tarzına ve sanatçılara karşı reaksiyonu olan bir diğer şairin hissî beyanı görülmektedir.

Biz, Ahmet Kutsî'nin, Cumhuriyet şiirini en iyi şekilde temsil eden ve halkçı, milliyetçi, memleketçi şiirlerin başarılı örneklerini veren, dolayısıyla bu yönden tesirini günümüze kadar sürdüren bir şair olduğunu kabul ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Şiirler*, İstanbul 1932.
- *Köylü Temsilleri* (İnceleme), İstanbul 1940.
- *Koçyiğit Köroğlu* (Piyes), İstanbul 1961, 1969.
- *Köşebaşı* (Piyes), İstanbul 1948.
- *Bir Pazar Günü* (Piyes), İstanbul 1959.
- *Satılık Ev* (Piyes), 1961.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Baki Süha Ediboğlu: “Az Yazmış Erken Susmuş Bir Şair Ahmet Kutsi Tecer”, *Cumhuriyet* gazetesi, 26 Ocak 1968, İstanbul.
- Bedrettin Tuncel: “Ahmet Kutsi Tecer”, *Dost* dergisi, 5 Ağustos 1967, Ankara.
- Cengiz Kaya: “Hocam Ahmet Kutsi Tecer”, *Hergün* gazetesi, 27 Temmuz 1967, İstanbul.
- Ceyhun Atuf Kansu: “Şiirimizde Memleket”, *Su* dergisi, Haziran 1963, Sivas.

- Fikret Adil: “Gün Batılar ve Ahmet Kutsi Tecer”, *Meydan* dergisi, 1 Ağustos 1967, İstanbul.
- Fikret Adil: “Papuççu Ahmet’ten Bu Yana Az Gittik Uz Gittik”, *Meydan* dergisi, 12 Eylül 1967, İstanbul.
- Gavsî Ozansoy: “Ahmet Kutsi’nin Gizli Şiiri ve Onun Hikâyesi”, *Tercüman* gazetesi, 15 Mart 1964, İstanbul.
- Halit Fahri Ozansoy: “Köşe Başı’ndan Bir Can Daha Eksildi”, *Tercüman* gazetesi, 3 Ağustos 1967, İstanbul.
- Kerim Silivrelî: “Ahmet Kutsi Tecer’i Kaybettik”, *Sanat Dünyası* dergisi, 1 Eylül 1967, İstanbul.
- Konur Ertop: “Ahmet Kutsi Tecer”, *Varlık* dergisi, 15 Ağustos 1967, İstanbul.
- Kudret Sinan: “Sanatçıya Saygı” *Tercüman* gazetesi, 5 Ağustos 1967, İstanbul.
- Leyla Tuncer: “Babam Ahmet Kutsi Tecer”, *Kadıköy’ün Sesi* gazetesi, 5 Ağustos 1968, İstanbul.
- M. Sabih Şendil: “Ahmet Kutsi Tecer’in Ardından”, *Dost* dergisi, Ağustos 1967, Ankara.
- Mehmet Kaplan: “Tecer”, *Hisar* dergisi, Ekim 1964, Ankara.
- Muazzez Menemencioglu: “Sanatçılarla Konuşmalar, Ahmet Kutsi Tecer”, *Varlık* dergisi, 5 Nisan 1963, İstanbul.
- Munis Faik Ozansoy: “Kayıplarımız”, *Hisar* dergisi, Eylül 1967, Ankara.
- Mustafa Baydar: “Ahmet Kutsi Tecer”, *Hayat* mecmuası, 16 Ağustos 1957, İstanbul.
- Mustafa Baydar: “Ahmet Kutsi Tecer”, *Varlık* dergisi, 1 Ekim 1955, İstanbul.
- Necati Cumalı: “Tecer’in Ağacı”, *Vatan* gazetesi, 1 Eylül 1955, İstanbul.
- Oktay Akbal: “Tecer de Uzaklaştı”, *Vatan* gazetesi, 29 Temmuz 1967, İstanbul.

- Oktay Akbal: “Tecer’i de Yitirdik”, *Varlık* dergisi, 1 Ağustos 1967, İstanbul.
- Rasim Olgaç: “Ölümünün Birinci Yıldönümünde Ahmet Kutsi Tecer”, *Ulus* gazetesi, 23 Temmuz 1968, Ankara
- Safa Ş. Erkün: “Tecer’e Ağıt”, *Cumhuriyet* gazetesi, 28 Temmuz 1967, İstanbul.
- Sermet Sami Uysal: “Meliha Tecer Ahmet Kutsi Tecer’i Anlatıyor”, *Cumhuriyet* gazetesi, 1 Haziran 1954, İstanbul.
- Süleyman Kazmaz: “Örnek Öğretmen Ahmet Kutsi Tecer”, *Teknik Öğretmen* dergisi, Eylül 1967, Ankara.
- Tahir Kutsi Makal: “Âşık Veysel’i Keşfeden Şair, Folklorcu Ahmet Kutsi Tecer”, *Son Havadis* gazetesi, 5 Ağustos 1967, İstanbul.
- Tahsin Banguoğlu: “Koca Kutsi” *Dünya* gazetesi, 7 Ağustos 1967, İstanbul.
- *Türk Folklor Araştırmaları* dergisi (Ahmet Kutsi Tecer Özel Sayısı), Eylül 1967, Ankara.
- Ümit Yaşar: “40 Yılın 40 Şairi, Ahmet Kutsi Tecer”, *Yelpaze* mecmuası, 13 Mayıs 1964, İstanbul.
- Yahya Benekay: “Kutsi Hoca”, *Varlık* dergisi, 1 Ağustos 1967, İstanbul.
- Yaşar Nabi: “Tecer İçin”, *Varlık* dergisi, 1 Ağustos 1967, İstanbul.
- Yılmaz Öztuna: “Ahmet Kutsi Tecer”, *Dünya* gazetesi, 1 Ağustos 1967, İstanbul.

NÂZIM HİKMET

1 940'tan sonraki şiirimiz üzerinde etkisi olan bir şairdir.

Bu etki daha çok ideolojik yöndendir.

San Fransisko Konferansı'na katıldıktan sonra İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalayıp 1944'te Birleşmiş Milletler'e üye olmanızın bir sonucu olarak 1945 yılında çok partili hayata girmemiz, memleket içinde bazı siyasi düşüncelerin de daha müsait bir ortam bulmasını sağlamıştır.

Bu serbest ortamdan yararlanan ve kendi dünya görüşüne uygun bir edebiyatı da oluşturmak çabasına koyulan ideolojilerin başında gelen komünizm, bir öncü olarak Nâzım'ı bulmuştur.

“Şiirimizde ilk tarihsel materyalist de ilk Marksist de odur. (...) Bunlara bir de sosyalist olduğunu ekleyelim.”²³ Nâzım, bu bakımdan yani ideolojik yönden etkisini günümüze kadar sürdürürken, şiiri yazış

²³ Cemal Süreya, “Nâzım Hikmet”, *Seçmeler*, Ararat Yayınevi, İstanbul 1968.

tarzı bakımından ise takipçilerine önemli bir tesiri olamamıştır. O, şiiri işleyiş açısından kendi vadisinin hemen hemen tek önemli şairi olarak kalmıştır. Kendisinden sonra bu “Nâzım tarzı”nı illa birilerinde görmek gerekcekse bu tarz biraz Ercüment Behzat Lav ve daha gençlerden, çok daha modern bir eda içerisinde Ahmet Arif’te vardır, denebilir. Kendisinden önce ise Türk Edebiyatı’nda bu yeni biçim ve tarzı aynıyla bir başka şairde bulmak mümkün değildir. Gerçi gerek serbest müstezat olsun, gerek serbest vezin olsun, Nâzım’dan önce edebiyatımızda denenmemiş değildir, ama bunlar onun yazdıklarıyla öyle pek yakından ilgili görülemez. Hele öz bakımından ise edebiyatımızda öncesizdir.

Onda ancak 1917 İhtilali’nin öncesinde şöhret yapmış Rus şairlerinin, başta Mayakovski’nin derin bir etkisi vardır. Bilhassa Rusya dönüşü yazdığı şiirlerde bu tesir ve hayranlık çok belirgindir. Nâzım’ın etkilendiği diğer sanatçılar Doğu Avrupa şairleri ve başta Nezval’dır. Kelimelerin ritminden, sestene ve kafiyelerden yararlanması tamamen Mayakovski’yi andırır. O, bunu Türkçede iyi bir şekilde başarmıştır. Fakat bu başarıya ulaşması çok zaman almıştır. Aynı başarıyı birçok şiirinde özellikle ilk şiirlerinde bulmak güçtür. Tamamen ideolojik olan şiirlerinde de bu ritmi muvaffakiyetle götüremez. Bu tür şiirlerinde, sanat ve maharetten çok, başarısız bir hitabe ve propaganda havası hâkimdir.

Zaten komünizm onda vazgeçilmez bir fikir, vecd ve aksiyon olarak yaşamıştır. Hem de ömrü boyunca...

Burada şu noktayı belirtmek lazım: Bir sanatçı da bir ideolojiye, her ne sebeple olursa olsun inanabilir, ama o ideolojiye bir fikir olarak bağlı olmaktan öte, tarihi bir düşmanımızın şahsında ve ona hayran, hatta hadim olarak yaşar, aksiyonunu sürdürürse asla affedilemez. Hapisten çıkınca kaçmak, bir fikir kahramanlığı değil, bir

tutku, saplantı ve hıyanet işidir. Nâzım, Stalin ve Moskova tutkusunu ömrü boyunca sürdürmüştür:

Nâzım'ın oğlu, hangi şehirde ölmek isterdin?

İstanbul'da,

Moskova'da

Bir de Paris'te...

Bir insanın doğup, büyüdüğü yeri unutmaması hususu, fitridir, iradesi dışı bir şeydir. Hele arkasında hayranlarını bırakarak giden Nâzım, birçok bakımdan İstanbul'u zikretmeye mecburdur. Komünistleştirmeyi dava bildiği memleketimizi, İstanbul'u anması bu sebeplerle bir aykırılık belirtmez. Moskova ise onun davasının merkezidir. Paris'i de her şeye rağmen üzerinden atamadığı ve hatta hoşlandığı bohem hayatın bütün ihtiyaçlarına cevap verdiği ve bu bakımdan tadı damağında kaldığı için zikretmiştir. Ayrıca orada tanıdığı ideal arkadaşları dolayısıyla da bahsedildiği söylenebilir. Nitekim aynı şiirinde şöyle diyor:

Paris'te kime çiçek götürdün yoldaşım?

Komunacıların duvarına

Bir de dal gibi bir dilbere.

Komünizmin diyalektiğine uygun olarak koyu bir materyalizm Nâzım'ın şiirlerinin iskeleti gibidir:

Trrrum,

trrrum,

trrrum!

trak tiki tak!

Makinalaşmak

istiyorum!

*Beynimden, etimden, iskeletimden
geliyor bu!*

*Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!*

*Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyarak
damarlarımda kovalıyor
oto drezinler lokomotifleri!*

*Ölüm aşk gibi onda az rastladığımız, daha çok ruhçu bir anlayışa
yakışan konuları bile maddeci bir açıdan işlemiştir:*

Güzel günler göreceğiz çocuklar,

*güneşli günler
göre-
ceğiz...*

*Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar,
ışıklı maviliklere*

*süre-
ceğiz...*

Açtık mıydı hele bir

son vitesi,

adedi devir.

Motorun sesi.

Uuuuuuy! çocuklar kim bilir

ne harikûladedir

160 kilometre giderken öpüşmesi...

Bir başka şiirinde ölüm karşısındaki duygularını şöyle dile getirir:

o mükemmel bir kafa

mükemmel bir yürek,

yumruğuyla erkek

gözleriyle çocuktu.

Hudutsuz ve Allahsız bir baştı o.

Yoldaştı o.

Millî Edebiyat'la birlikte gelenekleşen memleketçilik, Anadolu, millî tarih ve folklor bağlılığı onda yoktur. Bu durumu Anadolu gerçeklerinin idealize edilmesine karşı reaksiyon duygusuyla ilgilidir. Bu bakımdan Batılı bir edibin Doğu, özellikle İstanbul tutkusunu bile şiirinde şiddetle yermiştir. "Piyer Loti" şiirinden:

Çürük Fransız kumaşlarını

yüzde beşyüz ihtikârla şarka satan: Piyer Loti!

Ne domuz bir burjuvaymışsın meğer!

Maddeden ayrı ruha inansaydım eğer,

Şarkın kurtulduğu gün

senin ruhunu

Köprübaşında çarmıha gerer

karşısında sigara içerdim.

Burada Nâzım'ın bir özelliği daha göze çarpmaktadır. O da, Batı düşmanlığıdır. Gerçi Batı'ya karşı reaksiyon, Tanzimat'tan beridir birçok

şairimizde vardır. Ziya Paşa'dan M. Âkif'e, Süleyman Nazif'ten Yahya Kemal'e, Gökalp ve hatta Necip Fazıl'a kadar birçok şair, kendi dünya görüşü açılarından yer yer Batı'ya karşı çıkmışlar, onu eleştirmişlerdir; ama Nâzım'ın karşı çıkışı, doğrudan doğruya komünizm adına olmuştur. 1940'tan sonra Türkiye'de yetişen bütün Marksist şairlerde bu durum açık şekilde mevcuttur. Onlar da Demirperde gerisinin baskı rejimini hep görmezlikten gelmişler, komünist emperyalizmine toz kondurmamışlar, bol bol "Batı sömürüsü"nden dem vurmüşler, Batı ile ekonomik ve siyasi ilişkileri olan milletleri, bağımsızlık savaşına çağırmışlardır.

Buraya kadar Nâzım'ı, genel bir tahlile tâbi tutmaktan çok onun en bariz ve orijinal özellikleri üzerinde durduk. Bunu yaparken de daha çok kendisinden sonra gelen şairlere en çok tesir eden yanlarını anlatmaya çalıştık.

Bütün bunlardan sonra, onun bazı çevrelerce ileri sürüldüğü gibi "Nâzım, ne hayat görüşü, ne şekil, ne de üslûp bakımından dünya şiirine yeni bir şey katmış değildir. Nâzım'ın belagatten ileri gitmeyen parlak ve şişkin ifadelerle dolu sığ ve fazla gürültülü şiiri büyük bir değer ifade etmez. Nâzım, Türk Edebiyatı içinde yeni ve orijinal bir şahsiyettir. Fakat son şiir akımları karşısında o, devrini çoktan kapatmış bir şair olarak gözükmektedir. Türk şiirine fazla müessir olmuş değildir."²⁴ Onun tesiri yukarıda da belirttiğimiz gibi daha çok ideolojik yöndendir. Yoksa, Türk şiirine büyük tesiri olduğu, hele dünya şiirinde bir isim olduğu, ideolojik kaygılarla ileri sürülen sözlerdir. Evvela onun, Batı şiirini tanımadığını biliyoruz. Bilhassa Batı şiirinin 1900-1918 yılları arasında aldığı yeni durum ve gelişmeleri hiç göremediği bellidir. "O yirminci yüzyılda Batı'da gelişen fikir

²⁴ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 356.

hareketlerini, felsefe, sanat ve edebiyat cereyanlarını görememiş, gençlik yıllarında kafasına bir demir çember gibi geçirilen ideolojiyi çıkarıp atamamıştır.”²⁵ Nâzım Hikmet’in “Yaşamı bir bütündü; yaşamıyla şiirlerini, şiiriyle yaşamını bütünlemiştir. Şiirlerini yaşamıyla doğrulamıştır.”²⁶

²⁵ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 256.

²⁶ Aziz Nesin, “Nâzım Hikmet’in Biyografisini Yazarken”, *Papirüs* dergisi, 28 Şubat 1968.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- 835 Satır (Şiir), 1929.
- *Jokond ile Si-Ya-U* (Şiir), 1929.
- *Varan Üç* (Şiir), 1930.
- *1+1=1* (Şiir), 1930.
- *Sesini Kaybeden Şehir* (Şiir), 1931.
- *Benerci Kendini Niçin Öldürdü* (Şiir), 1931.
- *Gece Gelen Telgraf* (Şiir), 1932.
- *Bir Ölü Evi yahut Merhumun Hanesi* (Piyas) 1932, 1966
- *Kafatası* (Piyas), 1932, 1966
- *Portreler* (Şiir), 1935.
- *Unutulan Adam* (Piyas), 1935, 1966.
- *Taranta Babu'ya Mektuplar* (Şiir), 1935.
- *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* (Şiir), 1936, 1966.
- *Şu 1941 Yılında* (Şiir), 1965.
- *Kurtuluş Savaşı Destanı* (Şiir), 1965.
- *Saat 21-22 Şiirleri*, 1965.
- *Ferhat ile Şirin* (Piyas), 1965.

- *Sabahat* (Piyes), 1965.
- *İnek* (Piyes), 1965.
- *Ocak Başında* (Piyes), 1966.
- *Ocak Başında-Yolcu* (Piyes), 1966.
- *Yeni Şiirler*, 1966.
- *Memleketimden İnsan Manzaraları* (Şiir), 1966, 1967.
- *Rubailer*, 1966.
- *Dört Hapishaneden* (Şiir), 1966.
- *Kan Konuşmaz* (Roman), 1965.
- *Yeşil Elmalar* (Derleme), 1965.
- *İt Ürür Kervan Yürür* (Fıkra), 1965.
- *Yusuf ile Menofis* (Piyes), 1967.
- *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (Roman), 1967.
- *Sevdalı Bulut* (Masal), 1968.
- *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar*, 1968.
- *Vâ-Nû'lara Mektuplar*, 1970.

HAKKINDA YAZILANLAR

- A. Kadir: *1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet*, İstanbul Matb., İstanbul 1966.
- Ahmet Cevat: *Nazım Hikmet, Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları*, Çığır Kitapevi Yayınları, İstanbul 1937.
- Ali Püsküllüoğlu: "Nazım Hikmet Şiirinin Gelişi", *Şiir Sanatı* dergisi, Nisan - Mayıs 1966, İstanbul.
- Alpaslan Berksoy: "Bir Soruşturmanın Düşündürdükleri", *Türk Solu* gazetesi, 27 Ağustos 1968, Ankara.
- Aziz Nesin: "Nazım Hikmet Komitesi Kurulmalıdır", *And* dergisi, 5 Nisan 1967, Ankara.
- Aziz Nesin: "Bir Başka Dünya", *Yeni Tanin* dergisi, 4-13 Eylül 1965.
- Bedrettin Cömert: "Saat 21-22 Şiirleri", *Forum* dergisi, 1 Nisan 1968, Ankara

- Can Alkor: “Türk Şiirinde İki Ses”, *Forum* dergisi, 1 Eylül 1967, Ankara.
- Ekber Babayev: “Nazım Hikmet Kendi Şiirini Anlatıyor”, *Yön* dergisi, 28 Nisan - 5 Mayıs 1967, Ankara.
- Falih Rıfkı Atay: “Nazım Hikmet”, *Dünya* gazetesi, 2 Mart 1965, İstanbul.
- Fuat Uluç: *Nazım Hikmet ve 1938 Harp Okulu Olayının Gerçek Yönü*, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1967.
- Günel Altıntaş: “Nazım Myth’miş”, *Yeni Ufuklar* dergisi, Ocak 1966, İstanbul.
- Güzin Dino: “Sartre, Aragon ve Simonov Nazım Hikmet’i Anlatıyor”, *Yön* dergisi, 25 Aralık 1964, Ankara.
- Halit Fahri Ozansoy: “Bir Nazım Hikmet’tir Tutturmuşlar”, *Tercüman* gazetesi, 7 Aralık 1968, İstanbul.
- Hayati Asilyazıcı: “Ahmet Arif, Suat Taşer, Talip Apaydın Şiir Soruşturması”, *Akşam* gazetesi, 27 Ağustos 1968, İstanbul.
- Hayati Asilyazıcı: “Ceyhun Atuf, Gülten Akın, İlhan Berk, Eray Canberk, Şiir Soruşturması”, *Akşam* gazetesi, 10 Eylül 1968, İstanbul.
- Hayati Asilyazıcı: “Hasan İzzettin Dinamo, Mehmet Kemal, Edip Cansever, Şiir Soruşturması”, *Akşam* gazetesi, 13, 20 Ağustos 1968, İstanbul.
- Hilmi Yücebaş: *Nazım Hikmet Türk Basınında*, Yaylacık Matb., İstanbul 1967.
- İlhami Soysal: “Bir Türk Şairinin Ölümü”, *Vatan* gazetesi, 13 Ekim 1964, İstanbul.
- Kemal Sülker: “Nazım Hikmet’in Türkiye’de Son Gecesi”, *And* dergisi, 6 Haziran 1967, Ankara.
- Kemal Sülker: *Nazım Hikmet Dosyası*, May Yayınları, İstanbul 1967.
- Kemal Sülker: *Nazım Hikmet’in Polemikleri*, Ant Yayınları, Ankara 1969.

- Mehmet Seyda: “Nazım Hikmet’in Şiiri”, *Yeditepe* dergisi, Haziran 1965, İstanbul.
- Mehmet Seyda: “Nazım Hikmet’ i Anlatan Vâlâ Nurettin”, *Forum* dergisi, 15 Ocak 1966, Ankara.
- Mehmet Seyda: “Bir Şairin Mektupları”, *Forum* dergisi, 1 Eylül 1967, Ankara.
- Naci Sadullah: “Dostum Nazım Hikmet”, *Kırpi* dergisi, 13-20 Temmuz 1965, İstanbul.
- Necip Fazıl Kısakürek: “Nâzım Hikmet”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 6-18 Haziran 1965, İstanbul.
- Nihat Sami Banarlı: “Duvarlar Konuşuyor”, *Meydan* dergisi, 23 Temmuz 1968, İstanbul
- Nurullah Ataç: “Şeyh Bedreddin Üzerine”, *Yön* dergisi, 23 Nisan 1965, Ankara.
- Orhan Kemal: *Nazım Hikmet’le Üç Buçuk Yıl*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1965.
- Orhan Seyfi: *Nazım Hikmet, Hayatı ve Eserleri*, Cumhuriyet Kitaphanesi Yayınları, İstanbul 1937.
- Philippe Soupault: “Philippe Soupault Nazım Hikmet’i Anlatıyor”, *Yön* dergisi, 30 Nisan 1965, Ankara.
- Prof. Dr. Cahit Tanyol: “Nazım Hikmet Vatan Haini mi?”, *Yön* dergisi, 23 Temmuz 1965, Ankara.
- S. Hilav: “Nazım Hikmet’le Bir Konuşma”, *Yön* dergisi, 21 Mayıs 1965, Ankara.
- Samet Ağaoğlu: “Aşına Yüzler”, *Meydan* dergisi, 19 Ocak 1965, İstanbul.
- Selahattin Hilav: “Nazım Hikmet Üzerine Notlar”, *Yön* dergisi, 23 Temmuz 1965, Ankara.
- Soruşturma: “Nazım Hikmet Üstüne”, *Şiir Sanatı* dergisi, Haziran-Kasım 1966, İstanbul.
- Şevket Süreyya Aydemir: “Nazım Hikmet Ankara’da”, *Yön* dergisi, 3 Şubat 1967, Ankara.

- Şevket Süreyya Aydemir: “Nazım Hikmet Gerçeği”, *Kim* dergisi, 21 Temmuz 1967, İstanbul.
- Tristan Tzara: “Nâzım Hikmet’in Şiiri ve Evrensellik”, (çev. S. Hilav), *Yön* dergisi, 7 Mayıs 1965, Ankara.
- Tristan Tzara: “Nazım Hikmet Üstüne”, (çev. Mehmet Tuncay), *Şiir Sanatı* dergisi, Ocak 1967, İstanbul.
- Vâ-Nû: *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1965.
- Zekeriya Sertel: *Mavi Gözlü Dev*, Ant Yayınları, İstanbul 1969.
- Zühtü Bayar: “Eleştiri Günlüğü”, *Türk Solu*, 6 Temmuz 1968, Ankara.
- Zühtü Bayar: “Büyük Sanatçı, Eleştiri ve Nazım Hikmet”, *Türk Solu* gazetesi, 11 Haziran 1968, Ankara.
- Zühtü Bayar: “Nazım Hikmet’in Tiyatro Anlayışı”, *Forum* dergisi, 11 Temmuz 1968, Ankara.

NECİP FAZIL KISAKÜREK

1 925'lerden sonra tanınmaya başlayan Necip Fazıl, günümüze kadar süregelen Türk şiiri üzerinde tesiri en bariz olan bir sanatkârdır.

Necip Fazıl gerek kendisinden önceki gerekse çağdaşları olan şairlerden çok farklı bir muhteva arz eder. Kendisine kadarki edebiyatımızda, aynı şiir anlayışı içerisinde bir başka şairimiz yoktur. “Fransız Edebiyatı’nda Baudelaire ile Verlaine nasıl yeni bir ürperişe bizim edebiyatımızda da Necip Fazıl o kadar başka bir görünüştür. Duyuş ve lirizm bakımından kendi içimizde hiçbir üstadı yoktur.”²⁷

“Nâzım Hikmet’in sanatını tersine çeviriniz ve o sanatın bütün ince-liklerini tebellür ettiriniz, bundan N. Fazıl’ın sanatı çıkar.”²⁸ kanaati bizce çok yanlış ve “O haykırıyordu, bu inler. O dışa bakıyordu, bu içine gömülü. Onun muhayyilesi Çin u Maçın’i, Hind u Sind’i dolaşmaktadır, bunun kâinatı kendi kalbinin ışıklarından ibarettir. O kulağını dünya işlerine çevirmişti, bu kulağını sadece kendi ruhunun

²⁷ Vasfı Mahir Kocatürk, *Yeni Türk Edebiyatı*, Necip Fazıl ve Ruhun Şiiri, İstanbul 1936.

²⁸ İsmail Habib Sevük, *Türk Edebiyatı Tarihi*, N. F. Kısakürek, İstanbul 1944.

sesine tutuyor.”²⁹ Zannı yine onu yanlış anlamaktır. Bir zamanların geniş şöhret yapmış olan bu iki şairi kadar, belki edebiyatımızda gerek öz gerekse şekil bakımından birbirinden tamamen farklı şiir anlayışlarına sahip iki çağdaş şair göstermek güçtür. Nâzım’la Necip Fazıl tersinden bile birbirine benzemezler, birbirini andırmazlar; tamamen farklıdırlar. Edebiyatımıza tesirleri günümüze kadar devam eden bu iki şairin sanat anlayışı arasında tezat değil, geniş, büyük farklılık vardır. Necip Fazıl’ın anlayışı, değil Nâzım gibi ayrı bir yol tutmuş şairin, ona kıyasla kendisine daha yakın gibi duran diğer çağdaşları arasında bile büyük bir fark gösterir.

Gerçi “Cahit Sıtkılar, Ahmet Muhipler, Fazıl Hüsünler sanat ve edebiyat dergilerine yerleştikleri sırada, önlerinde dağ gibi duran iki dev şöhret vardı: Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek. İkisinin de şöhreti memleket ölçüsünde yaygın, ikisi de sanatlarının en güçlü çağını yaşıyorlardı. Nâzım’la Kısakürek’in uzun yıllar devam eden güçlü solukları yanı sıra, genç kuşağın birinci plana çıkması bir hayli gecikti.”³⁰ Çünkü ikisi de ortaya yepyeni bir şiir koyuyordu. Bilhassa Necip Fazıl “Cumhuriyet sanat neslinin ilk yaşayacak şiir değeri olarak kabul ettiğimiz bir şair olarak, Batı’ya dönüş ve yönelişimizden sonra Batı’dakiler çapında ilk orijinal bir estetik kuran sanat adamımız”³¹ dı.

Bazı kişilerin onu Batılı şairlerin, özellikle simbolistlerin izleyicisi olarak göstermelerini yanlış bir tespit sayıyoruz. Gerçi onun şiiri Batı şiiriyle ilgisiz değildir. Çağdaş şairler arasında bazı yakınlıkların olacağı tabiidir. O, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud ekolüne sokulamaz. O “Yeni Türk şiirine bu büyük şairlerin şiirlerinden geri kalmayacak şiirler kazandırması bakımından bu tespitte bir uy-

²⁹ İsmail Habib Sevrük, *Türk Edebiyatı Tarihi*, N. F. Kısakürek, İstanbul 1944.

³⁰ Baki Süha Ediboğlu, “Genç Kuşağın Birinci Plana Çıkmasını Geçiktiren Güçlü Soluk: Necip Fazıl Kısakürek”, *Cumhuriyet* gazetesi, 5 Şubat 1966.

³¹ Mehmet Yasin, “Sonsuzluk Kervanı”, *Şiir Sanatı* dergisi, 15 Ocak 1955, S. 1.

gunluk varsa da N. Fazıl'ı sadece Batı simbolistlerinin Türkiye'deki bir izleyicisi olarak görmek, son derece kaba bir analojinin kurbanı olmak demektir, o edebiyat tarihçileri ve yazarları için." "Gerçi şiirinde simbolist bir yapı zaman zaman göze çarpmaktadır. Ama bu, Batı şiirinde daha çok bir estetik ve poetik kaygı olduğu hâlde Necip Fazıl'da hakikati arama ve bulma cehdinde ruhun zaman zaman büründüğü renk ve ulaştığı, çok defa da aştığı üslûp olayı olmaktan başka bir şey değildir. Sembolizm, Mallarmé'yi müziğe, Verlaine'i arzu sislerine, evren simbolizmine, Valery'yi soyutun sükûnetine, Rimbaud'yu nefle ruhu ayıran cidarın titreşimlerindeki arı uğultusuna, arı oğulu lirizmine ulaştırmıştır. Necip Fazıl'daki simbolizm ise bu evren anlayışının ötesinde, ruh dünyasını tasvir araçlarından biri, imkânlarından biridir."³²

O, fizik ötesi bir şiir kurma yolunda sembollerden yararlanmıştır. Simbolist şairlerin etkisi altında kalmamıştır. Onun şiirlerinde "anı bir ruh sadmesi karşısında, bütün nispetleri ve ölçüleriyle dünyasını kaybeden fikir ve sanat adamının beyin ihtilali, ulvi ve mücerret bir teze bağlanmış olarak mevcuttur." "Eşya ve hadiselerin köküne ulaşma cehdi ile yıkılan kâinattan sonra yerine gelen âlemin mimarisini. Hazırlap ve itiyadi (emri vaki)ler dünyasına karşı ihtilal açan sanatkar ruhunun çektiği idrak çilesi ve o yoldan vardığı dünya. Büyükleme ruh kasırgası ve o kasırgayı takip eden yeni düzen. Mahduda sığamayan ve hudutsuzu dolduramayan desteksiz ruhun muallakta çektiği cehennem azabı ve peşinden kavuştuğu cennet."³³ Onun şiirinin belli başlı özelliği budur.

Gerek Necip Fazıl'ın son şiir kitabı olan *Şiirlerim* adlı eserinde gerekse onun hakkındaki birçok yazılarda belirtildiği gibi ondaki metafizik, dinî bir kaynağa dayandırılmaktadır. Biz bu kanaate katılmıyor, Ra-

³² Sait Yeni, "Necip Fazıl'ın Şiiri", *Diriliş* dergisi, 4. Dönem, Aralık 1970, S. 15.

³³ Yunus Nadi, "Necip Fazıl'ın Yeni Eseri Senfoni?", *Yeni Mecmua*, S. 2, 1939, İstanbul.

sim Özdenören'in "Necip Fazıl'ın şiiri, sonradan yaptığı bazı değiştirmeler ve eklediği şiirler dışında aslında laik (din dışı) bir şiirdir. Metafizik heyecanları dinî bir kaynaktan gelmez."³⁴ fikrine iştirak ediyoruz. Necip Fazıl'ın şiirlerini kuşatan metafizik, dinî bir kaynağa dayanmamaktadır. Yani ne Hıristiyanî, ne Budist, ne de bir felsefi ekolle izah edilebilir bir metafiziktir. İslâmî de değildir. Onun birçok nesir eserinde görülen modern İslâmcılık ve ona bağlı olarak içinde bulunduğu siyasi aksiyon, genellikle şiirleriyle bir simetri teşkil etmez. Şiirlerindeki metafizik daha çok kendine mahsus bir metafiziktir, yani din dışıdır. Onda gördüğümüz bazı dinî şiirler, (ki bunlar kitabında ayrı bir bölümde toplanmıştır ve genellikle şairin edebî kişiliği tamamlandıktan sonra yazılmışlardır) sanatının belkemiği olmak durumunda değildir. Dinî şiirler de yazma geleneği birçok şairde, özellikle Türk şairlerinde çok görülen bir husustur. Bu bakımdan Necip Fazıl'ın İslâm metafiziğini şiirleştiren bir sanatkar olduğu, bizim için kabule şayan bir görüş değildir, ancak bir yorum tarzıdır.

Orhan Veli ve arkadaşlarının sürdürdüğü Garip şiirine karşı gelişen akım üzerinde Necip Fazıl'ın etkisi çok büyüktür. İkinci Yeni, gerek onun getirdiği sestene gerekse insanın içine ve dolayısıyla topluma ve onun geçirdiği krize açılan şiirden büyük ölçüde yararlanmıştı. Yeni şiirin en belli başlı özelliği olan, sarsıntı geçiren değer ölçüleri allak bullak olmuş insan ve onun psikolojik hâlleri, şuuraltı sayıklamaları, bizde kaynağını hep Necip Fazıl'da bulmuştur.

*Bu yağmur kanımı boğan bir iplik,
Tenimde acısız yatan bir bıçak.
Bu yağmur, yerde taş ve bende kemik
Dayandıkça çisil çisil yağacak.*

³⁴ Rasim Özdenören, "Sezai Karakoç ve Necip Fazıl", *Çıkış* dergisi, S. 3, 1968, Ankara.

Necip Fazıl'ın şiirinin en belli başlı özelliği; korku, hafakan, ukde, tecrit, ölüm, insan temleri metafiziğe dayalı bir ruh buhranının kuvvetli bir tahkiyeyle ortaya konuşu, günümüz şiirinin de başlıca esaslarındandır. Yalnız aralarında şu önemli fark vardır: Necip Fazıl teşhis ve teşrihini genellikle bir sonuca bağlar:

Diz çok ey zorlu nefis, önümde diz çok!

Heybem hayat dolu, deste ve yumak.

Sen bütün dalların birleştiği kök;

Biricik meselem sonsuza varmak ...

ve:

Gece, bir hendeğe düşercesine,

Birden kucağına düştüm gerçeğin.

Sanki erdim çetin bilmecesine,

Hem geçmiş zamanın hem geleceğin.

ve:

Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!

....

Yarın elbet bizim, elbet bizimdir!

Gün doğmuş, gün batmış; ebed bizimdir!

Fakat bu sonuca varırken geçtiği yollar; yaşadığı buhran, şuuraltı patlamaları, duyduğu büyük yalnızlık, güvensizlik ve bunları anlatırken kullandığı imajlar, yeni şiirle bir paralellik içerisindedir.

Aylarca gezindim yıkık ve şaşkın,

Benliğim bir kazan ve aklım kepçe.

Deliler köyünden bir menzil aşkın,

Her fikir içimde bir çift kelepçe.

....

*Gözler parlamınca karanlıklarda,
Kemikten parmaklar terimi siler.*

....

*Yokluk, o donduran buz, o söndüren karanlık;
Büsbütün bilgisizlik ve tam bir unutkanlık...*

Bu esaslar üzerinde Necip Fazıl'ın şiiri bir süreklilik belirtir, yani ondaki bu temler şair olarak belirdikten ta günümüze kadar aynı seyri takip eder. Birçok şairde gördüğümüz yeni, farklı bir şiir anlayışına dönüşler onda yoktur. O, âdeta gençliğinden bu yana kurduğu şiir mimarisini hep geliştirme çabası içerisinde. Başlangıçta şahsî olan metafizik duyguların gide gide bir sisteme kavuşması, yani dinî bir karakter belirtmesi, yukarıda da belirtildiği gibi kişisel bunalımların bir sonuca bağlanması şeklinde anlaşılmalıdır. “Çünkü şairi bu yeni sanat anlayışına yönelten tohumlar, kendisine –gençliğinden beri– ‘görünen âlemin arkasında daima başka ve görünmeyen bir âlemin varlığını da sezdiren’ yaratılışındandır. Bu sebeptendir ki yayınladığı ilk şiirlerinden başlayarak, onun böyle bir âlemin varlığını belli belirsiz sezmekten doğan birtakım korkular, vehimler, ürperişler içinde olduğu; zihnen Tanrı ile, ölümlerle, cinler ve perilerle yani ‘görünmeyen âlemler’ meşgul bulunduğu açıkça görülüyor.”³⁵

Netice olarak “Necip Fazıl bütün sorunlarını (şiiresel sorunlarını) çözmüş bir şairdir. Şiirleri teknik bakımından, kendi duyarlığına uyma açısından çoğu zaman kusursuzdur.”³⁶

³⁵ Prof. Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. bsk., Ankara 1970, s. 937.

³⁶ Turgut Uyar, “Bu Yağmur”, *Papirüs* dergisi, S. 21, İstanbul 1968.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Örümcek Ağı* (Şiir), İstanbul 1925.
- *Kaldırımlar* (Şiir), İstanbul 1928.
- *Ben ve Ötesi* (Şiir), İstanbul 1932.
- *Bir Kaç Hikâye Bir Kaç Tahlil* (Hikâye), İstanbul 1933.
- *Tohum* (Piyes), İstanbul 1935, Ankara 1971.
- *Bir Adam Yaratmak* (Piyes), İstanbul 1938, Ankara 1959.
- *Künye* (Piyes), İstanbul 1940.
- *Sabır Taşı* (Piyes), İstanbul 1940.
- *Para* (Piyes) İstanbul 1942, Ankara 1971.
- *Nâm-ı Diğer Parmaksız Salih* (Piyes), İstanbul 1949.
- *Nâmık Kemal* (İnceleme), İstanbul 1940, 1966.
- *Çerçeve* (Yazılar), İstanbul 1940.
- *Halkadan Pırıltılar* (Evliya Menkıbeleri) İstanbul 1948, 1954, Ankara 1968.
- *Çöle İnen Nur* (Peygamberimizin Hayatı), İstanbul 1950. (“O ki O Yüzden Varız”, “O ki Varlık O Yüzden” adlarıyla yeni baskıları yapılmıştır.)
- *Sonsuzluk Kervanı* (Şiir), Ankara 1955.

- *Çile* (Şiir), İstanbul 1962.
- *Ruh Burkuntularımdan* (Hikâye), İstanbul 1965.
- *Yüzbir Hadis*, İstanbul 1951.
- *Cinnet Mustatili* (Hatıralar), İstanbul 1955 (*Yılanlı Kuyu* adıyla yeniden basılmıştır, Ankara 1971).
- *Ata Senfoni* (İnceleme), İstanbul 1950.
- *Reis Bey* (Piyes), İstanbul 1964, Ankara 1971.
- *Siyah Pelerinli Adam* (Piyes), İstanbul 1964.
- *Ahşap Konak* (Piyes), İstanbul 1964.
- *İlim Beldesinin Kapısı Hazreti Ali*, İstanbul 1964.
- *Ulu Hakan II. Abdülhamit Han*, İstanbul 1965.
- *İdeocya Örgüsü* (Makale), İstanbul 1959.
- *Büyük Kapı* (Hatıralar), İstanbul 1965.
- *Şiirlerim*, İstanbul 1969.
- *Peygamber Halkası* (Sahabilerin Hayatı), İstanbul 1968.
- *Tanrı Kulundan Dinlediklerim* (Yazılar), (2 Cilt), İstanbul 1968.
- *Vahidiüddin*, İstanbul 1968.
- *Türkiye'nin Manzarası* (Yazılar), İstanbul 1968.
- *Müdafaalarım* (Mahkeme müdafaaları), İstanbul 1969.
- *Nur Harmanı* (Hadisler), İstanbul 1970.
- *1001 Çerçeve* (Yazılar), (6 Cilt), İstanbul 1968-1969.
- *Kanlı Sarık* (Piyes), Ankara 1970.
- *İman ve Aksiyon* (Hitabe), İstanbul 1964-1970.
- *Son Devrin Din Mazlumları*, İstanbul 1969, 1970.
- *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar*, (2 Cilt), İstanbul 1966.
- *Türkiye'de Komünizm ve Köy Enstitüleri* (İnceleme), İstanbul 1962.
- *Bir Pırlıta Binbir Işık* (Kıssalar), İstanbul 1965.
- *Her Cephesiyle Komünizma*, İstanbul 1962.
- *Hikâyelerim*, İstanbul 1970.
- *İktidar Bizde Olsa Ne Olur* (Konferans), Sivas 1970.
- *Yeniçeri* (Tarihî araştırma), İstanbul 1970.
- *Benim Gözümde Menderes* (Monografi), İstanbul 1970.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Adalet Cimcoz: “Nâm-ı Diğer Parmaksız Salih”, *Edebiyat Dünyası* dergisi, 15 Eylül 1948, İstanbul.
- Ahmet Hamdi Tanpınar: “Necip Fazıl ve Kop Dağındaki Dükkânı”, *Varlık* dergisi, S. 113, 1935, İstanbul.
- Ahmet Kabaklı: “Diriliş”, *Tercüman* gazetesi, 21 Ekim 1967, İstanbul.
- Ali Rıza Koralp: “Bir Adam Yaratmak Münasebetiyle”, *Varlık* dergisi, S. 119, 1938, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Genç Kuşağın Birinci Plana Çıkmasını Geçiktiren Güçlü Soluk: Necip Fazıl Kısakürek”, *Cumhuriyet* gazetesi, 5 Şubat 1968, İstanbul.
- Fevziye Abdullah Tansel: “Millî Edebiyat Devri Şiir Sahasında Âşık Tarzı Tesirleri”, *Ülkü* dergisi, Ağustos 1939.
- Fikret Adil: “Çile”, *Son Havadis* gazetesi, 9 Temmuz 1962, İstanbul.
- Hakkı Süha: “Necip Fazıl”, *Yeni Mecmua*, S. 57, 1940, İstanbul.
- Halim Yağcıoğlu: “Necip Fazıl Kısakürek”, *Çağrı* dergisi, S. 83, 1964, Konya.
- Kadircan Kafalı: “Çile”, *Tercüman* gazetesi, 13 Eylül 1962, İstanbul.
- Mehmet Gökalp: “Reis Bey”, *Tohum* dergisi, S. 6, 1965, İstanbul.
- Mehmet Günfer Çelikman: “Türk Sanatı ve Keneler”, *Türk Sanatı* dergisi, Ekim 1954, İstanbul.
- Mehmet Yasin: “Sonsuzluk Kervanı”, *Şiir Sanatı* dergisi, S. 1, 1953, İstanbul.
- Orhan Burian - Vahdet Gültekin: “Sahne Oyunlarımız Hakkında”, *Yücel* dergisi, S. 102, 1945, İstanbul.
- Peyami Sefa: “Tohum ve Anadolu”, *Hafta* mecmuası, S. 4, 1935, İstanbul.
- Rasim Özdenören: “Sezai Karakoç ve Necip Fazıl” *Çıkış* dergisi, S. 3, 1968, Ankara.
- Sait Yeni: “Necip Fazıl’ın Şiiri”, *Diriliş* dergisi, Aralık 1970, Ocak 1971, İstanbul.

- Sedat Simavi: “Takdim”, *Yedigün* dergisi, 4 İkincikanun 1938, İstanbul.
- Sezai Karakoç: “Büyük Doğu”, *Sabah* gazetesi, 24 Mayıs 1968, İstanbul.
- Sezai Karakoç: “Elinizdeki Deniz” *Yeni İstiklâl* gazetesi, 23 Mayıs 1962, İstanbul.
- Şeref Gürsoy: “Necip Fazıl Kısakürek”, *Akşam* gazetesi, 28 Kasım 1963, İstanbul.
- Turgut Uyar: “Bu Yağmur”, *Papirüs* dergisi, S. 21, 1968, İstanbul.
- Ümit Yaşar: “Necip Fazıl Kısakürek”, *Yelpaze* dergisi, 20 Mayıs 1964, İstanbul.
- Yakup Özdemir: “Üstad Necip Fazıl Kısakürek’in Fevkalade Bir Eseri”, *Türkiye Ticaret Postası* gazetesi, 12 Temmuz 1968, İstanbul.
- Yaşar Nabi Nayır: “Tiyatro Buhranı”, *Varlık* dergisi, S. 343, 1949, İstanbul.
- Yunus Nadi: “Necip Fazıl’ın Yeni Eseri Senfoni”, *Yeni Mecmua*, S. 2, 1939, İstanbul.
- Ziya İlhan Zaimoğlu: “Oynanacak Oyunların Değer Ölçüsü”, *Tohum* dergisi, S. 28, 1966, İstanbul.

AHMET MUHİP DRANAS

Tanpınar, Ahmet Kutsi ve Necip Fazıl'la başlayan asıl Cumhuriyet şiiri, yani sade bir Türkçe ile ve hece vezniyle yazılan ve yepyeni bir muhteva kazandırılan şiir, Ahmet Muhip'te de en başarılı örneklerini vererek devam etmiştir. Onunla gelişen bu çizgi, Cahit Sıtkı'da bitecektir. Yakın edebiyatımızda çok önemli bir köprü vazifesi gören, fakat yeni ve büyük şiirler yazmaya güçleri yetemeyen hececî şairlerden sonra gelen bu nesille, yeni bir çağır açılmıştır.

Dil ve vezin anlayışları bakımından birbirine yakın olan bu şairlerin, yekdiğerlerinden farklı bir özellik gösteren sanatları edebiyatımızın çeşnisini artırdığı gibi kendilerinden sonraki şairler için de şiirlerini kurmada önemli rol oynayan, seçim yapmaya imkân hazırlamıştır. Nitekim daha sonraki şairlerimizde hep bu nesil şairlerinden birinin veya birkaçının etkisini göreceğiz. Denebilir ki A. Muhip, Necip Fazıl'la birlikte kendilerinden sonraki edebiyatımızı en çok etkileyen bir şairdir. Bilhassa 1940 şiirine başkaldıran “Mavi Hareketi” ondan birçok özellik taşır.

İleride de göreceğimiz gibi Attilâ İlhan farklı bir form içerisinde korkuya, bunalıma ve bir çeşit külhaniliklere açılan ve fakir insanların

yaşayışını anlatan şiirlerinde en bariz bir şekilde beliren romantik eda ile hep Dranas'ı hatırlatır.

Şairin etkisini üzerinde gördüğümüz bir diğer şair Cahit Sıtkı'dır. Hele ilk kitabı *Ömrümde Sükût*, Necip Fazıl ve Ahmet Muhip şiirinin çok acemi olmakla birlikte, çok derin izlerini taşır.

Ahmet Muhip, edebiyatımızda orijinal bir sanatkârdır. Şiirindeki Batılı eda, Servetifünuncular-dan Cenap ve daha sonra Haşim ve nihayet Necip Fazıl'a uzanırsa da bir benzerlik belirtmez.

Dranas'ta taklit katiyen yoktur. Bununla birlikte o, fevkalade iyi bir seçicidir. Gerek bizden gerekse Batı'dan beğendiği şairler vardır. Özellikle "Ahmet Hamdi, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Divan ve bütün Fransız şiiri malzemesiyle Ahmet Muhip'e bir zemin olmuştur. Ahmet Muhip büyük bir ustalıkla ve incelikle, geçmişlerin deneyimlerinden yararlanır. Bütün bildiklerini ustaca –sezgiyle– düzene koyar ve yanılmadan yapar şiirini. Denebilirse o, korkunç bir şiir gözlemcisidir. Objesi hayat değildir, şiirdir; bütün şairlerin geçmiştir, şiirleridir."

Ahmet Muhip'in belli başlı özelliklerinden biri de topluma, sosyal konulara kapalı bir şair olmasıdır. İdeoloji, içtimai kavga yoktur kendisinde. Bu bakımdan bir "fildişi kule" şairidir denebilir. Fakat realiteyle ilgisi tamamen kopmuş anlamına gelmemelidir bu. Realite onun şiirine malzeme olmuştur ama şahsileşerek, romantik bir şairanelik kazanarak.

ELİF

*Elif, kara taştan bir köyde yaşıyor,
Bir damın sazı, bir ocağın ateşi;
Her akşam kanlarla batan bir güneşi
Başında ağır bir taç gibi taşıyor.*

*Süt emmiş Elif, en eski destanlardan
Masalların altın beşiğinde uyumuş,
Elif bir mağarada geçmiş zamanlardan
Uğrun uğrun esen ninniyle büyümüş
Ne kadar güzelsin Elif, dağın kızı!
Derin ıssızlığın kokusuz çiçeği.
Ey neşesinde bir büyük geleceği
Müjdeleyen içki, bin yılın kırmızı.

Elbet, bir ömre tek va'didir kaderin
Ağrı'nın beyaz fecri söken alnında.
Bahtiyar kıyısı kayıp cennetlerin
Elif! Sonsuza gebe kız, tek tanrıça...*

Şiiri, malzemesini halk folklorumuzdan, Anadolu coğrafyasından devşirmekle birlikte, çok modern bir hüviyettir. Millî Edebiyat şairlerini hatırlayacak olursak bu şiirin taşıdığı yepyeni ve çok canlı mana kendiliğinden ortaya çıkar.

En sevilen şiirlerinden “Fahriye Abla”, bir çocukluk hatırasının şiiridir:

*Hava keskin bir kömür kokusuyla dolar,
Kapanırdı daha gün batmadan kapılar.
O afyon ruhu gibi baygın mahalleden
Hayalimde tek çizgi bir sen kalmışsın, sen;
Hülyasındaki geniş aydınlığa gülen
Gözlerin, dişlerin ve ak gerdanıyla
Ne şirin komşumuzdun sen Fahriye abla!*

Ahmet Muhip bu şiirinde çocukluğunun mahallesini, Fahriye ablasını, onun evini, en realist bir tablo hâlinde çizerken bile, şuuraltını, duygularını şiire sokmayı ihmal etmez. Bu şiir kendisinden önceki realist ve romantik karışımı bir anlayışla Anadolu sahneleri çizen Milli Edebiyat sanatçılarından öz olarak ne kadar ayrılırsa, bir diğer şiiri olan “Seranat” da bir tablo olarak Fransız romantik şairlerini andırmakla birlikte tamamen yepyeni bir hüviyet taşır.

*Yeşil pencereden bir gül at bana
Işıklarla dolsun kalbimin içi.
Geldim işte mevsim gibi kapına,
Gözlerimde bulut, saçlarımda çiğ.
Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak
Ben aşkımla bahar getirdim sana.
Tozlu yollarından geçtiğim uzak
İklimden şarkılar getirdim sana.*

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Gölgeler* (Piyes), İstanbul 1946.
- *O Böyle İstemezdi* (Piyes), İstanbul 1947.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Sermet Sami Uysal: “Bayan Münire Dranas Ahmet Muhip’i Anlatıyor”, *Cumhuriyet* gazetesi, 27 Eylül 1954, İstanbul.
- Vecdi Bürün: “Ahmet Muhip’le Bir Konuşma”, *Son Saat* gazetesi, 6 Ağustos 1955, İstanbul.
- Hikmet Münir Ebcioğlu: “Hatıra Defteri’nde Bir Edibimizin Hayatından Yaprak Var”, *Zafer* gazetesi, 14 Ocak 1955, Ankara.
- Ümit Yaşar: “40 Yılın 40 Şairi, Ahmet Muhip Dranas”, *Yelpaze* dergisi, 3 Haziran 1964, İstanbul.
- Çetin Altan: “Dışarıda Bayram”, *Milliyet* gazetesi, 27 Şubat 1969, İstanbul.
- Halit Fahri Ozansoy: “Ahmet Muhip Dranas’ın Sanatı”, *Tercüman* gazetesi, 25 Aralık 1969, İstanbul.
- Ahmet Kutsi Tecer: “Ahmet Muhip”, *Ülkü* dergisi, 11 Teşrin 1941, Ankara.

CAHİT SITKI TARANCI

Cahit Sıtkı, hece şiirine yeni bir öz kazandıran yukarıda bahsi geçen şairlerle Orhan Veli ve arkadaşları arasında bir köprüdür. Onda modern bir hüviyet kazanan son ve önemli hececilerin birçok özelliği ile Garip şiirinin iklimini hazırlayan bir diğer özellik yanyana ve çelişmez bir bütünlük içerisinde.

İlk şiirlerinde Ahmet Muhip, Necip Fazıl ve Tanpınar'ın etkilerini taşır:

*Yanyana dururdu bir devle bir cüce
-Gördüm, bir aynada içimle dışımı-
Bu müthiş tezadı duyup düşündükçe,
Nasıl zaptedeyim ben haykırışımı.*

....

*Bu gece uykusuzluk -yolumu kesen haydut-
İçimde bir çılgıktır, dudaklarımda sükût*

....

*Bilinmez çok mu sürer bu ateş, müthiş duruş.
Bir kızıl demirdir bu insanın ensesinde.
Mesafeler kaynayıp kaybolmak hevesinde*

Ömrümde Sükût adlı ilk şiir kitabından aldığımız yukarıdaki mısralarda Necip Fazıl tesiri açıkça görülmektedir.

*Uzak bir iklimin ılık havasında,
İnsan kâinatla her an kucaklaşır,
Sonsuz bir sevginin gamsız dünyasında.
Uzak bir iklimin ılık havasında,
Bütün sevdiklerim hülyamı paylaşır;
Bense camlar, camlar, camlar arkasında*

....
*Ve sema ağaçlarda kıvıldamayan bir kuş.
mısraları Tanpınar havasını taşır.
Uyanır gibi birden bir korkulu rüyadan
–O içimden sevdiğim, benim olan dünyadan,
Bir ses bana “gel!” dese, ben bu sesi işitsem;–
Kimsecikler duymadan bir kapı açıp gitsem!*

....
*Pırıl pırıl yanan denizdeki hülya,
Gemileri aldı uzaklara kaçtı.
Bir yol –ki bir beyaz yelken onu açtı–
Gider, gemilerin gittiği adaya.*

....
*Uzak bir iklimin ılık havasında,
Seslerle kokular elele dolaşır;
Renklerle şekiller sevişip anlaşır,
Bir mükemmeliyet orkestrasında.*

mısralarında ise Ahmet Kutsi, Ali Mümtaz ve Ahmet Muhip havası sezilmektedir. Ayrıca bu şairlerin büyük ilgi duydukları Batılı yani Fransız sembolistlerinin de Cahit Sıtkı'nın yine bu ilk şiirleri üzerinde tesiri bariz şekilde görülmektedir.

Şiirlerinin genel karakteri ve onu besleyen hayata bakışı, yaşadığı dönemin inanç ve fikir ortamıyla çok yakından ilgilidir. Onun şiirinin belli başlı temlerinden olan, mesela hayat anlayışı ve ölüm, herhangi bir din veya metafiziğe bağlı değildir. Bu durum daha sonraki şiirlerinde ve daha birçok şairde de gittikçe gelişerek devam etmiştir. Onda ne varlık ötesi fikri, ne belirli bir inanca dayalı Tanrı anlayışı, ne de bir ömür sürdürdüğü yalnızlık duygusundan kendisini kurtaracak tarih ve millet bilinciyle ilgili bir tefekkür ve çevre vardır. Türk aydınları arasında şüphecilik, dine karşı cephe alma, hatta dinsizliğin müdafaası Cumhuriyet'ten önce de görülmüş olmakla beraber, Cumhuriyet devrinde olduğu kadar yaygın değildi. Laikliğin en mühim inkılap düsturu olarak Anayasa'ya geçtiği bu devirde, aydınların mühim bir kısmı günlük yaşayış tarzlarında dinî gelenekten uzaklaşmışlar, derin temellere dayanmayan bir zevkperestliği hayat felsefesi olarak benimsemişlerdir. İstiklal Savaşı'nı büyük bir imanla kazanan neslin, Cumhuriyet kurulduktan sonra, ahlaki bakımdan nasıl değiştiğini, bir ahlak sükûtuna ihtirasla nasıl daldığını, iki devri de çok iyi bilen Yakup Kadri, Halide Edip ve Peyami Safa gibi romancıların eserlerinde görmek mümkündür.

“Cahit Sıtkı ve Orhan Veli nesli, artık ne dine, ne de tarihe inanıyorlardı. Onlar için sadece ‘yaşanan an’ mühimdi. Gençlik yıllarında André Gide'in *Dünya Nimetleri*'ni okuyan bu nesil, ‘yaşama sevinci’ni âdeta bir din hâline getirdi.”³⁷ Şairin “Çilingir Sofrası”, “Bu Sabah Hava Berrak”, “Biz Nerdeyiz Sevgilim”, “İnsan Oğlu”, “Yanlış Bilmesinler Beni”, “Çocuk Bahçesinde Gezerim”, “Bugün Hava Gü-

³⁷ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 87-88.

zel”, “Bahar Yeli”, “Abbas”, “Aşk”, “İlk Aşk”, “Bahar Geliyor”, “Peyzaj” gibi *Otuz Beş Yaş* adlı şiir kitabında yer alan birçok şiiri hep bu temaları taşımaktadır.

Şairin bu yaşama sevincine rağmen, bir vakıa olan ölüm teması da onu çok meşgul etmiştir. “Yaşamak alıştığı bir şey” olduğu için ondan kendisini ayıran ölüm, şairin büyük tedirginlik kaynağıdır. Edebiyatımızda ölüm konusuna geniş yer veren Hâmid’de bu tem, zaman zaman mistik bir hüviyet gösterir; bazen cevapsız sorularla dolu, bazen onu hikmete bağlayarak teselli yolu arayan bir eda içerisinde. Yahya Kemal’de “*Ölüm âsûde bir bahar ülkesi*”dir. Daha önceki şairlerimizde bu tem, İslâmî bir görüş içerisinde ele alınmıştır. Öte dünyaya bir ebedî âlem gözüyle bakılmıştır ve ölüm asla korkunç bir şey değildir. Mevlânâ için bir “Şeb-i Arûs” olan ölüm, Yunus için “*Ölümden ne korkarsın, korkma ebedî varsın*” şeklinde ifade bulmuştur. Değişen sosyal, kültürel şartlar Cahit’i farklı bir ölüm anlayışına götürmüştür. Onda dinî bir teslimiyet yoktur. “Aklından ölümün geçmesi” onda bir huzursuzluk vesilesidir. “*Ben ölecek adam değilim*” der. Onun bu huzursuzluğunun kaynağı, geleneksel inancın dışında olmasıyla ilgilidir. Kendisini içkiye veriş, bohem bir hayat yaşayışı bu iç huzursuzluğuyla alakalı olsa gerek. “*Yeter ki gün eksilmesin pencereden*” diyen, hayatı, yaşamayı seven şair, huzursuzluğunu, bunalımını, hayata doyamamanın acısını, bir ömür beraberinde taşımıştır. Hayata doyamadığı, ölüm korkusunun kendisini hep rahatsız ettiği için “*Saadet bu ömrün neresinde*” diye sorar. “*Yaşamak istiyorum gençliğimi yeni baştan*” diyerek memnun olamadığı hayatın iadesini ister. “*Aynalar sert konuşmaya başladığı için*” hüznüldür. “Ölümün herkesin başında olması” bile onu teselli edememiştir. Bu iki mısra kendini anlatır:

*Bu güler yüzlü adam ben değilim,
Yalandır, kaygısız olduğum yalan.*

Bazen Tanrı'dan da medet umduğu hâlde, çünkü “ölüm, kapısında sabırsız bir at gibi kişnemektedir”, bu durum gide gide bizdeki bunalmış şiirin de konusu olacaktır.

Cahit Sıtkı'nın üslûbu son derece sade ve açıktır. Kendisinden önceki şairlerde görülen ipham yoktur, vuzuh vardır onda. Bu bakımdan şairaneliğe karşı çıkacak anlayışa bir zemin de hazırlamıştır. Yani hem inanış biçimi, hem de külfetsiz ifadesiyle gelen gerçekçi akıma öncülük etmiştir. Buna rağmen mizacından gelen ve kendisinden önceki edebiyat nesliyle ilgili yanını tespitleyen romantik, santimental hüviyetini de yer yer muhafaza etmiştir ve bunu da iyi bir form içerisinde vermeye çalışmıştır. Bir mektubunda “Formsuz da güzellik olmayacağı, olamayacağı bedihidir.”³⁸ der.

Şiirlerinde daha çok kendisi, kendi hayatı vardır. Şiirini yaşayan ve yaşayışını şiirleştiren bir sanatkârdır.

O, sosyal konulara da şiirinde pek yer vermemiştir. Bağlı olduğu şiirde ferdiyetçidir. Bir yazısında şöyle diyor: “Şiir bahsinde realist telakkiler, romantik telakkiler bilmem ne... diye bir tasnifi kabul etmeye ne mizacım ne de şiir anlayışım müsaittir. Bugün de ille bir sanat eserinde sosyal bir meselenin ortaya atılmasını şart koşan moda-cereyan karşındayız. Deniliyor ki: sanat cemiyetin, sosyal bir davanın emrinde olmalıdır. Bunu diyenler, sanatın başlı başına bir dava olduğunu unutuyorlar... Bütün mesele, sanatkârı, yaratma sancısıyla baş başa bırakmak, ona, sanatı soysuzlaştıracak tazyiklerde bulunmamaktır... Benim tuhafıma giden cihet, şiirde hâlâ güzellikten başka bir gaye güdülmesi keyfiyetidir.”³⁹

³⁸ Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya'ya Mektuplar*, 15.3.194, Varlık Yayınları, İstanbul 1957.

³⁹ Cahit Sıtkı Tarancı, “Şekil Üzerine”, *Varlık* dergisi, S. 445, s. 17.

Şiirlerini genellikle hece vezniyle yazan Cahit Sıtkı vezin konusunda mutaassıp değildir. “Aruzla yazılmış bir mısra heceye de uyabilir, serbest vezinli bir şiirde de geçebilir, ancak kül olarak alındığı zaman aruzla mı heceyle mi, serbest vezinle mi yazıldığı belli olur. Nasıl ki yemiş vardır, dalında güzeldir, yemiş vardır tabakta, bunun gibi mesela şiir vardır aruzla söylendiği için güzeldir, şiir vardır serbest vezinle söylendiği için güzeldir. Asıl mesele, söylemek istediğimiz şeye en tam ifadesini verebilmektir. Bu, şiirine göre bazen heceyle veya aruzla, bazen de serbest vezinle mümkündür. Şair, şiirinin müştak olduğu vezni keşfedebilen adamdır; o hâlde şiirde vezin taassubu gösteren şairin şairliğinden şüphe ettiğimi söylemekten çekinmeyeceğim.”⁴⁰

Aynı zamanda şair, şekilden de yanadır: “Şekil hummasına tutulmamış sanatkar, şairse kalemini, ressam ise fırçasını elinden atmalıdır. Şekilsizlik içinde güzellik avına çıkanlar; kendi kendilerini aldatmaktan başka bir şey yapmış olamazlar.”⁴¹

Kelime seçme işinde de çok titizdir: “Mısrada fazla kelime mısraın edasını çirkinleştirir, bozar, mısraı mısralıktan çıkarır. Her kelime hissesine düşen sesi, mana, tedai ve daha bir sürü vazifeleri eda edemedi mi lüzumsuzdur; o mısrada yeri yoktur.”⁴² der.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kendisinden sonraki Garip Hareketi üzerinde tesirini gördüğümüz Cahit Sıtkı, daha sonraki nesiller için aynı tesiri icra edememiştir.

Onda Millî Edebiyat’tan sonra gelen şairlerle Garip Hareketi’ne intikal eden şiir çizgisi üzerinde mutavassıt bir kişilik görmekteyiz.

⁴⁰ Cahit Sıtkı Tarancı, “Şekil Üzerine”, *Varlık* dergisi, S. 445, s. 17.

⁴¹ Cahit Sıtkı Tarancı, “Şiir Üzerine Düşünceler”, *Varlık* dergisi, S. 442, s. 7.

⁴² Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya’ya Mektuplar*, s. 117-118.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Ömrümde Sükût* (Şiir), İstanbul 1933, Ankara 1968.
- *Otuz Beş Yaş* (Şiir), İstanbul 1946, İstanbul 1967.
- *Düşten Güzel* (Şiir), İstanbul 1952, 1967.
- *Sonrası* (Şiir) İstanbul 1957, 1962.
- *Ziya'ya Mektuplar*, İstanbul 1957.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Abbas Parmaksızoğlu: “Nabi ve Cahit Sıtkı”, *Hergün* gazetesi, 10 Mayıs 1967, İstanbul.
- Abbas Parmaksızoğlu: “Otuz Beş Yaş”, *Hergün* gazetesi, 29 Kasım 1967, İstanbul.
- Ahmet Hamdi Tanpınar: “Cahit Sıtkı'ya Dair Hatıralar”, *Varlık* dergisi, 1 Mayıs 1958, İstanbul.
- Ahmet Oktay: “Bir Bireyin Ölüm Araştırmaları”, *Dost* dergisi, Eylül 1962, Ankara.
- Ahmet Selami Sel: “Tarancı Günü”, *Yeni Memleket* gazetesi, 1 Nisan 1955, İstanbul.

- Ali Müfeyyer Hatusi: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Meydan* dergisi, 18 Temmuz 1967, İstanbul.
- Ayhan Doğan: “Cahit Sıtkı'nın Şiirinde Temalar”, *İstanbul* dergisi, Mart, Nisan 1958, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Cumhuriyet* gazetesi, 18 Ocak 1968, İstanbul.
- Başaran: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Yeni Ufuklar* dergisi, 4 Kasım 1956, İstanbul.
- Bedri Rahmi Eyüboğlu: “Cahit Sıtkı Tarancı İçin”, *Cumhuriyet* gazetesi, 5 Ekim 1956, İstanbul.
- Behçet Kemal Çağlar: “Bir Cahit Tanıdım ki”, *20'inci Asır* dergisi, 31 Ekim 1957, İstanbul.
- Behçet Kemal Çağlar: “Cahit Sıtkı Tarancı İçin”, *20'inci Asır* dergisi, 17 Şubat 1953, İstanbul.
- Behçet Necatigil: “Tarancı'da Yaşamak”, *Varlık* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Bülent Ecevit: “Bir ‘Misafir’in Ardından”, *Ulus* gazetesi, 15 Ekim 1956, Ankara
- Cahit Sıtkı Tarancı: “Yaşar Nabi'ye Mektuplar”, *Varlık* dergisi, S. 444, 1956, İstanbul.
- Cahit Tanyol: “Cahit Sıtkı İçin”, *Havadis* gazetesi, 30 Ekim 1956, İstanbul.
- Cahit Tanyol: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Yeni İnsan* dergisi, Kasım 1964, İstanbul.
- Cavit Orhan Tütengil: “Tarancı, Abasıyanık ile İlgili Notlar”, *Dünya* gazetesi, 1 Nisan 1961, İstanbul.
- Cenap Ozankan: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Bayram* gazetesi, 10 Ekim 1957, İstanbul.
- Doğan Hızlan: “Tarancı'ya Saygı”, *Yeni Gazete*, 7 Temmuz 1970, İstanbul.
- Dr. Cahit Tanyol: “Cahit Sıtkı Tarancı'ya Dair” *Yeni Sabah* gazetesi, 19 Haziran 1953, İstanbul.

- E. İşınsu: “Cahit Sıtkı Tarancı İçin”, *Eğitim* dergisi, Ekim 1956, Ankara.
- Ferit Edgü: “Ağıt”, *Yeni Ufuklar* dergisi, 4 Kasım 1956, İstanbul.
- Füzuzan Hüsrev Tökin: “Cahit Sıtkı Tarancı ile Bir Mülakat”, *Yenilik* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Füzuzan Hüsrev Tökin: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Ekspres* gazetesi, 16 Ekim 1963, İstanbul.
- Haldun Taner: “Viyanalı Mektubu”, *Varlık* dergisi, 1 Aralık 1956, İstanbul.
- Halil Soyuer: “Arkadaşım Cahit Sıtkı”, *Çaba* dergisi, Ekim 1968, Ankara.
- İlhami Soysal: “Neylersin Ölüm Herkesin Başında”, *Pazar Postası*, 21 Ekim 1956, Ankara.
- M. Sunullah Arısoy: “Bir Avuç Acı Anı”, *Varlık* dergisi, 15 Kasım 1956, İstanbul.
- M. Sunullah Arısoy: “Cahit Sıtkı Tarancı Dört Yıl Sonra”, *Türk Dili* dergisi, 1 Ekim 1960, Ankara.
- M. Sunullah Arısoy: “Düşten Güzel”, *Varlık* dergisi, 1 Nisan 1953, İstanbul.
- Mahmut Makal: “Düşten Beter”, *Varlık* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Mehmet Kemal: “Cahit Sıtkı Tarancı ile Birlikte Geçen Günler”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 17 Ekim 1956, İstanbul.
- Mehmet Sarıkaya: “Cahit Sıtkı Tarancı ve Ölüm, Hayat Kaygıları”, *Tan* gazetesi, 16 Ekim 1956, İstanbul.
- Mehmet Seyda: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Akşam* gazetesi, 21 Ekim 1956, İstanbul.
- Mustafa Baydar: “Kız Kardeşi Yıldız Köksal Cahit Sıtkı’yı Anlatıyor”, *Varlık* dergisi, 15 Ocak 1957, İstanbul.
- Muzaffer Erdost: “Cahit Sıtkı”, *Pazar Postası*, 21 Ekim 1956, Ankara.
- Muzaffer Uyguner: *Cahit Sıtkı Tarancı*, İstanbul 1966. (Kitap)
- Muzaffer Uyguner: *Tarancı'nın Şiir Üzerine Düşündükleri*, İstanbul 1960 (Kitap).

- Muzaffer Uyguner: *Tarancı'nın Şiiri Üstüne Düşünceler*, Kasım, Aralık 1958, Ocak, Şubat, Mart 1959, İstanbul.
- Necdet Gürkaş: "Cahit Sıtkı Tarancı", *Dünya* gazetesi, 1 Şubat 1955, İstanbul.
- Nermin Menemencioğlu: "Tarancı'nın Mektupları", *Papirüs* dergisi, S. 14, 1967, İstanbul.
- Nihat Kuşlu: "Tarancı'nın Özellikleri", *Yeditepe* dergisi, 1 Aralık 1956, İstanbul.
- Oğuz Tümbaş: "Şiirine Sığınan Ozan Cahit Sıtkı Tarancı", *Meltem* dergisi, Ekim 1968, Ankara.
- Oktay Akbal: "Cahit Sıtkı Artık Yok", *Vakit* gazetesi, 18 Ekim 1956, İstanbul.
- Oktay Akbal: "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Ardından", *Yenilik* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Oktay Akbal: "Sanatçıyı Yaşarken Sevmeli", *Vatan* gazetesi, 11 Eylül 1955, İstanbul.
- Osman Turgut Pamirli: "Cahit Sıtkı Tarancı", *Haber* gazetesi, 21 Ocak 1957, İstanbul.
- Ömer Faruk Toprak: "Ayva Sarı Nar Kırmızı Sonbahar", *Yön* dergisi, 14 Ekim 1966, Ankara.
- Ömer Faruk Toprak: "Tarancı'nın Şiiri", *Yeni Ufuklar* dergisi, Kasım 1957, İstanbul.
- R. İnanç: "Ölümünün Üçüncü Yılında Cahit Sıtkı Tarancı", *Yeni Gün* gazetesi, 17 Ekim 1958, İstanbul.
- Sefa Ş. Erkün: "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Vezin ve Kafiye Üstüne Düşündükleri", *Yeni İnsan* dergisi, Kasım 1964, İstanbul.
- Seyfettin Başçılar: "Otuz Beş Yaş", *Demokrat Kilis* gazetesi, 25 Eylül 1955, Kilis.
- Siyami Özel: "Cahit Sıtkı Tarancı 12 Yıl Önce Göçmüştü", *Vatan* gazetesi, 16 Ekim 1968, Ankara.
- Suat Taşer: "Şiirleriyle Cahit Sıtkı", *Ulus* gazetesi, 21 Ekim 1956, Ankara.

- Şahap Sıtkı: “Cahit Sıtkı'nın Ardından”, *Zafer* gazetesi, 20, 22 Ekim 1956, Ankara.
- Şahap Sıtkı: “Tanıdığımca Cahit Sıtkı”, *Büyük Doğu* dergisi, 20-27 Mart 1959, İstanbul.
- Şemsettin Kutlu: “Ölümünün Yedinci Yıldönümünde Cahit Sıtkı Tarancı”, *Cumhuriyet* gazetesi, 13 Ekim 1963, İstanbul.
- Şevket Rado: “Cahit Sıtkı Tarancı Hakkında”, *Akşam* gazetesi, 4 Şubat 1953, İstanbul.
- Tahsin Yücel: “Misafir”, *Varlık* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Talat Tekin: “Tarancı'da Dil Devriminin Etkileri”, *Türk Dili* dergisi, 1 Ocak 1957, Ankara.
- Tuncer Uçarol: “Tarancı'da Dizeler Karşısında Başlıklar”, *Papirüs* dergisi, S. 36, 1969, İstanbul.
- Vecdi Bürün: “Cahit Sıtkı Tarancı”, *Türk Düşüncesi* dergisi, 1 Aralık 1956, İstanbul.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu: “Şairin Ölümü”, *Tercüman* gazetesi, 16 Ekim 1956, İstanbul.
- Yaşar Nabi: “Örnek Şair”, *Varlık* dergisi, 15 Kasım 1956, İstanbul.
- Yıldız Köksal: “Ağabeyimin Ardından”, *Varlık* dergisi, 15 Kasım 1956, İstanbul.
- Zahir Güvemli: “Cahit'in İztırabı Yalnızlığı”, *Varlık* Dergisi, 1 Aralık 1956, İstanbul.
- Ziya Osman Saba: “Cahit'le Günlerimiz”, *Varlık* dergisi, 1 Kasım 1956, İstanbul.
- Ziya Osman Saba: “Cahit'le Günlerimiz”, *Varlık* dergisi, 1-15 Kasım, 1-15 Aralık 1956, İstanbul.

ASAF HALET ÇELEBİ

Şimdiye kadar inceleme konusu olarak ele aldığımız Cumhuriyet devri şairlerinden tamamen farklı bir sanat anlayışına sahip olan Asaf Halet, orijinal bir şiir kurduğunu söylediğimiz şairlerden de gerek bizden gerekse Batı'dan tesir görmemiş olmak bakımından kesin bir çizgiyle ayrılır. –Herhangi ciddi bir araştırmaya dayandıramadığımız hâlde sadece bir zan ve his olarak içimize doğan, malzeme olarak Asaf Halet'in olsa olsa Divan Edebiyatı şairlerinden sebki Hindî diye bir tarzın sahibi Nâilî-i Kadîm ile, biraz da Şeyh Gâlibe yakın bir yanının olduğudur.–

Asaf Halet'in getirdiği yenilikler dolayısıyla yadırganması, anlaşıl-maması tarih olarak Orhan Velî'den öncedir. Şiirin formu üzerinde yaptığı yenilik, vezin ve kafiyeyi atmaktan maada noktalama işaret-lerini ve büyük küçük harf tefrikini kaldırması ve kendine mahsus bir ahenk temini yolunda değişik bir imla kullanması, 1940 yılından öncelere rastlar.

ibrâhim

*içimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim
İbrâhiim*

Fakat o, asıl yeniliği özde yapmıştır. Başka şairlerde görmediğimiz sembollerle, yine hiçbir şairde görülmeyen bir mistisizm, çok garip ve orijinal çağrışımlara yol açan bir ritim anlayışıyla yapmıştır bu yeniliği.

Onun bu anlamsız ve gerçeküstü görünümü 1950’-den sonra başlayan şiire de öncülük vazifesi görmüştür. Denebilir ki İkinci Yeni üzerinde Asaf Halet’in derin etkisi olmuştur.

Cumhuriyet’ten sonra gördüğümüz sanat kümelenişlerinden hiçbirine dâhil edilemeyen şairi, bu etkileri dolayısıyla incelemek zarureti vardır. Şiir anlayışını o, şüphesiz kendi içinde şekil bulmuş ve belki de bir vuzuh kazanmış bazı inanışlara dayandırmıştır ama, bunların ona yazdırdığı şiirler, gerçeküstü bir görünüm belirtir. Yani o, şiirini belli bir kültüre, inanca, onun mistisizmasına dayamış olsa bile, bunu tamamen özel bir tefekkür ve duygu süzgecinden geçirerek; bir sübjeye, bir de özel sübjektivite ekleyerek şiirleştirdiğinden, ortaya koyduğu şiir yer yer anlamsız, gerçeküstü bir özellik belirtir. Mistik bir mizaca sahip olan Asaf Halet bu temayülüyle, toplumumuzun yabancı olduğu bir kültürün mistisizmasına eğildiği, onu da kendine mahsus bir duyuş içerisinde verdiği için yadırganmış ve anlaşılması güç olmuştur.

SIDDHARTA

*Kos koca bir ağaç görüyorum
ufacık bir tohumda
o ne ağaç ne tohum
om mani padme hum (üç kere)*

*siddharta buddha
ben bir meyvayım ağacım âlem
ne ağaç
ne meyva
ben bir denizde eriyorum
om mani padme hum (üç kere)*

Aslında onun yararlandığı inanış önce İslâm tasavvufu, sonra Budizmdir. Fakat bunu hiç alıılmamış bir biçim ve anlatımla vermiştir. Tasavvuftaki Vâcibulvücûdda fenafillaha, yani Tanrı'nın varlığında erime, yok olmayı andıran Budizmdeki Nirvanaya erme hâlini şiirleştirir. Onun hatası veya sevabı budur.

Asaf Halet, bir ipham ve sembolist akımla izahı imkânsız bir sembol şairidir. Bazen çizdiği emprestyonist tablolarında; kelimelerle resim yaptığı şiirlerinde bile ipham ve sembol orijinalitesi hâkimdir. Bu tür şiirlerinde modern resimden yararlandığını sanıyoruz.

*oyluk kemiğimi çıkartıp
kendime bir kadıncık yaptım*

...

*içimdeki mağarada
kurumuş ölümler yatar
gövdesinden kopmamış kelle
yukarı bakıyor
ağaçta düşüncesi var gibi*

gibi mısraları bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Bu modern resim anlayışına dayalı husus, 1950'den sonra gelişen Türk şiirinin üzerinde izler bırakmıştır. İlhan Berk ve Edip Cansever'in şiirlerinde bu izleri bulmak mümkündür. Ayrıca sürrealist eğilim gösteren bütün yeni şairlerimizde olduğu kadar, tamamen tersinden Orhan Veli neslinin de düsturu mahiyetinde olan birçok unsura Asaf Halet'in şiirinde rastlıyoruz:

*bilmemek bilmekten iyidir
düşünmeden yaşayalım*

Asaf Halet, toplumcu bir şair değildir. Onun şiiri bahsettiğimiz iki inanişla, rüya nizamı ve hayallerinden gelen sembollere dayanır. Fakat onda toplumun kurallarıyla çatışan, alışlagelmiş ve tabii telakki edilen değer hükümleriyle bağdaşmayan ve bu sebeple anti-sosyal bir karakter belirten özellik vardır:

*her sabah nafakamı getirir bir kuş
nereye kaçayım
o kuşun elinden
kuyulara saklansam
kuyulara girer
tavan aralarına kaçsam
tavan aralarımı bilir
tabutlukta yatsam
gelir beni bulur sabahları*

*gel kız
tabutluğa gir benimle
memelerin kan içinde
bacakların yaralı*

*nafakamı beraber yiyelim
ve paçavraların ısıtmıyor diye bana sokul*

*gel kız
tabutun içinde yat benimle
yanlış kuşa görünme sabahları*

Şair, sevgilisinin şahsında bütün çevresini, sevdiklerini, kendi kurduğu dünyasına, toplumun ölçüleriyle aykırılık içinde olan, kendi ideal ve soyut dünyasına çağırır.

Şiirlerine kendi anlayışına uygun bir ritim vermek için yaptığı deformasyonlarla birlikte, denebilir ki şair, Türkçeyi de gerçekten iyi bir şekilde kullanmıştır.

O, Necip Fazıl ve arkadaşlarının şiirde yaptıkları yenilik hareketini takiben farklı bir dünyaya açılan Türk şiirinde, Orhan Veli ve arkadaşlarına rağmen gelişen şiirde, Fazıl Hüsnü Dağlarca ile beraber çok önemli bir merhale olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *He* (Şiir), İstanbul 1942.
- *Lamelif* (Şiir), İstanbul 1945.
- *Om Mani Padme Hum* (Şiir), İstanbul 1953.
- *Mevlânâ* (İnceleme), İstanbul 1940.
- *Molla Câmi* (İnceleme), İstanbul 1940.
- *Nâima* (İnceleme), İstanbul 1953.
- *Ömer Hayyam* (İnceleme), İstanbul 1954.
- *Eşrefoğlu Divanı*, İstanbul 1944.
- *Divan Şiirinde İstanbul* (Antoloji), İstanbul 1953.

HAKKINDA YAZILANLAR

- “Asaf Halet Çelebi ile Bir Konuşma”, *Akşam* gazetesi, 19 Ekim 1953, İstanbul.
- Ayhan Doğan: “Asaf Halet Çelebi’nin Şiirindeki Bazı Motifler Üzerine”, *Şiir Sanatı* dergisi, 4 Kasım 1958, İstanbul.
- Ayhan Hünelp: “Asaf Halet Çelebi İçin”, *Yeditepe* dergisi, 15 Kasım 1958, İstanbul.

- Aziz Nesin: “Asaf Halet Çelebi”, *Pazar Postası*, 2 Kasım 1958, Ankara.
- Baki Süha Ediboğlu: “Asaf Halet Çelebi”, *Cumhuriyet* gazetesi, 17 Ekim 1958, İstanbul.
- Behçet Kemal Çağlar: “Asaf Halet Çelebi’nin Ardından”, *20’inci Asır* dergisi, 30 Ekim 1958, İstanbul.
- Fikret Adil: “Asaf Halet Çelebi İçin”, *Yeditepe* dergisi, 15 Kasım 1958, İstanbul.
- Fikret Adil: “Asaf Halet Çelebi”, *Yeni İstanbul*, 9 Ekim 1960, İstanbul.
- Gökhan Evliyaoğlu: “Asaf Halet Çelebi Öldü”, *Havadis* gazetesi, 24 Ekim 1958, İstanbul.
- Gülgün Sedef: “Asaf Halet Çelebi’ye Göre Şeyh Galip’ten Sonra, İki Kişi Müstesna, Şair Yetişmemiştir”, *Tan* gazetesi, 16 Ekim 1955, İstanbul.
- Haldun Taner: “Kaybettiğimiz Çelebi”, *Tercüman* gazetesi, 26 Ekim 1953, İstanbul.
- Hamdi Avcıoğlu: “Seng-i Mezarıda Bilinen Kadir”, *Yeni Gün* gazetesi, 18 Ekim 1958, İstanbul.
- Hilmi Ziya Ülken: “Asaf Halet Çelebi”, *Vatan* gazetesi, 21 Kasım 1958, İstanbul.
- İbrahim Minnetoğlu: “Asaf Halet Çelebi İçin”, *Yeditepe* dergisi, 15 Kasım 1958, İstanbul.
- İsmet Barlok: “Asaf Halet Çelebi’nin Kitapları Arasında”, *Yücel* dergisi, 5 Mart 1956, İstanbul.
- Oktay Akbal: “He’nin Gözü İki Çeşme”, *Vatan* gazetesi, 18 Ekim 1958, İstanbul.
- Oktay Akbal: “He’nin İki Gözü İki Çeşme”, *Yeditepe* dergisi, 15 Kasım 1958, İstanbul.
- R. İnanç: “Asaf Halet Çelebi”, *Yeni Gün* gazetesi, 23 Ekim 1958, Ankara.
- Reşat Ekrem Koçu: “Asaf Halet Çelebi”, *Hergün* gazetesi, 18 Ekim 1958, İstanbul.

- Solelli: “Çelebi ve Şiir”, *Hafta* dergisi, 4 Haziran 1954, İstanbul.
- Şükrü Enis Regü: “Değişen”, *İstanbul* dergisi, 24 Ağustos 1967, İstanbul.
- Yaşar Tellidere: “Asaf Halet Çelebi”, *Tercüman* gazetesi, 21 Ekim 1958, İstanbul.

1940 SONRASI

Orhan Veli, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat Horozcu üçlüsü, 1941 yılında başlattıkları sanat hareketine Garip adını verdiler. Bu üç arkadaş, "...eski inançların tamamıyla yıkıldığı, düşünen bir insanı tatmin edici bir dünya görüşünün okula ve hayata henüz iyice yerleşemediği bir devirde yetişmişlerdir. Üç arkadaşın, edebiyat sahnesine çıktıkları zaman, yazdıkları ilk şiirlerde ileride hangi istikamette karar kılacaklarını sezdirmeyen bir davranışları vardır."⁴³ Garip adı ile ortaya çıktıkları zaman düşündükleri "...hiçbir hayal ve düşüncenin karışmadığı saf duyuların çıplak olarak tespit edilmesinden ibaretti. Bunlarda dış âlem, bir aynaya akseder gibi veriliyordu. Sonra üçü de çeşitli derecelerde İkinci Dünya Savaşı esnasında Türk aydınları üzerinde büyük bir tesir yapan Marksist hayat görüşünü benimsediler. Halk Edebiyatı'ndan ve halk dilinden faydalanarak, açık veya kapalı şekilde, sosyalist fikirleri anlatan şiirler yazdılar."⁴⁴

Bizde Garipçilerin başlattığı bu akım, aslında, 1920-30 yılları arasında Batı edebiyatlarını sarsan devrimci şiir akımına paralel ola-

⁴³ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, s. 153.

⁴⁴ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, s. 151.

rak gelişmiştir. Yani sarsıntı çağdaştır. O dönemlerde Türkiye ayrıca, birçok kurumlarının ve değer yargılarının sarsılmasına, horlanmasına da sahne olmaya başlamıştır. Bu sarsıntıyı belirli nispette, daha önceleri Cumhuriyet neslinin öncü şairlerinden olan Nâzım ve Necip Fazıl'da da görmekteyiz. Demek oluyor ki Garip Hareketi, gerek dünyada gerekse bizde mevcut bulunan sosyal durumla çok yakından ilgilidir.

Bu akımın en önemli şairi Orhan Veli'dir. Ve ölünceye kadar da bu anlayışa bağlı kalmıştır. Arkadaşları Melih Cevdet ve Oktay Rifat'ın şiirleri ise sonuna kadar aynı karakteri göstermez, kendilerini yenilerler. Orhan Veli'de az görülen ideolojik kaygı, başta Melih Cevdet olmak üzere Oktay Rifat'ta gide gide daha belirli bir hüviyet kazanır. "Bedri Rahmi gibi Melih Cevdet de folkloru Marksist zaviyeden ele alır. Yazdıklarının çoğunun aslı temini, sosyal tabakalar arasındaki çatışmalar teşkil eder. Melih Cevdet için mühim olan üslup değil, muhteva, daha doğrusu maksat veya ideolojidir. Zihnî bir tip olan M. Cevdet Anday, mizacına daha uygun bulduğu için, tarihi materyalizmin fikrî ve felsefî cephesini şiir hâline koymaya"⁴⁵ çalışır. Melih Cevdet'in daha sonraki şiirlerinde sembollere ve mitlere yer verildiğini de görmekteyiz. Denebilir ki genel görünüşü itibarıyla materyalist, akılcı olmasına rağmen, Melih Cevdet'in şiirlerine şiiriyet veren akla aykırı olan bu mitlerdir.

Onun şiir anlayışını yansıtan şiirlerinden bir örnek:

*Ah olacağı buydu oldu,
Duygularla öyle çok uğraştım ki
Artık aramızda ne bir sır
Ne güven, ne inan, ne uyum...*

⁴⁵ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, c. 2, s. 131.

*Sonunda, tükettim ruhumu:
Sevinirken sevincimi seyrediyorum
Korkumla korkmuyorum şimdi.
Madem bir kapı aralıktır,
Sen sonuna kadar aç onu.
Artık bendeki insandan kurtuldum
Sevgisiz yaşayacağım sevgiyi.*

Oktay Rifat da Melih Cevdet gibi, Orhan Veli ile beraber yola çıkmış, önceleri sade, çoğu ideolojik şiirler yazmış, sonra ise gerçeküstücülük ve soyutçuluk akımlarının etkisinde bir çeşit kelime oyunculuğu diyebileceğimiz bir tarzda şiirler yazmıştır. Gerçeküstücülük, serbest çağrışımlara dayanan şuuraltında gizli olan psikolojik muhtevayı ortaya koymayı gaye bilir. Çağımızın en önemli sanat hareketlerinden birisi olan bu akım, insan ruhunun şuur yoluyla ulaşamadığı birtakım gerçekleri ifşa eder. Oktay Rifat'ın şiirini dayandırdığı görüş, bir kelime oyunudur. Realiteyi dikkate almadan, kelimelerin gelişigüzel kullanılmasından ibaret olan bu oyun, insana varlığı yeni bir hüviyet içerisinde gösterir. Bu görünüşün sağlam bir temele dayanmadığı muhakkaktır. Bu, insanı oyalayan bir çeşit oyundur. Modern resamlarda görülen dünyanın alışılmış nizamının değiştirilmesi, insanda bir yadırgama duygusu meydana getirerek yeni bir âlem teşekkül ettirilmesi, bu fantezi durum Oktay Rifat'ın şiirle gerçekleştirmeye çalıştığı bir yoldur.

Gerçeküstücülük Oktay Rifat'ın şimdilik şiirde karar verdiği son noktadır. O, Garipçi anlayıştan toplumculuğa ve oradan gerçeküstücülüğe gelmiştir. Âdeta onun şiir hayatı, iki ayrı şairin şiir hayatını andırır; yani o kadar birbirinden ayrıdır.

Oktay Rifat ilk şiirlerinde her ne kadar Orhan Veli'nin etkisini taşısa da getirdiği mısra düzeninin rahatlığı, ondan daha duygulu

oluşu ve bu şiir anlayışında onun kadar kesin bir düşünceye sahip olmaması bakımından bir ayrılık gösterir. Orhan Veli şiirde eskiyi yıkmayı, bunu âdeta bir şema dâhilinde yapmayı sanat bilmiş fakat buna rağmen eski şiirin tesirinden ve klişe ibarelerden kendisini tam manasıyla kurtaramamıştır. Yani eski şiire bağımlı olmadığı hâlde, onun genel tesirinden de kurtulamamıştır. Oktay Rifat daha serbest bir ifadeye sahiptir. Melih Cevdet ise yukarıda da söylediğimiz gibi, ideolojik kaygı önde gitmiştir ve bununla birlikte şiirde rahat bir söyleyişe, pürüzsüz bir ifadeye arkadaşları kadar ulaşamamıştır.

Garip Hareketi, içinde yaşanan sosyal ve siyasi ortamla ve o dönemde Batı'da başlamış bulunan devrimci şiir akımıyla alakalı olarak başlamış ve giderek sosyalist ve Marksist kanaatleri edebiyatlaştıran bir hüviyet kazanmıştır. Bu bakımdan Nâzım'la başlayan şiir ile yakından ilgilidir. Fakat bu ilgi, ideolojik bir ilgi olarak anlaşılmalıdır. Yoksa şiiri yazış tarzı bakımından bu akımı Nâzım'la izah etmek güçtür. O, dilin bütün ritim ve telkin imkânlarıyla bir hitabet edası içerisinde kafiyeden de yararlanarak bir ideolojinin tebliğini yapıyordu. Garipçiler ise şiiri şairanelikten basite çekmiş, küçük insanın hayatını şiire sokmuş, tebliğ ve telkin gayesinden ziyade tespite, alaya ve espriye yönelmişlerdir. Nâzım'daki yer yer şairane, haşin ve hoyrat eda, bunlarda yoktur. Gerçi o da bunlar da halk esprisine, deyimlere yer vermişlerdir; ama bu, Nâzım'da bir unsur olarak belirirken bunlarda şiirin iskeleti, her şeyi olmuştur.

Garip Hareketi denebilir ki sol aksiyonun ikinci istasyonu olmuştur.

1950'den sonra gelişen şiirlerde, bambaşka bir hüviyet göreceğiz. Garipçilerin şiirinde bulunan söyleyişteki külfetsizlik ve herkesin kolayca benimseyeceği deyimler, İkinci Yenicilerde görülmeyecektir.

Garip Hareketi'nin öncüsü ve en önemli şairi Orhan Veli'yi inceleyeceğiz.

ORHAN VELİ

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Orhan Veli, 1940'tan önce, yani yeni bir anlayışla şiirlerini yazmadan önceki dönemindeki şiirleriyle, Tanpınar, Necip Fazıl, Ahmet Muhip ve Cahit Sıtkı nesline bağlanır.

*Ey hatrası içimde yemin kadar büyük,
Ey bahçesinin hoş günlere açık kapısı,
Hâlâ rüyalarımın giren ilk gözağrısı,
Çocuk anılarda duyulan sıcak öpücük.*

....

Gül rengi ışıkları sevda dolu akşamlar

....

Havaları seslerimizle dolu bahar

....

*Denizlerinde onunla yaşadığım dünya
Ve ey ufku beyaz cennetlere giden kıyı.*

....

Ve birden kalbe çırpınışlar veren hatıra.

....

*Bir göl mü ürpermede ruhun uzaklarında?
Gözlerinde rüyaların gülüp ağladığı*

....

Ve dumanlı bir sabah serinliği ormanda.

....

Ruhları bir kuş gibi avare kılan uyku.

....

*Ölüm kadar uzun yaz uykusu
Sıkıntı ile geçilen sahil.*

....

*Dili çözüliyor gecelerin,
Gölgeler kaçışıyor derine.*

....

*Ve bir deniz hücumu hâlinde
Gün doğuyor şehrin üzerine.*

....

Çocuk gönlüm kaygılardan azade,

....

Ruhum ölüm rüzgârlarına eş

....

Duyacaksın ateş feryadını hatıraların

gibi mısralar, neslinin genel havasıyla uygunluk içerisindedir. Bu şiirlerinde Orhan Veli; yalnızlık, mutsuzluk, karamsarlık, hasret duygularıyla birlikte, rüya, mutluluk gibi konuları da işlemiştir. Bunlar, yani geçmişe özlem, sevgiliyi bekleme, çocukluk günlerini anma gibi ferdi konular, o dönem şairlerinin işlediği konulardır. Bu döneminde Orhan Veli, sosyal konulara kapalıdır. Yani “Orhan Veli, sanat ha-

yatına Ahmet Hamdi-Ahmet Muhip arası, fakat sembolizme onlardan ziyade yaklaşan şiirlerle başlar. Vezinli, kafiyeli şiirlerinde hece vezninin inceliklerini az çok bilen ve daha ziyade lirizme meyleden bir virtüose olarak tanıyoruz.”⁴⁶ Denebilir ki “Orhan Veli yeni şiire geçerken, yeni çığırını açarken arkasında iyi, çok şeyler umduran bir şair bırakmış”⁴⁷tır.

Fakat Orhan Veli bu anlayıştan ve tarzdan süratle uzaklaşacaktır. Onun zaten bugüne kalan yanı, bu olmuştur. Bunu kendisi şöyle anlatır: “Yirmi yaşımızı dolduralı iki seneden fazla olmamıştı; beylik kalıplar, beylik oyunlar, beylik dünyalar içinde bunalmış kalmış şiire yeni imkânlar arayalım dedik.”⁴⁸ Niyeti, “Vezniyle, kafiyesiyle kitaplardan öğrenilmiş çeşitli sanatlarıyla, bütün bir geleneğin, fakat dar görüşlü bir geleneğin getirdiği”⁴⁹ kalıplardan kurtulmuş bir şiir kurmaktır. “Bunun için ilkin ölçüyü, uyağı atar. Geleceğin getirdiği kayıtlara başkaldırır. Teşbih, istiare, mecaz, mübalağa vb. edebî sanatlara yüz çevirir. Şiiri müzikten, resimden ayırır. Şairaneliğe kapıyı kapar. Hayale ve tasvire boş verir. Sadeliği, basitliği ve yalnızlığı benimser. Duygudan çok, akla dayanır. Şiiri bütün hususiyeti edasında olan ve insanın beş duyusuna değil, kafasına hitap eden bir söz sanatı hâline getirmek ister. Şiirin artık ekaliyetin teşkil ettiği müreffeh sınıflar zevkine değil, çoğunluğa seslenmesini diler.”⁵⁰ Artık bütün çabası “Cafcaflı bir dille, bir Hacivat ağzıyla yüksek perdeden konuşmayı”⁵¹ şiirden uzaklaştırmaktır.

⁴⁶ Yaşar Nabi, “Orhan Veli”, *Varlık* dergisi, Ocak 1951, İstanbul.

⁴⁷ Cahit Sıtkı Tarancı, “Şair Orhan Veli”, *Varlık* dergisi, Aralık 1951, İstanbul.

⁴⁸ Orhan Veli, “Şairden Beklenen”, *Yaprak* dergisi, 1.3.1949.

⁴⁹ Orhan Veli, *Nesir Yazıları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1953, s. 34.

⁵⁰ Asım Bezirci, “İlk Şiirler”, *Papirüs* dergisi, Ocak 1967.

⁵¹ Orhan Veli, *Nesir Yazıları*, s. 31.

ALTIN DIŞLİM

Gel benim canımın içi, gel yanıma;

İpek çoraplar alayım sana;

Taksilere bindireyim,

Çalgılara götüreyim seni.

Gel,

Gel benim altın dişlim;

Sürmelim, ondüle saçlım, yosmam;

Mantar topuklum, bobstilim, gel.

gibi günlük zevklerin, sıradan vatandaşların yaşayış ve tahassüsüne uygun, basit ifadeli şiirler yazar. Eğitilmiş, ince, entelektüel zevk artık onda görülmeyecektir. Can sıkıntısı, bir aydının değil, herhangi bir insanın can sıkıntısına eşitlenmiştir:

MİSAFİR

Dün fena sıkıldım akşama kadar;

İki paket cigara bana mısın demedi;

Yazı yazacak oldum, sarmadı;

Keman çaldım ömrümde ilk defa;

Dolaştım,

Tavla oynayanları seyrettim,

Bir şarkıyı başka makamda söyledim;

Sinek tuttum, bir kibrit kutusu;

Allah kahretsin, en sonunda,

Kalktım, buraya geldim.

Bir yazısında şöyle diyor: “Biz senelerden beri zevkimize, irademize hükmetmiş, onları tayin etmiş, onlara şekil vermiş edebiyatların, o sıkıcı, bunaltıcı tesirinden kurtulabilmek için, o edebiyatların bize öğretmiş olduğu her şeyi atmak mecburiyetindeyiz.”⁵²

Orhan Veli'nin, kendisinden önceki şiire sırt çevirmesi hâli, sanatta muhafazakâr olan çevrelerce reaksiyonla, alayla karşılanmıştı. Aslında o, bu çevrelerin sandığı gibi şiiri inkâr etmemiş, ancak alışlagelmiş olan şairaneliği yıkmak istemiştir, bir başka şiir getirmek, şiirin hudutlarını genişletmek, günlük yaşayışı da, küçük vatandaşın yaşayışını da şiirleştirmek istemiştir. Onların diyalektiğini kullanmak istemiştir. Zaten Milli Edebiyat'la başlamış olan halk deyimlerine, farklı bir şekilde tekrar yer vermek istemiştir. Gerçekçi bir anlayışla halka yönelmeyi düşünmüştür. Toplumu aksettirmeyi gaye edinmiştir. O da Cahit Sıtkı gibi, sağlam bir inanca dayanmayan bir eğitimden gelmiştir; ulvi gayeler, bir tarih şuuru edinememiş, sağlam bir ideolojiye bağlanamamıştır. Cumhuriyet'in ve inkılaplarının vecd dönemi geçince, başgösteren inanç zaafı, millî duygularla ilgisizlik, o dönem aydınlarının birçoğunda görülen bir durumdur. İşte vatan ve vazife anlayışlarını gösteren mısralar:

Neler yapmadık şu vatan için!

Kimimiz öldük;

Kimimiz nutuk söyledik.

⁵² Orhan Veli, *Nesir Yazıları*, s. 11.

ZİLLİ ŞİİR

Biz memurlar,

Saat dokuzda, saat on ikide, saat beşte,

Biz bizyiz caddelerde,

Böyle yazmış yazımızı ulu Tanrı;

Ya paydos zilini bekleriz,

Ya ay başını.

Nâzım'la başlayan serbest veznin geleneğini Orhan Veli kurmuştur. Âdeta Nâzım unutulurak, serbest veznin Orhan Veli ile başladığı kanaati yaygınlaşmıştır. Bir şiir anlayışını moda hâlinde yaygınlaştırmayı edebiyatımızda gerçekleştiren şair olmuştur. "Ahmet Muhip Dranas, Ahmet Hamdi Tanpınar ortaya çok güzel yapıtlar koymuş sanatçılardır ama, ne kendi günlerinde ne de daha sonra bir işlevleri olmuştur. Buna karşılık Orhan Veli'nin büyük bir yapıtı yoktur, ama büyük bir işlevi vardır."⁵³

O bunları yaparken "Çevresine çok şaşırtıcı gelen yeniliğin yanı sıra, şiirimizin geleneksel sesine bağlı kalmak, giderek yeniliğini o geleneksel sestem fişkırtmayı"⁵⁴ bilmiştir. Gerçekten o, bütün gücüyle geleneksel şiire karşı çıkarken gelenekten yararlanmayı, dil ve şiirlerinde bol bol kullandığı deyimlerle halk geleneğine geniş yer vererek, yeni bir çığır açmayı başarmış bir şairdir.

⁵³ Cemal Süreya, "Turgut Uyar'ın Girişimi", *Papirüs*, S. 52, 1966.

⁵⁴ Sabahattin Kudret Aksel, *Papirüs*, S. 4, 1966.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Garip* (Şiir, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'le beraber), İstanbul 1941.
- *Garip* (Şiir), İstanbul 1945.
- *Vazgeçemediğim* (Şiir), İstanbul 1945.
- *Destan Gibi* (Şiir), İstanbul 1946.
- *Yenisi* (Şiir), İstanbul 1947.
- *Karşı* (Şiir), İstanbul 1949.
- *Bütün Şiirleri*, 1951, 11. bsk., 1970.
- *Nesir Yazıları*, İstanbul 1953.
- *Denize Doğru* (Nesir yazılarının 2. baskısı), İstanbul 1970.
- *Lafontaine'in Masalları* (Manzum Tercüme), İstanbul 1948, 4. bsk., 1960.
- *Nasrettin Hoca Hikâyeleri* (Manzum Fıkralar), İstanbul 1949, 4. bsk., 1957.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Adnan Veli: "Karpuz Kurabiye", *Vatan* gazetesi, 15 Kasım 1953, İstanbul.
- Asım Bezirci: "İlk Şiirler", *Papirüs* dergisi, Ocak 1967, İstanbul.
- Asım Bezirci: *Orhan Veli Kanık*. İstanbul 1967.
- Ataç: "Çizgiler", *Ulus* gazetesi, 2 Ocak 1950, Ankara.

- Ataç: “Okurken”, *Ulus* gazetesi, 5 Ocak 1951, Ankara.
- Ataç: “Orhan Veli”, *Ulus* gazetesi, 22 Kasım 1953, Ankara.
- Baki Süha, Adnan Veli, Sabahattin Eyüboğlu, Oktay Rifat, Melih Cevdet: “Orhan Veli İçin”, *Varlık* dergisi, 1 Aralık 1967, İstanbul.
- Bedili Faik: “Orhan Veli”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 18 Kasım 1950, İstanbul.
- Bedrettin Nihat: “Orhan Veli”, *Ekspres* gazetesi, 14 Kasım 1962, İstanbul.
- Cahit Sıtkı Tarancı: “Şair Orhan Veli”, *Yaprak* dergisi, Aralık 1951, İstanbul.
- Cemal Süreya: “Turgut Uyar’ın Girişimi”, *Papirüs* dergisi, S. 4, 1966, İstanbul.
- Çetin Altan: “Orhan Veli Gecesi”, *Hürses* gazetesi, 18 Nisan 1953, Ankara.
- Eileen Heister: *Orhan Veli* (Doktora çalışması), Köln 1957.
- Fikret Adil: “Orhan Veli’yi Anış”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 18 Kasım 1961, İstanbul.
- Melih Cevdet Anday: “Orhan Veli İçin”, *Cumhuriyet* gazetesi, 17 Kasım 1962, İstanbul.
- Melih Cevdet Anday: “Orhan Veli’nin Şiir Anlayışı”, *Yeni İstanbul* gazetesi, 21 Kasım 1953, İstanbul.
- Melih Cevdet: “Ben Senin Dilinim”, *Akşam* gazetesi, 16 Kasım 1953, İstanbul.
- Memet Fuat: “Gene Yeniliğin Yasakları”, *Düşünceye Saygı*, İstanbul 1960.
- Muzaffer Uyguner: *Orhan Veli - Hayatı - Sanatı - Şiirleri*, İstanbul 1967.
- Necdet Evliyagil: “Orhan Veli”, *Cumhuriyet* gazetesi, 5 Kasım 1951, İstanbul.
- Nurettin Artam: “Kaybettiğimiz Sanatkâr”, *Ulus* gazetesi, 22 Kasım 1953, Ankara.

- Nurullah Ataç: “Orhan Veli”, *Ulus* gazetesi, 30 Aralık 1953, Ankara.
- Oktay Akbal: “Günlerde”, *Varlık* dergisi, 1 Mart 1967, İstanbul.
- Oktay Akbal: “Şair Dostlarım, Orhan Veli”, *Varlık* dergisi, 1 Şubat 1952, İstanbul.
- Ömer Faruk Toprak: “Kimimiz Öldük Kimimiz Nutuk Söyledik”, *Yön* dergisi, 18 Kasım 1966, Ankara.
- *Papirüs* dergisi: Orhan Veli (Özel Sayı), S. 8, 1967, İstanbul.
- R.A.S.: “Kaybettiğimiz Değerli Sanatkâr Veli Kanık Hayatı ve Eseri”, *Cumhuriyet* gazetesi, 23 Kasım 1953, İstanbul.
- Sabahattin Eyüboğlu: “Orhan Veli Boğaziçinde”, *Dünya* gazetesi, 16 Kasım 1953, İstanbul.
- Selmi Andak: “Veli Kanık”, *Akşam* gazetesi, 30 Kasım 1953, İstanbul.
- Turgut Uyar: “Sakal”, *Papirüs* dergisi, S. 28, 1968, İstanbul.
- Yaşar Nabi: “Orhan Veli”, *Varlık* dergisi, Ocak 1951, İstanbul.
- Yusuf Mardin: “Orhan Veli”, *Ulus* gazetesi, 19 Kasım 1950, Ankara.
- Yusuf Mardin: “Ölümünün Birinci Yıldönümünde Orhan Veli”, *Eğitim* dergisi, 1 Mayıs 1953, Ankara.
- Yüksel Pazarkaya, Helmut Mader: *Şiirler*. Frankfurt 1966.

MAVİ HAREKETİ

Orhan Veli ve arkadaşlarının Garip Hareketi'ne karşı ilk başkaldıranlar Mavicilerdir. Attilâ İlhan'ın öncülüğünde 1955-56 yıllarında çıkan *Mavi* dergisinin diğer sanatkârları: Orhan Duru, Özdemir Nutku, Ferit Edgü, Ahmet Oktay, Demir Özlü, Adnan Özyalçın'dır.

Sosyal gerçekçi olarak tanınan Garipçilere karşı bu mücadeleyi başlatan ve yürüten Attilâ İlhan, Mavicilerin, daha doğrusu kendisinin –çünkü bu akımı bir bakıma tek başına sonuna kadar kendisi sürdürmüştür, diğer sanatçıları ise ya başka bir anlayışa yönelmişler ya-hut İkinci Yeni Hareketi'ne katılmışlardır– şiirdeki amaçlarını şöyle açıklamaktadır:

“Şöyle düşünelim. İştten kovulan bir adam örneğin, ilk anda bir isyana sürüklenir, küfreder. Hemen arkasından suçlu olup olmadığını araştırır. Karısını düşünür. Yanından geçen bir kadının güzelliği ile ilgilenir. İlk çıktığı noktaya döner. Kısacası yarım saatlik bir süre içinde duygu, düşünce ve davranışları iniş ve çıkışı bol bir grafik çizer. Bu karmakarışık yarım saati, salt gözleme dayanan bir davranışçılıkla anlatmanın yetersiz olacağı açıktır. İşte bu durum bizi yeni bir

estetik arama zorunluluğu ile karşı karşıya bırakıyor. İç ve dış gerçeği bir arada, eşit ağırlıkta verebilmek için, iç ve dış konuşmalar, şuuraltı sıçramaları, gerçeküstü imajlar, ölçülü soyutlamalar kullanılabilir. Yapılacak iş bunları tek başına değil belli bir özü anlatmak, o özü etkileyici ve daha bütün bir hâle getirmek için kullanmaktır.”⁵⁵

Attilâ İlhan, Garip Hareketi’ne karşı tepkisinin sebebini de şöyle açıklar: “Garipçilerin Batı kırması ya da kenar mahalle ağzı şiirine karşı, halkçı toplumcu şiir, halk yığınlarını sarabilecek geniş soluklu bir koçaklama (destan) şiiri tutturmak istiyordum. Böylelikle yeni Türk şiiri yeni koşullara yerleşirken, hem yüz yıllardır değişe değişe sürdürüp getirdiği millî sesi korumuş olacak hem de Halk şiiri gelenegi aydın şairlerin işe karışmasıyla yeni bir kan kazanıp değerlenecekti... Bu bizim Garip’in tatlısu Frengi alafırangalığına ve snobca tekerlemeciliğine karşı milli, yeni, halka ait ve yerleşik olanı bulabilme; dakikalık alaya, anlamsız tekerlemeye doğru yozlaşan şiire beşeri ve sosyal derinliği verebilmek çabamızı.”⁵⁶

Mavicilerin dolayısıyla Attilâ İlhan’ın şiirleri Garipçilerden farklı olarak bir şairanelik belirtir. Temelli bir mısra anlayışları vardır. İfade yalın değildir. Dilde de aşırı Türkçeciliğe karşıdırlar. Lirikizm hâkimdir. Bütün bunlar toplumcu bir anlayışla verilmeye çalışılmıştır. Dünya görüşü olarak Marksizme inandıkları hâlde, insanî bir romantizmi ihmal etmemişlerdir. Materyalist olmalarına rağmen, materyalizme temelde aykırı gibi görülen bu sanat hususiyetlerini, bu romantik ve ferdiyetçi şiir telakkilerini başarıyla sürdürmüşlerdir. Attilâ İlhan bir yazısında şöyle diyor: “Bir zamanlar lirizmden konuşulurdu. Dokunaklı şiiri severdik. Sonra döndük dolaştık, garip bir inat ve ısrarla, imajı ve lirizmi iplemeyen bütün marifeti esprisinde, alay (humour)ında olan düz ve yavan şiirlere tutulduk. Hâlbuki

⁵⁵ Attilâ İlhan, *Mavi* dergisi, 1.3.1956, İstanbul.

⁵⁶ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, c. 3, s. 542.

zamanımız yürek ısıracı acılar, dramlar, ağrılar asrıdır; ve dudağın kenarındaki tebessüme illaki iki damla tuzlu gözyaşı karışmak, gerisinden tebeşir gibi bir surat görünmek lazımdı.”⁵⁷

Bu yeni başlayan akımın tutunma macerası hakkında Attilâ İlhan şunları söyler: “1952 yılından itibaren başlayan toplumcu, milliyetçi, Batılı, millî gerçekçi ve aydınlık bir edebiyat taarruzu, öncüler tarafından kurulmuş değerler dengesine en amansız hücumlarını bu arada yapmıştır. Bir yandan gelenekçiler, öte yandan öncüler, bu yeni ve atılğan akını önlemek, değerler dengesini bozmamak için bir zaman sükûtle boğmaya yeltenmişler, ateş bacayı sarınca, tam da bu 1954 Eylül’ünde karşı taarruza geçmeye başlamışlardır. Gelenekçilerin dondurulmuş ve geri, öncülerinse kozmopolit, taklitçi ve formalist bir edebiyatı savundukları; bunlara karşı yeni gelenlerin, sosyal, tarihî, gerçekçi ve bilimsel bir edebiyat metodu ve yöntemi getirmeye savaştıkları gittikçe bilinmektedir.”⁵⁸

Mavi anlayışının, daha doğrusu Attilâ İlhan’ın bu şiir anlayışı, bir ekol durumuna gelememiş ve hep Attilâ İlhan tarafından temsil edilmiştir. Onun için bu hareket içinde görülen diğer sanatçılar –hem de önemli olmadıkları için– üzerinde durmayacağız. Yalnız Attilâ İlhan’ı ele alacağız.

⁵⁷ Attilâ İlhan, *Kaynak* dergisi, c. 6, s. 78.

⁵⁸ Attilâ İlhan: *Kaynak* dergisi, c. 9, s. 107, Haziran 1955.

ATTİLÂ İLHAN

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

Diğer şairlerin hayat hikâyelerini anlatmadan doğrudan doğruya sanatları üzerinde durduğumuz hâlde, belki diğerlerinden daha çok hayatı ile şiirleri arasında yakın bir ilgi gördüğümüz için Attilâ İlhan'ın kısaca hayatından bahsedeceğiz.

Edebiyatsever bir aydın ailenin çocuğu olarak 1925'te doğar. Şiire merakı ilkökul döneminde başlar. Babasının etkisi ile Halk ve Divan şiiriyle ilgilenir. Sonra Nâzım'ı okur. Nâzım'la bu teması, onda büyük değişmeler yapar. Lise birinci sınıftayken gizli bir teşkilat kurar. Yakalanır, tutuklanır; altı aya mahkûm edilir. Hapisteyken Tornacı Ömer diye bilinen bir solcu onu oldukça işler. Yaşı küçük olduğu için cezası ertelenmiştir, fakat okuldan kovulur. Kaymakam olan babasının Danıştay'a müracaatıyla tahsil hakkı iade edilir. Daimi polis kontrolü altındadır. Bütün bunların onun şiiri üzerinde büyük etkisi olacaktır.

1944'te İstanbul'a gelerek liseye devam eder. Bazı solcu dergilerde şiirleri çıkmaya başladığından polisin hep baskısı altındadır. Bu yüzden Beteroğlu, A. İ. Beteroğlu takma adlarını kullanır. Bu isimle *Gün* dergisine gönderdiği Cebberoğlu Mehemed adlı şiiri birinci-

lik alınca, başta Ataç olmak üzere birçok yazar kendisinden bahse-
derler. Henüz lise son sınıfta ve yirmi bir yaşındadır. Aynı yıl, yani
1946'da Fazıl Hüsnü, Cahit Sıtkı gibi şairlerin de katıldığı CHP Şiir
Yarışması'nda ikincilik kazanır ve birdenbire şöhrete ulaşır.

Yükseköğrenime Hukuk Fakültesi'nde başlar, fakat üçüncü sınıf-
tayken 1949'da tahsilini bırakarak Fransa'ya gider. Orada sol hare-
ketleri inceler. 1950 yılında Türkiye Sosyalist Partisi'ne girer. *Gerçek*
gazetesinde çalışmaya başlar. "Bir çevirisinden kovuşturmaya uğrar.
1951'de tekrar Paris'in yolunu tutar. 1952'de Türkiye'ye geldiğinde
bazı kararlara varmıştır. Bunlar gereğince bir yandan Garipçileri,
öbür yandan Öncüleri (Eski Gerçekçileri) eleştirmeye, Atatürkçülü-
ğe yaslanan bir 'sosyal realizm' kurmaya girişir.

Bu yolda *Kaynak*, *Yeditepe*, *Mavi* dergilerinde yayınladığı yazılar sağ-
cı basının tepki ve saldırısı ile karşılaşır. Peyami Safa, onu Moskova
ajanlığı ile, Nurullah Ataç ise komünistlik ile suçlar. Bunun üzerine
çevresindeki gençler korkarak dağılırlar, İlhan yalnız kalır. Demok-
rat Parti baskıyı gittikçe artırır. *Gerçek*, *Yeryüzü*, *Berber*, *Mavi* ka-
panır. Toplumcu örgüt ve yayınlar için davalar açılır. Devrimci şair-
ler ya susar, ya direnir, ya da biçimciliğe kayarlar. Edebiyatta kaçak,
kötümser ve bireysel bir hava eser. Bu hava İlhan'ı da etkiler. O da
toplumsal konulardan bireysel yaşantıları işlemeye koyulur. Yalnız-
lık, bunaltı, umutsuzluk, yolculuk ve aşk temlerine öncelik verir."⁵⁹

Dünya görüşü olarak Marksizmi benimsemiş olan Attilâ İlhan'ın şi-
irlerine daha çok romantik bir hava hâkimdir. İdeolojik yanı ağır ba-
san şiirlerinde bile mariz bir duyarlılık, bir melankoli vardır. Mark-
sçı şairlerin bol bol kullandıkları zengin-fakir ilişkisi, küçük esnafın
yaşayışı, emperyalizme karşı direnme temleri onda hep "şairane"
anlatış içerisinde. Attilâ İlhan şiirini şöyle anlatır: "Şair mademki

⁵⁹ Asım Bezirci, "Attilâ İlhan", *Papirüs* dergisi, S. 40, s. 77, İstanbul 1969.

kalabalık yaşıyor, mademki herkeştir, zulmün, haksızlığın, kör dikta-
nın karşısında elbette hürriyetin, hakkın ve demokrasinin şarkılarını
söylemeye çalışacaktır... Biz harp çocuklarıyız (İkinci Dünya Har-
bi). Bunalımların anaforundan geliyoruz. Yüksek gerilimler yaşadık.
Dünyanın, ülkemizin, kendi kendimizin devrimlerini, değişimlerini
gördük. Bu sancılar, bu çarpıntılar sonunda şiirimizde bazı, bir yum-
ruk kadar sert ve haşin; bazı, bir tokat gibi çatlayıcı; bazı da yoksul
bir yürek gibi içli ve mahzun oldu. Fakat daima şu çizgiyi tutması-
nı bilerek; yurt ve dünya için barış, bütün insanlar için hürriyet ve
mutluluk.⁶⁰

Attılâ İlhan görüldüğü gibi toplumcu-mücadeleci görüşlerinde bile
romantiktir. Mizacı ile fikirleri arasındaki derin aykırılığı kuvvetli
bir sanat senteziyle bağdaştırmaya çalışmıştır.

Yaratılış olarak romantik ve sosyal görüş bakımından Marksist olan
şairin, bu hususiyetlerini bütün şiirlerinde görmek mümkündür.
Sosyal konulu şiirlerinden bazı örnekler:

dilekçe

*oy bilesin ki ben ha
taş döven demir döven
oy bilesin ki ben ha
toz toprak için şanlı
sıfatım kat'i çopur
ellerim mağrur yağlı
oy bilesin ki ben ha
yerden cevahir söken
zincirin yitirmiş dev*

⁶⁰ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, c. 3, s. 543.

erkân üzredir feryadım
grev hakkımı isterim
grev hakkımı
grev

rinna rinnan nay
melengecin dalında çifte sığırcık
diley diley çifte sığırcık

çiğeriime ateş değdi öley diley öley gencecik
zehir pamuk ırgatlığı gâvur gündelikçilik
rinna rinnan nay
yüreğim bölündü lay
damarlarım delindi
kan gider kan gider

melengecin dalında çifte saksağan diley çifte saksağan
boynumda dönüp batır öley diley şol kahpe devran
ağlarım bir yandan kan kusarım bir yandan

rinna rinnan nay
ellerim kırıldı lay
gözüm seli duruldu
kum gider kum gider

melengecin dalında çifte güvercin diley çifte güvercin
eynimde göynek yok öley diley ayağım yalın
ölürsem kahrımdan öldüğüm bilin

*rinna rinnan nay
yollarım kapandı lay
bulutlar parçalandı
gün gider gün gider*

*melengecin dalında çifte ispinoz diley çifte ispinoz
azıktan yetimim öley diley katıktan öksüz
dirliksiz düzensiz hanidir hürriyetsiz*

*rinna rinnan nay
künyemiz yazıldı lay
kervanımız dizildi
can gider can gider*

yılan hikâyesi

*yok sen beni bilemen yok
sizin o taraftan değilim
adımı sanımı sorma
cehel köylünün biriyim*

*keyfiyet çalı çırpıdan hallice
yılan hikâyesi yılan
yiyecek zıkkımın var mı heri
aman*

*bir avuç buğdayımız olsa.
değirmenlere gitsek öğütsek
bir avuç buğdayımız olsa
hamurlar etsek ekşi hamurlar
tepsi tepsi yufkalar açsak*

*bir avuç buğdayımız olsa
kurulsun sofraların piri
ıscah ekmek ve tuluk peyniri
bir baş soğan da kırdın mı yanına
telgrafın teline de kuşlar konu mu*

Şairin aşk şiirlerinde de bu ikili anlayış hâkimdir. Kadınlar ya işçi ya da küçük esnaf ve fakir çevrelerden seçilmiştir. Bunu Orhan Veli ve arkadaşlarında da görmüştük. Aralarındaki fark, onlar aşağı tabakadan seçtikleri sevgilerini, alelade, realist bir üslûpla anlatırlarken Attilâ İlhan, bunu şairane ve romantik bir tarzda vermiştir. Aşkî şiirlerinde görülen bir diğer özellik de taşkın bir cinsî temayül ile yine bu aşka bağlı olarak ölme ve öldürme psikolojisidir. Bunları hep mariz bir duyarlıkla verir.

“mırç” adlı şiirinden:

*kahvelerden birine girip bir grog ısmarlasam
seni öldürmek için çareler tasarlasam
sükût bembeyaz buz tutsa bıyıklarında
mağrur bir totem gibi sussam konuşmasam
ve türküm kaybolsa sessizliğin hırçın türküsü
ve ben unutulsam ve yazdığım şiirler
senin için yazdıklarım herkes için yazdıklarım
eski padişahlar gibi unutulsa birer birer
ve ben seni unutsam hiç hatırlamasam hiç mi hiç
ihanetini hatırlamasam şehvetini hatırlamasam
ellerim oldum olasıya seni unutsalar*

kaptan-4.

*ölümüm herkesinkinden başka türlü olacak
bunu allahım gibi aşikâr biliyorum
kim ne derse desin biliyorum içime gün gibi doğuyor
on bir gün aç ve susuz gözlerinin içine bakacağım
on ikinci gün jiletle damarlarımı keseceğim*

Şairdeki bu ölme, öldürme, yaralama motifi birçok şiirinde vardır. Bunlar onun mizacında gördüğümüz şiddet, aşırılık, içkiye düşkünlük, cinsi taşkınlıkla bir aradadır ve ihtilalci bir temayülden gelmektedir. Bir yandan bohem bir hayat ve külhanilik öte yandan toplumcu bir düşünceye bağlılık sebebiyle daimi polis takip ve kontrolü, korkular, dayak, yaralanma ve aşk yüzünden kendi kendini yaralama, öldürme ve öldürülme motifleri; yasak aşklar, kaçaklık, macera, uzak ülkeler, seyahatler onun şiirine eksantrik ve erotik bir hava vermektedir. Ölme, öldürme duygusu denebilir ki edebiyatımızda ilk defa Attilâ İlhan'da vardır. Bazı mısralar:

bir rovelver romanımı tamamlıyor

....

öbürü silahında son mermiyi yakıyor

....

kuruş kuruş beni vurmuş öldürmüşler

....

bambaşka bir yabancılık içine dağılan bıçak

ellerin kesilip değdikçe bilenmiş çabukluğa

....

bir giyotin hızıyla yanlılığı bitiren

....

sustalara açılmış ince minareler

....

havada yalnızlık bir bıçak gibi çekili

....

üşümeye gitmek bir çabuk bıçak ağzında

....

bir vuruşta kim kalbimi vurabilir

....

mevcutlu gidecek öteki dünyaya

iki polis arasında bilekleri kelepçeli

....

sisler bulvarı'nda öleceğim

....

sol kasığımdan vuracaklar

Attilâ İlhan'ı romantik yanı ile Ahmet Muhip'e bağlamak mümkündür. İdeolojik yanıyla da Nâzım'a. Fakat o, bunları içinde tamamen eritmiş, taklitsiz şiirler yazmıştır. Ayrıca, şiire doğrudan doğruya kendisini, kendi hayatını, ben'ini koymak hususiyeti açınsındansa onu, bir yerde Necip Fazıl'a bağlamak doğru olacaktır.

Ona mahsus bir özellik de bazı kelimeleri kendine has tarzda ve anlamda kullanmasıdır:

kattiyen cıgara içiyordu

....

ben sana mecburum bilemessin

....

vurdun kanıma girdin itirazım var

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Duvar* (Şiir), İstanbul 1948, 1959.
- *Sisler Bulvarı* (Şiir), Ankara 1954, 3. bsk., 1970.
- *Yağmur Kaçağı* (Şiir), Ankara 1955.
- *Ben Sana Mecburum* (Şiir), İstanbul 1960.
- *Bela Çiçeği* (Şiir), İstanbul 1962.
- *Yasak Sevişmek* (Şiir) Ankara 1968.
- *Sokaktaki Adam* (Roman), Ankara 1953, 1969.
- *Zenciler Birbirine Benzemez* (Roman), Ankara 1957.
- *Kurtlar Sofrası* (Roman), Ankara 1963, 1964.
- *Abbas Yolcu* (Gezi Notları), 1959.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Asım Bezirci: “Attilâ İlhan”, *Papirüs* dergisi, S. 40, 1969, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Attilâ İlhan”, *Cumhuriyet* gazetesi, 10 Şubat 1968, İstanbul.
- Behzat Ay: “Bir Değınme”, *Varlık* dergisi, 1 Temmuz 1967, İstanbul.
- “Bir Kitap Okudum”, *Akis* dergisi, 21 Eylül 1968, Ankara.

- Mehmet Seyda: “Attilâ İlhan”, *Varlık* dergisi, 1 Mayıs, 1 Haziran 1967, İstanbul.
- Muhtar Körükçü: “Zenciler Birbirine Benzemez”, *Varlık* dergisi, 1 Temmuz 1958, İstanbul.
- Muzaffer Erdost: “Kurtlar Sofrası”, *Ulus* gazetesi, 31 Ağustos 1963, Ankara.
- Turhan Oğuzbaş: “Attilâ İlhan”, *Yelpaze* dergisi, 5 Aralık 1962, İstanbul.
- Ümit Yaşar: “Attilâ İlhan”, *Yelpaze* dergisi, 28 Ekim 1964, İstanbul.
- Yavuz Ötten: “Bela Çiçeği”, *Hürvatan* gazetesi, 21 Mart 1962, İstanbul.
- Yılmaz Gruda: “‘Sisler Bulvarı’ Karşısında”, *Kaynak* dergisi, Şubat 1955, Ankara.

İKİNCİ YENİ HAREKETİ

Garip şiir akımına Attilâ İlhan'ın karşı çıkışını takiben 1955'ten sonra tanınmaya başlayan bazı şairlere İkinci Yeniler adı verilmiştir. Ayrıca bu akıma Yeni Gerçekçi Akım diyenler de olmuştur.

Bu akımın şairlerinin savundukları kapalı, soyut ve anlamsız sanat, Batı Edebiyatı'nda gördüğümüz ve daha önceki bazı şairlerimizi de etkileyen sembolizm, gerçeküstücülük ve varoluşçuluk gibi akımlarla yakından ilgilidir. Ayrıca asrımızın başında başlayan şuuraltı hadiselerini şiirleştiren; savaşların ve teknik yeniliklerin karşısında apışan, şaşırان, sosyal dengesizliğe düşen insanın ve insan psikolojisinin durumlarını tespitleyen fütürizm, dadaizm, kübizm gibi akımları; kısacası gerçeküstücülük olarak adlandırılan fikir ve ona dayalı sanat anlayışına bağlı bir sanat kuran, Fransızlardan G. Apollinaire, L. Aragon, A. Breton, P. Éluard, P. Claudel, F. Mauriac, Henri Michaux, Pierre Reverdy, René Char, S. J. Perse, J. Supervielle; İngilizlerden T. S. Eliot, D. Herbert Lawrence, Thomas Dylan; Amerikalılardan Hilda Doolittle, Archibald MacLeish, Ezra Pound; Almanlardan Albrecht Goes, R. Maria Rilke, Karl Krlow, Poul Celan gibi sanatçıların da çok büyük tesiri olmuştur. Nitekim bu şairlerin bizde tanınması ve tanıtılması denebilir ki daha çok İkinci Yeni Hareketi'ne katılan şairlerin aracılığıyla olmuştur.

Freud, Marx, Sartre, Camus'nün de şiirleri üzerinde mukabil tesirini gördüğümüz bu şairler, bir yandan savaşlar, öte yandan makinanın insanı aşan gücü, ekonomik sarsıntılar, dengesizlikler ve nihayet çağdaş insanın moral değerlerden, estetik ölçülerden süratle uzaklaşmasının ve yaşamakta olduğu bunalımın şiirini kuruyorlardı.

Batı'da böyle bir sanatın vücut bulmasında rol oynayan sosyal durum, Türkiye için de aynen varit olmadığı hâlde, yerli şairlerimizin Batı'daki bu akıma uygun bir sanat kurmaları bir özenti olduğu gibi, biraz da o zamanki sosyal ve politik durumumuzla ilgili olarak yorumlanmıştır. 1955 ve sonraki yıllarda çıkan birçok yazıda bu konuların çok geniş yer aldığını görüyoruz.

İkinci Yeni var gücüyle geleneğe karşı çıkmıştır. Gerçi Garipçilerin de karşı çıkışları geleneğe idi ama, tam kopuş İkinci Yeni ile olmuştur. Dil bakımından Orhan Veli ve arkadaşları, yaşayan Türkçeye itibar ediyorlardı, hâlbuki bunlar, dil devriminin, Türk Dil Kurumu'nun bile çalışmalarını geride bırakmışlardır. Bu durumu Cemal Süreya şöyle anlatıyor: "Dil devriminin en büyük yararı şu: daha kuşkucu olduk, zihnimizin eski kadrosundaki bazı paslar, bazı gereksiz pislikler ve tortular çarçabuk silindi; eski değer yargılarının kolayca dışına sıçradık. En büyük sakıncası da şu: yeni bir yazı dili meydana geldi; halkla aydın arasına bir dil hendeği girdi; öte yandan genç yazar o silinen tortularla birlikte bazı zenginlikleri, bazı düşünce bağ ve ayırıcıkları kaybetti. Türk Dil Kurumunun amaç ve eyleminin dışına taşmış kişisel bazı dil çalışmaları olmasaydı, bu sakınca daha da hafif olurdu."⁶¹

"Gerçekten de Birinci Yeni'nin başlattığı gelenekten kopma, geleneği yıkma eylemi İkinci Yeni'yle en uç noktasına varmış, hatta kimi şairlerde bu, şiirin kendisini yıkma eğilimine dönüşmüştü. Öyle ki, bu davranış, giderek belli bir dönemde yeniliğin, ileriliğin, öncülüğün

⁶¹ Gavsı Ozansoy, "Beş Kuşak Konuşuyor: Cemal Süreya", *Haber* gazetesi, 19 Şubat 1967.

nerdeyse ölçütü olmuştu. İkinci Yeni'nin taşkın öncüleriyle genç tilmizleri bu ölçüte dört elle sarılmışlardı. Dili ve anlatımı, değiştirimlerle, karıştırmalarla bozuyor, anlamdan soyulmuş sözcüklere rastlansal danslar oynatıyorlardı. Hayatla, toplumla, tarihle, gelenekle, hatta insanla bağlar, ya gevşemiş ya da kopmuştu. Artık güzel şiir bir içeriği ona en uygun en iyi bir biçimle belirten değildi. Alışılmadık, olağanüstü imgeler düşürendi. İçeriğin papuçları dama atılmıştı. 'Şimdi bir şey söylemeyen şiir', 'soyut şiir' modaydı. Kilimdeki nakışlar neyse, şiirdeki sözcükler de oydu: İkisi de bir şey söylemiyordu. Eğer şiir bir şey söylese söylediği rastlansaldır. Yani ozan bir düşünceyi, bir duyguyu, bir olayı anlatmak için mısra kurmaya gitmez. Kelimeleri alır, onlardan mısrasını kurar. (...) Çünkü bir şiirin amacı bir şey söylemek değil, kendisini kurmaktır. (...) Salt geometrik biçimlerle, renklerle kurulmuş bir desen, bir nakış gibi."⁶² Edebiyat tarihimizde hiçbir yenilik hareketi bu duruma düşmemişti: "Tanzimat, Servetifünun, Fecriâtî, Hece, Toplumsal Gerçekçilik, Garip akımları da önceleri tepki ile karşılanmışlar, fakat sonraları benimsenmişlerdi. Oysa İkinci Yeni'den söz açıldı mı, ya yüzlerde bir gülümseme beliriyor, ya da bir ilgisizlik okunuyordu. O kadar ki, kimi İkinci Yeniler artık şiirin çıkmaza girdiğini, kimileri de okurdan koptuğunu itiraf etmek zorunda kalmışlardı. Hatta, sayıları az da olsa, İkinci Yeni'yi eleştiren İkinci Yeni şairlere bile rastlanıyordu."⁶³

Zaten onların birçoğu okuyucuyu önemsememeyi bir gaye edinmiş gibidir. Bu akımın şairlerinden Ece Ayhan şöyle diyordu: "Nedir yani? Okur kutsal, dokunulmaz bir varlık mıdır? Onun saygıdeğerliğini kaldırmalı ilkin. Suç neden hep ozanın olsun ki?"⁶⁴ "Ben bu okuyucu türüne akbaba diyorum. Hiçbir bağıntı kurmak dileğinde değilim kendileriyle. Yargılarına da saygı duymuyorum."⁶⁵

⁶² Muzaffer Erdost, *Pazar Postası*, 23.12.1956.

⁶³ Asum Bezirci, "İkinci Yeni ve Gelenek", *Cumhuriyet* gazetesi, Sanat-Edebiyat İlavesi, Aralık 1970.

⁶⁴ Ece Ayhan, *And* dergisi, 21.3.1967, Ankara.

⁶⁵ Ece Ayhan, *Yeni Edebiyat* dergisi, 1.8.1970, İstanbul.

Gerçekten de İkinci Yeni hakkında en ciddi yazıları da gene bu akımın sanatçıları yazmıştır. Önce onun bir akım olup olmadığından başlayarak, birbirlerini ve kendilerini eleştirmeye kadar birçok şeyi kendileri yazmıştır. İkinci Yeni hakkındaki bir soruyu Edip Cansever şöyle cevaplar: “İkinci Yeni diye sınırlandırılmış bir kalıp yok. Herkes kendi şiirini yazıyor. Ben bilimsel sosyalizmden yanayım, dünya görüşüm bu. Sanatta aktif propagandadan yana olmadığım, geleceğin teorik şiirini benimsemediğim için bazı kişiler yanılığa düşebilirler. Ne var ki yazdıklarım iyi irdelenirse bağlandığım dünya görüşü ile ne denli uzlaştığım kolayca anlaşılabilir. İkinci Yeni için ne denirse densin kolay aşılacak bir şiir alanı değil hiç. Onu batırmaya çalışanlar bile aynı dili ve duyarlılığı kullanıyorlar. Kullanmak zorundalar da ayrıca.”⁶⁶

İkinci Yeni akımına katılan şairlerin çoğu, dünya görüşü bakımından Marksist olduğu hâlde, onlara şiddetle karşı çıktıklarını gördüğümüz aşırı solcuların bu şairleri suçlama konularının başında, faşist olarak nitelendirdikleri o zamanki devlet idaresine İkinci Yenicilerin açık açık karşı koymamaları, buna mukabil anlatımda dolambaçlı bir yol tuttıkları, gereksiz ve ferdî bunalımlarla oyalandıkları ve bir özenti içinde oldukları gibi noktalar gelmektedir. “Gerçekten de İkinci Yeniler faşizme baş eğmişler, halka sırt çevirmişler, bir çeşit kaçış edebiyatı yapmışlardır. Bundan ötürü de faşizmin hiçbirine zararı dokunmamıştır. Öte yandan aynı dönemde birçok toplumcu şair düşüncelerinden ya da şiirlerinden dolayı zulümlere uğramıştır. Örneğin Hasan İzzettin Dinamo, Ahmet Arif, Arif Damar, Hasan Hüseyin, Şükran Kurdakul tutuklanmıştır. Ayrıca Melih Cevdet Anday, Arif Damar, Metin Eloğlu, Attilâ İlhan, Rifat Ilgaz, Cahit Irgat, Şükran Kurdakul, Sabih Şendil, Suat Taşer gibi şairler için kovuşturmalar açılmış, eserleri toplatılmıştır.”⁶⁷

⁶⁶ Rauf Mutluay, “Edip Canseverle Konuşma”, *Milliyet* gazetesi, 8.2.1970.

⁶⁷ Asım Bezirci, “Bir Bitmeyen Ölüm”, *Papirüs* dergisi, S. 28, s. 20, İstanbul 1968.

Aşırı solcular Nâzım Hikmet'in şiirinin yenilenerek devam etmesini istediklerinden, İkinci Yenicilerin inanışına olmasa bile şiir anlayışlarına, kurdukları şiire itiraz ediyorlardı. Onlarca yalnızca dünyayı yorumlamak değil, değiştirmek söz konusu idi. Bunu ise İkinci Yeni'de göremiyorlardı.

İkinci Yeni kendi sanat anlayışını şöyle anlatır:

“*Laleli'den dünyaya giden bir tramvaydayız!* İşte yeni şiiri özetleyen bir mısra. Bu artık klasik şiirin yolculuğuna benzemiyor. Klasik şiir, azgın bir davetle nerdeyse toprağın sonuna gider. Orhan Veli akımında ise insan Laleli'den çıkar bir yolculuğa ve tramvaya atlar; ama mutlaka Sirkeci'ye gider. Yeni Gerçekçi akımda ise (Çünkü bence yeni akım bir çeşit neo-realist akımdır) Laleli'den çıkar yolculuğa tramvayla ama dünyaya gider. Ben'in en küçük davranışı bile büyük bir haber gibidir. Yaşama vardır ve önemlidir, ama bir haber olarak. Neyin haberi? Bunu şair de bilmez. Orhan Veli akımı günlük çırpınışların şiiri idi, bu ise yaşamayı, gerçek yaşamayı cevheri ile görmeye, yoklamaya çalışıyor...

Bu şiire göre her şey insanla başlar ve biter. Mutlak yoktur, hiç olmazsa şimdilik bunun üzerinde durulmamalıdır. Örnek olarak diyelim, ölüm değil varlık söz konusudur. Yeni şiir ancak varlık üzerinde konuşur. Pratik olarak bu önemli ve olumludur. Yani yeni şiir Pragmatiktir. Tezlerden ve soyut kavramlardan çekinir. Bunun için hep meselesiz, formalist, öz düşmanı ithamlarına uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadır...

Bir ortaya koyuş şiiridir bu, çözüm şiiri değil... Sanat ve insan tüter bu şiirden. Ruhsal oluş bu şiirde temel yapıdır... Zaman önemini kaybetmiştir, insandır hep bu şiir. İsa ve İncil varsa bu şiirde, mistik ya da dinî bir şiir sanmayın. Tam anlamıyla laik bir şiirdir. Din bir

dekor, ya bir benzetim ya da bir sonda aletidir. Yaşamayı çekip çıkarmak için bir alet. Alelade kadınlar konuşur ama mutluluğu. Bir kantar memurunun sıkıntısı, varoluş sıkıntısı konu olur. Sevişme vardır aşk yerine daha çok. Tanrıyı, aşkı, ölümü anlamaz bu şairler, toplumu kadını, varlığı anlarlar. En Pragmatik ispat dokundurmadır. Bu şairler insanı şiire dokundurur.”⁶⁸

“Yeni şiir, Türkçenin kullanılmasına şu değişimleri getirmiştir:

“Sözün gelişini ve cümle mantığını düşünmeyerek özne, tümleç ve yüklemeleri keyiflerince kullanmak. Cümleleri istedikleri yerde kesmek veya parçalamak. Alışılmış şeyleri bozarak yenilik görüntüsü sağlamak.

“Birbirini tutmayan sözleri yanyana dizmek. Mısra yapısını umursamayıp, parçalı çözümler bırakmak. Mısralar arasında nispet gözetmemek. Sözcüğü: bir kelime veya heceden ibaret mısraın altına üç beş satır uzunluğunda mısralar koymak.

“Şaşırtıcı isim ve sıfat tamlamaları yapmak. Özne ve nesnelere, yapı ve anlamca uymayan fiiller kullanmak. Bazı cümlelere hiç fiil koymamak veya bezdirecek kadar çok fiil koymak. İlk defa G. Apollinaire’in yaptığı gibi büyük harfleri ve noktalama işaretlerini atmak, vb.

“Yadırgatıcı söz dizimleri yapmakla gerçeği başka bir açıdan ve başka türlü yansıtabileceklerini ileri sürüyorlar.

“Bu özenişler ve deneyişler, yeni şiire bir de anlamsız sıfatının eklenmesine sebep olmuştur.”⁶⁹

Onlarca “Kelimelerle oynamak, gerçekle oynamak, gerçeği kurcalamakla birdir.”⁷⁰

⁶⁸ Sezai Karakoç, “Dişimizin Zarı”, *Pazar Postası*, S. 26, Ankara 1958.

⁶⁹ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1966, c. 3, s. 532-533.

⁷⁰ Oktay Rifat, *Perçemli Sokak*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1956.

Bunlar anlamsızlığı, saçmayı yeni şiirin şartı kabul etmişlerdir.

“İnsan bir şeyler konuşmaya başlar ama konuştukları, söylemek istedikleri değildir. İşte bundan bir saçma doğar, gelişir. Çok sesli öykünün en önemli bir temidir bu saçma. Saçma nedir? Saçma güdüsel (bir bakıma biyolojik) gerçeklerle düşsel gerçeklerin uyumsuzluğudur.”⁷¹

Edebiyat çevrelerinde geniş yankısı olan İkinci Yeni'nin, bir akım olarak sayılıp sayılmayacağı konusunda da birçok ihtilaf olmuştur. Bunları bir gazete etrafında toplanmış, fakat şiir anlayışları bakımından bir ekol durumu göstermeyen, birbirinden farklı şiir telakkileri olan bir grup olarak görenler de vardır. Batı'daki şiir akımlarının etkisiyle aralarında az çok bazı sanat ilkeleri belirmiş bir ekibin, bir sanat eğilimi olarak gören eleştircilere de rastlıyoruz.

Bu hareketin fikirciliğini yapanlar arasında birbirine aykırı görüşleri sürenler olmuştur. Mesela İlhan Berk anlamsızlığı ve saçmayı İkinci Yeni'nin unsurlarından sayar ve “Usumun çalışma düzenini sevmiyorum... Şiirin altını üstüne getirmek, başı sonu kaldırmak, köçük düzenini yıkmak... bana yetmiyor... Ben başıboşluğu, sözün sözü tutmazlığını arıyorum. Karşıt anlamlı sözcükleri yan yana getirip koyuyorum” derken Sezai Karakoç “Şair, düşünceyi ya olağandışı bir zekâ ile donatarak ya aptallaştırarak kullanır. Yani anlam, yeni şiirde kendi öz fonksiyonunu yitirmiştir. Bir uyurgezerdir. Hafızasını kaybetmiştir belki. Şüphesiz şiir mantığı düzyazı mantığıyla başlar, en az odur. Ama onunla yetinmez; onu kendi yapısının gereği işlerle yükler. Gerçi yeni şiir yer yer anlamsızlığı dener. Yer yer anlam boşlukları bırakabilir, anlam sıkıntıları çekebilir, anlam tatilleri yapabilir ama büsbütün anlamsız şiir düşünülemez. Çünkü şiir mantığı ne kadar değişik olursa olsun genel mantıktan çıkmaz.”⁷² der.

⁷¹ M. Gündüz Budak, *Soyut* dergisi, 2 Mayıs 1965, İstanbul.

⁷² Sezai Karakoç.

Bu akımın bir diğer şairi Edip Cansever'e göre: "İkinci Yeni, anlamsız değildir. Beni inandıran şiirin anlamı vardır. Ben kişinin bilinçli olarak söz hâline getiremediklerini biçimleyip onlara yeni bir umut kazandırmak amacını güdüyorum. İnsanların ortaklaşa sözlerini arıyorum. İç dünyamız yeni özler ediniyor. Şiir de kötü davranışları, insanı insanlığından eden inançları kovmaya çalışıyor. İkinci Yeni bir evrimdir. Şiirimiz bazı yeni özlere varıyor. Güç anlaşılması bundandır...

Şairin anlaşılmamış duyguları, okuyucuya iletmesi güç duyguları yok mudur? Niye olmasın. Bilimde de öyle değil mi? Nice fizik kurallarını daha öğrenci iken anlayıp uygulamaya geçebiliyoruz da, modern fizik karşısında şaşaladığımız olmuyor mu? Ama kalkıp da Newton açık seçiktir, Einstein kapalıdır diyebiliyor muyuz? Hayır... Şiir konusuna yeniden dönersek şunları söyleyebiliriz; şiiri açık kapalı diye ikilendirmek yanlışır."⁷³

İkinci Yeni'nin bir bakıma ilk fikircisi olan Muzaffer Erdost şöyle demektedir: "Bu şiir bir şey söylerse söylediği rastlansaldır. Yani oran, bir düşüncüyü bir duyguyu bir olayı anlatmak için mısra kurmaya yetmez. Kelimeleri alır, onlardan mısra kurar."⁷⁴

Bu konu etrafında bir diğer şair Cemal Süreya şöyle konuşur: "Günümüzün şiiri ve bu arada benim şiirim kelimeyi zorlayan bir şiir. Genç kuşakla yeni bir anlatım dönemine girdik. Yeni şairler şiirin araçlarını yalnız kullanmıyorlar, o araçlarla oynuyorlar da."⁷⁵ Yine ona göre İkinci Yeni anlamsız bir şiir değildir ve yeni anlam yakalamak adına ancak kelimeler zorlanmaktadır.

Bütün bunların yanında bu hareket aşırı solcularla birlikte, anlamsız bulunması ve manevi değerlere yer vermemesi açısından da ge-

⁷³ Edip Cansever.

⁷⁴ Muzaffer Erdost, "Bir Şey Söylemeyen Şiir", *Pazar Postası*, 23 Aralık 1956, Ankara.

⁷⁵ Cemal Süreya, "Üvercinka Dedi ki", *Pazar Postası*, S. 16, İstanbul 1958.

lenekçi bir sanat izleyen çevrelerce şiddetli tenkitlere uğramıştır. Bu akımın nasıl başladığını ve nasıl bir seyir gösterdiğini anlamak bakımından konuyu biraz da mizahlaştıran bir yazıyı aşağıya alıyoruz:

“1956 yılının son aylarında, Ankara’da haftalık *Pazar Postası* gazetesinin yöneticisi Muzaffer Erdost, satılmayan gazetenin, ya bir an önce satışını artırmak, ya da bir an önce gazeteyi batırıp o dertten kurtulmak için bir çare aramış, hiçbir anlam taşımadıkları için yayınlanamayan şiirleri basarak buna yeni bir akım süsü vermeyi düşünmüş. Bir yandan, o yoldaki şiirleri biriktirmeye başlamış; bir yandan da gazeteye gelip giden genç ozanlara anlamsız şiir yazmalarını öğütlemiş. Ozanlar, bunu sağlamak için, sözlükten gelişigüzel seçilen sözcükleri sıralayarak mısralar düzenlemeyi; anlamı büsbütün kırmak için de kimi zaman sözcükleri hecelerden bölüntülere uğratmayı düşünmüşler. Şiirler yayınlanmaya başlanınca, gazete yöneticisi, ‘Bir şey söylemeyen şiir. Yeni bir kelime anlayışına doğru’ gibi makaleler yazarak bu yeni akımın ilkelerini anlatmaya koyulmuş. Bu akımı duyurmak için başvurulan çareleri yazar şöyle anlatıyor:

“Şiiri çıkan şairler, her gazeteden beşer onar tane alıp tanıdıklarına postaladılar. Birçoğu sakal bırakıyor, bazıları kafalarını ustura ile kazıttırıyor, acaip kılıklarla dolaşıyorlardı. Gittikleri pastahanelerde, kahvehanelerde, meyhanelerde, fakülte kantinlerinde herkes okusun diye unutma pozu içinde masalara gazete bıraktılar. Telefon rehberlerindeki adreslere bu gazetelerden özel olarak gönderildi.’

“Fakat istenen sonuç alınamamış; gazetenin sürümü büsbütün azaldığı için, yönetici, gazeteyi batırarak o dertten kurtulmuş.

“‘İkinci Yeni’ ile ilgili sorulara, yönetici Muzaffer Erdost şöyle karşılıklar veriyor:

“Soru- İkinci Yeni nasıl ortaya atıldı?

“Cevap- Hakem düdüğü öttürdü santrfor topa vurdu, maç hakemsiz devam ediyor.

“Soru- İkinci Yeni’yi kim ortaya attı?

“Cevap- Marilyn Monroe.

“Soru- Bu kadar adamı nasıl topladınız?

“Cevap- Zil çaldım topladım.

“Soru- İkinci Yeni, *Pazar Postası*’nın satışına etki yaptı mı?

“Cevap- Yaptı.

“Soru- Ne şekilde?

“Cevap- İade şeklinde.”⁷⁶

Önce Garipçilerden olduğu hâlde sonra İkinci Yeni’ye katılan Ahmet Oktay şunları yazmıştır: “Yaklaşık olarak on yıldır hiç’i bile dışlaştırmayan soyut bir şiirin peşine düştük. Anlam ve sentaks deformasyonları, sözcük ilintilerindeki rastlansallık, görüntüdeki süslemecilik, şairin cayılmaz afyonu oldu. Kartezyen mantıktan şiirsel mantığa geçişin coşkusu, soyutun yine de insanda dillenecek ‘henüz kapalı’ anlamını boğdu ve şair, işinin bu dünyayı adlandırma olduğunu unuttu. (...) Sonunda, şiire çok gerekli olan lirizm mekanik imajizme, ondan da gerekli olan dramatiklik yok edilmeye götürüldü.”⁷⁷

“Şiirin içine ait bu yorum ve anlayış değişikliğinin insansal özden boşaltılarak uçlara vardırılmasına, DP dönemi diktasını da eklersek içine yuvarlandığımız durumun nedenlerini kısaca açıklamış olurum sanıyorum. Bu dikta altında gerçek ‘bireyci’ sanatçının açık bir kişisel başkaldırmaya varması gerekirdi. Oysa, çoğu şairlerimiz sağlam bir düşünceden yoksun olduklarından, aykırı ve başkaldıran bir şiir yaratamadılar ve yozlaşmanın sorumlusu oldular.”⁷⁸

⁷⁶ Cevkud, “Yel Üfürdü Su Götürdü”, *Türk Dili*, S. 133, Ekim 1962, s. 73-74, Ankara.

⁷⁷ Ahmet Oktay, “Soyuttan Sonra”, *Ataç* dergisi, S. 24, 1 Nisan 1964, İstanbul, s. 7.

⁷⁸ Şükran Kurdakul, “Ahmet Oktay’a Sorular”, *Ataç* dergisi, S. 24, 1 Nisan 1964, İstanbul, s. 31.

Bu akımın fikircilerinden olan bir yazarla, bizzat bu akıma katılmış bir şairin yukarıdaki beyanları ve daha niceleri, İkinci Yeni Hareketi hakkında kati fikir beyanına ve onun Batı'daki, edebî ekollere uygun bir hüviyette ortaya çıkmış bulunduğu dair bir fikre bizi götürmemektedir. Nitekim gerek İkinci Yeni'ye bakışları gerekse yazdıkları şiirler bakımından aralarında büyük farklar olduğunu görüyoruz.

İkinci Yeni'yi anlama ve anlatmada birbirinden farklı görüşlere sahip olan şairlerin birleştikleri en önemli nokta, 1940 şiirine bakışlarıdır. Bu ortak kanaatlerini şöyle özetlemek mümkündür:

“Orhan Veli ile vezin, kafiye, şekil anlayışı mesele olmaktan çıkmıştır ama, bu biçim ve biçim anlayışı âdeta putlaştırılmıştır. İkinci Yeniler bu şekildeki biçim anlayışlarını bir tarafa iterek öz'den hareket edilmesini ileri sürmüşlerdir. Her muhtevanın kendine uygun biçimi getireceğini ve peşin bir biçim anlayışına bağlı kalınmamasını istemişlerdir. ‘Mısra işlevini bitirdi, şiiri şiir yapan birim olarak yürürlükten kalktı. Duygularımızı, gerilimlerimizi, düşünce ve coşkularımızı başlatıcı bir öge, bir ölçü olmaktan çıktı. İnsanı, insanla gelen en çağdaş sorunları karşılayamaz oldu.’⁷⁹ diye düşünmüşlerdir. Bu akımın belli başlı şairleri yukarıdaki görüşleri genellikle benimsemişlerdir.

İkinci Yeni Hareketi'ne katılan şairlerin başlıcaları şunlardır: Turgut Uyar, Sezai Karakoç, Edip Cansever, Cemal Süreya, Ahmet Oktay, Ülkü Tamer, Ece Ayhan.

Diğerleri: Oktay Rifat, İlhan Berk, Kemal Özer, Tevfik Akdağ, Nihat Ziyalan, Özdemir İnce, Ali Yüce, Seyfettin Başçılar, Ercüment Uçarı, Alim Atay, Faruk Ergöktaş, Ersun Korkut, Ömer Nida, Gökalp Erturan, Ali Çulha, Güran Tatlıoğlu, Yavuz Örtten, Tekin Kıpöz, Tekin Alagöz.

⁷⁹ Edip Cansever, *Dönem* dergisi, Şubat 1964, Ankara.

EDİP CANSEVER

Her şiir kitabıyla bir farklı ve yeni hüviyet belirten Edip Cansever'i, bu hususiyetine bağlı kalarak, kitaplarıyla ele alarak incelemeyi uygun buluyoruz.

Edip Cansever, 1947 yılında, henüz 19 yaşındayken yayınladığı *İkindi Üstü* adlı kitabıyla edebiyat muhitine girer. Bu kitaptaki şiirler o dönemde, Orhan Veli ve arkadaşlarının yürüttüğü şiirin paralelinindedir. Zaten bu tarihler, Garip Hareketi'nin aktüalitesini sürdürdüğü, bilhassa gençler üzerinde tesirini gösterdiği; bir moda gibi herkesin severek yahut sevmeyerek ilgisini topladığı zamanlardır. Şiir kültürü çok sınırlı, kabiliyeti gelişmeye henüz imkân bulamamış bir genç şairin bütün acemiliklerini en açık şekilde gösteren *İkindi Üstü* bu hususiyetiyle, daha sonraları büyük değişmeler gösterecek olan şairle bir aykırılık belirtir.

İkindi Üstü, Cahit Sıtkı'da ve daha çok Garipçilerde görülen bohem hayatına karşı bir özentî havası taşır. İşsizlikten, can sıkıntısından yakınan, meyhaneye koşan, gündelik aşklarla oyalanan bir delikanlının günlük serüvenini yansıtır:

*Meyhanede, evde, sokakta
Bizim derdimiz yalnızlık,
Bizim derdimiz başka.*

Başka bir diğer şiiirinden:

*Ve renk renk caddeleri, denizi, kahveyi
Dört köşe bir elmas gibi pırıl pırıl meyhaneleri
Bir bir tattığım dünya gecelerini
Size de duyurmak isterim.*

gibi alelade zevk ve duyguların şiiirini yazar. Şairin işi, mesleği sadece avareliktir. Fakat içmeye, gezmeye ve aşka gücü yeten, yani varlıklı bir avareliktir. Çağdaşlarının bunları yaparken fukaralıklarından da söz etmesi, Cansever’de görülmez. Maddi imkânı olan avare bir yaşayış vardır onda. Çağımızda, özellikle zengin aile çocuklarında görülen bıkkınlık, yılgınlık, lüksün ve alışkanlıkların dışına çıkma ve isyan psikolojisiyle bir yakınlık belirtir Cansever’in bu durumu:

*Başlar yalnızlık ve gece
Önce denizden
Ya parktayız, ya meyhanede,
Bir parça daha harcarız gençliğimizden.*

Çevreden, insandan, eşyadan şikâyet eder:

*Dün gece şiir yazmışım sarhoşluğumda,
Kadımdan, aşktan bahsetmişim
Yağmurun eğri yağdığından,
Caddelerin düz olduğundan şikâyet etmişim.*

İkinci Üstü, gerek mısra kuruluşları gerekse dil bakımından da bir olgunluk belirtmez. Mısralarında bir nesir özelliği vardır. Alelade duyuların, alelade bir şekilde ifade edildiği bu kitabı, şairin *Dirlik Düzenlik* adlı şiir kitabı takip eder.

Dirlik Düzenlik, *İkinci Üstü*'nde en acemi şekilde yer alan anlayış ve tarzın gelişmiş ve şuurlaşmış şiirlerini ihtiva etmektedir. Aralarındaki fark şudur: *İkinci Üstü*'ndeki aşk, avarelik ve sıkıntı hâli, bilhassa duygululuk alabildiğine azalmış; şairaneliğin aleyhinde, duygularını ve gördüklerini, herkesin anladığı ve anlattığı kelimelerle ifade eden Garip şiir anlayışına daha yakın bir yola girilmiştir:

Yeşil olur mor olur

Mehmet'in yüzü açlıktan

Birtakım sesler gelir

Açlığa benzer zurnadan

Efendim Mehmet'in işi

Bütün gün zurna çalmak

Belli ki sizin işiniz

Keyifle zurna dinlemek

Halk deyişlerinden de yararlanan bu kitabıyla Cansever, artık bir ideolojide yer almanın ve o ideoloji adına toplumu eleştirmenin ilk örneklerini verir. Yakın ilişki hâlinde olduğu Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet üçlüsünden, onların sürpriz ve espri esasına dayanan şiir anlayışlarından, biraz daha değişik manada sosyal hicve yer vermek suretiyle bir farklılık belirtir. Cansever bu şiir anlayışını şöyle anlatır: "Günümüzün şiirinde ortaklaşa bazı anlam ve düşüncüler var, bu da çağımızdaki olayların sanatçılar üzerindeki zorunlu etkileri, bunların sonuçları olsa gerek. Yaşamaya verilen önem, doğruya, sadeliğe özenme, insanca davranışlar, barış, yurt sevgisi gibi kavramlar bugünün şiirine yabancı sayılamaz. Köy davası, işsizlik, millet-

çe kalkınma gibi davranışlar aydınlarımızla birlikte sanatçılarımızı da ilgilendiren konular olmaktadır. Şairin ele aldığı konular kendi durumunu değil, çevresini kaplayan yığınların iç dünyasını ışıttacak, onların yaşayışlarını yenileştirecek, başka başka görüşler katabilecek özellikler taşımalıdır. Şiir yalnız lüks olmaktan çıkmış, gerçeği gösteren, insanı inceleyen bir güzellik olmanın yoluna girmiştir.⁸⁰

Dirlik Düzenlik'teki şiirler yer yer halk deyişlerinden, folklordan yararlanma özelliği içerisindedir. Dil ve mısra kuruluşu bakımından *İkinci Üstü*'ne kıyasla bir ustalık belirtir. Fakat genellikle ifade yalın ve sığdır. Hiçbir mücerret unsur taşımaz. Genel görünüş bakımından toplumdur. Fakat bu toplumculuk ne Millî Edebiyat'a dâhil şairlerde gördüğümüz milliyetçi toplumculuk ne de Nâzım'daki Marksist propaganda şeklinde beliren toplumculuktur.

Şairin asıl karakteristiğini gösteren *Yerçekimli Karanfil* kitabı 1957 yılında yayınlanır.

1954-57 yılları arasında yazılan bu şiirler, o tarihlerde *Pazar Postası* gazetesinin edebiyat sayfası etrafında toplanan ve sanat hareketlerine İkinci Yeni denilen şairlerin şiir anlayışına uygun bir nitelik içerisindeydi.

Yerçekimli Karanfil'le Cansever, yepyeni bir tarza yönelir. Bu bazı aşırı solcularca, o zamanki siyasi iktidarın fikir ve sanat adamlarına kesin vaziyet alması; haklarında kovuşturma açtırması, tutuklatması karşısında bir kısım sanatçıların ister istemez şiirde anlam, konu ve düşünceyi bir tarafa iten, akılcılığın, gerçekçiliğin dışına çıkan, hayale, benzetmeye, müziğe ve mücerret kavramlara yer veren bir şiir kurmalarına sebep olmuştur. Onlarca İkinci Yeni budur. Yani "eylem yolu bulamayan" sanatçıların insanla, toplumla, gerçekle ve onların temel problemleriyle bağlarının gitgide kopması ve yalnızlık, bunalım, umutsuzluk gibi sözleri dillerinden düşürmemeleridir. Hâlbuki

⁸⁰ Erdal Öz, "Edip Cansever'le Konuştum", *A* dergisi, 1.11.1956.

yine onlarca, şiir yapmak, toplumla ilgiler kurmaktır en önce. Toplumun ihtiyaçları sanatçıyı makina dünyasını çözümlemeye, onun şiirini yapmaya götürmelidir. İkinci Yeni şiirini bu açıdan ele almak bu hareketi yalnızca katı bir ideolojik anlayışla incelemeye kalkmaktır.

Aslında İkinci Yeni şiirinin Sezai Karakoç dışında kalan hemen hemen bütün şairleri dünya görüşü olarak solcudurlar, hele hele asla milliyetçi değildirler. Fakat buna rağmen aşırı solcular özellikle Marksistler tarafından şiddetle tenkit edilmişlerdir. Çünkü Marksistler Nâzım'la başlayan şiir anlayışından yana idiler ve en açık şekilde bir propaganda şiiri istiyorlardı. Onlarca, bir şairin şahıs olarak solculuğu yeterli değildi; şiirin de en anlaşılır şekilde ideolojiyi terennüm etmesi lazımdı. Bu bakımdan fikriyat itibarıyla kendilerine pek aykırı kişiler olmayan İkinci Yenicileri, yazdıkları şiirleri dolayısıyla en sert şekilde hırpalamışlardır. Onları şiirdeki ipham ve tecerrüt dolayısıyla korkaklıkla itham etmişlerdir.

İkinci Yeniciler içinde, İkinci Yeni'nin estetiğine bağlı olmakla birlikte, akımın diğer şairlerine kıyasla şiirlerinde daha çok Marksist unsurlara yer veren materyalist E. Cansever; "Şiir yapmak, toplumla ilgi kurmaktır en önce. Toplumun gereksinimleri beni makina dünyasını çözümlemeye, onun şiirini yapmaya götürüyor."⁸¹ şeklinde konuşmasına rağmen ve bu anlayışa diğer arkadaşları da pek aykırı düşmedikleri hâlde bu Marksistlerce kâfi görülmemiştir.

Bu akımın en iyi şairlerinden olan ve birçok yazısıyla önemli bir münekkit ve fikir adamı olarak beliren Sezai Karakoç'un da belirttiği gibi Cansever, materyalist bir şairdir.⁸² *Yerçekimli Karanfil* kitabında atom, molekül, uçak, tren, vapur, otomobil, buzdolabı, çamaşır makinası gibi makina dünyasına mahsus kelimelere sık sık rastlanır:

⁸¹ Erdal Öz, "Edip Cansever'le Konuştum", *A dergisi*, 1.11.1956.

⁸² Sezai Karakoç, "Bir Materyalist Şiir", *Pazar Postası*, 27.4.1958 ve 4.5.1958, Ankara.

Atomlar bile güzel

Moleküller bile

....

Bir molekül duyuyorum

Bir atom

Korkunç

....

Bükülmüş teneke

Alüminyum dükkân

....

Kızıp duracaksın üstüne başına konan toza

Televizyondaki işe

....

Öyle trenler var ki insanı şımartıyor

Bütün bunlara rağmen kitabın genel özelliği bir bakıma bu akımın da özelliği sayılabilen anlamsızlık, şuuraltı sayıklamaları, kurulu düzen ve onun realitesiyle akılla oynama Cansever’de en ileri derecededir:

“*Bunu her zaman yapıyorum, akılla oynamak yanı*” der. Bu mısra aşağı yukarı bu akımın bütün şairlerini ve yaptıklarını anlatır.

Türk sentaksını bozmak, onu deforme etmek, yine bunların, özellikle Cansever’in sık sık başvurduğu bir yoldur. Asaf Halef’te de gördüğümüz anlamsız unsurlar, imla ve noktalamaya önem vermemek bu şairlerde çok daha ileri derecededir:

Bu böyle kimin gittiği? sen dur ey!

Belki de ellerimiz mi? biraz ince, biraz da çok kelimeli!

Bu sanki niye durduğumuz mu? açıkken sevişme

bölgeleri

Ay, pencere, göz! siz git ey!

....

Gözlerim gözlerime; siz bak ey!

....

Ben derim: sana olmak, seni duymak, seni yürümek

Besbelli seni büyümek kendimde

Ellerim seni tekrarlar sen deyince.

Alışıl gelmişin dışına çıkmanın çabasını taşıyan şair, gerek dil de-
formasyonu, gerek akılla oynamak, realiteyi tahrif etmek, yerli un-
surlara itibar etmemek, kapalı, anlamsız, buhranlı hâliyle, yani bu
kitabıyla denilebilir ki İkinci Yeni Hareketi'nin belli başlı özellikleri-
ni ihtiva etmektedir.

Şairin dördüncü kitabı olan *Umutsuzlar Parkı* ise, 77 sayfalık bir şi-
irdir. *Yerçekimli Karanfil* kitabındaki tali derecede yer almış ideolo-
jik unsurlar, bu şiirde ön plana geçmiştir. Buna mukabil *Umutsuzlar
Parkı*'nda şiiriyetin bir hayli kaybolduğunu görüyoruz. Her kitabı ile
yeni ve değişik bir hüviyet belirttiğini başta söylediğimiz Cansever
bu kitabında da egzistansiyalist bir eğilim gösterir.

Uzun bir şiir olan bu kitapta bir tahkiye zaafı görmekteyiz. Böyle uzun
bir şiirin sonuna kadar diri tutulması ve bir mihver etrafında döndü-
rülmesi büyük bir maharet ister. Eskilerden Hâmid, *Makber*'inde; ye-
nilerden ise S. Karakoç birçok şiirinde, özellikle *Hızır la Kırk Saat*'inde
bu yolu, uzun şiir yolunu denemişler ve bir hayli başarılı olmuşlardır.
Cansever'in bu kitabındaki başarısı büyük olamamıştır.

Buna rağmen *Umutsuzlar Parkı*, İkinci Yeni Hareke-ti'nin önemli
özelliklerini ihtiva eder. Şair, İkinci Yeni'den intikal eden unsurlar-
la birlikte, bu eseriyle, sanatına yeni imkânlar aramıştır, yani siyasal

inancına uygun bir otokritik şiiri ortaya koymak istemiştir. Kendisi şöyle konuşur: “Bir toplumu anlamak için, en önce o toplumda yazılmış şiirlere bakmalı. Baskının ya da özgürlüğün, ilginin ya da ilgisizliğin, mutluluğun ya da mutsuzluğun bunca etkisini görebilirsiniz o şiirlerde. Eğer bir topluma insan olarak sokulmuşsak, sanatçı olarak sokulmuşuz demektir. Olup bitenleri beğeniyor ya da beğenmiyorsak bu bizim kişiliğimize de vuracaktır ister istemez. İşte *Umutsuzlar Parkı* böyle bir alanda geliyor, çevresinden başlayıp evrensel konulara el atıyor.”

Fakat şiiri bu düşünceleriyle tam bir uygunluk içinde olamamıştır. Bütün zorlamalarına rağmen Marksist unsurlar ve materyalist bir diyalektik şiire tam manasıyla hâkim olamamıştır. Yani yapmak istediğiyle yaptığı arasında bir ayniyet görülmemektir *Umutsuzlar Parkı*'nda. Bu bakımdan kitabın adını manalı buluyoruz.

Umutsuzlar Parkı'nda şair yer yer içe dönüktür, kendi yalnızlığıyla başbaşadır. Bir kararsızlık, tedirginlik, dengesizlik içindedir. İstinat, noktasını yitirmiştir. Bağlandığı hiçbir kıymet, mana, metafizik yoktur. İntiharı düşünebilir ancak bu bunalımda:

Orada, aşağıda

Tek umut, tek varış, tek kurtuluş gibi

Ve kaskatı kesilmiş, beyaz

Sallanıyorsunuz boşlukta

Şair reel âleme sırt çevirmiştir:

Bize ne

Gök bir mavilik gösteriyordu, bize ne

Pespembe solucanlar kayıyordu, bize ne

Taşlar, kumlar, denizler parlıyordu, bize ne

Bir ağaç vuruyordu gündüze

Umutsuzlar Parkı daha çok bir düşünce şiiridir. Duygudan düşünceye, topluma yönelmiştir. Toplumun sarsıntısı, buhranı verilmek istenmiştir.

Şair, *Petrol* adlı kitabında da halk gerçeğine geniş yer ayırmıştır. İlk kitaplarında görülen tipler ve onların özel problemlerini şiirleştirme yerini, artık toplum almıştır. *Petrol* kitabında halk yığınının kesitleri alınarak işlenmiştir. “Bir Ay Aldım Diyarbakırdan Tokatta Biri” ve “Tahtakale” şiirleriyle bölge insanları ele alınmıştır. Bu insanlar hep, fakir, çaresiz, çelimsiz, yalnız insanlardır:

Tokatlı diyorlar ya da bir atın başlangıcı
Eğilmiş, sakın, içkiler alıyor kalabalıktan
Şimdi o mor gözleri bir kadınla ilgili
Birazı namuslu iyi, birazı açıkça perişan
Ya da bir kadın bir kadını öper gibi
Hiçbir şey anlamıyor yaşamaktan.

.....

Bu sandık, tahta sandık, üstünde gül resimleri
Yanında bir adamla; sanırım doğu illerinden
Üç asker tıraş olmuş, beyaza kesmiş yüzleri
Şeker mi yiyorlar ne, düş mü kuruyorlar ne, anlamadım
Belki de bir tanrısı var acının, hüznün, ayrılığın
Ki durup dururken öyle ansızın yürüdükleri...

Bu kitapta toplumla ilgili şiirler *Umutsuzlar Par-kı*'nın bir devamı niteliğindedir. Kitabın aşk şiirleri ise *Yerçekimli Karanfil*'i andırır. Cansever'de aşk bazen bir sığınak, kâinata açılan bir kucak, bazen toplumun anlayışıyla çatışan bir yasak ilişki şeklindedir:

*İstesek sevişirdik, ama olmadı
Biz değil yaşayan acılardır
Gitsem de her yerde biraz vardır
Hatırda zamansız bir plak
Bir otel kapısı, biraz istasyon
Vardır o seninle birlikte olmak
Buluşur çok uzaktan ellerimiz
Ve nasıl göz gözeyiz ansızın bir infilak*

Bu kitabıyla Cansever, dil bakımından da bir hayli durulmuştur. Aşırı öztürkçeci tutumu azalmış, konuşulan Türkçeye yönelmiştir.

Petrol'de yer yer gördüğümüz başkaldırma hâli, *Nerde Antigone*'de daha da vuzuh kazanmıştır. Bu kitabında şair, bu başkaldırma durumuna bir evrensellik (beynelmilellik) vermiştir. Duygu yerine aklı, ideolojiyi esas almıştır. Zaten onda kuvvetli olmayan mısracılık bu kitabında daha da azalmıştır. *Nerde Antigone*'de Cansever bütüncüdür, hep bir şeyler anlatır. Kitap yer yer bir monolog hüviyeti arz eder. Aşkı hiç anmaz. İsyana bel bağlamıştır. Umuttan tamamen ayrılmaz ama, bir başka yarınlar bekler hep. *Nerde Antigone*, bu arayış ve bekleyişin şiiridir. İdeolojik şiirlerde görülen bu isyana bel bağlama hâlinin *Nerde Antigone*'de görülmesine rağmen, şair bazen bunun dışına da çıkmıştır. Nitekim bu kitabında zaman zaman bir güvensizlik, korku ve telaş psikozuna düştüğünü görmekteyiz.

Kan ve yangından da söz eder. Kan, yarayı temizleyen, tedavi eden; yangın ise içinde yeni bir düzenin tohumlarını taşıyan bir motiftir onda.

Çağrılmayan Yakup'ta *Nerde Antigone*'den bazı unsurlar görülmekle beraber, şair burada yeni bir alana açılmıştır. Çağdaş medeniyetten ve onun araçlarından, yani daktilo makinalarından, güneş gözlükle-

rinden, biyoloji uzmanlarından kaçarak tabiata, ilkel devirlere sığınmak ister. Ancak böyle bir ortam içerisinde ve böyle ilkel insanların yaşadığı topluma istediği şeklin kolayca verileceğini düşler. Çağdaş medeniyeti ve araçları aşılması güç engeller olarak görür. Şartlanmamış toplumu özler. Kitap, Tevrat ve onunla ilgili motifleri ihtiva etmektedir; manastır, zangoç, mağara gibi. Cansever'in bunlara dinî bir gaye taşımadığı hâlde yer veriş, hep ilkel bir ortam özlemi ve onun çağrışımlarıyla ilgilidir.

Kirli Ağustos, yine insandan bir başka yerlere kaçışın özlemini taşıyan şiirlerin ağırlık kazandığı son kitabıdır. Bir ilkel âlemi ve oraya gitmeyi özleyen şair, materyalist bir anlayışa sahip olduğundan, bununla birlikte yer yer çağdaş araçlara karşı çıktığı hâlde kendini hayal ettiği yere götürecektir, her şeye rağmen suuraltında makinadan da vazgeçemediğini göstermektedir:

*Biriyim yolculardan
Eski bir gökyüzünden başka alana
İki büyük çantam var
Kocaman bir ek gibi şaşkınlığıma*

....

*Bir uçak sanki bin uçak
Bir gün öğleden sonra her gün öğleden sonra*

Şair bu kaçışlara, eski devirlere sığınma psikolojisine rağmen maddiyi kendisinden ayıramamaktadır. Hâlbuki bu tür özlemlerde, maddeden tecerrüt etmek bir sanat geleneğidir.

*Bulunmaya hazır ve
Eski çağlara ait bir parayım.*

Bir yandan “*Ey benim güneşimi ikiye bölen hızlar*” diyerek tabiatın güzelliğini maskeleyen çağdaş araç ve gürültülere karşı çıkarken, bu düzenden kaçmak için vasıta kullanması ve eşya götürmesi bir tezat olarak belirmektedir. Zaten Cansever bu tezatın huzursuzluğunu taşımaktadır. Bunalım onu hiç terk etmez. Hiçbir şeyde teselli bulamaz. Kısacası Cansever bu tür tezatların ve bunalımların içinde bocalayan bir şairdir. “E. Cansever, her eşyayla, eşyanın materyal olan yanı ile, maddeciliğiyle ilgilenir. Cansever, tanrıdan hiç inkâr için bile söz açmaz. Materyalizme kuşkuların en güçlü ve pozitifini yönelten ölümü, inkârla yetinir. Maddeyle insan arasındaki ilgi, nicelik olduğundan, Cansever insanı hep nicelendirir. O kadar ki ‘ben’ bile tek değildir, tekil yoktur, Cansever tekilden şiddetle kaçınır. ‘*ben miyim şimdi nerede? ben çok ey!*’ Aşkın onca anlaşılır yanı ‘*Kasıkları oğmaktadır*’, çok çok sevişmektir. Sevişmek, çünkü; ancak sevişmekle insanların madde yakınlaşmalarına yer vardır.”⁸³

Maddeden kaçış ve onsuz edemeyiş; bir yandan Marksist bir dünya görüşüne bağlılık, diğer yandan ona aykırı düşün ilkel çağ özlemi ve araçlara karşı gösterdiği tezat, bunların soyut bir ifadeyle anlatımı, Cansever’in şairliği budur.

Her kitabıyla ayrı ve yeni bir alanı zorlayan Cansever, bu özelliğine rağmen bazen başladığı noktaya döner. Yani 19 yaşındayken yayınladığı ilk kitabı *İkinci Üstü*’ne. Aradaki fark, biraz daha ustalaşmış olmasıdır:

Ne yapsam

Alkollere gitsem.

Giderim alkollere bir mektup gibi

Alkollerden gelirim bir mektup gibi.

⁸³ Sezai Karakoç, “Bir Materyalist Şiir”, *Pazar Postası* gazetesi, 27 Nisan 1958, Ankara.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *İkinci Üstü* (Şiir), İstanbul 1947.
- *Dirlik-Düzenlik* (Şiir), İstanbul 1954.
- *Yerçekimli Karanfil* (Şiir), İstanbul 1957.
- *Umutsuzlar Parkı* (Şiir), İstanbul 1958.
- *Petrol* (Şiir), İstanbul 1959.
- *Nerde Antigone* (Şiir), İstanbul 1961.
- *Tragedyalar* (Şiir), İstanbul 1964.
- *Çağrılmayan Yakup* (Şiir), İstanbul 1966.
- *Kirli Ağustos* (Şiir), İstanbul 1970.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Ahmet Köksal: “Cansever’in Şiirleri”, *Yeditepe* dergisi, 15 Şubat 1960, İstanbul.
- Asım Bezirci: “Bir Maddeci Şiir Anlayışı”, *Pazar Postası* gazetesi, 17 Ağustos 1958, Ankara.
- Asım Bezirci: “Edip Cansever Üstüne”, *Dost* dergisi, 1 Aralık 1959, Ankara.
- Asım Bezirci: “Petrol”, *Yeni Ufuklar*, Ağustos 1960, İstanbul.

- Asım Bezirci: “Statistique Değil Stylistique”, *Köprü* dergisi, 1 Ekim 1958, İstanbul.
- Baki Süha Ediboğlu: “Edip Cansever”, *Cumhuriyet* gazetesi, 1 Şubat 1968, İstanbul.
- Demir Özlü: “Tahtadan Bacak”, *Yeditepe* dergisi, 1 Mart 1958, İstanbul.
- Doğan Hızlan - Hüseyin Cöntürk: “Behcet Necatigil - Edip Cansever Üstüne”, *Yeni Dergi*, Aralık 1964, İstanbul.
- Doğan Hızlan: “Tragedyalar”, *Cumhuriyet* gazetesi, 2 Ocak 1965, İstanbul.
- “Edip Cansever Anlatıyor”, *Pazar Postası* gazetesi, 30 Mart 1958, Ankara.
- “Edip Cansever’le Bir Konuşma”, *Yeditepe* dergisi, 15 Nisan 1954, İstanbul.
- Edip Cansever, *Şiirler*, “De” Yayınevi.
- Erdal Öz: “Edip Cansever’le Konuştum”, *A* dergisi, 1 Kasım 1956, Ankara.
- Feridun Metin: “Yerçekimli Karanfil”, *Yeditepe* dergisi, 15 Aralık 1967, İstanbul.
- Fethi Naci: “Edip Cansever’in Antikacı Dükkânında”, *Dost* dergisi, 31 Nisan 1960, Ankara.
- Halis Acarı: “Umutsuzlar Parkında Bir Umutlu ile Konuşma”, *Yeditepe* dergisi, 29 Ocak 1959, İstanbul.
- Hüseyin Cöntürk-Asım Bezirci: *Turgut Uyar - Edip Cansever*, Ankara 1961 (Kitap).
- M. E.: “Edip Cansever’le”, *Tanin* gazetesi, 24 Ağustos 1961, Ankara.
- Mehmet Salihoğlu: “İkinci Yeni ve Edip Cansever”, *Yeditepe* dergisi, 15 Ocak 1960, İstanbul.
- Mehmet Salihoğlu: “Yer Çekimli Karanfil”, *Yeditepe* dergisi, 1 Şubat 1968, İstanbul.
- Muazzez Menemencioğlu: “Edip Cansever Anlatıyor”, *Varlık* dergisi, 15 Aralık 1960, İstanbul.

- Nermin Menemencioğlu: “Çorak Ülke”, *Dost* dergisi, 1 Aralık 1969, Ankara.
- “Nerde Antigone”, *Kim* dergisi, 24 Ocak 1962, Ankara.
- Orhan Veli: “Garip”, *İstanbul* dergisi, S. 11, 15, 17, 18, 22, 1945, İstanbul.
- Rauf Mutluay: “Tragedyalar”, *Yeni Ufuklar* dergisi, 1 Ocak 1965, İstanbul.
- Sezai Karakoç: “Bir Materyalist Şiir”, *Pazar Postası* gazetesi, 27 Nisan 1958, 4 Mayıs 1958, Ankara.
- Şükran Kurdakul: “Şairler Konuşuyor”, *Yelken* dergisi, 1 Temmuz 1960, İstanbul.
- Tektaş Ağaoğlu: “Kısa Lafın Uzununu”, *Vatan* gazetesi, 30 Şubat 1959, İstanbul.
- Tektaş Ağaoğlu: “Kitaplar ve Sanatlar”, *Meydan* dergisi, 27 Nisan 1965, İstanbul.
- Tomris Uyar: “Edip Cansever”, *Papirüs* dergisi, 2 Temmuz 1966, İstanbul.

TURGUT UYAR

MEHMET AKİF İNAN ESERLERİ

İkinci Yeni'ye mensup şairlerin şiirleri yayınlanmaya başladığı zaman Garip şiiri hüküm sürmekteydi. Bu bakımdan İkinci Yeniciler üzerinde, özellikle Turgut Uyar'da Garip şiirinin etkisini görmekteyiz. Bu etki Uyar'ın ilk şiirlerinde daha barizdir. *Arz-ı Hal* adlı ilk şiir kitabında da halk deyişlerinden yararlanan şiirlerle, Garip akımının etkisini ve vezinli kafiyeli şiir denemelerinde ise Ahmet Muhip ve Necip Fazıl tesirini bir arada görmekteyiz.

Türkiyem kitabında Cahit Külebi, Behçet Necatigil ile yine Garip şiirinin özellikleri yan yanadır. Onun İkinci Yeni anlayışı çerçevesindeki kitapları *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile başlar.

Küçük burjuva hayatının, şairanelikten uzak bir şekilde basit, alelade, külfetsiz bir anlatımla şiire girmesi, yani 1940 şiirinin bu genel özelliği onu oldukça etkilemiştir. Hatta Uyar, İkinci Yeni Hareketi'ne katıldıktan, şiirinde ona uygun ifade tarzını kullanmaya başladıktan sonra, diğer arkadaşları gibi şiirlerinde küçük burjuvanın hayatını, onun yaşayış tarzını, aşklarını aynen devam ettirmiştir. 1940 şiiriyle aristokrat zevk ve telakkilerin kalkması, daha sonraki nesillerde de-

ğişik ifadelerle bile olsa devam etmiştir. Bu, sosyal gerçekçi anlayışla yakından ilgilidir. Hele bu durum Marksist eğilimli şairlerde vazgeçilmez bir unsur olarak sürdürülmüştür.

Uyar, kendisinden önceki şiirimizden en geniş şekilde yararlanan bir şairdir. Onun şiirinde birçok şairimizi andıran mısralara rastlamak mümkündür. Onun, tesiri altında kaldığı şairler, ayrı bir yazıya konu olabilir. Fakat bu tesir kendisinde bir taklit olarak belirmemiştir. Hele son kitaplarında, bu tesirlerin kendi ustalığı içinde eridiğini görmekteyiz.

Uyar, neslinin en iyi şairleri arasındadır. İlhan Berk gibi anlamsızlıklara sapsmadan ve Dağlarca gibi dağınıklığa pek düşmeden kendi kendini hep yenileyebilmiştir. Her kitabıyla şiirin imkânlarını zorlayan, yeni öz getirmeye çalışan gayretli bir sanat işçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunları yaparken de iddialı değildir. Sanattan bir sosyal fayda beklemediğini söyler. Şiirin, kelimelerin bir macerası olduğunu, sık sık değişmeye uğrayacağını ve hep yeni biçimler aranacağını, bu sebeple 1930'ların eksik idealizmi ile 1940'ların realizmi ve 1950'lerin hastalıklı romantizminin bugünün insanını tabii olarak anlatamayacağını savunur.⁸⁴ Buna rağmen Uyar, şiirinin –bu tabii macerasına rağmen– çağımızın insanı gibi bir çıkmazda olduğuna inanmaktadır. Ona göre, toplum değişmekte, insanın ilişkileri ve sorunları değişmekte ve bu sorunlarsa çıkmazdadır. Bu tespit bakımından Necip Fazıl'a yakın düşmektedir, fakat Uyar, şiirlerinde yer vermemeye özel bir itina gösterdiği hâlde ideoloji bakımından sosyalizandır.

Şiirlerinde İkinci Yeni'nin bütün özellikleri yanında, topyekûn bütün edebiyatı, kuracağı şiire bir malzeme saymak bakımından farklı bir hususiyet de gösterir. Son şiir kitabı *Divan*, bunun en belirli özelliğidir. Bu kitabıyla Türk Divan Edebiyatı'nın bugün için bile çok

⁸⁴ Turgut Uyar, "Çıkmazın Güzelliği", *Dönem* dergisi, S. 2, Kasım 1963.

modern bulduğu yanlarını, çağdaş bir espri içerisinde benimseyerek şiirleştirmeye çalışmıştır. Bu kitabı etrafında son bir yıl içinde bir hayli gürültü kopmuştur. Bazı Marksist çevreler onu bu hareketinden dolayı şiddetle vermişlerdir.

Uyar'ın şiirlerinde gördüğümüz bir başka hususiyet de Batı şiiri etkisidir. Meşrutiyet'ten sonraki edebiyatımızda görülen Batı sembolistlerin etkisi genellikle bu nesil şairlerinde dolayısıyla Uyar'da da vardır. Ayrıca çağdaş Batılı sanatkarlar da bu dönem şiirini oldukça etkilemiştir. Hele Uyar üzerinde bilhassa Eliot'un tesiri görülmektedir. Çağın buhranlarını, mutsuzluklarını, kendine mahsus bir şekilde ve oldukça somut bir ifade içerisinde sembollerle vermede bir hayli başarılı bir şair olan Eliot, Uyar'ın yararlandığı bir anlayışın sahibidir. Ama bu yararlanma, Uyar'ın diğer yararlandıkları gibidir ve asla bir taklit niteliği göstermez.

Garip şiirinin, bütün kuralları yıkan anlayışına bir reaksiyonla gelişen 1950 sonrası şiiri, bir yandan yeni bir romantik tarz denerken, diğer yandan da soyut şiirin peşindeydi. Mavi ve İkinci Yeni hareketleri budur. Bu hareketlere katılanların çoğu dünya görüşü olarak Marksist eğilimli olduklarından, Batı ile ilişkimize karşı çıkmışlar, Türkiye'yi Batı'nın yedeğinde ve onun sömürsünde görmüşler, bu durumdan kurtulmanın mücadelesine "bağımsızlık savaşı" adını vermişlerdir.

Bu anlayışa bağlı olarak, toplumumuzun Tanzimat'tan beridir Batı ile olan münasebetine ve bu arada Batı tesirinde gelişen edebiyatımıza da karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu karşı çıkışa mukabil bir alternatif olarak, Osmanlı toplum düzenini araştırmaya koyulmuşlar, onunla sosyalist düzen arasında uygunluklar aramışlardır. Sosyalizmin, Marksizmin bizim millî bünyemize ve tarihî geleneklerimize aykırı olmadığı hükmünü çıkartarak, Türk toplumu nezdinde tasvip görmeyi denemişlerdir. Yine, halkı temin etmek adına şimdije

kadar mukaddesata ve millî değerlere karşı gösterdikleri düşmanlıktan vazgeçmişlerdir. Halk kesiminde hiçbir istinat noktası sağlamadan yapılacak devrimlerin, tutarlı, uzun ömürlü olamayacağını gördükleri için millete, millî değerlere sahip çıkmaya kalkmışlar; Tanzimat'tan günümüze kadarki dönemimizi yani bütün yenileşme hareketlerimizi Batı'nın yedeğinde ve onun kültürel ve ekonomik sömürüsünü sağlamak adına yapılmış halka karşı ve tutarsız eylemler olduğunu ilan ederek, daha önceki devirlerimize ve onun fikir ve sanat hayatına yönelmişlerdir.

Marksist düşüncenin sevdirmesini hedef tutan solun bu kültür, folklor, sanat ve edebiyatımıza sahip çıkma ve daha önceki tutumlarından vazgeçme durumları, bu konu etrafında yazılmış düşünce kitaplarını takiben roman ve şiir alanında da mahsullerini vermiştir.

Behçet Necatigil, Osmanlı kültür ve sanatını tutmakta bir hayli ileri giderek 1965 yılında *Divançe'sini* yayınladı. Bir yazısında şöyle demektedir: "Orhan Veli kuşağı şiiri gündelik hayatın gürültüsünde ayağa düşürdü. Banal nüktelerle şiir yazılacağı sanısı uzun süre genç şairlerin harcanmasına yol açtı. Bunda suç yüzde seksen Ataç'tadır... Eskiden tenasüp, leff ü neşr gibi soylu sanatlar vardı... Çağa içerledim şimdi, geçmişin büyüklüğünü savunuyorum. Kendi ana dilimden kopmuşluğa, yabancılaşmaya bir tepkidir bu... İdeolojinin olacağı yerde şiirin, sanatın olacağını sanmıyorum...Bugünün şiiri mümkün olduğu kadar eskiye atıflarla ilerlemelidir."⁸⁵ Necatigil gibi, bu işi tam bir ideolojik gayeyle yapmayan sanatçıların yanında, ideolojiyi esas alarak, onun için milletten yana görünülmesine inananlar ekseriyettedir. Kemal Tahir bu anlayışla *Devlet Ana* romanını yazmış, Attilâ İlhan bu gayeyle *Yasak Sevişmek* kitabında şarkılar, kasideler, musammatlar denemiştir. Turgut Uyar ise bu yoldaki çalışmalarını *Divan* adlı kitabında toplamıştır. Eski edebiyatımızdan yeni

⁸⁵ Behçet Necatigil, "Kısa Bir Söyleşi", *Yeni Gazete*, 26 Temmuz 1970, İstanbul.

bir anlamda yararlanan bu eserler etrafında özellikle 1970 yılında birçok tartışma olmuştur. Bazı yazarlar, Divan Edebiyatı'nın çağdaş olamayacağını, onun zamanı için bile ölü bir sanat olduğunu, halkla ilişkisinin bulunmadığını en sert şekilde söylerlerken, başta ona yönelenler olmak üzere birçok yazar da bu tutumu önemli bulmuşlar, edebiyatımızın yeni ve millî bir muhteva kazandığını ileri sürmüşlerdir. Turgut Uyar bir konuşmasında “Tanzimat’la girdiğimiz büyük aldanış, şimdi buluyor tepkisini bana göre.”⁸⁶ diyerek, bu anlayışının yadırganmasına hayretini belirtmekte ve bir başka konuşmasında da, Divan adının kimseyi şaşırtmaması gerektiğini, bunun bir taklit olmayıp, ancak çağdaş manada bir yararlanma olduğunu⁸⁷ anlatmaya çalışmaktadır.

Şunu belirtelim ki bu yararlanma, vezin, kafiye ve tarz şeklinde olmadığı gibi, muhteva bakımından da Divan şiirini asla okuyucuya hatırlatmamaktadır. Bu hareket anlayışımızca teoride kalmıştır ve örneklerle tasarı arasında bir işbirliği görememekteyiz. Şiir alanında şimdilik bu, bir özentiyi, fanteziyi aşamamıştır. Ancak buna rağmen iyi şiirler yazılmıştır, fakat bu Divan anlayışıyla ilgisi olmayan, kendi başına iyi olan şiirlerdir.

⁸⁶ Naci Çelik, “Turgut Uyar’la Konuşma”, *Yeni Dergi*, S. 68, Mayıs 1970, İstanbul.

⁸⁷ Turgut Uyar, “Divan Adı Neden Şaşırtıyor”, *Yeni Gazete*, 23 Haziran 1970, İstanbul.

BİBLİYOGRAFYA

ESERLERİ

- *Arz-ı Hal* (Şiir), İstanbul 1949.
- *Türkiyem* (Şiir), İstanbul 1952, 1963.
- *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (Şiir), İstanbul 1959.
- *Tütünler Islak* (Şiir), İstanbul 1962.
- *Her Pazartesi* (Şiir), İstanbul 1968.
- *Divan* (Şiir), Ankara 1970.

HAKKINDA YAZILANLAR

- Ahmet Köksal: “Dünyanın En Güzel Arabistanı”, *Vatan* gazetesi, 11 Temmuz 1959, İstanbul.
- Attilâ Özkırımlı: “Uyar’ın Şiiri”, *Papirüs* dergisi, Aralık 1968, İstanbul.
- Baki Suha Ediboğlu: “Turgut Uyar”, *Cumhuriyet* gazetesi, 27 Ocak 1968, İstanbul.
- Cemal Süreya: “Turgut Uyar’ın Girişimi”, *Papirüs* dergisi, Eylül 1966, İstanbul.

- Cev-Kud: “Turgut Uyar Kimdir”, *Türk Dili* dergisi, Aralık 1961, Ankara.
- Doğan Hızlan: “Gelenekten Yararlanma”, *Yeni Gazete*, 3 Kasım 1970, İstanbul.
- Doğan Hızlan: “Güç Şiire Yaslanmak”, *Yeni Gazete*, 26 Temmuz 1970, İstanbul.
- Doğan Hızlan: “Zor Ustalıkların Şairi”, *Yeni Gazete*, 23 Haziran 1970, İstanbul.
- Fahir Onger: “Divan Şiirine Dönüş Beyanındadır”, *Cumhuriyet* gazetesi, Sanat-Edebiyat İlavesi, Ekim 1970, İstanbul.
- Fethi Naci: “O Korkak Geyik Yavrusu Bayram Arifesi”, *Dost* dergisi, Temmuz 1959, Ankara.
- Güven Turan: “Turgut Uyar ve Divanı”, *Ulus* gazetesi, 17 Haziran 1970, Ankara.
- Hüseyin Cöntürk-Asım Bezirci: *Turgut Uyar-Edip Cansever*, İstanbul 1961 (Kitap).
- İsmet Özel, Selim İleri, Sezer Tansuğ, Atilla Özkırmı, Günel Altıntaş, Turgut Uyar: “Soruşturma: Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet* gazetesi, Sanat-Edebiyat İlavesi, Aralık 1970, İstanbul.
- İsmet Zeki Eyüboğlu: “Eski Özlemi”, *Cumhuriyet* gazetesi, 5 Eylül 1970, İstanbul.
- Konur Ertop: “Mehmet Seyda, Mustafa Baydar, Ceyhun Atuf Kansu, Hilmi Yavuz. Soruşturma: Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet* gazetesi, Sanat-Edebiyat İlavesi, Ekim 1970, İstanbul.
- Konur Ertop: “Tütünler Islak”, *Yön* dergisi, 23 Mayıs 1963, Ankara.
- Muzaffer Erdost: “Tütünler Islak”, *Ulus* gazetesi, 30 Haziran 1962, Ankara.
- Muzaffer Uyguner: “Turgut Uyar-Edip Cansever”, *Türk Dili* dergisi, Aralık 1961, Ankara.

- Muzaffer Uyguner: “Tütünler Islak”, *Türk Dili* dergisi, Şubat 1963, Ankara.
- Naci Çelik: “Edebiyat Öğretmenliği”, *Akşam* gazetesi, 16 Eylül 1970, Ankara.
- Naci Çelik: “Şiirde Gelenekten Yararlanmak” *Akşam* gazetesi, 2 Eylül 1970, İstanbul.
- Nermin Menemencioglu: “İki Yöntem”, *Yeditepe* dergisi, Ekim 1961, İstanbul.
- Nevzat Üstün: “Son Tartışmalar”, *Yeni Gazete*, 3 Kasım 1970, İstanbul.
- Rauf Mutluay: “Divan Şiirinden Kim Yararlanacak”, *Cumhuriyet* gazetesi, Sanat-Edebiyat İlavesi, Eylül 1970, İstanbul.
- Rauf Mutluay: “Türk Edebiyatının Bütünlüğü, Pertev Naili Boratav ile Konuşma”, *Cumhuriyet* gazetesi, 11 Eylül 1970, İstanbul.
- Turgut Uyar: “‘Divan’ Adı Neden Şaşırtıyor”, *Yeni* gazete, 23 Haziran 1970, İstanbul.
- “Turgut Uyar ile Konuşma”, *Dost* dergisi, Eylül 1965, Ankara.
- “Turgut Uyar’la Konuşma”, *Dost* dergisi, Temmuz 1963, Ankara.
- Veysel Öngören: “Bir Şiir Meselesi”, *Dost* dergisi, Eylül 1963, Ankara.

SONUÇ

Meşrutiyet'le birlikte açılan serbest fikir ortamıyla, İmparatorluk içindeki fikir hareketleri en geniş manada propaganda imkânı bulmuş ve teşkilatlanmaya başlamıştır.

Bunlardan Osmanlılık, bizzat devletin yürüttüğü politika idi. İmparatorluk içindeki bütün vatandaşları din, dil ve soy farkı gözetilmeksizin aynı devlet içinde muhafaza eden; dağılma ve parçalanma ve ayrı devletler hâlinde teşekkül etmelerine razı olmayan bu siyasi görüş, aslında, yalnız o zaman değil, öteden beri İmparatorluğun bir gelenek hâlinde devam eden devlet anlayışı idi. İmparatorluğun kuvvetli olduğu devirler için bir mahzur belirtmeyen bu anlayışın sonraları 1839 Tanzimat Fermanı'yla güçlü Batı devletlerine karşı bir teminat olarak teyiden ilanı, İmparatorluğun artık eski gücünü kaybetmesinin ve varlığını korumak için Batı'ya yaranmaya kendini mecbur hissetmesinin tezahürüdür ve "düvel-i muazzama"nın bundan böyle vesileler ihdas ederek sık sık iç işlerimize karışmasına yol açmıştır. Meşrutiyet'in ilanıyla bu gayri Türk ve müslim unsurlar çok daha müsait serbest bir ortam bulunca, Batılı devletlerin teşvik ve yardımlarıyla istiklal davalarına büyük hız vermiş, Balkan Savaşı

sonunda bağımsızlıklarını da kazanınca Osmanlıcılık anlayışı tarihe intikal etmiştir.

İmparatorluğun Müslüman unsurlardan ibaret kalması karşısında devlet politikasının bu kere de İslâmcı anlayışa itibar ettiğini görmekteyiz. İslâmcılık, İmparatorluktaki Müslümanları bir bayrak altında toplama politikasıdır. Edebiyat sahasında en önemli temsilcisini Mehmet Âkif'te bulan bu anlayış, Müslüman unsur olarak önce Arnavutların, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Arapların İmparatorluktan kopmaları karşısında aktüalitesini kaybetmiştir.

Memleketin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulması için devlet düzeninde ve cemiyetin bünyesinde Batı'yı esas alan köklü reformları öngören Batıcılık anlayışı, bu dönemin fikir hareketlerinden bir diğeridir.

Türkçülük ise önceleri siyasi hedef olarak dünyadaki, sonraları, değişen şartlara uygun olarak da sınırlarımızın içinde kalan Türkleri bir devlet dâhilinde toplamak esasına bağlı olarak, dil ve edebiyat sahasındaki fikirleri bakımından edebiyatımızı en geniş şekilde etkilemiş bir akımdır.

Tanzimat'tan sonra başlayan sade dil cereyanının zaman zaman sanat eserlerinde, özellikle şiirlerde hep inkıtaa uğradığını, hatta bazen Divan şiirine kıyasla anlaşılması çok daha güç ve kozmopolit bir hüviyete büründüğünü gördüğümüz sade dil, yani Türkçe, ancak Meşrutiyet'ten sonra geniş teşkilat kuran ve memleketin fikir, sanat ve politikasında büyük aksiyon icra eden Türkçü hareketten sonra büyük gelişme göstermiştir.

Türkçü akımın hız verdiği ve geliştirdiği Millî Edebiyat'a sonraları katılan Faik Ali, Hamdullah Suphi, Köprülü Fuat, Refik Halit, Yakup Kadri gibi sanatkârlarıyla Fecriâtî Topluluğu; Ahmet Hamdi

Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Necmettin Halil Onan gibi şairlerle, Yahya Kemal'in kontrolünde çıkan *Dergâh* dergisi; Celal Sahir tarafından kurulan Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Ali Canip, Halide Nusret, Rıza Tevfik, Ziya Gökalp gibi sanatkarları etrafında toplayan Şairler Derneği, Millî Edebiyat'ın ve onun davasının başarı kazanmasında büyük rol oynamışlardır.

Ayrıca 1908-1913 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Derneği, 1911'de kurulan Türk Yurdu Derneği ve 1912'den günümüze kadar devam eden Türk Ocakları; Türkçü, milliyetçi akımın kurdurduğu ve Millî Edebiyat'ın gelişmesinde önemli fonksiyonları olan kuruluşlardır.

İlk önemli neşir organları Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in çıkarttığı *Genç Kalemler* (1911) olan Türkçü akımın, bütün bu dernek ve neşir organları, hedef olarak dilde sadeleşmeyi, aruzun yerine hecenin hâkim olmasını esas almışlardır.

İslâm öncesi Türk tarihine, mitoloji ve örfüne, geleneksel Halk Edebiyatı'na ve folkloruna yönelen ve siyasi alanda İttihat ve Terakki Fırkası üzerinde büyük etkisi olan Türkçü akım, Balkan Savaşı ile Osmanlıcılığın, Birinci Dünya Savaşı ile de İslâmcılık akımlarının tarihe intikaliyle memleket entelektüelinin büyük bir kısmını etrafında toplayarak en aktüel akım durumuna gelmiş ve Batıcılık akımıyla İstiklal Savaşı'nı takiben kurulan yeni devletin dayandığı temel fikirlerden biri olmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte Türkçü ve milliyetçi akımın bizzat kendi bünyesinde de birçok gelişme olmuştur. Öncelikle Turancılığı uzak bir ideal görerek, daha çok Anadolucu bir hüviyet belirtmeye başlamıştır. Bu hareketin fikir babası olan Ziya Gökalp'te bu değişimleri ve

süratle realiteye intikali görmek mümkündür. Cumhuriyet'ten sonra Anadolu'ya, onun insan ve coğrafyasına, folkloruna yönelen Millî Edebiyat, bir yandan bu konuları işlerken, diğer yandan bütün gücüyle katıldığı yeni devlet ve onun inkılaplarının vecdi ile sanatına yeni bir muhteva kazandırmıştır. Bu yeni muhteva daha çok romantik bir memleketçi hüviyet belirtir. Bu durum, memleketin seferberlik, harpler dönemini kapatarak yepyeni bir devreye intikal etmiş; İmparatorluğun yerini Türklerin oturduğu bir coğrafya ve onun yeni devleti almış; sosyal bünyeyi ve kurumları tamamen yeni ve değişik bir şekilde ele alan ve düzenleyen inkılaplar yapılmaya başlamasıyla ilgilidir. O dönem şairlerinin iştiyakla katıldıkları bu yeni oluşumun, farklı bir sanatı da var edeceği tabiidir. Bu heyecanlı dönem memleket realitesine olduğu kadar, devrimleri de romantik bir anlayış, zevk ve estetik içerisinde terennüm ettirmiştir. Memleketin coğrafya planında kurtuluşu, Cumhuriyet'in ilanı, devrimlerin heyecanı sanatkârlara, memleket realitesini yani büyük tarihî ihmallerin ve savaşların yıkıntısını hâlâ yaşayan ve bu durumdan kurtulması için daha çok uzun yıllara ihtiyacı bulunan Anadolu'nun realitesini gösterememiştir. Anadolu, olduğu gibi değil, sanatçının kendi hayalinde yaşattığı şekilde, görmek istediği şekilde yani memleketçi bir romantizmle terennüm edilmiştir.

Millî Edebiyat devri şairlerinin ortak yanı olan bu durum, aşağı yukarı 1930 tarihinden sonra değişir. Millî Edebiyat şairleri elinde bir hayli gelişmiş ve genelleşmiş bulunan sade dil ve hece vezinli şiir anlayışına bağlı kalarak, fakat muhteva itibarıyla şiirimizi yeni imkânlara kavuşturan şairlerimizin başında A. Hamdi Tanpınar, A. Kutsi Tecer, A. Muhip Dranas, N. Fazıl Kısakürek ve Nâzım Hikmet gelir. Asıl Cumhuriyet şiirini, anlayışımızca bunlar temsil ederler. Millî Edebiyat şairleriyle bunlar arasındaki en büyük fark, diğerle-

rinin Cumhuriyet'e intikal ve intibak etmelerinin yanında, bunların ise bizzat Cumhuriyet devrinde yetişmeleri, onun getirdiği kurumlarda eğitimlerini görmeleri, yani çok genç yaşlarında Cumhuriyet'i idrak etmeleridir. Onlar adapte olmuş, bunlarsa idrak etmişlerdir. Zaten Cumhuriyet'in ilanıyla hemen bir Cumhuriyet Edebiyatı'nın başlayacağı söylenemez. Tanzimat Edebiyatı da ancak Tanzimat'tan yirmi yıl kadar sonra başlamıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Avrupai bir kültürle plastik bir zevke dayalı, tarih ve millî kültürümüze istinat etmenin huzur ve aydınlığı içerisinde, yeni imajlarla parlak ve renkli şiirler yazarken; Ahmet Kutsi, entelektüel bir zevkle millî folklorumuzu Halk şiirini modern bir tarzda tecdit etmiş; Ahmet Muhip, gerek bizim gerek Batı'nın şiir dünyasını çok iyi tanımanın verdiği imkânla, modern sembollerle yüklü kuvvetli bir estetiğe dayanan şiirler yazmıştır. Dilin ritim imkânlarını kullanarak yer yer hitabet ve propagandaya kaçan Marksist-toplumcu bir dünya görüşünün edebiyatımız için orijinal şiirlerini yazan Nâzım Hikmet'le, çok kuvvetli bir tahkiye içerisinde insan, toplum ve eşyanın dış yüzünü değil de derinliğini kurcalayan; psikolojik durumların sırrını yer yer romantik ve trajik bir özel bunalımı bir mistik anlayış içerisinde veren Necip Fazıl, bir yandan Cumhuriyet devrinin en başarılı ve orijinal örneklerini verirken, kendilerinden sonraki şiirimizi etkileyen şairler olmuştur.

İnkılapların tamamlanması, yeni düzenin mümkün olduğu kadar yerli yerine oturmuş bir görünüm arz etmesi; çok heyecanlı bir geçmişten artık sakin bir ortama ulaşılmış olması, şiirimizin yeni imkânlar aramasının sosyal sebeplerindedir. Bu sosyal duruma uygun olarak bu dönemin ferdiyetçi şiir anlayışı 1940 yılına kadar devam eden şiirimizin de genel karakterini tespit eder.

Cahit Sıtkı ile yeni yetişen diğer şairlerde, hatta Orhan Veli'nin ilk dönemlerinde, bu genel karaktere uygun şiir anlayışının başarıyla devam ettiğini görmekteyiz. Bununla birlikte bu şairlerde olduğu kadar, diğer bazı şairlerde, özellikle Asaf Halet ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'da, gerek 1940 sonrası Garip şiir anlayışına gerekse Mavi Hareketi ile bilhassa İkinci Yeni'ye intikal eden yenilikleri de görmekteyiz.

Millî edebiyatçıların, idealist ve romantik şiirleriyle, onlardan sonra gelen şairlerin daha çok ferdiyetçi ve şairane bir hüviyet belirten şiirlerine bir reaksiyonla gelişen Orhan Veli ve arkadaşlarının Garip Hareketi, şiirin muhtevasını çok genişletmiş; günlük hayatı, alelade ilişkileri, sıradan insanın yaşayışını ve dilini çok yalın ve külfetsiz bir ifadeyle şiire sokmuştur. Aristokrat ve entelektüel zevkin ve onun ferdî tahassüsünün şiirine bu karşı çıkış 1940-1950 yıllarında şiirimize hâkim olmuştur.

1950'den sonraki şiir, Garip Hareketi'ne karşı çıkışın; romantizme, şairaneliğe dönüşün şiirini getirir. Attilâ İlhan ve arkadaşlarının başlattığı ve Mavi olarak adlandırılan bu hareket, dünya görüşü olarak Marksist olduğu hâlde, şiiri Nâzım'ın anladığı manada bir propaganda vasıtası olarak kullanmaktan mümkün olduğu kadar sakınmış, ancak geleneğe, millî değerlere de şiddetle karşı çıkmıştır. İdeolojik, toplumcu şiirlerinde bile marazi bir duyarlık ve melankoli görülen Attilâ İlhan, bohem bir hayatı, uzak ülke seyahatlerinin izlenimlerini ve cinsel ilişkileri erotik bir ifadeyle vermesi bakımından da şiirimizde orijinal bir hüviyet belirtir.

Nâzım'la başlayan şiirimizdeki Marksist eğilim, Cahit Sıtkı ve Orhan Veli neslini, 1955'ten sonra görülen Attilâ İlhan ve arkadaşlarının Mavi Hareketi ile İkinci Yeni'yi de etkilemiş ancak bu etki, şiirdeki

ifadesini her nesilde ve hatta her şairde tamamen farklı bir şekilde bulmuştur. Hatta bu farklı şekil sebebiyle, düşünce itibarıyla solcu olan bu şairler, diğer solcular tarafından şiddetle suçlanmışlardır. Suçlayanlar, hep Nâzım'ın anlayışına ve tarzına yakın şiirler istemişler; romantik, şuuraltı hadiselerini işleyen, iphama geniş yer veren modern şiire karşı olmuşlardır. Bu bakımdan İkinci Yeni'nin çok şiddetli saldırılara uğradığını görmekteyiz.

1946'dan, yani daha serbest ve çok partili siyasi bir hayata girmemizden sonra, Türkiye'de ideolojik faaliyetler daha da artmış, geniş propaganda imkânı bulmuş ve teşkilatlanmıştır. Demokratik düzenin tabii sonucu olan çok partili hayatın, fikir hürriyetine de geniş yer vermesi, bazı kurumlara muhtariyet tanınması, yayınlara müdahale etmemesi, geniş maddi imkânlarla sahip bulunan ideolojilerin yayılmasına, muhit bulmasına mâni olamamıştır. Türkiye'deki sol akım ve onunla birlikte gelişen edebiyat, böyle bir ortam dolayısıyla gelişme fırsatı bulmuştur. Hatta bu durum o kadar genelleşmiştir ki birçok edebiyat heveslilerinde, müstakbel sanatkârlarda, solcu fi-kirlere sahip olmak, sanatkârlık için kaçınılmaz bir unsur, bir şart olarak zannedilmiştir. Yani çok geniş propaganda yapılmış ve bu propaganda da mahsülünü devşirmiştir. Fakat bu durumun ancak, belirli bir sanat çevresini etkilediğini, onun dışında kalan büyük bir aydın ve halk muhitini tesirine alamadığını görmekteyiz. Nitekim, günümüzde edebiyatın ortamını yitirdiği, geniş okuyucu bulamadığı, solcu çevreler için bir ortak yakınma konusu olmuştur. Millete aykırı bir edebiyatın millet tarafından ilgi göremeyeceği tabiidir. Bir yandan geniş yayın imkânına sahip olan, fakat buna rağmen büyük ilgi toplayamayan sol edebiyata mukabil, çok dar yaşam imkânları sebebiyle, günümüzün edebiyatını, özellikle şiirini tam temsil etme durumuna kavuşamamış milliyetçi anlayışa sahip bir sanatın da yaşadığını görmekteyiz. Sağ edebiyatın düştüğü en büyük hata şu olmuştur: Edebiyatta yenilik, uzun süre onlarca, solculuk, ancak

solcuların denediği bir yol zannedilmiş, yeni ve çağdaş sanata itibar edilmemiş ve sanatta statik kalmışlardır.

Fakat 1970 yılı, çok enteresan sanat hareketine sahne olmuştur. Gerçek sağın çok modern bir anlayışla, millî değerlere yer veren önemli şairlerinin yetişmesi gerekse bazı solcuların da tutulagelen yolun, çıkar yol olmadığının anlaşılması karşısında sanatlarına yeni imkânlar araması, bugünün Türk şiirinde mahsullerini vermeye başlamıştır.

Sanatımızda hiç de kısa ömürlü olmayan bu arızı durum gittikçe değişmekte, modern ve millî bir edebiyatın doğmakta olduğunu görmekteyiz.

GENEL MÜRACAAT ESERLERİ

- Agah Sırrı Levent: *Eserler ve Şahsiyetler*, İstanbul 1935.
- Ahmet Hamdi Tanpınar: *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Türk Edebiyatında Cereyanlar*, İstanbul 1959.
- Ahmet Kabaklı: *Türk Edebiyatı*, (3 Cilt), İstanbul 1966
- Ali Canip Yöntem: *Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1934.
- Behçet Necatigil: *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1970.
- Hıfzı Tevfik Gönensay: *Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1949.
- İbnül Emin Mahmut Kemal: *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930.
- İsmail Habib Sevük: *Yeni Edebi Yeniliğimiz*, İstanbul 1940.
- Prof. Kenan Akyüz: *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1953, 1958, 1970.
- Prof. Kenan Akyüz, “Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri”, *Türkoloji* dergisi, AÜ. DTCE. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 1965, c. II, S. I.
- Mehmet Kaplan: *Şiir Tahlilleri*, (2 Cilt), İstanbul 1956, 1965.
- Murat Uraz: *Edebiyat Antolojisi*, İstanbul 1938.
- Mustafa Nihat Özön: *Son Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul 1945.
- Nihat Sami Banarlı: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1948.
- Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları.
- Vasfi Mahir Kocatürk: *Yeni Türk Edebiyatı*, İstanbul 1936.

EĞİTİM-BİR-SEN GENEL MERKEZİ
G.M.K Bulvarı Ş. Daniş Tunalıgil Sk. No:3/13 Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 231 23 06 Faks: (0312) 230 65 28
www.egitimbirsen.org.tr
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr